

**მოტივისა და მიზნის ზეგავლენა ქმედების
კვალიფიკაციასა და სისხლისსამართლებრივ
პასუხისმგებლობაზე**

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

იურიდიული ფაკულტეტი

ირაკლი დვალისა

**მოტივისა და მიზნის ზეგავლენა ქმედების
კვალიფიკაციასა და სისხლისსამართლებრივ
პასუხისმგებლობაზე**

ხელმძღვანელი გურამ ნაჭყებია

იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი,
იურიდიული ფაკულტეტის სრული პროფესორი

სადისერტაციო ნაშრომი წარდგენილია სამართლის დოქტორის
აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად

თბილისის
უნივერსიტეტის
ბიბლიოთეკა

ნაშრომი, წარდგენილი იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, იბეჭდება თსუ იურიდიული ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს რეკომენდაციით. დისერტაციის სტილი დაცულია.

დისერტაციის საჯარო დაცვა შედგა 2008 წლის 5 აპრილს.

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2008

ISBN 978-9941-13-027-4

შინაარსი

შესავალი	7
თ ა ვ ი I. ნაჯალობითი ძვევის თავისებურებანი	10
§ 1. ადამიანი, როგორც თავისუფალი არსება და ნების თავისუფლება.....	10
§ 2. ნებელობითი ქცევის არსი	22
§ 3. მოტივაცია, მოტივი და მიზანი.....	28
§ 4. არჩევანის პრობლემა მოტივაციის ფაქტორთა სიმრავლეში.....	35
თ ა ვ ი II. მოტივთა და მიზანთა კლასიფიკაცია	41
§ 1. ფსიქოდინამიკური მიმართულება პიროვნების თეორიაში: ზიგმუნდ ფროიდი	41
§ 2. მოტივთა კლასიფიკაცია თვისებათა თეორიაში	43
ა) თვისებათა ინტუიციურ-ხასიათური მოძღვრება: ფილიპ ლერში	43
ბ) მოტივთა კლასიფიკაცია ინსტინქტთა საფუძველზე: უილიამ მაკ-დაუგოლი	44
გ) მოტივთა კლასიფიკაცია პიროვნებისა და გარემოს ურთიერთობათა საფუძველზე: ჰენრი ა. მიურეი	47
დ) მოტივთა კლასიფიკაციის იერარქიული მოდელი: აბრაჰამ მასლოუ	49
§ 3. მოტივთა კლასიფიკაცია რუსულ და ქართულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში	52
§ 4. მოტივთა და მიზანთა კლასიფიკაციის კრიტიკა და საკითხის გადაჭრა	59
თ ა ვ ი III. მოტივისა და მიზნის სისხლისსამართლებრივი ფუნქციები	67
§ 1. დანაშაულის მოტივი და მიზანი ძველ ქართულ სისხლის სამართალში.....	67
§ 2. უმართლობის სუბიექტური ელემენტები.....	71

§ 3. ბრალეული ქმედების მოტივირებულობის პრობლემა.....	81
§ 4. დანაშაულის სტადიების გამმიჯნავი სუბიექტური კრიტერიუმები.....	90
§ 5. მოტივისა და მიზნის როლი დანაშაულის ამსრულებლობისას და დანაშაულში თანამონაწილეობისას .	96
ა) თანამონაწილეობის სუბიექტური მხარე	96
ბ) მოტივისა და მიზნის როლი თანაამსრულებლობისას ..	110
გ) აგენტ-პროვოკატორის ფიგურა სისხლის სამართალში	113
დ) ამსრულებლისა და თანამონაწილის პასუხისმგებლობის თავისებურებანი მოტივისა და მიზნის მიხედვით	131
§ 6. სასჯელის ინდივიდუალიზაცია მოტივისა და მიზნის მიხედვით	138
დასკვნა	149
ბიბლიოგრაფია	153

შესავალი

კვლევის აქტუალობა. ფსიქოლოგიურ და იურიდიულ ლიტერატურაში მოტივისა და მიზნის პრობლემა ერთ-ერთი ცენტრალური თუ არა, ერთ-ერთი აქტუალური და სათანადოდ დასამუშავებელი საკითხია. სამართლებრივი აზროვნების სფეროში კაცობრიობის უდიდეს მიღწევად ითვლება ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპის დამკვიდრება სისხლის სამართალში. ბრალეული პასუხისმგებლობის სრულყოფილი ანალიზი ყოველად შეუძლებელია ნებელობითი ქცევის ანალიზის გარეშე, რომელიც, თავის მხრივ, მოითხოვს მოტივაციის, მოტივისა და მიზნის არსის რაციონალურ და დასაბუთებულ გააზრებას.

მოტივისა და მიზნის არასწორი გაგება მეცნიერებს დღემდე მცდარად აფიქრებინებს, რომ მეცნიერების თითოეულმა დარგმა უნდა შეიმუშაოს მისი შესწავლის საგნიდან გამომდინარე მოტივისა და მიზნის სპეციფიკური ცნება, რაც მეცნიერებაში სხვა არაფერია თუ არა დუალიზმი.

ცნობილია, რომ ფსიქოლოგიურად ერთ ქცევას ერთი მოტივი უდევს საფუძვლად. მოტივი მოტივაციის ის საბოლოო შემაჯამებელი ფსიქოლოგიური აქტია, რომელიც პრაქტიკულ მოქმედებას იწვევს. სწორედ ამიტომ, რომ საფუძველშივე მცდარია საუბარი ე.წ. „მოტივთა ბრძოლის“ შესახებ, რადგან რეალურად ადგილი აქვს მოტივაციის ფაქტორთა ბრძოლას.

სისხლისსამართლებრივი თვალსაზრისით, კვლევის აქტუალობა საკმარის დიდია არა მარტო თეორიული, არამედ პრაქტიკული ღირებულების კუთხითაც. სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში დღემდე არაა ერთიანი აზრი მოტივისა და მიზნის ფუნქციების შესახებ. აქ განსაკუთრებით უნდა გამოიყოს შემდეგი პრობლემები: როგორი ბუნებისაა მოტივი და მიზანი და რა როლს ასრულებენ ისინი უმართლობის დაფუძნებაში; რა გავლენას ახდენენ ისინი უმართლობის ან ბრალის ხარისხზე. ასევე დიდ ყურადღებას იქცევს მოტივისა და მიზნის მნიშვნელობა დანაშაულის სტადიების განსაზღვრისას და ამსრულებლობისა და თანამონანილეობის სუბიექტური მხარის სწორი დასაბუთებისას; განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობდა და, შეიძლება ითქვას, დღესაც არაა საფუძვლიანად შესწავლილი მოტივისა და მიზნის ფუნქცია სასჯელის დანიშვნისას.

მიუხედავად ნაშრომთა სიმრავლისა ცალკეული საკითხების შესახებ, წარმოდგენილ დისერტაციაში კომპლექსურად ძირითადი, პრინციპული დებულებებია გადმოცემული. თემის მრავალასპექტიანობის გამო ცალკეული პრობლემების შესახებ ზედმინევით

დეტალური განხილვა ერთი დისერტაციის ფარგლებში შეუძლებელია. თუმცა, წარმოდგენილი პრობლემების თავმოყრილი ანალიზი გარკვეულწილად გაუადვილებს ამ საკითხით დაინტერესებულ პირებს უფრო ორიენტირებულად და დეტალურად წარმართონ მეცნიერული საქმიანობა ამ კუთხით.

დისერტაციის მეცნიერულ სიახლეზე საუბრისას ხაზი უნდა გაესვას შემდეგს:

- დისერტაცია პირველი ცდაა, ახლებურად იქნეს გააზრებული მოტივისა და მიზნის არსი და, თუ შეიძლება ითქვას, ერთობლივად წარმოჩინდეს მათი სისხლისსმართლებრივი ფუნქციები. ეს კი აადვილებს უფრო მკაფიოდ იქნეს გაგებული მოტივისა და მიზნის უდიდესი დანიშნულება ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციის საკითხში.

- ნაშრომში აგრეთვე მოცემულია მოტივისა და მიზნის ახლებური კლასიფიკაცია.

- ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში ნაკლებადაა დამუშავებული უმართლობის სუბიექტური ელემენტების პრობლემა. ამ მხრივ, უდავოა, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მოტივისა და მიზანს. კერძოდ, ნაშრომში მოცემულია მცდელობა, დასაბუთდეს, თუ როდის და რატომაა მოტივი და მიზანი პერსონალური ან ობიექტური ხასიათის და რა გავლენას ახდენენ ისინი უმართლობისა თუ ბრალის ხარისხზე. ეს კი, თავის მხრივ, საშუალებას იძლევა ამსრულებლობისას და თანამონანილეობისას სწორად განვსაზღვროთ დამნაშავეთა პასუხისმგებლობის სიმძიმე.

- დისერტაციაში ღრმადაა გაანალიზებული ე.წ. აგენტ-პროვოკატორის ნიშან-თვისებები. ეს საკითხი კი ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში სათანადო დონეზე დამუშავებული არაა.

- ახლებურადაა გააზრებული არაპირდაპირი განზრახვითა და გაუფრთხილებლობით ჩადენილი დანაშაულის მოტივირების პრობლემა, რომელიც მეცნიერთა შორის ერთ-ერთი განუწყვეტელი დავის საგანია.

- დაბოლოს, ახლებურადაა წარმოჩენილი მოტივისა და მიზნის როლი სასჯელის დანიშვნისას იმ შემთხვევებში, როდესაც ისინი თავისთავად სისხლის სამართლის კერძო ნაწილის შესაბამისი მუხლით ან მუხლის ნაწილით დამამძიმებელ ან შემამსუბუქებელ გარემოებად არაა გათვალისწინებული. ამ მხრივ განსაკუთრებით ხაზგასასმელია ის, რომ მოტივისა და მიზნის გათვალისწინებას დიდი მნიშვნელობა აქვს გაუფრთხილებლობით ჩადენილი დანაშაულისთვის სასჯელის დანიშვნის დროსაც.

დისერტაციაში გამოთქმული მოსაზრებები ამ საკითხით დაინტერესებულ თეორეტიკოსს და პრაქტიკოსს მუშაქებს, უპირველეს ყოვლისა, ხელს შეუწყობს ქცევის მოტივისა და მიზნის ასპექტით მართებულად გაიაზრონ ბრალეული და სამართლიანი პასუხისმგებლობის პრინციპების არსი.

წარმოდგენილი ნაშრომი ნაწილობრივ შეავსებს ქართულ იურიდიულ ლიტერატურას უმართლობის სუბიექტური ელემენტების საკითხში. გარკვეულწილად ამომწურავადაა ჩამოყალიბებული მოტივისა და მიზნის ფუნქციები სისხლის სამართალში, რომელსაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ქმედების მართლსაწინააღმდეგოდ ან მართლზომიერად, განზრახ თუ გაუფრთხილებლობით დანაშაულად მიჩნევისთვის, დანაშულის სტადიების, ამსრულებლობისა და თანამონაწილეობისას პასუხისმგებლობის ფარგლების სწორად განსაზღვრისათვის, პასუხისმგებლობის დამძიმების ან შემსუბუქებისათვის, რომელიც ერთობ სერიოზული საკითხია როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული თვალსაზრისით.

კვლევის მიზანი. წინამდებარე სადისერტაციო კვლევის მიზანია იურიდიულ, ფსიქოლოგიურ, ფილოსოფიურ და სოციოლოგიურ ლიტერატურაზე დაყრდნობით აიხსნას ნებელობითი ქცევის ფსიქოლოგიური არსი, მოტივაციის, მოტივისა და მიზნის ბუნება. ამასთან, ამ ნაშრომის მიზანს წარმოადგენს, წარმოაჩინოს მოტივისა და მიზნის თავისებურება და ფუნქციები სისხლის სამართალში. უფრო კონკრეტულად კვლევის მიზანია, გაირკვეს:

- რა ნიშნებით გამოირჩევა თავისუფლება და რატომაა აუცილებელი ადამიანის თავისუფლების დადგენა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისათვის;

- რატომაა, რომ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა მხოლოდ ნებელობით ქცევას უკავშირდება;

- მოტივაციის, მოტივისა და მიზნის არსის განსაზღვრა;

- მოტივისა და მიზნის კლასიფიკაციის კრიტერიუმები და მნიშვნელობა;

- განსაკუთრებით დიდი ყურადღებაა გამახვილებული მოტივისა და მიზნის სისხლისსამართლებრივი ფუნქციების ანალიზზე.

კვლევის მეთოდოლოგიური საფუძველი. დასმული პრობლემის კვლევისას გამოყენებულია ისტორიული, ფორმალურ-ლოგიკური, დოგმატური, შედარებით-სამართლებრივი და სხვა მეთოდები.

დისერტაციის სტრუქტურა და მოცულობა. ნაშრომი შედგება შესავლის, 3 თავის, 14 პარაგრაფის, დასკვნისა და გამოყენებული ლიტერატურის ნუსხისაგან. ნაშრომის მოცულობა სულ შეადგენს 150 გვერდს.

თ ა ვ ი

ნაპალოპითი ქცევის თავისებურებანი

§ 1. ადამიანი, როგორც თავისუფალი არსება და ნების თავისუფლება

ადამიანის პასუხისმგებლობის რაციონალური დასაბუთების საკითხში აზრთა სხვადასხვაობა და პრობლემატურობა არა მარტო ადამიანის, როგორც რთული ბიოფსიქოლოგიური და სოციალური არსებისათვის დამახასიათებელი თავისებურებებით აიხსნება, არამედ თვით პასუხისმგებლობის არსის მრავალნაზნაგვიანობა აიძულებს მკვლევარს განიხილოს ის სხვადასხვა თვალსაზრისით, რაც ზოგჯერ ეკლექტიზმით მთავრდება.

მოქმედი სისხლის სამართლის კანონმდებლობით მართლსაწინააღმდეგო ქმედებისათვის პასუხისმგებლობა ბრალის გარეშე დაუშვებელია. ბრალის ცნება, ბრალის ნორმატივისტული თეორიის მიხედვით, პერსონალურ გასაკიცხაობას გულისხმობს. ბრალის ასეთი განმარტება, რამდენად დასაბუთებულია ეს, ცალკე კვლევის საგანია. ბრალის პრობლემას ცალკე მონოგრაფიული ნაშრომი მიუძღვნა გ. ნაჭყებია. იგი ბრალის არსს პასუხისმგებლობის არსთან კავშირში განიხილავს და დაასკვნის, რომ „ბრალი შეიძლება განისაზღვროს, როგორც მოვალეობისადმი სუბიექტის უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება, რომელიც ანტისაზოგადოებრივი ქმედების ჩადენით ვლინდება“.¹ აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ბრალი უცილობლივ გულისხმობს „გასაკიცხაობის“ მომენტს. მართლაც, „გასაკიცხაობა ბრალის იმანენტური თვისებაა, რადგან იგი უარყოფითობის ნიშნით იმთავითვეა აღნიშნული და, მაშასადამე, გასაკიცხაობა გარედან შეტანას სრულიადაც არ საჭიროებს“.² ისმის კითხვა: როდის შეიძლება ადამიანს ბრალად შეერაცხოს უმართლობა? ერთი შეხედვით მარტივი შეკითხვისთვის პასუხის გასაცემად უნდა გადაიჭრას რამოდენიმე საკითხი, რადგან ბრალის დადგენა სასჯელის დანიშვნის შესაძლებლობის წანამძღვარია. ამ საკითხებს მიეკუთვნება: ვის აქვს ბრალის დადგენის უფლება; რა მიზანი აქვს ბრალის დადგენას; ბრალის დადგენისას ობიექტურ წანამძღვრებ-

¹ ნაჭყებია გ., ბრალი, როგორც სოციალური ფილოსოფიის კატეგორია. თბ., 2001, გვ. 260.

² იქვე, გვ. 264.

თან ერთად რა სუბიექტურ წინაპირობებს უნდა მიეკცეს ყურადღე-
ბა. სწორედ ეს უკანასკნელი საკითხია ჩვენი განხილვის საგანი, რა-
მეთუ დანაშაულებრივი ქმედების დახასიათება, დანაშაულის ფსი-
ქოლოგიური მხარის ახსნა, სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებ-
ლობის დასაბუთება შეუძლებელია თავისუფლების განხილვის გა-
რეშე. როგორც მართებულად აღნიშნავს გ. ტყემელიაძე: „სისხლის-
სამართლებრივი პასუხისმგებლობის განსაზღვრისას მხედველო-
ბაში მიიღება მოქმედების თავისუფლება“.¹

ნებისყოფის თავისუფლება ფილოსოფიურ-ფსიქოლოგიური
პრობლემაა იმდენად, რამდენადაც ფილოსოფიის ინტერესის ერთ-
ერთ საგანს ადამიანის არსი წარმოადგენს. მისი შესწავლა კი თავი-
სუფლებისაგან მონყვეტი შეუძლებელია, რადგან თავისუფლება
მხოლოდ ადამიანს ახასიათებს; იმისათვის, რომ ადამიანი თავისუ-
ფალი იყოს, ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა ის, რომ მას ნებე-
ლობითი ქცევის უნარი გააჩნდეს, რომლის სპეციფიკურ ბუნებას
ფსიქოლოგია იკვლევს. ამ საკითხის ირგვლივ მრავალი ნაშრომი
შექმნეს არა მარტო ფილოსოფოსებმა და ფსიქოლოგებმა, არამედ
იურისტებმაც. თუმცა, ნაშრომში შეგნებულად არაა გადმოცემული
საკითხის ფართო მოცულობის ისტორიული ექსკურსი და მხოლოდ
ძირითადი მომენტებია წარმოჩენილი.

თავისუფლება უძველესი ფილოსოფიური პრობლემაა. თავი-
სუფლების გამართლების, დაფუძნების შესახებ ანტიკური ეპოქი-
დან დღემდე კაცობრიობის აზროვნებაში ორი ურთიერთგამომ-
რიცხველ თეორიას შორის მიმდინარეობს დავა.

ზოგადად, შეიძლება ითქვას, რომ ფატალიზმისათვის ამოსავა-
ლია გარდაუვალობის აღიარება. ყველაფერი, რაც სამყაროში ხდე-
ბა, გარდაუვალია, ცალსახად განსაზღვრულია. არ არსებობს შემ-
თხვევითობა, ამიტომ სამყაროში არაფერი არ ხდება წინასწარი
განსაზღვრულობის, დეტერმინაციის გარეშე. ფატალიზმი უარყოფს
თავისუფლების შესაძლებლობას.

რაც შეეხება ვოლუნტარიზმს, ის ახდენს შემთხვევითობის აბ-
სოლუტიზაციას. სამყაროში არ არსებობს დეტერმინაცია, წინას-
წარ განსაზღვრულობა. ადამიანი არ ექვემდებარება დეტერმინა-
ციას, რადგან არ არსებობს გარდაუვალობა, ამიტომ ნება წარმარ-
თავს საზოგადოების განვითარებას. ამგვარად, ვოლუნტარიზმი
ამართლებს არა თავისუფლებას, არამედ თვითნებობას.²

„ფატალიზმი და ვოლუნტარიზმი სხვადასხვა გზით და მეთო-
დით უარყოფს თავისუფლებას. პირველი მიიჩნევს, რომ მხოლოდ

¹ ტყემელიაძე გ., ლენინური მოძღვრება აუცილებლობისა და თავისუფ-
ლების შესახებ და სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დასა-
ბუთება. „მარქსისტულ-ლენინური ეკონომიკური და სამართლის თეო-
რიის საკითხები“, თბ., 1970, გვ. 184.

² იხ. ერქომაიშვილი ვ., ადამიანი, თავისუფლება, იდეოლოგია. თბ., 2002,
გვ. 215-219.

გარდაუვალობაა და ამიტომ თავისუფლება გამორიცხულია. მეორე მიიჩნევს, რომ სამყაროში მხოლოდ შემთხვევითობაა და ამიტომ თვითნებობაა გამეფებული. მიუხედავად ამოსავალი პრინციპების დაპირისპირებისა, ისინი ერთსა და იმავე შედეგებამდე მიდიან".¹

ცნობილია, რომ ნებელობითი ქცევის განხორციელება, როგორც წესი, მხოლოდ ადამიანის თავისუფლების ფარგლებშია შესაძლებელი. ამიტომ, მართალია, ნების თავისუფლება ფილოსოფიური პრობლემაა, მაგრამ ის ამასთანავე სოციალური პრობლემაცაა, რადგან საზოგადოება და მისი განვითარება ნარმოუდგენელია პიროვნებათა პასუხისმგებლობის გარეშე. თავისუფლებისა და აუცილებლობის, ადამიანის ქცევის მიზეზობრივი განპირობებულობისა და პასუხისმგებლობის შესახებ ერთმანეთს კონკურენციას დეტერმინისტული და ინდეტერმინისტული შეხედულებები უწევენ.

ნების თავისუფლების ინდეტერმინისტულმა გაგებამ თავის აპოგეას გერმანულ იდეალისტურ ფილოსოფიაში მიაღწია XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის დასაწყისში – კანტისა და ჰეგელის ნაშრომებში.

კანტის მიხედვით, ადამიანი თავის პრაქტიკულ საქმიანობაში არაა დამოკიდებული გარე სამყაროზე: იგი ემორჩილება პრაქტიკული გონების ბრძანებას, ე.წ. კატეგორიულ იმპერატივს. ამიტომ ნების თავისუფლება არის პრაქტიკული გონებისა და მისი ბრძანებებისადმი მორჩილება. ადამიანის ყველა პრაქტიკული მოქმედება როგორც კეთილი, ისე მანკიერი, არის მისი შინაგანი ნების, განსჯის აპრიორულ ფორმათა შედეგი. ნების თავისუფლება არაფრით არაა დეტერმინირებული. მაგრამ როგორც პირველმა მიზეზმა, მან შეიძლება განაპირობოს გარკვეული შედეგების დადგომა. მაშასადამე, მოტივი კი არ განაპირობებს ნებას, არამედ ნება განაპირობებს მოტივს, რომელიც თავისუფლად ირჩევს.²

კანტის აზრით, ნებისმიერი ადამიანი გრძნობს რალაც იძულებას, ვალდებულებას, რომ გააკეთოს ის, რაც ეწინააღმდეგება მისი პირადი ბედნიერებისაკენ მისწრაფებას. ადამიანი თავისუფალი მხოლოდ მაშინაა, როდესაც ამ ვალდებულების მიხედვით მოქმედებს. როცა ადამიანი სურვილებსა და მიდრეკილებებს ემორჩილება, ის არ შეიძლება თავისუფალი იყოს.³

კანტისთვის ადამიანის ნებისყოფის თავისუფლება როგორც ზნეობრივი, ისე სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ზოგად საფუძველს შეადგენს. თავისუფლება ადამიანის შინაგანი არსის გამოვლენას შე-

¹ ერქომაიშვილი ვ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 219.

² იხ. Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 107.

³ იხ. ნარკვევები ფილოსოფიის ისტორიაში. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თსუ ფილოსოფიის ისტორიის კათედრა, რ. გორდუზიანი, გ. თევზაძე, მ. ნემსაძე, მ. ჭელიძე, თბ., 1993, გვ. 284.

ადგენს და სასჯელის ის წანამძღვარია, ურომლისოდაც იხსნება სისხლისსამართლებრივი შერაცხვის ყოველგვარი შესაძლებლობა.¹

ცნობილია, რომ კანტის ფილოსოფიური სისტემა დუალისტური იყო. იგი, ერთი მხრივ, აღიარებს შემეცნებისაგან დამოუკიდებლად არსებულ თავისთავად ნივთს, რომელიც შეუმეცნებადია, მეორე მხრივ, ამტკიცებს, რომ შემეცნების სფეროში შემეცნება თვით აგებს თავის საგანს. თვით შემეცნებაც ორ, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ, მაგრამ შემეცნებისათვის ერთნაირად აუცილებელ წყაროს ემყარება – საგნის მოცემისა და საგნის გააზრების უნარებს (გრძნობადობას და აზროვნებას). კანტი მატერიასა და ცნობიერებას, ყოფიერებას და განსჯას განიხილავდა, როგორც დამოუკიდებელ სუბსტანციებს, პარალელებს. იგი მივიდა დასკვნამდე, რომ შეუთავსებელია აუცილებლობა და თავისუფლება, ადამიანის ქცევის მიზეზობრივი განპირობებულობა და ნება. სწორედ ამის გამო იყო, რომ კანტმა ხელოვნურად გახლიჩა ადამიანის მოქმედება, რომელიც ნება და მისი გარეგანი გამოვლინება განიხილება, როგორც ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი სანყისები. ამ კონცეფციით კი, ჩემი აზრით, შეუძლებელია სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დასაბუთება, რადგან ის უკავშირდება არა კაუზალურ მოვლენას, არამედ გარეგან მოქმედებას, რომელიც ნებელობითად წარმართება.

კანტის დუალისტური შეხედულება დაძლია ჰეგელმა დიალექტიკური მეთოდის გამოყენებით. იგი ამტკიცებდა, რომ თავისუფლება და აუცილებლობა ერთიანია. თავისუფლება ნიშნავს აუცილებლობის გაცნობიერებას. ადამიანი თავისუფალი ხდება მაშინ, როდესაც იგი შეიცნობს აუცილებლობის კანონებს და ამის შემდეგ მის შესაბამისად მოქმედებს. აუცილებლობა ჰეგელს ესმოდა დიალექტიკურად. სამყარო არის იდეათა, აბსოლუტური გონის განფენილობა. აუცილებლობის კანონები არის აბსოლუტური გონის კანონები.²

ჰეგელთან ნების თავისუფლება ატარებს აბსტრაქტულ, მეტაფიზიკურ ხასიათს. იგი არავითარ არსებით მნიშვნელობას არ ანიჭებს პასუხისმგებლობის განსაზღვრისას მოტივებს, მიზნებს და სამართალდამრღვევის პიროვნებისთვის დამახასიათებელ სხვა გარემოებებს, რადგან ზედაპირულია ის მოსაზრება, რომლის თანახმადაც, დანაშაულის შეფასებისას არსებითია მორალური თვალსაზრისი, დანაშაულის სუბიექტური მხარე, რომლებიც შერეულია ტრივიალურ ფსიქიკურ წარმოდგენებთან, გონებასთან შედარებით დიდი მიმზიდველობისა და გრძნობითი სწრაფვის, ფსიქიკური ზეწოლის შესახებ.³

¹ იხ. ვაჩიშვილი ალ., სასჯელი და სოციალური დაცვის ღონისძიებანი. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1960, გვ. 39.

² იხ. Волков Н. С., დასახ. ნაშრ., გვ. 109.

³ იხ. იქვე, გვ. 112.

ბ. ვოლკოვი ნების თავისუფლების პრობლემას დიალექტიკური მატერიალიზმის საფუძველზე წყვეტს. მისი აზრით, ფიზიკური და ფსიქიკური ერთიანია, რომელშიც განმსაზღვრელი მნიშვნელობა გააჩნია მატერიალურს, ფიზიკურს. შეგრძნება არის ობიექტური სამყაროს სუბიექტური ასახვა. ადამიანის ქცევა, მისი ნება, მოტივები და მიზნები მიზეზობრივად განპირობებულია. ადამიანის ქცევის დეტერმინირებულობა არ უნდა გავიგოთ მექანიკურად, როგორც ქცევის კავშირი გარემოსთან. გარეგანი გარემოებები ზემოქმედებენ პირის ქცევაზე არა უშუალოდ, არამედ გაშუალებულია, ცნობიერების გავლით, შინაგანი პირობების გავლით.¹

ამ მხრივ საყურადღებოა გ. ნაჭყებიას მოსაზრება: – „სისხლის სამართალი მთლიანად დეტერმინისტული ბუნებისაა. მაგრამ ეს არ ენიშნავს დებულებას, რომ სისხლის სამართალი არ დაიყვანება კაუზალურ პროცესთა შესწავლამდე, რადგან დეტერმინიზმიც არ დაიყვანება მიზეზობრიობამდე. მით უმეტეს, სოციალურ სფეროში საქმე შეეხება ადამიანთა ქცევებს, რომელთაც არა მარტო მიზეზობრივი ახსნა სჭირდებათ, არამედ შინაგანი საზრისის გაგებაც, რაც მიზეზში არცაა შესაძლებელი; იგი მოტივისა და მიზნის საზრისით გაიგება“² (ხაზგასმა ჩემია – ი. დ.).

ნების თავისუფლების პრობლემა კრიმინალისტთა შორის განსაკუთრებით აქტუალური გახდა სისხლის სამართლის კლასიკური სკოლის ჩამოყალიბების შემდეგ. სისხლის სამართლის კლასიკური სკოლის წარმომადგენელთა უმეტესობა ნებელობის თავისუფლებას აღიარებენ და მიუთითებენ, რომ მხოლოდ ინდეტერმინიზმის ფარგლებში შეიძლება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დასაბუთება და სასჯელის დანიშვნა. გერმანელი იურისტი ბარი აღნიშნავს, რომ აბსოლუტური ინდეტერმინიზმის აღიარება უძლურია დაასაბუთოს რაციონალური სისხლის სამართალი. იგი ქადაგებს მიმართებით ინდეტერმინიზმს, რომლის მიხედვითაც: მოტივები განაპირობებენ ადამიანის მოქმედებას, მაგრამ ადამიანი მაინც ინარჩუნებს თავისუფლების გარკვეულ მინიმუმს. მსგავს გაუგებარ დასკვნამდე მიდის ბინდინგიც: ადამიანის ნებისყოფა მიზეზობრიობის კანონს ემორჩილება და ამავე დროს თავისუფალია მისგან.³

კლასიკური სკოლის ერთ-ერთი წარმომადგენელი ბელინგი იცავს ნებისყოფის თავისუფლებას და შერაცხაობის ბუნებაზე წერს: იმისათვის, რომ ვინმე გაუკიცხოთ და დავსაჯოთ, აუცილებელია პირი იყოს თავისი მოქმედების ბატონ-პატრონი. თუკი ადამიანის მოქმედებას განსაზღვრავს საკუთარი ხასიათი და მოტივები

¹ იხ. Волков Б.С., გვ. 121-129.

² ნაჭყებია გ., ნებისყოფის თავისუფლების პრობლემა სისხლის სამართალში. სადისერტაციო ნაშრომი იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1975, გვ. 71-72.

³ იხ. ვაჩეიშვილი ალ., დანაშაულის სუბიექტური მხარე საბჭოთა სისხლის სამართალში. თბ., 1957, გვ. 66-67.

ისეთი აუცილებლობით, რომ მოქმედება მისთვის გარდაუვალია, მაშინ შეუძლებელია იმის გაგება, თუ როგორ შეიძლება მისი გაკიცხვა ამ მოქმედებისათვის. ამიტომ ნამდვილი დეტერმინიზმის თვალსაზრისით გაუგებარია სისხლის სამართალი, რომელიც სასჯელს ბრალს უკავშირებს. ასე, რომ სისხლის სამართლის აგება მხოლოდ „ავტოდეტერმინიზმის“, ე.ი. „პირობითი ანუ რელატიური ინდეტერმინიზმის“ საფუძველზეა შესაძლებელი, რაც იმას ნიშნავს, რომ ხასიათისა და მოტივების გარდა ადამიანს აქვს მესამე რამეც – „წინააღმდეგობის განევის ძალა“, რომელიც საწინააღმდეგო მოტივების შემწეობით მას უნარს აძლევს უძლური გახადოს მოზავებული მოტივები, მოახდინოს არჩევანი და გამოიტანოს გადაწყვეტილება. ბელინგის აღნიშნულ კონცეფციას ალ. ვაჩეიშვილი მართებულად უწოდებს უცნაურს, რადგან „წინააღმდეგობის განევის“ უნარი წარმოიშობა როგორც მიზეზობრივად განპირობებული.¹

ნეოკლასიკოსი ზაუერი აღიარებს ნებისყოფის თავისუფლებას, რომლის გარეშეც მას წარმოუდგენლად ეჩვენება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დანესება. რამდენადაც მეცნიერება მიზეზობრიობას ემყარება, ამდენად აქ დამოკიდებულებაა საგნებს შორის და ამიტომ მეცნიერება დეტერმინიზმს მოითხოვს, ხოლო ადამიანის ქმედების კატეგორიალური შეფასება ემყარება თელოს და ნორმას.²

კრიმინალისტიკა ის ნაწილი (მაგალითად, მირჟიჩკა, სერგეევსკი, ტაგანცევი), რომელიც ნებისყოფის თავისუფლებას მოტივაციის საფუძველზე განიხილავს, დეტერმინისტულ პოზიციებზე დგას, რადგან საკმაო მიზეზის კანონი, ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრების მიმართ გამოყენების შემთხვევაში, მოტივაციის სახით გვევლინება.³

კანტისაგან განსხვავებით, ანსელმ ფოიერბახი უარყოფს ნებისყოფის თავისუფლებას სამართლებრივ სფეროში; ამ სფეროში იგი მკაცრი და თანმიმდევრული დეტერმინისტიკა და თავის ფსიქოლოგიური იძულების თეორიას აგებს თანმიმდევრული დეტერმინიზმის საწყისებზე; იგი ამბობს, რომ სამართალი არ საჭიროებს თავისუფლების დაშვებას; თავისუფლების აზრსა და მნიშვნელობას იგი განსაკუთრებით ზნეობის ჩარჩოებით ზღუდავს.⁴

ცნობილია, რომ სოციოლოგიური სკოლის ფარგლებში ჩამოყალიბდა ე.წ. „ფაქტორთა თეორია“, რომლის მიხედვითაც დანაშაულობის მიზეზები მოცემულ საზოგადოებაში წარმოშობილ ურთიერთობებში უნდა ვეძებოთ. ამ მოძღვრებაში დანაშაულობის სოციალურ ფაქტორთა გვერდით დიდი ადგილი უკავია დანაშაულის ბიოლოგიური ხასიათის მიდრეკილებებს. ბუნებრივია, რომ სოციოლო-

¹ იხ. იქვე, გვ. 69.

² იხ. ვაჩეიშვილი ალ., დანაშაულის სუბიექტური მხარე საბჭოთა სისხლის სამართალში. თბ., 1957, გვ. 70-71.

³ იხ. იქვე, გვ. 72-73.

⁴ იხ. ვაჩეიშვილი ალ., სასჯელი და სოციალური დაცვის ღონისძიებანი. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1960, გვ. 39.

გიური სკოლის წარმომადგენელმა ლისტმა ნებისყოფის თავისუფლების პრობლემა სისხლის სამართლის ფარგლებს გარეთ გაიტანა. სისხლის სამართალი კმაყოფილდება იმის დადგენით, რომ წარმოდგენები წარმართავენ, სტიმულს აძლევენ ადამიანის ნებისყოფას. მაგრამ ეჭვგარეშეა, რომ წარმოდგენების მოტივაციური მნიშვნელობის აღიარება უკვე თავისთავად დეტერმინიზმის აღიარებაა.¹

რაც შეეხება ანთროპოლოგიურ ანუ პოზიტიურ სკოლას, მან სისხლის სამართალში შემოიტანა დამნაშავეის ფატალისტური გაგება, რის გამოც გამოირიცხა ნებისყოფის თავისუფლება. ამ თვალსაზრისით, ცხადია, ბრალეულობა და შერაცხადობა ზედმეტ ცნებებად იყო მიჩნეული. ამ ცნებების ნაცვლად ფერი სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დასაბუთებისათვის მიმართავს ფიზიკური შერაცხადობის ცნებას. უკანასკნელი უნდა გავიგოთ როგორც დამნაშავეის ფიზიკური კავშირი დანაშაულებრივ შედეგთან.² მაშასადამე, ანთროპოლოგიური სკოლა უკიდურესი დეტერმინიზმის პოზიციებზე დგას.

გ. ნაჭყებია მიუთითებს, რომ „ინდეტერმინიზმი მთელ რიგ წინააღმდეგობას აწყდება სისხლის სამართალში. მთავარი კი ისაა, რომ იგი უძლეურია ახსნას თვით დანაშაულის ბუნება. „სხვანაირად მოქმედების“ უპირობო შესაძლებლობიდან გამომდინარე დანაშაული ადამიანის ბოროტ ნებისყოფას მიენერება, რაც ინვესს ან ლომბროზოს ბიოლოგიური დეტერმინიზმის ბანაკში გადაბარგებას, ან აბსოლუტური შემთხვევითობის დაშვებას, ე.ი. მთელი სისხლის სამართლის უარყოფას“.³

ფილოსოფიურ ლიტერატურაში თავისუფლების ცნებას აქვს ორი მნიშვნელობა: უარყოფითი და დადებითი. უარყოფითი აზრით თავისუფლება სამყაროს ნებისმიერ საგანს მიენერება და იგი მხოლოდ მაშინაა თავისუფალი, თუ მისი ყოფიერების წესის ხელის შემშლელი, შემაფერხებელი გარემოებები არ არსებობს. მაგალითად, მდინარე თავისუფლად მიედინება, ჩიტი თავისუფალია და ა.შ. თავისუფლების ჭეშმარიტი საზრისი გამოხატულია მის პოზიტიურ, დადებით მნიშვნელობაში. სწორედ ამ გაგებით გვანტიერესებს ჩვენ თავისუფლება, რადგან იგი ისეთ ქცევას გამოხატავს, რომელიც სრულდება ავტონომიურად, ე.ი. გარეგანი პირობებისაგან დამოუკიდებლად, მხოლოდ შინაგანი აუცილებლობის მიხედვით. ასეთი ქცევის განხორციელება მხოლოდ ადამიანს შეუძლია, რადგან მარტოოდენ ადამიანს აქვს ნებელობითი ქცევის უნარი.⁴

¹ იხ. ვაჩიშვილი ალ., სასჯელი და სოციალური დაცვის ღონისძიებანი. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1960, გვ. 74-76.

² იხ. ვაჩიშვილი ალ., დანაშაულის სუბიექტური მხარე საბჭოთა სისხლის სამართალში. თბ., 1957, გვ. 80-81.

³ ნაჭყებია გ., ნებისყოფის თავისუფლების პრობლემა სისხლის სამართალში. სადისერტაციო ნაშრომი იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1975, გვ. 8.

⁴ იხ. ერქომაიშვილი ვ., ადამიანი, თავისუფლება, იდეოლოგია. თბ., 2002, გვ. 129-131.

თავისუფლების პრობლემის გამოსაკვეთად აუცილებელია ადამიანისა და პიროვნების გამომხატველი ცნებების გამიჯვნა. ადამიანის ცნება გამოხატავს იმ არსებითს, ზოგადს და აუცილებელს, რაც ყოველ ადამიანს ახასიათებს. ყოველ ადამიანს ერთი ბუნება, ერთნაირი ყოფიერების წესი აქვს, მიუხედავად მათი ცხოვრების განსხვავებული ისტორიული ეპოქისა, სოციალური პირობებისა, ეროვნული კუთვნილებისა და ა.შ. ადამიანის ცნება არის ადამიანის ანთროპოლოგიურ-ეგზისტენციალური დახასიათება. ანთროპოლოგიური დახასიათება ადამიანის, როგორც სახეობის, არსებით ნიშნებს ადგენს, ხოლო ეგზისტენციალური – ადამიანის ყოფიერების, არსებობის წესს გამოხატავს.¹

პიროვნება არის თვითცნობიერების მქონე ადამიანი, რომელიც აქტიურად მოქმედებს თავისი ინდივიდუალობის, საკუთარი მე-ს გავლენისა და დამკვიდრებისათვის.²

„ადამიანის თავისუფლების პრობლემა ეგზისტენციალურ-ანთროპოლოგიურია, პიროვნება კი ისტორიულ-სოციალური... ადამიანი თავისუფალი არსებაა. მას მისი მოპოვება არ სჭირდება. იგი მას მუდამ აქვს. საკითხი ეხება მისი გამოვლენის შესაძლებლობას. მეორე ადამიანს არ ახასიათებს. იგი მან უნდა მოიპოვოს, რათა პიროვნებად იქცეს. ეს კი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რომელ საზოგადოებაში ცხოვრობს იგი. პიროვნების თავისუფლება განპირობებულია საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური სტრუქტურით“.³

თემის კვლევის საგნიდან გამომდინარე ჩვენთვის საინტერესოა ადამიანის და არა პიროვნების თავისუფლება.

ადამიანს მართალია შესწევს თავისუფალი მოქმედების უნარი, მაგრამ გარკვეულ სიტუაციაში მისი მოქმედება ვერ ჩაითვლება თავისუფლად. ეს ის შემთხვევებია, როდესაც ადამიანი იძულებით მოქმედებს. იძულებას ადგილი აქვს მიზეზობრივი დეტერმინაციის დროს. მიზანშეწონილობას ადგილი აქვს არაცოცხალ ბუნებაში, სადაც ბატონობს გარეგანი იძულება, რადგან საგნის მდგომარეობას განსაზღვრავს მიზეზ-შედეგობრივი ჯაჭვი და მიზეზი ყოველთვის გარეგანია შედეგის მიმართ. ადამიანის გარდა ნებისმიერი ცოცხალი არსება მისი გენური სტრუქტურის გამო მოქმედებს ინსტინქტურად, რის გამოც მას არა აქვს სხვაგვარად მოქმედების შესაძლებლობა.⁴

ადამიანს ცხოველისაგან განსხვავებით ახასიათებს მიზანშეწონილი საქმიანობა, რაც ცოდნის საფუძველზე ხორციელდება. ადამიანის მოქმედება მთლიანად დეტერმინირებული არ არის გარეგანი ფაქტორებით. მართალია, იგი ცხოველის მსგავსად განიცდის ბუნებრივი გარემოს ზემოქმედებას, მაგრამ ცხოველისაგან განსხვავებით ადამიანი ასევე იძულებულია ანგარიში გაუწიოს სოციალურ გარემოს. მიუხედა-

¹ იხ. იქვე, გვ. 132.

² იხ. იქვე, გვ. 135.

³ ერქომაიშვილი ვ., დასახ. ნაშრ., გვ. 143.

⁴ იხ. იქვე, გვ. 144-145.

ვად ამისა, ადამიანის ქცევა ცალსახადაა დეტერმინირებული, რამეთუ შინაგანი აქტიურობის მეოხებით მას შეუძლია დაძლიოს გარეგანი და-
ნოლა და იმოქმედოს თავისი შეხედულებისამებრ. მაგალითად, ალექ-
სანდრე მაკედონელმა დაძლია წყურვილის მოთხოვნილება უდაბნოში
და ჯარის მიერ მირთმეული ერთი მუზარადი წყალი მათ წინაშე დააქ-
ცია. ამ საქციელით მან საკუთარ მეომრებს დაუმტკიცა, რომ მათთან
ერთად იტანს წყურვილსა და ყველა სხვა გაჭირვებას. ცნობილია, რომ
მიზეზობრიობა დეტერმინაციის ერთ-ერთი, მაგრამ არა ერთადერთი
სახეა. თავისუფლება არამიზეზობრივად დეტერმინირებულია. ადამია-
ნისა და ცხოველის მოქმედება ავტონომიურია, თუმცა ადამიანისაგან
განსხვავებით ამ უკანასკნელის მოქმედება არაა თავისუფალი, რადგან
მისი მოქმედება ინსტინქტურია, ხოლო ასეთი მოქმედება იძულებითია.
მართალია, ადამიანსაც ახასიათებს ინსტინქტური მოქმედება, მაგრამ
ამგვარი მოქმედება არ განსაზღვრავს მისი მოღვაწეობის ძირითად ში-
ნაარსს (ხაზგასმა ჩემია - ი. დ.). სპეციფიკურ-ადამიანური საქმიანობა
ცნობიერია. ადამიანის მოქმედებას საფუძვლად უდევს მოტივაცია. ვი-
ნაიდან ადამიანის ნებელობითი ქცევა მიზანდასახულია, ამიტომ მისი
მოქმედება მოტივირებულია. ნებელობითი ქცევას წინ უსწრებს არჩევან-
ი, რომელიც ხორციელდება გარკვეული ღირებულებისა და მიზნის
შესაბამისად. მაშასადამე, მიზანია ის დეტერმინანტი, რომლის გული-
სთვისაც ხორციელდება არჩევანი. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ით-
ქვას, რომ ნებელობითი ქცევა ცალსახად მიზეზ-შედეგობრივად, ფატა-
ლისტურად დეტერმინირებული კი არ არის, არამედ მას მიზნობრივი
დეტერმინაციის ხასიათი აქვს.¹

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ყოველი თავისუფალი ქცევა მოტი-
ვირებულია, მაგრამ არა პირიქით. თუკი მოქმედება ხორციელდება
ფსიქიკური იძულებით, მაშინ მოქმედება მოტივირებულია, მაგრამ
არაა თავისუფალი. მოტივირებული ქცევა მხოლოდ მაშინაა თავი-
სუფალი, თუ იგი ხორციელდება ყოველგვარი იძულების გარეშე.

თავისუფლებას გააჩნია თავისი სტრუქტურა, რომელიც შემ-
დეგი ელემენტებისაგან აიგება:

ა) **ალტერნატივების გაცნობიერება.** მოქმედების პრაქტიკუ-
ლად განხორციელებამდე ადამიანი აცნობიერებს ობიექტურ ვითარ-
ებას და შესაძლო შედეგებს;²

ბ) **არჩევანი.** აუცილებლობა, რომელიც ადამიანმა გააცნობიერ-
რა, უნდა იქცეს შინაგან აუცილებლობად. ამისათვის არ კმარა
ცოდნა. ამას სჭირდება არჩევანი.³

არჩევანი ყოველთვის არ გამოხატავს თავისუფლებას. თუკი
არჩევანი იმპულსური ან იძულებითი სახისაა, მაშინ ასეთი მოქმე-

¹ იხ. ერქომაიშვილი ვ., დასახ. ნაშრ. გვ. 150-152.

² იხ. იქვე, გვ. 154.

³ იხ. იქვე, გვ. 156.

დება თავისუფლებას ვერ გამოხატავს. თავისუფლების აუცილებელი მომენტია იძულების მოხსნა.

რაც განასხვავებს ადამიანის ქცევას სხვა მოვლენებისაგან, ისაა, რომ იგი ატარებს მიზანმიმართულ, შერჩევით ხასიათს. ადამიანი ჩვეულებრივ ცდილობს შეარჩიოს ისეთი ქცევა, რომელიც შეესაბამება მის განზრახვებს და მისწრაფებებს, რასაც მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მისი პიროვნების სტრუქტურაში.¹

ადამიანის ნებელობითი ქცევა ყოველთვის თავისუფალი და არჩევითია. გამონაკლისს წარმოადგენს ფსიქიკური იძულება, როდესაც ქცევა ნებელობითია, მაგრამ თავისუფალი არ არის. თუკი ადამიანი იმოქმედებდა პრინციპით: სტიმული – რეაქცია, მაშინ მოტივის პრობლემას არავითარი აზრი არ ექნებოდა.

არჩევითობის საზღვრები ზოგადად ორგვარი ფაქტორით განისაზღვრება: ობიექტურით და სუბიექტურით, სამყაროთი და პიროვნებით, გარეგანი გარემოებებით და შინაგანი პირობებით. ამასთან, ეს ფაქტორები მოქმედებენ არა პარალელურად, არამედ ურთიერთმოქმედებითა და ურთიერთგანპირობებულობით. ქცევის არჩევითობა არის თავისუფლების გამოვლენის ფორმა. ქცევის არჩევითობა და მოტივირებულობა არსებობს იმდენად, რამდენადაც არსებობს ობიექტური გარემოებები, რომლებიც უშვებენ არაერთგვაროვანი გადწყვეტილებების, სხვადასხვა ნების გამოხატვის შესაძლებლობას. ქცევის ალტერნატივის გარეშე შეუძლებელია ნების გამოვლენა, თავისუფლება და პასუხისმგებლობა;²

გ) მოქმედება ანუ ნებელობითი ქცევა. თუკი ადამიანი გარეგან აუცილებლობას შინაგან მოთხოვნილებად, სურვილად აქცევს, მაშინ მისი მოქმედება თავისუფალია. ამის საშუალებას კი ნება იძლევა. ეს უკანასკნელი არჩევანის გაკეთების საფუძველთაგანია;³

დ) პასუხისმგებლობა. ადამიანი ერთადერთი არსებია ბუნების ქმნილებათა შორის, რომელსაც მოეთხოვება პასუხი თავისი ქმედებისათვის. ეს განპირობებულია იმით, რომ მას ახასიათებს თავისუფლება. ადამიანი თავის საქმიანობაში არ არის ცალსახად დეტერმინირებული ბუნების მიერ. მას ახასიათებს სხვაგვარად მოქმედების შესაძლებლობა. უნდა განვასხვავოთ ერთმანეთისაგან პასუხისმგებლობა და პასუხისმგებლობის გრძნობა. პირველი ობიექტური, ხოლო მეორე სუბიექტური მოვლენაა. პასუხისმგებლობა ყოველ ადამიანს ახასიათებს დამოუკიდებლად. ვ. ერქომაიშვილი მართებულად მიუთითებს, რომ პასუხისმგებლობის გრძნობა არის განცდა, თუმცა, იქვე არასწორად მიუთითებს, რომ თითქოს პასუხისმგებლობის გრძნობა ზოგი-

¹ იხ. Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 6.

² იხ. Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 21-22.

³ იხ. ერქომაიშვილი ვ., დასახ. ნაშრ., გვ. 162.

ერთ ადამიანს აქვს, ხოლო ზოგიერთს არა.¹ სინამდვილეში მსჯელობა შეიძლება ადამიანის პასუხისმგებლობის გრძნობის ხარისხზე, ვინაიდან შეუძლებელია რომელიმე შერაცხად ადამიანს პასუხისმგებლობის გრძნობა საერთოდ არ გააჩნდეს.

რ. ბლეკბორნი სამ ძირითად თეორიულ პოზიციას ასახელებს: მკაცრ დეტერმინიზმს, მსუბუქ დეტერმინიზმს და ლიბერტარიანიზმს. მკაცრი დეტერმინიზმის მიხედვით, ადამიანური ქცევა სრულიად განისაზღვრება იმ ფაქტორებით, რომლებიც არ იმყოფება ადამიანის ცნობიერების სფეროში და არჩევანზე საუბარი ზედმეტია. მსუბუქი დეტერმინიზმი ცდილობს თავისუფლების დეტერმინიზმთან შერიგებას. ამ უკანასკნელი მიმართულების მიხედვით ადამიანები არჩევანს აკეთებენ, მაგრამ ვარიანტთა შეზღუდული რიცხვიდან.²

ლიბერტარიანისტული შეხედულება მსუბუქი დეტერმინიზმის შემდგომი გაგრძელებაა: მართალია, ქცევა არ ითვლება აბსოლუტურად თავისუფლად, მაგრამ ადამიანის არჩევანის წინასწარმეტყველება შეუძლებელია. ქცევის თავისუფალი არჩევა არ ნიშნავს „უმიზეზო“, რადგან უკანასკნელ შემთხვევაში არჩევანი უნდა იყოს შემთხვევითი და ამიტომ არსებობს განსაკუთრებული სახის მიზეზები, რომლებიც ადამიანს საშუალებას აძლევენ აირჩიოს მოქმედების სხვა სახე, რაც განსხვავდება რეალურად არსებული საგანს.³

დეტერმინიზმის ნაკლად რ. ბლეკბორნი მიიჩნევს იმას, რომ შეუძლებელია ანმყოს ცოდნით მომავლის განჭვრეტა და მეორე, – შეუძლებელი ხდება წინასწარ მოფიქრებული განზრახვის არსებობა. ლიბერტარიანიზმის ფარგლებში ორი არსებითი პრობლემაა გადაუჭრელი: 1) ყოველთვის სრულიად დამოუკიდებელია თუ არა ადამიანის არჩევანი და 2) უშვებს თუ არა ტრაგიკული კრიტიერიუმი „სხვაგვარად ქცევის შესაძლებლობის“ მეცნიერულ შემოწმებას.⁴

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ნების თავისუფლების შესახებ ინდეტერმინისტული და დეტერმინისტული კონცეფციების მოკლე მიმოხილვამ მიგვიყვანა დასკვნამდე, რომ ორივე უკიდურესობაში ვარდება. ფ. უზნაძის აზრით, „ფაქტია, რომ მოტივაციის გარეშე ნებელობის აქტი არ ხდება. მაშასადამე, დეტერმინიზმი მართალია: ნებელობის აქტს მოტივი განსაზღვრავს, მაგრამ ფაქტია ისიც, რომ ერთი და იგივე მოტივი ყოველთვის ერთსა და იმავე აქტს არ იწვევს. ერთხელ რომ იგი ერთ შედეგს იძლევა, მეორედ მის მიმართ სრულიად უძლური რჩება. მიზეზობრიობის ცნებას ასეთი ფაქტები სრულიად არ ეგუება. მიზეზი განსაზღვრულ პირობებში ყოველთვის განსაზღვრულ შედეგს იწვევს. ამიტომაც, შეუძლებე-

¹ იხ. ერქომაიშვილი ვ., დასახ. ნაშრ., გვ. 169-171.

² იხ. Блэкборн Р. Психология криминального поведения. Серия «Мастера психологии», изд. «Питер», С-Пет., 2004, с. 38-39.

³ იხ. იქვე, გვ. 39.

⁴ იხ. Блэкборн Р. Психология криминального поведения. Серия «Мастера психологии», изд. «Питер», С-Пет., 2004, с. 39.

ლია რომელიმე გარკვეული მოტივი ან მოტივთა ჯგუფი კაუზალურად დაუკავშირო გარკვეულ ნებელობის აქტს. მაშასადამე, დეტერმინიზმი მაინც არ არის მართალი".¹

ვინაიდან სუბიექტი თვითონ ქმნის თავის თავში განსაზღვრული მოქმედების განწყობას, ამიტომ მოქმედებასაც იგი იწვევს, რაც მოქმედების თავისუფლებაზე მიუთითებს, ე.ი. ნებელობის თავისუფლების განცდა უდავოა. ამასთან, ნებელობითი ქცევის კაუზალობას განაპირობებს ის ფაქტი, რომ ნებისმიერ ქცევას განწყობა უდევს საფუძვლად, რომელსაც, თავის მხრივ, წარმოსახული ანუ აზრითი სიტუაცია განსაზღვრავს.²

მსგავსი მოსაზრება აქვს გამოთქმული რ. ნათაძეს, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ ნებელობითი მოქმედების დეტერმინაციას, მისი აზრით, ცნობიერების პროცესი განაპირობებს: – „ნებისყოფის აქტის თავისუფლება მის უშუალო სიტუაციისაგან დამოუკიდებლობაში მდგომარეობს; ნებისმიერი მოქმედება ისევეა მიზეზობრივად განსაზღვრული, როგორც ყოველი მოქმედება, ოღონდ ნებისმიერი მოქმედების დეტერმინაცია რთულია, იგი პიროვნების ცნობიერების პროცესით არის გაშუალებული“.³

მართებულად უნდა ჩაითვალოს დ. უზნაძის მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, ნებელობის თავისუფლების პრობლემის ინდეტერმინისტული და დეტერმინისტული გადაჭრის მცდელობა ორ უკიდურესობას წარმოადგენს. ამ საკითხის სწორად განსაზღვრისათვის მას შუალედური პოზიცია უკავია. ეს კარგად ჩანს მისი შემდეგი მსჯელობიდან: „ნებელობა თავისუფალია, რამდენადაც აქტუალური სიტუაციის გავლენას არ ემორჩილება, რადგან აქედან მომდინარე იძულებას არ განიცდის. იგი თავისუფალია, რამდენადაც მასზე მოქმედი სიტუაცია წარმოსახვითია, მაშასადამე, სუბიექტის მიერაა გაცნობიერებული. მაგრამ იგი დეტერმინირებულია, არაა თავისუფალი, რამდენადაც, თუმცა წარმოსახვით, მაგრამ მაინც სიტუაციითაა პირობადებული“.⁴

ასე, რომ ადამიანს, რომელსაც არ გააჩნია სხვაგვარად ქცევის შესაძლებლობა, შეუძლებელია ბრალზე აგებულმა სისხლის სამართალმა დააკისროს პასუხისმგებლობა. ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობა კი სასჯელის მიზნებს განუხორციელებელს დატოვებდა.

ადამიანის თავისუფლება შეიძლება რეალიზებულ იქნეს ისეთ სამყაროში, სადაც არსებობს აუცილებლობისა და შემთხვევითობის ერთიანობა... რაიმეს მოხდენა აუცილებელიცაა და შემთხვევითიც. ამგვარ სამყაროში ადგილი აქვს ალბათური, სტატისტიკური ხასიათის კანონზომიერებას. აუცილებლობა გამოხატავს არა გარდაუვალობას, არამედ მოხდენის სიხშირეს. ასეთი აუცილებლობა

¹ უზნაძე დ., ზოგადი ფსიქოლოგია. გამომცემლობა „აღმაშენებელი“, ტომი III–IX, თბ., 1998, გვ. 219.

² იხ. იქვე, გვ. 220.

³ ნათაძე რ., ზოგადი ფსიქოლოგია. თსუ გამომცემლობა, 1977, გვ. 550.

⁴ ნათაძე რ., დასახ. ნაშრ., გვ. 220.

არ გამორიცხავს შემთხვევითობას, რომელიც არსებობს როგორც გადახრა კანონზომიერებიდან.¹

§ 2. ნებელობითი ქცევის არსი

ადამიანმა შეიძლება განახორციელოს ინსტინქტური, იმპულსური და ნებელობითი მოქმედება. ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპიდან გამომდინარე სისხლის სამართალს მხოლოდ ნებელობითი ქცევა აინტერესებს, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ სისხლის სამართალმა უნდა შექმნას ფსიქოლოგიისაგან განსხვავებული ქცევის საკუთარი ცნება და მასში შეიტანოს მართლწინააღმდეგობისა და ბრალეულობის მომენტები. წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს იქნება საკითხისადმი დუალისტური მიდგომა, რაც სისხლის სამართალში სხვა არაფერი იქნება თუ არა ფსიქოლოგიზმი. ამ მხრივ მართებულია თ. წერეთლის აზრი, რომლის თანახმადაც, „ქცევის ფსიქოლოგიური ცნება არ გულისხმობს სამართლებრივ შეფასებას; ქცევა ფსიქოლოგიური გაგებით იურიდიულად შეიძლება იყოს მართლზომიერი და არამართლზომიერი ან ბრალეული და არაბრალეული“.²

სისხლის სამართლის მეცნიერება ზოგჯერ სხვა მეცნიერების გავლენას განიცდის. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ფსიქოლოგიის „შეჭრის“ შესახებ, რაც „ფსიქოლოგიზმის“ საფრთხეს ქმნის სისხლის სამართალში. ეს პრობლემა განსაკუთრებით თავს იჩენს დანაშაულისა და ნებელობითი ქცევის ურთიერთმიმართებასთან, მოტივთან, მიზანთან და ბრალთან დაკავშირებით.

გარკვეულ შემთხვევებში იმდენად დიდია ფსიქოლოგიური ხერხებითა და მეთოდებით სამართლებრივი ცნებების განმარტების მცდელობა, რომ ზოგიერთი მეცნიერი გაკვირვებით მსჯელობს ამის შესახებ. მაგალითად, გერმანელი მეცნიერი ნასი აღნიშნავს: „არსად და არც ერთ მეცნიერებაში ფსიქოლოგიის შემეცნებანი ისე ინტენსიურად და გლობალურად არ ასახულა, როგორც XIX საუკუნის იურისპრუდენციაში... გასაოცარიც არის ის სიღრმისეული სიზუსტე, რომლითაც ურთულესი ფსიქოლოგიური ცნებები და მიღწევები გამოიყენება. ხშირია შემთხვევები, როცა ბრალის პრობლემისადმი მიძღვნილ იურიდიულ ნაწარმოებში უფრო სპეციალური ფსიქოლოგიური, ვიდრე სამართლებრივი ლიტერატურაა ციტირებული. ამიტომაც არაფერი იყო საკვირველი იმაში, რომ ობიექტურად განწყობილი ზოგიერთი კრიმინალისტი სამართლის მეცნიერების სრულ ფსიქოლოგიზირებაზე წერდა“.³

¹ იხ. ერქომაიშვილი ვ., დასახ. ნაშრ., გვ. 245.

² Церетели Т.В. Причинная связь в уголовном праве. Гос. изд. «Юридической литературы», изд. второе, исправленное и дополненное, М., 1963, с. 25.

³ ციტ. ლ.-გ. კუტალიას მიხედვით: ბრალის შესახებ ფსიქოლოგიური მოძღვრების ფრანკისეული კრიტიკისათვის, ჟურნალი „სამართალი“, 1998, გვ. 7-8, (G. Nass, Wandlungen des Schuldbegriffs im Laufe des Rechtsdenkens, Berlin, 1963, s. 97).

გ. ნაჭყებია მ სისხლის სამართლის მეცნიერებაში ფსიქოლოგიზმისა და ნორმატივიზმის პრობლემას მცირე მონოგრაფიული ნაშრომი მიუძღვნა, რომელშიც ავტორი ცდილობს ქართველი კრიმინალისტიკის – ბ. ხარაზიშვილის მოსაზრებებს საკუთარი მეცნიერული დასაბუთება მისცეს.¹

ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ბ. ხარაზიშვილის მიერ ნამოყენებული ორი დებულება: პირველი: რატომ არაა დანაშაული ნებლობითი ქცევის ნაირსახეობა და მეორე: რატომ გვთავაზობს ავტორი „დანაშაულის მოტივის“ ნაცვლად „დამნაშავის ქცევის მოტივს“. ამ უკანასკნელის შესახებ ქვემოთ იქნება საუბარი.

ბ. ხარაზიშვილი მიუთითებდა, რომ დანაშაული თვითონ კი არ არის დამოუკიდებელი ფსიქოლოგიური ქცევა, არამედ დანაშაული მოტივისა და მიზნის განხორციელების ხერხია.² ერთი სიტყვით, ამას იმით ასაბუთებდა, რომ შეუძლებელია შეიქმნას ქცევის ფსიქოლოგიურისაგან განსხვავებული ქცევის ნორმატიული ცნება, რადგან დანაშაული შეფასებითი ცნებაა, ხოლო ფსიქოლოგია, რომელიც ფაქტების მეცნიერებაა, შეფასებას მოკლებულია. ამიტომ დანაშაულიც ვერ იქნება ქცევის ნაირსახეობა.

ამ განსაზღვრების შესახებ მართებულად მიუთითბს გ. ნაჭყებია და ამას იმით ხსნის, რომ „დანაშაულის ნიშნები მიენერება არა ქცევას ფსიქოლოგიური გაგებით, არამედ ამ ქცევის განხორციელების ხერხს. ეს ბუნებრივია, რადგან ნორმატიულად ფასდება არა ქცევა თავისთავად, არამედ ამ ქცევის განხორციელების ხერხი“.³

სისხლის სამართალში ფსიქოლოგიზმის დაძლევის მცდელობა ფრიად საყურადღებოა. მოტივის ჩამოყალიბება მოიცავს მიზნის მიღწევის საშუალებისა და ხერხის გაცნობიერებასაც. მაშინ ლოგიკურია თუ ვიტყვი, რომ ამის გამო მოტივი და მიზანი არ შეიძლება სხვა შეფასებას იმსახურებდეს და მათი განხორციელების ხერხი სხვას. ამას გ. ნაჭყებიაც აღიარებს: სამართლის პოზიციიდან ფასდება ჯერ ქმედება, როგორც მოტივისა და მიზნის მართლსაწინააღმდეგო ხერხი, ხოლო ხერხის შეფასების კვალობაზე ფასდება მოტივიც და მიზანიც. „მაგალითად, მატერიალური გამდიდრების მოტივი და მიზანი თავისთავად უარყოფით მოვლენას არ წარმოადგენს, მაგრამ საკმარისია, რომ სუბიექტმა ამ მიზნის მისაღწევად დანაშაულებრივი ხერხი შეარჩიოს, რომ მოტივი და მიზანი „ანგარებად“ შეფასდეს. ეს იმაზე მეტყველებს, რომ დანაშაულებრივი ქმედება ქცევის, ანუ მოტივისა და მიზნისაგან მონყვევით შეუძლებელია“.⁴ მართლაც, ქცევის შეფასება მოტივისა და მიზნის გა-

¹ იხ. Начкесбия Г.И. Психологизм и нормативизм в науке уголовного права. Изд. «Меридиан», Тб., 2000.

² იხ. Хорнабулჯели Б.В. Психологическая сторона вины. Тб., 1981, с. 6.

³ ნაჭყებია გ., ბრალი, როგორც სოციალური ფილოსოფიის კატეგორია. თბ., 2001, გვ. 219-220.

⁴ იქვე, გვ. 220.

რეშე შეუძლებელია, რადგან ქცევის მხოლოდ ობიექტური თვალსაზრისით შეფასება ვერ ხსნის ქცევის ფსიქოლოგიურ არსს. „ფსიქოლოგიური თვალსაზრისი, – ნერს შ. ჩხარტიშვილი, – ქცევას მოტივისა და მიზნისაგან ვერ გამოყოფს. როგორცაა მოტივი, ისეთივეა მიზანიც და ქცევაც“¹.

ამ მხრივ საყურადღებოა ბ. ვოლკოვის კრიტიკა მ. შარგოროდსკის მიმართ, რომლის აზრითაც, თითქოს შესაძლებელი იყოს, რომ ერთი და იგივე მოტივმა შეიძლება წარმოშვას სიკეთეც და ბოროტებაც. „მოტივსა და მიზანს შორის, – ნერს ბ. ვოლკოვი, – არსებობს უწყვეტი კავშირი... თავის კონკრეტულ შინაარსს მოტივი იძენს მოქმედების მიზნის საშუალებით. მოტივი კონკრეტული ქცევის გარეშე არ არსებობს. მას აზრი გააჩნია გარკვეულ მოქმედებასთან კავშირში, რომლისგანაც საბოლოო ჯამში მოტივი უნდა დახასიათდეს“².

ეს მოსაზრება დაზუსტებას მოითხოვს. მოტივაციის პროცესი მიზნის გაცნობიერებასაც გულისხმობს. სხვადასხვა მიზნის გაცნობიერება მოტივაციას და, შესაბამისად, მოტივსაც შინაარსობრივად და არა ფორმით ცვლის. მაგალითად, ავილოთ ზიზლი და აუცილებელი მოგერიების ვითარება. თუ პირი თავდამსხმელს დააზიანებს თავდაცვის მიზნით, მაშინ განხორციელებული ქმედება სამართლის თვალსაზრისით მისაღებია; თუკი ზიზლი საფუძვლად დაედო თავდამსხმელის დაზიანებას იმის გამო, რომ მასთან წარსულში უსიამოვნება ჰქონდა, მაშინ ზიზლი დასაგმობია. ამიტომ უფრო მართებული იქნება თუ ვიტყვით, რომ შინაარსობრივად ერთი და იგივე მოტივით არ შეიძლება როგორც საქებარი, ისე დასაგმობი მოქმედების განხორციელება.

შეიძლება ითქვას, რომ, ერთი მხრივ, კონკრეტული ქცევის მოტივისა და მიზნის, ხოლო, მეორე მხრივ, ამ ქცევის ხერხისა და საშუალების სხვადასხვა თვალსაზრისით შეფასება გაუმართლებელია, რადგან ისინი ურთიერთდაკავშირებული ცნებებია.

თანამედროვე მეცნიერების განვითარების მაღალი დონის მიუხედავად, ჯერ კიდევ არაა სათანადოდ შესწავლილი ადამიანის აქტივობის განმაპირობებელ ფაქტორთა ბუნება, სისტემა და მათი ურთიერთდამოკიდებულება. აქ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გაირკვეს მოტივაციის, მოტივის, განწყობის, მიზნისა და ნებელობითი მოქმედების ურთიერთდამოკიდებულება და განპირობებულობა. ამ საკითხების არასწორი გაგება იწვევს მოცემული ფსიქოლოგიური კატეგორიებისა თუ ცნებების გაიგივებას და ადამიანის ნებელობითი მოქმედების არასწორ ახსნას.

ფსიქოლოგიის განვითარების ისტორიას თუ გადავხედავთ, დავინახავთ, რომ ადამიანის მოქმედების ახსნის სამი ძირითადი მიმართულება იკვეთება. პირველ მიმართულებას აქცენტი პიროვ-

¹ ჩხარტიშვილი შ., ნებისმიერი ქცევის მოტივის პრობლემა, თბ., 1958, გვ. 73.

² Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 76-77.

ნულ თავისებურებებზე გადააქვს; მეორე მიმართულება ცდილობს ადამიანის აქტივობის გასაღები გარე სამყაროში, შექმნილ სიტუაციაში ეძებოს. დაბოლოს, აღნიშნული საკითხისადმი მესამე მიდგომას შემრიგებლური პოზიცია უკავია და ადამიანის მოქმედების ფსიქოლოგიური არსის დასადგენად თანაბრად ეყრდნობა პიროვნულ (სუბიექტურ) და სიტუაციურ (ობიექტურ) ფაქტორთა ზემოქმედების ხარისხობრივ მაჩვენებლებს და პირველ ორ მიმართულებასთან შედარებით უფრო კონკრეტული ხასიათის დებულებებს აყალიბებს.

უდავოა ის ფაქტი, რომ ნებელობითი ქცევის განხორციელებისას შეუძლებელია უპირატესობა ადამიანის ქცევის შინაგან ან გარეგან ფაქტორებს მივანიჭოთ. ყოველი ადამიანი განუმეორებელია და ამიტომ ყოველი მათგანის ქცევაც განსხვავებულია. უფრო მეტიც, ერთი და იგივე ობიექტურ სიტუაციაში ესა თუ ის ინდივიდი შეიძლება განსხვავებულად მოიქცეს. რატომ ხდება ასე? ამ კითხვაზე პასუხი ერთია: ადამიანი არაა სტატიკური არსება, იგი დინამიურია, რაც განპირობებულია სამყაროსადმი მისი შემეცნებითი და შეფასებითი დამოკიდებულების თავისუფლებით, რომელიც ინვესს მრავალგვარი მოთხოვნილებების, ინტერესების, განწყობის წარმოშობას, ახალი უნარების შექმნას და ა.შ.

დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ფსიქოლოგიაში ყველაზე რთული ადამიანის ნებელობითი ქცევის საკითხია: თუ რატომ იქცევიან ა. და ბ. განსხვავებულად ერთსა და იმავე სიტუაციაში ან რატომ იქცევიან ისინი ერთნაირად სხვადასხვა სიტუაციაში, კვლავ დავის საგანს წარმოადგენს.

ამ მხრივ საინტერესოა ჰ. ჰეკჰაუზენის მსჯელობა: „ძალიან გავრცელებულია ქცევის მიზეზების ახსნის სამი გზა: ვითვალისწინებთ მხოლოდ ადამიანის ინდივიდუალურ თავისებურებებს, ან მხოლოდ სიტუაციის თავისებურებებს, ან ქცევის მიზეზებს ვეძებთ პიროვნებისა და სიტუაციის ურთიერთქმედების თავისებურებებში. ჰ. ჰეკჰაუზენის აზრით, თანამედროვე ფსიქოლოგიისათვის ამგვარი კვლევის ყოველგვარი ხერხი სასარგებლოა, მაგრამ საკმაოდ „მიამიტიურია“, გამარტივებულია“.¹

თუ როგორ ვხსნით ქცევას, ეს გარკვეულწილად დამოკიდებულია შედარების პარამეტრთა ნაირსახეობაზე. შედარება შეიძლება ვანარმოთ სამი განზომილებით: პირველი, ადამიანების ქცევა სხვადასხვა სიტუაციების მიხედვით; მეორე, დროის სხვადასხვა მომენტების მიხედვით; დაბოლოს, განსხვავებულ ინდივიდთა ქცევის მიხედვით. რთული სიტუაციის შეცვლისას ან დროის მიმდინარეობისას გარკვეუ-

¹ Хайнц Хекхаузен, Мотивация и деятельность. Серия «Мастера психологии», 2-е издание, изд. «Питер», М., С-Петербург и т.д., 2003, с. 31; ქცევის განპირობებულობაზე იხილეთ აგრეთვე: Блэкборн Рональд. Психология криминального поведения. Серия «Мастера психологии», изд. «Питер», С-Пет., 2004, с. 34, სადაც ავტორი სვამს კითხვას: რაზეა დამოკიდებული ქცევა – ადამიანზე თუ სიტუაციაზე?

ლი ქცევა მცირედ იცვლება და არსებითად განსხვავდება ანალოგიურ პირობებში სხვა ადამიანთა ქცევისაგან, მაშინ ქცევის მიზეზი მოცემული ადამიანის ინდივიდუალურ თვისებებში უნდა ვეძებოთ. ესაა ქცევის ახსნა პირველი თვალსაზრისით, რომელიც საფუძვლად უდევს პიროვნების ფსიქოლოგიას. თუკი ქცევა არსებითად იცვლება ერთი სიტუაციიდან მეორეზე გადასვლისას, თანაც იგი დროის სხვადასხვა მომენტებში სხვადასხვაგვარად გვევლინება, მაშინ ქცევის მიზეზები სიტუაციის თვისებებში უნდა ვეძებოთ. ესაა ქცევის ახსნა მეორე თვალსაზრისით, რომელიც გაბატონებულია სოციალურ ფსიქოლოგიაში და ეფუძნება კლინიკური ფსიქოლოგიის თეორიულ სწავლებას. დაბოლოს, თუ ღრმა ანალიზით მივალთ დასკვნამდე, რომ მოქმედებებს შორის განსხვავებაში, ამასთან, დროის სხვადასხვა მომენტებში, მონაწილეთა როგორც პიროვნული, ისე სიტუაციური ფაქტორები, ადგილი აქვს ქცევის ახსნას მესამე თვალსაზრისით. ამგვარი ახსნა დამახასიათებელია მოტივაციის ფსიქოლოგიისათვის, აგრეთვე კოგნიტიური ფსიქოლოგიისა და პიროვნების თანამედროვე კვლევისათვის.¹

ვინაიდან სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა მხოლოდ ნებელობით ქცევას უკავშირდება, უნდა გავარკვიოთ ნებელობითი ქცევის თავისებურება.

ადამიანის ფსიქიკის ძირითად შინაარსს განცდათა სამი განსხვავებული კლასი შეადგენს: ადამიანი ან ობიექტურ სინამდვილეს განიცდის, ე.ი. **შემეცნების პროცესები** აქვს, ან თავის სუბიექტურ მდგომარეობას განიცდის, ე.ი. **გრძნობები** აქვს, ანდა, დასასრულ, თავის აქტივობას განიცდის, ე.ი. **ნებელობის პროცესები** აქვს.²

ინსტინქტური და იმპულსური ქცევა ავტომატურად ხორციელდება და იგი ცხოველსაც ახასიათებს. იმპულსური ქცევა ყოველთვის ინსტინქტურია, მაგრამ არა პირიქით. იმპულსურ ქცევას ახასიათებს მყისიერობა, ხოლო იმპულსური ქცევა დროში „განგრძობადი“ ქცევაა. მაგალითად, ცხოველის მიერ საკვების მომარაგება იმპულსურია.

რ. ნათაძე სწორად მიუთითებს, რომ „ადამიანს ცხოველისაგან განსხვავებით აქტივობის ისეთი ფორმა გააჩნია, როგორიცაა ნებისმიერი მოქმედების უნარი – ნებისყოფა“.³

ადამიანის საქმიანობის წარმართვისათვის მხოლოდ ინსტინქტი საკმარისი არაა. ადამიანს მის წინაშე მდგარი ამოცანების გადაწყვეტაში ეხმარება ცნობიერება, რომელიც საგნობრივი ვითარების ცოდნაა, გააზრება და მის საფუძველზე ადამიანი ახორციელებს მიზანდასახულ ქცევას.⁴ მაშასადამე, ცნობიერება ფსიქიკური

¹ იხ. Хайнц Хекхаузен. დასახ. ნაშრ., გვ. 31.

² იხ. უზნაძე დ., დასახ. ნაშრ., გვ. 33.

³ ნათაძე რ., დასახ. ნაშრ., გვ. 549.

⁴ ცნობიერებისა და ინსტინქტის ნიშნებისა და მათი განსხვავების შესახებ დაწვრილებით იხ: 1) ერქომაიშვილი ვ., ფილოსოფია. გადამუშავებული და შევსებული გამოცემა, გამომცემლობა „კვარი“, თბ., 2002, გვ. 122-125; ცნობიერების

საქმიანობის, როგორც განცდის, შედეგია, მაგრამ არ არის მისი იგივეობრივი. სწორედ, ცნობიერება აძლევს ადამიანს აზროვნების საშუალებას და მის საფუძველზე იგი ახორციელებს ნებელობით ქცევას.

ამ მხრივ სწორია ბ. ხარაზიშვილის მტკიცება, რომ ნებელობითი ქცევა აზროვნების გარეშე არ არსებობს. „თუ იმპულსური ქცევის განწყობას უშუალოდ მოთხოვნილება ქმნის, მაშინ ნებისმიერი ქცევის დროს, მოტივთან ერთად თავს იჩენს უკვე ოდესღაც დაკმაყოფილებული მოთხოვნილებით შექმნილი ფიქსირებული განწყობაც“.¹

ნებისმიერი ქცევის უმნიშვნელოვანეს ნიშანს წარმოადგენს განხორციელებული ქცევის გაცნობიერება. კერძოდ, გადანყვებილების მიღება და მისი შესრულება შეუძლებელია იმის გარეშე, რომ ადამიანმა არ გააცნობიეროს განხორციელებული ქცევის სოციალური საზრისი და ის შედეგები, რომლებიც შეიძლება დადგეს ამის გამო. ნებელობითი შეიძლება იყოს მხოლოდ გაცნობიერებული ქცევა.²

ვინაიდან ადამიანს შეუძლია ცნობიერად წარმართოს საკუთარი ქცევა, ეს მისი ნების თავისუფლებაზე მიანიშნებს. ნებელობითი მოქმედების განხორციელებისას კი ადამიანი წინასწარ განჭვრეტს მოსალოდნელ შედეგებს და ამის შესაბამისად ირჩევს მოქმედების მიზანს, რომლის მიღწევაც მოტივის დაკმაყოფილებას იწვევს.

ადამიანის ქცევას სხვა მოვლენებისაგან ის განასხვავებს, რომ ის ატარებს მიზანმიმართულ, შერჩევით ხასიათს. ადამიანი ჩვეულებრივ ცდილობს შეარჩიოს ისეთი ქცევა, რომელიც შეესაბამება მის ზრახვებს და მისწრაფებებს, რასაც მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მისი პიროვნების სტრუქტურაში. ვინაიდან ქცევა ხორციელდება საზოგადოებრივი ურთიერთობების სისტემაში, ამდენად პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება ნებელობით პროცესში ჩადენილი ქმედების სოციალურ საზრისისა და მნიშვნელობის გაცნობიერებას. კერძოდ, თუ რამდენად შეესაბამება ეს ქცევა სამართლებრივ და ზნეობრივ მოთხოვნებს და ა.შ.³

ნებელობითი ქცევის გაცნობიერებულ ხასიათსა და მიზანმიმართულებაზე მიუთითებს თ. წერეთელიც: „ადამიანის ნებელობითი მოქმედება შეიძლება განვსაზღვროთ როგორც ადამიანის შეგნებული მიზანსწრაფული ზემოქმედება მის გარემომცველ ობიექტურ სამყაროზე“.⁴

ამრიგად, ადამიანის სპეციფიკურ თავისებურებას, რითაც იგი მკვეთრად განსხვავდება ცხოველისაგან, ის გარემოება შეადგენს,

რების არსის შესახებ იხ. აგრეთვე: 2) ბეჭვაია დ., საზოგადოებრივი ცნობიერების აქტუალური საკითხები. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1990, გვ. 228.

¹ იხ. ხარაზიშვილი ბ., სიცრუის ფსიქოლოგია (ეთიკურ-სამართლებრივი ასპექტები), გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1975, გვ. 42.

² იხ. Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 20.

³ იხ. იქვე, გვ. 24.

⁴ წერეთელი თ., დანაშაულებრივი ქმედება და მისი შედეგი. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1966, გვ. 12.

რომ ნამყვან როლს მის ცხოვრებაში ცნობიერება ასრულებს, აქტუალური სიტუაციის ნიადაგზე აღმოცენებულ განწყობას არ ემორჩილება, როგორც ამას ცხოველის შემთხვევაში აქვს ადგილი. იგი ნინასნარ აცნობიერებს თავის ქცევას და ამა თუ იმ აქტს მხოლოდ იმის მიხედვით მიმართავს, თუ რას მიიღებს ამ გაცნობიერების შედეგად. მოკლედ: ცხოველის განწყობას აქტუალური იმპულსის სიტუაცია ქმნის, ხოლო ადამიანის განწყობას, რომელიც მის ქცევას უღევს საფუძვლად, – გაცნობიერებული წარმოსახული სიტუაცია.¹

ნებელობითი ქცევა აუცილებლად მოტივის საფუძველზე ხორციელდება, რომელიც მოტივაციის პროცესის შედეგად ყალიბდება. ამიტომ მომდევნო პარაგრაფში ასახული იქნება მოტივაციის სტრუქტურა, მოტივისა და მიზნის ბუნება, მათი ურთიერთდამოკიდებულება და განპირობებულობა.

§ 3. მოტივაცია, მოტივი და მიზანი

სახელმწიფოში მართლწესრიგის განმტკიცებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება არა მარტო მართლსაწინააღმდეგო, არამედ მართლზომიერი ქცევის მოტივების შესწავლას. ადამიანის აქტიურობის შინაგანი ბუნების ახსნისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მისი ქცევის მოტივის დადგენას. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში არ არის ერთიანი აზრი არც მოტივის ცნების და არც მისი მოტივაციის სხვა ფაქტორებთან ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ. განსაკუთრებული სიმწვავეთ და არათანმიმდევრულობით გამოირჩევა ამ საკითხის შესახებ შექმნილი იურიდიული ლიტერატურა. უფრო მეტიც, როგორც აღვნიშნეთ, იქმნება ფსიქოლოგიზმის საფრთხე. ნაშრომში გაანალიზებულია მხოლოდ შედარებით გავრცელებული მოსაზრებები განსახილველი პრობლემის შესახებ, რამეთუ ხშირია ტიპიური მოსაზრებები და მათი წარმოჩენა მხოლოდ ინფორმაციულ ხასიათს მიიღებს.

უეჭველია, რომ მოტივი და მოტივაცია ფსიქოლოგიური კატეგორიებია, მაგრამ ზოგჯერ არის მოტივის სისხლისსამართლებრივი ცნების შემოღების მცდელობა. მაგალითად, ი. ფილანოვსკი ფიქრობს, რომ თუკი ფსიქოლოგია გვიხსნის ადამიანის მოქმედების მამოძრავებელ ძალას ზოგადად, სისხლის სამართალმა უნდა აგვიხსნას დანაშაულებრივი ქმედების სპეციფიკური ძალები. ამით იგი იმის დამტკიცებას ცდილობს, რომ სისხლის სამართალში ფსიქოლოგიისაგან განსხვავებული მოტივის ცნება კი არ უნდა შეიქმნას, არამედ დანაშაულის სპეციფიკური ცნება უნდა შემუშავდეს.²

ბ. ხარაზიშვილი მოტივის განსაზღვრებაში მონისტური პოზიციიდან გამოდის და სწორად მიუთითებს, რომ დანაშაულის მოტი-

¹ იხ. უზნაძე დ., დასახ. ნაშრ., გვ. 91.

² იხ. Филиановский И.Г. Социально-психологические отношения субъекта к преступлению. ЛГУ, 1970, с. 41.

ვისათვის სისხლისსამართლებრივი განსაზღვრების ყოველგვარი ცდა არამეცნიერულია, რადგან ეს მხოლოდ ფსიქოლოგიური პრობლემაა. წინააღმდეგ შემთხვევაში იმდენი მოტივის ცნება იქნება, რამდენიც სამართლის დარგია.¹

ბ. ვოლკოვი თავის შეხედულებას ასე ასაბუთებს: დანაშაულის მოტივის პრობლემა, უპირველეს ყოვლისა, სოციალური პრობლემაა. სისხლის სამართალში მოტივის გამოკვლევამ უნდა მოგვცეს მისი გამოვლენის სპეციფიკური ფორმები, რაც დანაშაულის ჩადენითაა განპირობებული. მოტივის ფსიქოლოგიური და სისხლისსამართლებრივი გაგების დიალექტიკა საკმაოდ მარტივია: იგი გამოხატავს ზოგადისა და კერძოს, გვარისა და სახის თანაფარდობას.² როგორც ვხედავთ, ბ. ვოლკოვიც, ისევე როგორც ი. ფილანოვსკი, სისხლის სამართალში მოტივის გამოვლენის სპეციფიკურობაზე მიუთითებს. არც ის უნდა იყოს შემთხვევითი, რომ მოტივს, რომელიც ფსიქოლოგიური კატეგორიაა, ბ. ვოლკოვი მორალურ კატეგორიად მოიხსენიებს.³

ე. ლუკაშევა ეხება რა ფსიქოლოგიზმის პრობლემას, მოტივის განსაზღვრებისას ეყრდნობა ვ. მიასიშევისა და ვ. ასეევის მოსაზრებებს და საბოლოოდ დაასკვნის, რომ „შეუძლებელია საკუთარი მოქმედებების, სამართლებრივი ნორმების მოთხოვნებისა და მითითებებისადმი ღირებულებითი დამოკიდებულების გარეშე მოტივის ფორმირება, რომელიც სპეციფიურია სამართლებრივი სფეროსთვის“.⁴

თუკი ფსიქოლოგია შეისწავლის მხოლოდ ფაქტებს ყოველგვარი შეფასების გარეშე (და ეს ასეცაა), ხოლო მოტივი ფსიქოლოგიური კატეგორიაა (ამას არც არავინ უარყოფს), მაშინ შეუძლებელია მოტივის ზოგადი ცნების გვერდით არსებობდეს მოტივის კერძო ცნება, რომელშიც შეფასებითი ნიშნებიცაა შეტანილი; ეს კი მოტივის ზოგად ცნებას შეენიწააღმდეგება. ისევე როგორც სისხლის სამართალი მიზეზობრივი კავშირის სპეციალურ ცნებას არ ქმნის, არამედ ამ ფილოსოფიურ კატეგორიას იყენებს თავის მიზნებიდან გამომდინარე (თ. წერეთელი),⁵ ასევე უნდა გამოვიყენოთ ფსიქოლოგიური კატეგორია ყოველგვარი დამახინჯების გარეშე.

სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში ყველა ავტორისათვის საერთოა ის აზრი, რომ მოტივი მოთხოვნითა და ინტერესით განპირობებული მამოძრავებელი ძალაა (ლათ. სიტყვიდან *mo-*

¹ იხ. Харазишвили Б. В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве. Гос. изд. «Цодია», Тб. 1963, с. 4-5.

² იხ. Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 57.

³ იხ. Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 13.

⁴ Лукашева Е.А. Мотивы поведение человека в правовой сфере. Журнал «Советское государство и право», 1972, с. 24.

⁵ იხ. წერეთელი თ., ტყემელიაძე გ., მოძღვრება დანაშაულზე, თბ., 1969, გვ. 260-261.

veo – ვამოძრავებ), რომელიც ადამიანის მიერ დანაშაულის ჩადენის გადანყვეტილების მიზეზად გვევლინება, ხოლო მიზანი – ის აზრობრივი მოდელია, რისი მიღწევაც პირს სურს დანაშაულის ჩადენით; თუკი მოტივი პასუხობს კითხვაზე, რატომ ჩაიდინა პირმა დანაშაული, მიზანი პასუხობს კითხვაზე – რისკენ მიისწრაფვოდა დამნაშავე.

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ მოტივაცია, მოტივი და მიზანი მატერიალურად არსებული, ასე ვთქვათ, ჩვენი გრძნობის ორგანოებით აღქმადი მოვლენები არაა. ისინი პირობითი არსის მქონენი არიან, რომელიც ჩვენი აზროვნების დამხმარე კონსტრუქტებად გვევლინებიან, ანუ ემპირიზმის ენაზე რომ ვთქვათ, ისინი ჰიპოთეტური კონსტრუქტებია. სწორედ ამიტომაც, რომ ჰ. ჰეკჰაუზენი ამბობს: “მოტივი ცნება კი არაა, რომელიც რაიმეს აღწერს, არამედ ისეთი ცნებაა, რომელიც მონოღებულია რაიმე ახსნას... გარკვეულ მოტივს შეესაბამება ცალკეულ პარამეტრთა მთელი სიმრავლე. მაგრამ მოტივი ყოველთვის რჩება ე.წ. „ჰიპოთეტურ კონსტრუქტად“, ე.ი. რალაციით მოაზრებული და არა უშუალოდ დაკვირვებას დაქვემდებარებული”.²

ნებელობითი მოქმედების პრაქტიკულ განხორციელებას ყოველთვის წინ უსწრებს მოტივაციის პროცესი, რომლის დროსაც სუბიექტი იდეალურად, აზრობრივად მოქმედებს, ანონ-დანონის ობიექტურ ფაქტორებს (სიტუაცია, მოთხოვნილების საგანი, სოციალური ქცევის ნორმები, საზოგადოებრივი ინტერესები, ღირებულებითი ორიენტაციები და სხვ.) სუბიექტურ ფაქტორებთან (მოთხოვნილებები, ინტერესები, ღირებულებითი ორიენტაციები, ადრე მიღებული გამოცდილებები, განწყობები და სხვ.) მიმართებით და მხოლოდ ამის შემდეგ იწყება ქცევის მეორე საფეხური, რომელიც მიღებული გადანყვეტილების ანუ ჩამოყალიბებული მოტივის გარე სამყაროში რეალიზაციას გულისხმობს. თუკი ამ პროცესში რაიმე გაუთვალისწინებელი ფაქტორი იჩენს თავს, კვლავ ახალი მოტივაციის პროცესი წარმოიშობა.

მოტივაციის პროცესში მონაწილეობას შეიძლება იღებდეს წინათ ჩამოყალიბებული მოტივები და განწყობები, მაგრამ აქ უკვე ისინი მოტივაციის ფაქტორებად გვევლინებიან. წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი მოქმედებას სხვა ფაქტორებისაგან დამოუკიდებლად გამოიწვევდნენ. ამ მხრივ სწორია დ. კიკნაძე, რომელიც საკითხისადმი სხვაგვარ მიდგომას იმ მეცნიერთა მცდარი მოსაზრების მიზეზად ასახელებს, რომლებიც შესაძლებლად მიიჩნევენ რა-

¹ იხ: 1) სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი. ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორები: გ. ტყეშელაძე, გ. ნაჭყებია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2004, გვ. 137; 2) Курс уголовного права. Учебник для вузов. В пяти томах. Под редакцией проф. Н. Ф. Кузнецовой, доц. И.М. Тяжковой. Том 1, общая часть, учение о преступлении. Изд. «Зерцало-М», М., 2002. с.345-346; 3) Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть, изд. «Бек», М., с.229-230; 4) Уголовное право. Общая часть, издание третье, измененное и дополненное, изд. «Норма», М., 2001, с. 202-205 და სხვ.

² Хайнц Хекхаузен, დასახ. ნაშრ., გვ. 38-39.

მოდენივე მოტივით ერთი მოქმედების განხორციელებას.¹ ამ საკითხს ჩვენ დანვრილებით შევეხებით ე.წ. „მოტივთა კონკურენციის“ აბსურდულობის შესახებ შემდგომ პარაგრაფში.

ნებელობითი მოქმედებისას, ისევე როგორც იმპულსურისას, სუბიექტურ ფაქტორთაგან პირველი წყარო არის მოთხოვნილება. ადამიანის მოთხოვნილება ჩნდება დისპარმონიულობით, ფიზიკური და სულიერი ცვლილებებით. ცხოველისაგან განსხვავებით ადამიანს ბუნებრივ მოთხოვნილებებთან ერთად აქვს სოციალური მოთხოვნილებებიც.² მოთხოვნილებას მოქმედების საწყის წყაროდ ასახელებს ს. რუბინშტიინი და იქვე მიუთითებს, რომ „ადამიანისათვის მოთხოვნილების ქონა მეტყველებს იმაზე, რომ იგი განიცდის საჭიროებას რამეში, რაც მასში არ არის და არსებობს გარე საგნებში ან სხვა ადამიანში“.³ მსგავს აზრს გამოთქვამს დ. უზნაძეც: „მოთხოვნილება აქტიობის წყაროა: იქ, სადაც არავითარი მოთხოვნილება არ არსებობს, იქ არც აქტიობაზე შეიძლება ლაპარაკი“.⁴

„მოთხოვნილება შინაგანი არსია, რომელიც დამახასიათებელია ყოველი მოცემული ინდივიდისათვის და მისი ქცევის მოტივის საფუძველთა საფუძველია“.⁵

მოთხოვნილების წარმოშობის შემდეგ ადამიანს უჩნდება ინტერესი. შეიძლება ითქვას, რომ ინტერესის წარმოშობის შემდეგ უკვე იწყება ადამიანის აზრობრივი მუშაობა, რომელიც მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად მიზნისა და მისი მიღწევის საშუალებებისა და ხერხების შერჩევის საწყისი ეტაპია. ამ მხრივ, საინტერესოდ მსჯელობს დ. კიკნაძე: „ინტერესი განპირობებულია მოთხოვნილებით. მათ შორის არსებითი განსხვავება ისაა, რომ ინტერესი არის მოტივაცია, გავლილი მოთხოვნილება, მაგრამ დაუკმაყოფილებელი და ადამიანში შემონახული, რომელიც მომავალში დაკმაყოფილებისკენაა მიმართული. მოთხოვნილების საგანი ირიბად, მოთხოვნილების გავლით, ხდება ინტერესის საგანი. ხოლო ინტერესის უშუალო საგანი არის მოთხოვნილება და მისი დაკმაყოფილების საშუალება. მოთხოვნილება არსებობს ინტერესისაგან დამოუკიდებლად, ხოლო ინტერესი არ შეიძლება არსებობდეს მოთხოვნილებისაგან დამოუკიდებლად“.⁶

¹ იხ. კიკნაძე დ., დანაშაულებრივი ქცევის მოტივაციის სისტემური გაგებისათვის. უფრნალი „ალმანახი“, სპეც. გამოშვება: სისხლის სამართლისა და კრიმინოლოგიის პრობლემები, 2000, 13, გვ. 126.

² იხ. Кикнадзе Д.А. Система факторов действия и развития личности. Изд. «сабчота сакартвелო», Тб., 1982, с. 15-16.

³ Рубинштетин С.Л. Основы общей психологии. Серия «Мастера психологии», изд. «Питер», Санкт-Петербург, 2002, с. 522.

⁴ უზნაძე დ., დასახ. ნაშრ., გვ. 163.

⁵ Кикнадзе Д.А. Потребности, поведение, воспитание. М., 1968, с.68.

⁶ Кикнадзе Д.А. Система факторов действия и развития личности. Изд. «сабчота сакартвелო», Тб., 1982, с. 57-58.

ბ. ზემცოვის აზრით, ინტერესი არის ობიექტთან პიროვნების დადებითი მნიშვნელობის მქონე ურთიერთობა და გვიჩვენებს ინდივიდის სწრაფვას.¹

სწორედ ინტერესის წარმოშობის შემდეგ იწყება შეფასებითი მსჯელობა, რომელიც ინდივიდის ღირებულებითი სისტემისა და საზოგადოებრივი აზრის, სოციალურ-სამართლებრივი ნორმების ერთდროულად განსჯას გულისხმობს. „მოტივაციაში მოცემული ფაქტორები და თვით სამომავლო მოქმედება შეფასებას იღებს მათი სუბიექტური შეფასების საფუძველზე. ამ მომენტების ობიექტური ღირებულება სუბიექტის ღირებულებით ორიენტაციათა სისტემაში გარდატყდება და თუ რომელ სუბიექტურ შეფასებას მიიღებენ ისინი როგორც მოტივაციის ფაქტორები, დამოკიდებულია ამ ფაქტორთა ობიექტური ღირებულებებისადმი სუბიექტურ დამოკიდებულებაზე“.²

მართალია, მოტივი და მიზანი კორელატიური ცნებებია,³ მაგრამ ისინი ერთმანეთზე არ დაიყვანება ან ერთი მეორეზე არ გადავა, როგორც ამას ზოგიერთი მკვლევარი მიიჩნევს.⁴ მოტივაციის პროცესში ანუ მოტივის ჩამოყალიბებაში მიზანი მონანილეობას იღებს, როგორც ერთ-ერთი ფაქტორი და, რაც მთავარია, მოტივისაგან განსხვავებით მიზნის ფორმირებაში ინტელექტუალური სფერო ერთვება, რომელიც აუცილებლად გულისხმობს სუბიექტის შეფასებით მსჯელობას. ცნობილია, რომ მიზნის დასახვა მისი მიღწევის საშუალებისა და ხერხის განსაზღვრის გარეშე შეუძლებელია, რაც აუცილებლად გულისხმობს მოთხოვნილების საგნისადმი ღირებულებითი დამოკიდებულებისათვის ანგარიშის განწევას. სწორად შენიშნავს დ. ბეჭვია, რომ „ღირებულება შეფასებაში გამოითქმის. როდესაც სუბიექტი საგანს აფასებს, იგი გარკვეულ დამოკიდებულებას ამჟღავნებს საგნისადმი (ხაზგასმა ჩემია – ი. დ.)“.⁵ ეს მომენტი ასევე სწორადაა შენიშნული სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაშიც (მაგ.: გ. ნაჭყებია).⁶

¹ იხ. Земцов И.Г. Социальные механизмы мотивации поведения личности. М., 1971, с. 162-163.

² Кикнадзе Д.А. Система факторов действия и развития личности. Изд. «საბჭოთა საქართველო», Тბ., 1982, с. 149-150.

³ იხ. Таганцев Н. С., Русское уголовное право. Часть общая, том I, (полное переиздание), изд. «Автограф», Тула, 2001, с. 465-466.

⁴ იხ. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. М., 1959, с. 301; Земцов И.Г. დასახ. ნაშრ., გვ. 113. ამ საკითხზე სწორად მსჯელობს ნ. ტაგანცევი: იხ. დასახ. ნაშრ., გვ. 465-456.

⁵ ბეჭვია დ., დასახ. ნაშრ., გვ. 228.

⁶ იხ. სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი. ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორები: გ. ტყეშელაძე, გ. ნაჭყებია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2004, გვ. 189.

ღირებულება მნიშვნელობს მხოლოდ სუბიექტისთვის და ღირებულება არის იქ, სადაც არის სუბიექტი.¹ „ღირებულება – ეს არის მნიშვნელობა, რომელზეც დამყარებულია შეფასება. ღირებულება არაა შეფასება, არც საგანი (ან მისი თვისება), რომელიც ფასდება; ღირებულება არის სოციალურად ჩამოყალიბებული გარკვეული იდეალური საფუძველი შეფასებისა და ორიენტაციისა“.²

მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ მიზანი არის ადამიანის შეფასებითი მსჯელობის შედეგად ჩამოყალიბებული მისალნევი აზრობრივი, იდეალური შედეგი, რომელმაც მოტივის დაკმაყოფილება უნდა გამოიწვიოს.

მოტივი და მიზანი არავითარ შემთხვევაში არ წარმოიშობა, თუ არსებულ სიტუაციასთან ერთად პიროვნებას შესაბამისი სუბიექტური შესაძლებლობები, უნარები არ გააჩნია. ამ უკანასკნელთა გარეშე შეიძლება ვისაუბროთ პიროვნების არარეალურ მისწრაფებებზე, სურვილებზე და არა მოტივსა და მიზანზე.

ნებელობითი მოქმედების განხორციელებისათვის საჭირო გადანყვეტილების მისაღებად აუცილებელია მზაობა, რასაც დ. უზნაძე განწყობას უწოდებს. განწყობას არც მარტო მოთხოვნილების მდგომარეობა ქმნის თავისთავად და არც მარტო ობიექტური სიტუაცია. იმისათვის, რომ განწყობა გაჩნდეს, მოთხოვნილება თავისი დაკმაყოფილების პირობების შემცველ ობიექტურ სიტუაციას უნდა შეხვდეს.³

საინტერესოა და არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ დ. კიკნაძეს იმაში, რომ ნებელობითი მოქმედების პრაქტიკული განხორციელება შეუძლებელია, თუ სუბიექტის ქცევას თან არ ახლავს შესაბამისი რწმენა. მისი აზრით, „რწმენა არის რაიმეს შესახებ მოტივაციის შედეგად ჩამოყალიბებული აზრის ჭეშმარიტების შინაგანი განცდა და შესაბამისი პრაქტიკული დამოკიდებულება, მოქმედების განწყობა“.⁴

წარმოშობის მიხედვით, დ. კიკნაძე განასხვავებს რწმენის სამ სახეს: „პრიმიტიული, ავტორიტარული და შეგნებული რწმენა. მათ შორის, პრიმიტიული რწმენა ყოველდღიური ცხოვრებისეული პრაქტიკის საფუძველზე ყალიბდება. ავტორიტარულ რწმენას ვინმეს – მაგალითად, ღმერთის, პატროსანის და მართალი ადამიანის, დიდი მეცნიერის, ცნობილი პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწის და ა.შ. ავტორიტეტი წარმოშობს. შეგნებული რწმენა კი, რაიმეს შესახებ მხოლოდ დასაბუთებული ცოდნის შეგნების და მისი

¹ იხ. Чавчавадзе Н. Культура и ценности. Тб., 1984, с. 128.

² სოციოლოგიური ნარკვევები. ვ. ქვაჩახია, შ. ნადირაშვილი, დ. ბეჭუაია, ვ. ჭელიძე, ღირებულება და განწყობა. გამოცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1969, გვ. 57.

³ იხ. უზნაძე დ., დასახ. ნაშრ., გვ. 95.

⁴ კიკნაძე დ., სამართლის ცოდნა და მართლშეგნება. ყურნალი „მაცნე“, სამართლის სერია, 1998, 1, გვ. 88.

ჭეშმარიტების განცდის საფუძველზე წარმოიშობა".¹ საყურადღებოა, რომ შემდგომ ნაშრომში დ. კიკნაძე შეგნებული რწმენის ნაცვლად ასახელებს მეცნიერულ რწმენას,² რაც უფრო მისაღებია, რადგან პრიმიტიული და ავტორიტარული რწმენაც შეგნებულია. ამასთან, მეცნიერების ამა თუ იმ სფეროში არსებული მიღწევები და მოსაზრებები მართლაც იწვევს ადამიანში გარკვეულ რწმენას, რადგან, უმეტეს შემთხვევებში, ისინი პრაქტიკულადაც მტკიცდება.

დ. კიკნაძემ წამოყენებული დებულება შემდგომ ნაშრომებშიც განავითარა და მივიდა დასკვნამდე, რომ „ყოველ კონკრეტულ ვითარებაში ამ და არა სხვა მოქმედების აუცილებლობის შინაგანი რწმენა ნებისმიერი მოქმედების მოტივის არსებითი ნიშანია. მის საფუძველზე მიიღება პრაქტიკული მოქმედების გადანყვეტილება და ყალიბდება შესაბამისი განწყობა, რითაც მთავრდება მოტივაციის პროცესი. მთელი ამ პროცესის საბოლოო შედეგია მოტივირებული მოქმედების განწყობის ჩამოყალიბება, რაც, თავის მხრივ, გათვალისწინებულ ვითარებაში პრაქტიკული მოქმედების მოთხოვნილებას წარმოშობს და უშუალოდ განიცდის რეალიზაციას გარე სამყაროზე მიმართული მოქმედების სახით“.³

მართებულად მიუთითებს პ. ჰეკჰაუზენი, რომ „მოტივაციური“ საკითხები მიმართულია, გაარკვიოს, თუ რა მიზნით ასრულებს მავანი და მავანი მოქმედებას. მოტივაცია არის რომელიღაც მიზანზე აქტუალური მიმართულება, მოტივაციური ტენდენცია, რომლის ასახსნელად აუცილებელია ყურადღება მიექცეს ერთდროულად სიტუაციურ და პიროვნულ ფაქტორებს.⁴

მოტივაციის შემდეგ ყალიბდება მოტივი, რომელიც ნებელობითი ქცევის პრაქტიკულად განხორციელების გადანყვეტილებაა და იგი მანამდე იარსებებს, ვიდრე მოტივაციის ისეთი სუბიექტური ან ობიექტური ფაქტორი არ გამოჩნდება, რომელიც მიზნის მიღწევას ეჭვქვეშ დააყენებს.

ზემოთ აღინიშნა და აქ მოკლედ უნდა გაანალიზდეს ბ. ხარაზიშვილის მცდელობა „დანაშაულის მოტივის“ ნაცვლად დაამკვიდროს ტერმინი „დანაშავის ქცევის მოტივი“.⁵ ამ მოსაზრებას საფუძვლად უდევს დებულება, რომ დანაშაული არაა ნებელობითი ქცევა, ხოლო, რადგან მოტივი მხოლოდ ქცევას შეიძლება ჰქონდეს

¹ კიკნაძე დ., სამართლის ცოდნა და მართლშეგნება. ურნალი „მაცნე“, სამართლის სერია, 1993, 2, გვ. 9.

² იხ. კიკნაძე დ., სამართლის ცოდნა და მართლშეგნება. ურნალი „მაცნე“, სამართლის სერია, 1998, 1, გვ. 85.

³ კიკნაძე დ., დანაშაულებრივი ქცევის მოტივაციის სისტემატური გაგებისათვის. ურნალი „ალმანახი“, სპეც. გამოშვება: სისხლის სამართლისა და კრიმინოლოგიის პრობლემები, 2000, 13, 128.

⁴ იხ. Хейнц Хейхаузен, დასახ. ნაშრ., გვ. 26-28.

⁵ იხ. Харазшвили Б. В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве Гос. изд. «Цодна», Тб. 1963, с. 72.

და დანაშაული ქცევა არაა, ამიტომ არც დანაშაულის მოტივზე შეიძლება საუბარი. მაგრამ საკითხის ამგვარი გადაჭრა გარკვეულ ეჭვს ბადებს. ჯერ ერთი, თუ ასე „შეაჯიხა“ ვიცავთ სისხლის სამართალს სხვა მეცნიერების გავლენისაგან, მაშინ არც დამნაშავეა სისხლისსამართლებრივი ცნება. მეორე, მართლსაწინააღმდეგოდ და ბრალეულად ფასდება მთლიანად ქცევა, რომელშიც მოტივიც იგულისხმება და რატომ არ შეიძლება ვისაუბროთ უკვე შეფასებული ქცევის ანუ დანაშაულის მოტივზე. დაბოლოს, „დამნაშავეს ქცევის მოტივის“ ხმარება პრაქტიკული თვალსაზრისითაც მოუხერხებელია. მაგალითად, მკვლელობა დანაშაულია. ბ. ხარაზიშვილის ნამოყენებული დებულების მიხედვით მკვლელობის მოტივის ნაცვლად უნდა ვთქვათ მკვლელის ქცევის მოტივი, რაც არცთუ ისე წარმატებული მოსაზრებაა. უფრო მეტიც, ცნობილია, რომ სისხლის სამართალი ზოგჯერ ტერმინებს პირობითად ხმარობს. მაგალითად, როდესაც ვსაუბრობთ დამნაშავეს შეპყრობაზე, აქ ხომ იურიდიული გაგებით არ გვყავს დამნაშავე, რადგან სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენი არ შესულა ძალაში.

ცნობილია, რომ ყოველ ქცევას ერთი მოტივი გააჩნია. თუკი დანაშაული მოტივისა და მიზნის განხორციელების ხერხია, მაშინ ლოგიკურია თუ ვიტყვი, რომ უმოტივო დანაშაულიც არ არსებობს. სწორედ ამიტომ, რომ ერთგვაროვანი მოტივით შეიძლება სხვადასხვა დანაშაული განხორციელდეს. ამ მხრივ აღსანიშნავია გ. ნაჭყებიას მოსაზრება, რომ „შესაძლებელია ერთი და იგივე მოტივით თვისებრივად სხვადასხვა დანაშაულის ჩადენა“. მაგალითად, ქურდობა, ძარცვა, ყაჩაღობა და ა.შ. არის ანგარებითი მოტივის განხორციელების ხერხები; მკვლელობა, ჯანმრთელობის დაზიანებები, ცეცხლის ნაკიდება და სხვ. – შურისძიების განხორციელების ხერხებია და ა.შ.¹ აქ, ბუნებრივია, ერთსა და იმავე მოტივში იგულისხმება მსგავსი და არა სრულიად იდენტური მოტივი, რადგან ყოველი დანაშაული მისი განხორციელების სპეციფიკიდან გამომდინარე გარკვეულწილად ცვლის მოტივაციის ფაქტორებს.

§ 4. არჩევანის პრობლემა მოტივაციის ფაქტორთა სიმრავლეში

ფსიქოლოგიურ და იურიდიულ ლიტერატურაში ვხვდებით მოსაზრებას ე.წ. „მოტივთა კონკურენციის“ ანუ „მოტივთა ბრძოლის“ შესახებ. „ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში საკითხი „მოტივთა კონკურენციის“ შესახებ განიხილება მე-19 საუკუნის დასასრულიდან. ვ. ვუნდტი (1897) მოტივთა ბრძოლას უკავშირებს არჩევანის პროცესს, ხოლო ვ. შტერნი (1900) – ადამიანის სიმტკიცის გამოვლინე-

¹ იხ. Начкевия Г. И. Психологизм и нормативизм в науке уголовного права. Изд. «Меридианы», Тб. 2000, с. 17.

ბას“.¹ ამის მიზეზი ნებელობითი ქცევის, მოტივაციის არსის არასწორი გაგების შედეგია.

მეცნიერებაში ერთ-ერთ რთულ პრობლემას ცნების შინაარსის განსაზღვრა წარმოადგენს. ამ მხრივ დიდ დავას იწვევს მოტივის ცნების ჩამოყალიბება. თუკი მოტივს გავიგებთ, როგორც ფსიქოლოგიურ გადანყვეტილებას მოქმედების პრაქტიკულად განხორციელების შესახებ, მაშინ ე.წ. „მოტივთა კონკურენცია“ ეჭვის ქვეშ დგება. თუკი მოტივს გავიგებთ, როგორც მოქმედების პრაქტიკულად განხორციელების ერთ-ერთი ფაქტორს, მაშინ მის გვერდით სხვა მოტივებიც შეიძლება არსებობდეს და „მოტივთა კონკურენციას“ შეიძლება ადგილი ჰქონდეს. რა თქმა უნდა, ეს უკანასკნელი შეხედულება ჩვენთვის მიუღებელია იმდენად, რამდენადაც შეიძლება ვისაუბროთ მოტივაციის ფაქტორთა და არა მოტივთა კონკურენციის შესახებ.

ბ. ვოლკოვიც ვერ ასცდა „მოტივთა კონკურენციის“ პრობლემას. საკითხის ასეთი ფორმით დასმა თავიდანვე განწირულია, რადგან შეიძლება ვისაუბროთ მოტივაციის ფაქტორთა და არა მოტივთა კონკურენციაზე. მისი აზრით, შერეულ მოტივებს შორის უნდა განვასხვავოთ მთავარი, ძირითადი მოტივები, რომლებიც განსაზღვრავენ ქცევის სუბიექტურ არსს და მეორეხარისხოვანი, არაძირითადი მოტივები, რომლებიც თითქოს უბიძგებს უკვე მზა განზრახვას შესრულებისკენ. დანაშაულის კვალიფიკაციისას უპირატესობა დომინირებულ, ძირითად მოტივს უნდა მიენიჭოს.²

უფრო გვიანდელ ნაშრომში ბ. ვოლკოვი მიუთითებს, რომ მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩადენის გადანყვეტილებას ყველაზე ხშირად თან ახლავს არა ერთი, არამედ რამოდენიმე განზრახვა, შერეული მოტივები, რომელსაც გარკვეულწილად შეუძლია შეავსოს, ზოგიერთ შემთხვევაში კი სახე უცვალოს ძირითად მოტივს, გააძლიეროს მისი განზრახვითი მნიშვნელობა.³

ერთი ქცევის განხორციელებას ყოველთვის საფუძვლად უდევს ერთი მოტივი. დანაშაულებს ხომ ნებელობითი ქცევის საფუძველზე ხორციელდება. ამიტომ, ლოგიკურია თუ ვიტყვით, რომ ერთი დანაშაულის განხორციელება მხოლოდ ერთი მოტივით შეიძლება. ამ მხრივ, საყურადღებოა დ. უზნაძის შეხედულება, რომლის თანახმადაც, ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით რამდენი მოტივიცაა, იმდენი ქცევაა. შესაძლებელია სხვა მოტივით ფიზიკურად იგივე ქცევა განხორციელდეს, რომელიც უარყოფილი იყო, მაგრამ ეს სრულებით არ ნიშნავს იმას, რომ უარყოფილი ქცევა განხორციელდა ან გადანყვეტილება შეიცვალა. ამ შემთხვევაში ახალმა მოტივმა

¹ იხ. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Серия «Мастера психологии», Изд. «Литер», М., 2003, с. 135.

² იხ. Волков Б.С. Мотив и квалификация преступления. Изд. Казанского университета, 1968, с. 17-21.

³ იხ. Волков Б. С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 9.

ახალი ქცევის განხორციელება გამოიწვია. ამიტომ „არსებითად მოტივთა ბრძოლის შესახებ ლაპარაკი სრულიად დაუსაბუთებელია. ერთი და იგივე ქცევის pro და contra მოტივთა შეხლა-შემოხლა, ან ანონ-დანონა არ არსებობს; არ არსებობს იმიტომ, რომ თვითონ ქცევა არ არის ერთი, რომელსაც სხვადასხვა მოტივი შეიძლება ჰქონდეს“.¹

ბ. ვოლკოვის მტკიცება არ შეიძლება მართებულად ჩაითვალოს, როდესაც იგი წერს, თითქოს მოტივებს, რომლებითაც ხელმძღვანელობდა პირი დანაშაულის ჩადენისას, არ შეიძლება ჰქონდეს ერთნაირი მნიშვნელობა ქმედების კვალიფიკაციისას და აღნიშნულ მოტივებს შორის უნდა განვასხვავოთ ძირითადი, მთავარი მოტივები, რომლებიც განსაზღვრავს ჩადენილი მოქმედების აზრს და შინაარსს და მეორეხარისხოვანი, გვერდითი მოტივები.² აქ ერთმანეთშია გაიგივებული მოტივაციის ფაქტორები და თვით მოტივი, რომელიც მოტივაციის შემადგენელი ფაქტორებისაგან აიგება. ცხოვრებაში სრულიად შესაძლებელია ნებელობითი ქცევის განხორციელებისას და, მათ შორის, დანაშაულის ჩადენისას მოტივი ეფუძნებოდეს რამოდენიმე დამოუკიდებელ ფაქტორს. მაგალითად, მავანი და მავანისათვის სრულიად შესაძლებელია რელიგიური მრწამსი ან მატერიალური დაინტერესება ცალ-ცალკე აღებული არ იყოს საკმარისი იმისათვის, რომ მან მიიღოს კაცის მოკვლის გადაწყვეტილება, მაგრამ ორივე ერთად აღებული სრულიად საკმარისი აღმოჩნდეს ამგვარი დანაშაულის ჩასადენად.

მტკიცება იმის შესახებ, რომ „ძირითად მოტივს აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჩადენილი დანაშაულის კვალიფიკაციისას“,³ საფუძველს მოკლებულია, რადგან არ არსებობს ძირითადი და მეორეხარისხოვანი მოტივები. როგორც უკვე აღინიშნა, ბ. ვოლკოვს არასწორად ესმის მოტივაციის პროცესი, რომელიც სხვადასხვა ფაქტორებისგან შედგება და სწორედ ამ ფაქტორთა შორის შეიძლება იყოს ძლიერი და სუსტი ფაქტორები და არა მოტივები. არც ისაა გამორიცხული, რომ ეს ფაქტორები თანაბარი სიძლიერის იყოს. ასეთ ვითარებაში ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციისას და სასჯელის დანიშვნისას, თუ ამგვარი ფაქტორები დამამძიმებელ ან შემამსუბუქებელ გარემოებებად გვევლინება, აუცილებელია მათზე იყოს მითითება.

როგორც ირკვევა, მრავალი სხვა მეცნიერი ვერ გაექცა იმ მცდარ მოსაზრებას, რომ არსებობს „მოტივთა კუნკურენცია“. მაგალითად, ბ. პეტელინი,⁴ ბ. უტევსკი და სხვ. ბ. უტევსკი მოტივირებულად თვლის როგორც განზრახ, ისე გაუფრთხილებელ დანაშაულებსაც. „დანაშაულებრივი თვითიმედოვნების დროს მოქმედების

¹ უზნაძე დ., დასახ. ნაშრ., გვ. 210.

² იხ. Волков Б. С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 84-85.

³ იქვე, გვ. 86.

⁴ იხ. Петелин Б. Я. Мотивация преступного поведения. Журнал «Советское государство и право», 1980, №4, с. 111.

შესრულების გადაწყვეტილება, რასაც თან ერთვის დანაშაულებრივი შედეგის თავიდან აცილების მოუფიქრებელი იმედი, რომელიმე მოტივიდან (სურვილიდან, გრძნობიდან) გამომდინარეობს, მაგრამ დაუდევრობის შემთხვევაშიც დამნაშავე მოქმედების განხორციელებისას ხელმძღვანელობს რაიმე მოტივით – სამუშაოს სწრაფად დამთავრება, თავისი სიმარჯვის გამოჩენა და ა.შ. დაუდევრად მოქმედის ფსიქიკაში შესაძლოა ადგილი ჰქონდეს მოტივების ბრძოლას (ხაზგასმა ჩემია – ი. დ.). მაგალითად, ხუმრობის დროს: დაუყოვნებლივ დამიზნების და გასროლის სურვილს და მოსაზრებას თოფის შემონმების შესახებ – დატენილია თუ არა, იმარჯვებს პირველი და გასროლით სიცოცხლე ესპობა დაზარალებულს“¹.

ბ. უტევსკის შეცდომაა ის, რომ იგი მოტივაციის ფაქტორთა ბრძოლას მოტივთა ბრძოლას უწოდებს. ამ თვალსაზრისით უნდა გაეკრიტიკებინა ალ. ვაჩიშვილს ბ. უტევსკი და არა იმ კუთხით, თითქოს დაუდევრობის შემთხვევაში ჩვეულებრივ მოტივების ბრძოლას (როგორც აღინიშნა, მართებულია მოტივაციის ფაქტორთა ბრძოლა. შენიშვნა ჩემია – ი.დ.) ვერ ვხვდებით, რადგან დამნაშავეს დაუდევრობით დანაშაულის ჩადენისას არა აქვს გათვალისწინებული თავისი მოქმედების მანევრე შედეგები.²

მართებულად შენიშნავს დ. კიკნაძე, რომ „მოტივაციის პროცესში მისი აღმძვრელი მოთხოვნილების გარდა, სხვა მოქმედებათა მოთხოვნილებები, ინტერესები, მიზნები, მოტივები, განწყობები და სხვა მონაწილეობენ არა როგორც მოტივები, არამედ როგორც მოტივაციის ფაქტორები (ხაზგასმა ჩემია – ი.დ.). სხვაგვარი მიდგომა მეცნიერებს დღემდე აფიქრებინებს, რომ ამა თუ იმ გადაწყვეტილებასა და მოქმედებას რამდენიმე მოტივი ედოს საფუძვლად, რაც მცდარი მეცნიერული მიდგომაა“³.

ალ. ვაჩიშვილი „მოტივთა ბრძოლას“ ასე წარმოგიდგენს: – „... ნებისყოფის ანალიზის შედეგად ვლბულობთ შემდეგ საფეხურებს: მოტივების ბრძოლას, უკეთუ ადგილი აქვს სხვადასხვა სურვილების კონფლიქტს; გადაწყვეტილების მიღებას და გადაწყვეტილების შესრულებას“⁴ იგი იქვე განაგრძობს, რომ ხშირად მოქმედების შესრულებამდე „... მოტივი ხვდება სხვა, სანიანალმდეგო მოტივებს, რაც იწვევს მოტივების ბრძოლას (ხაზგასმა ჩემია – ი.დ.), მოფიქრებას, მოტივების ანონ-დანონას, შეფასებას და მხოლოდ ამ ბრძოლის შემდეგ, რომელსაც ზოგჯერ აქვს მეტად მწვავე

¹ Утевский Б. С. Вина в советском уголовном праве. М., 1950. с. 149.

² იხ. ვაჩიშვილი ალ., დანაშაულის სუბიექტური მხარე საბჭოთა სისხლის სამართალში. თბ., 1957, გვ. 18.

³ კიკნაძე დ., დანაშაულებრივი ქცევის მოტივაციის სისტემური გაგებისათვის. ჟურნალი „აღმანახი“, სპეც. გამოშვება: სისხლის სამართლისა და კრიმინოლოგიის პრობლემები, 2000, 13, გვ. 126.

⁴ ვაჩიშვილი ალ., დანაშაულის სუბიექტური მხარე საბჭოთა სისხლის სამართალში. თბ., 1957, გვ. 30.

ხასიათი და დაკავშირებულია მძიმე განცდებთან, ადამიანი ლებულობს გადანყვეტილებას, რომელიც უხსნის გზას ნებისყოფის საბოლოო მომენტს და გადანყვეტილება მოიყვანება სისრულეში".¹

მოტივაციის პროცესში რომ მოტივაციის ფაქტორთა და არა მოტივთა ბრძოლას აქვს ადგილი, ეს თვით ალ. ვაჩიშვილის სიტყვებიდანაც ნათლად ჩანს, როდესაც იგი მოტივთა ბრძოლის საფუძვლად „სურვილების კონფლიქტს“ ასახელებს.

„მოტივის წარმოშობას, – წერს დ. კიკნაძე, – საფუძვლად უდევს სხვადასხვა მოთხოვნილებების, ინტერესების, მისწრაფებების, ინდივიდში ადრე ჩამოყალიბებული სხვა მოქმედებათა მიზნების, მოტივების, განწყობისა და დამოკიდებულებების ურთიერთშეპირისპირება, ურთიერთშემოქმედება და თანამოქმედება. ისინი, ვინც მოტივაციაში მონაწილე აღნიშნულ ფაქტორებს აიგივებენ მოტივებთან, ამ ეტაპს უწოდებენ მოტივების ბრძოლის ეტაპს. სინამდვილეში კი ადგილი აქვს არა მოტივების, არამედ მოტივაციის ფაქტორების ბრძოლას, შეპირისპირებას, ურთიერთშემოქმედებასა და თანამოქმედებას მოცემულ ვითარებაში სუბიექტისათვის ყველაზე მიზანშეწონილი და გამართლებული მოქმედების გარკვევისათვის“.²

მართებულია ბ. ვოლკოვის მოსაზრება, რომ ერთი და იგივე მოქმედებას (უმოქმედობას) გააჩნია სხვადასხვა აზრი, თუ ისინი განპირობებულია სხვადასხვა მოტივებითა და მიზნებით.³ მაგალითად, ა-მ ბ-ს დაარტყა და ჯანმრთელობა ნაკლებად მძიმედ დაუზიანა. აქ, თუკი ა. მოქმედებდა მკვლელობის მიზნით, მკვლელობის მცდელობა იქნება; თუ ხულიგნური ქვენა გრძნობით – ხულიგნობა და ა. შ.

„მოტივთა კონკურენციას“ აღიარებს ბ. ტეპლოვიც: „თუ არსებობს შინაგანი დაბრკოლება, მოსამზადებელი სტადია მოტივების ბრძოლის ხასიათს ლებულობს, გარეგან დაბრკოლებათა წინაშე კი იგი ირჩევს მოქმედების საშუალებებსა და ხერხებს“.⁴

დ. კიკნაძე არ ეთანხმება მეცნიერთა მოსაზრებებს, თითქოს ადამიანის გადანყვეტილება და მოქმედება განისაზღვრება რამოდენიმე მოტივით. ამ მოსაზრების მცდარობა მდგომარეობს შემდეგში: პირველი, ერთ მოქმედებას ყოველთვის ერთი მოტივი აქვს. მოტივაციის პროცესში მონაწილე ყოველ ფაქტორს, ზოგჯერ სანი-ნაალმდეგო მოქმედების წარმმართველსაც, რომ ჰქონდეს მოტივის ძალა, მოქმედება ვერ განხორციელდება; მეორე, ამა თუ იმ მოქმედების მოტივი, რომელიც პირველად ხორციელდება ან ხორციელ-

¹ ვაჩიშვილი ალ., დანაშაულის სუბიექტური მხარე საბჭოთა სისხლის სამართალში. თბ., 1957, გვ. 31.

² კიკნაძე დ., დანაშაულებრივი ქცევის მოტივაციის სისტემური გაგებისათვის. ჟურნალი „აღმანახი“, სპეც. გამოშვება: სისხლის სამართლისა და კრიმინოლოგიის პრობლემები, 2000, 13, გვ. 129.

³ იხ. Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 24.

⁴ Теплов Б. М. Психология. М., 1949, с. 161.

დება ახალ პირობებში, წინასწარ არაა მოცემული, მისი ფორმირება ხორციელდება მოტივაციის პროცესში, რა დროსაც ხდება სხვადასხვა ხელშემწყობი და ხელშემშლელი ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორების შეჯერება და შეფასება. ამ გზით ინდივიდი ირჩევს შემდგომი მოქმედების მოტივს.¹

ასე, რომ „მოტივთა კონკურენციის“ შესახებ საუბარი მოტივაციის პროცესის შემადგენელი ელემენტების ბუნებისა და მათი ჩამოყალიბების მცდარი გაგების შედეგია. მოტივის წარმოშობას საფუძვლად უდევს ფაქტორთა ურთიერთდაპირისპირება და ბრძოლა. მკვლევრები, რომლებიც აიგივებენ მოტივებს მოტივაციის ფაქტორებთან, ფსიქიკური საქმიანობის ამ საფეხურს განსაზღვრავენ როგორც მოტივთა ბრძოლას. სინამდვილეში მიმდინარეობს არა მოტივთა, არამედ მოტივაციის ფაქტორთა ბრძოლა, დაპირისპირება, რათა მოცემულ სიტუაციასთან მიმართებით სუბიექტმა აირჩიოს მიზანშეწონილი და გამართლებული მოქმედება. მოტივაციის პროცესში მონაწილეობენ მხოლოდ ფაქტორები, ხოლო მოტივი ამ ფაქტორთა დაპირისპირებისა და ბრძოლის შედეგად მიიღება. სხვა მოქმედებათა მოტივებიც მონაწილეობენ ახალი კონკრეტული მოქმედების მოცემული მოტივაციის პროცესში, ოღონდ მოტივაციის ფაქტორთა სახით. ერთ მოქმედებას შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ ერთი მოტივი.²

ვინაიდან ჩვენ მოტივი გვესმის, როგორც სხვადასხვა სუბიექტური და ობიექტური ფაქტორების საფუძველზე ჩამოყალიბებული საბოლოო გადანყვეტილება, რომელიც მოქმედებას ან მოქმედებისაგან თავის შეკავებას იწვევს, მაშინ სუბიექტის პრაქტიკულ ქცევამდე მოტივზე საუბარიც კი ზედმეტია. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა ბ. ხარაზიშვილის მსჯელობა, რომლის თანახმადაც, „შეუძლებელია ვილაპარაკოთ მოტივთა ბრძოლაზე მანამდე, სანამ ნებისმიერი ქცევა არ განხორციელებულა. თუ ნებისმიერი ქცევა არა გვაქვს სახეზე, მაშინ მოტივებზე ლაპარაკიც ზედმეტია და, მაშასადამე, არც მათ შორის „ბრძოლა“ გაიმართება“.³

¹ იხ. Кикнадзе Д.А. Система факторов действия и развития личности. Изд. «саბჩოთა საქართველო», Тბ., 1982 с. 123.

² იხ. იქვე, გვ. 151.

³ ხარაზიშვილი ბ., სიცრუის ფსიქოლოგია (ეთიკურ-სამართლებრივი ასპექტები). გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1975, გვ. 8.

თ ა ვ ი ი

მოტივთა და მიზანთა კლასიფიკაცია

ყოველი ადამიანის არა მარტო ბიოლოგიური, არამედ მისი პიროვნული თვისებების განუმეორებლობა, საზოგადოებრივი ცნობიერებისა და კულტურის განსხვავებული დონე, ღირებულებები-სადმი ცალკეული ინდივიდის პერსონალური დამოკიდებულება, განხორციელებული ქცევა საშუალებას იძლევა ერთმანეთისაგან განვასხვავოთ მოტივი და მიზანი მათი სოციალურ-ფსიქოლოგიური, ზნეობრივ-ეთიკური და სამართლებრივი თვალსაზრისით.

ნებისმიერი მეცნიერული კვლევა უნაყოფო იქნება, თუ მას თეორიულთან ერთად პრაქტიკული დანიშნულება არ ექნება. ჩვენს განსახილველ პრობლემასთან დაკავშირებით ისმის კითხვა: აქვს თუ არა რაიმე პრაქტიკული დანიშნულება მოტივთა და მიზანთა კლასიფიკაციას სამართალმემოქმედებით და სამართალგამოყენებით საქმიანობაში? ამ კითხვას პასუხი გზადაგზა უნდა გაეცეს, რადგან ყოველი პასუხი შესაბამისი არგუმენტაციით უნდა იყოს ნასაზრდოები.

კრიმინალისტთა და ფსიქოლოგთა ყურადღება ძირითადად მოტივთა და არა მიზანთა კლასიფიკაციას ეხება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სხვადასხვა ავტორები მოტივს, მოთხოვნილებას, ინტერესს და მოტივაციას თანაბარი, სინონიმური მნიშვნელობით ხმარობენ, რაც ცალკე კვლევას მოითხოვს. ამიტომ ჩვენ აქ ყურადღებას არ გავამახვილებთ აღნიშნულ ტერმინთა თანაბარი მნიშვნელობით გამოყენების დასაბუთებულობაზე. მოტივთა კლასიფიკაცია სხვადასხვა პოზიციებიდან ხდებოდა, რაც იმაზე იყო დამოკიდებული, თუ რას გულისხმობდა ესა თუ ის მეცნიერი მოტივის ცნებაში და რა კუთხით აინტერესებდა მოტივი. მაგალითად, გამოიყოფა: ბიოლოგიური და სოციალური, პირადული და საზოგადოებრივი, ეგოისტური და საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანი მოტივები და ა.შ. ამ თავში განხილულ იქნება ადამიანის ქცევის მამოძრავებელი ძალის ფორმებისა და შინაარსისადმი მიძღვნილი, ცნობილი ფსიქოლოგებისა და კრიმინალისტების ნაშრომებში წარმოდგენილი მოტივთა ცალკეული ჯგუფები.

§ 1. ფსიქოდინამიკური მიმართულება პიროვნების თეორიაში: ზიგმუნდ ფროიდი

ადამიანის ქცევის მთავარ მამოძრავებელ ძალად ზიგმუნდ ფროიდი (1856-1939) ინსტინქტებს თვლიდა. ფროიდის მიხედვით

სულიერი ცხოვრება კონფლიქტთა დინამიკაა: სწორედ ამის გამო, მისთვის უცნობი არაა დუალისტური პრინციპი, რასაც ასაბუთებს მის მიერ შემოთავაზებული მოტივთა კლასიფიკაცია. კლასიფიკაციაზე ფროიდი მუდმივად მუშაობდა, თუმცა არ ესწრაფვოდა მის დასრულებას. თუკი მან 1915 წელს ერთმანეთს დაუპირისპირა მეს ანუ „თვითდაცვის“ მოთხოვნილება (მაგალითად, შიმშილის მოთხოვნილება) და სექსუალური მისწრაფება (ლიბიდო), მოგვიანებით, პირველი მსოფლიო ომით გამოწვეული შთაბეჭდილებების გამო, მან დასახელებული პირველი მოთხოვნილება შეცვალა აგრესიის მოთხოვნილებით. თუმცა, მისი ძირითადი კვლევითი ინტერესები ყოველთვის თავმოყრილი იყო ფართოდ მოაზრებულ სექსუალურ მისწრაფებებზე. საკუთარი შემოქმედების უკანასკნელ პერიოდში ფროიდმა ერთმანეთს დაუპირისპირა ანტაგონისტური მისწრაფებანი: სიცოცხლის (ეროსი) და სიკვდილის (თანატოსი) ინსტინქტი.¹

სიცოცხლის ინსტინქტთა ჯგუფი მოიცავს ყველა ძალას, რომელიც ემსახურება სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი პროცესების ხელშეწყობასა და სახეობის გამრავლებას უზრუნველყოფს. პიროვნების განვითარებაში ყველაზე არსებითია სექსუალური ინსტინქტები. სექსუალურ ინსტინქტთა ენერგიამ მიიღო სახელწოდება ლიბიდო (ლათ. – „სურვილი“, „ნდომა“) ანუ ლიბიდოს ენერგია – ტერმინი, რომელიც გამოიყენება მთლიანად სასიცოცხლო ინსტინქტთა ენერგიის მნიშვნელობით. ლიბიდო – ესაა ფსიქიკურ ენერგიათა გარკვეული რაოდენობა, რომელიც განმუხტვას მხოლოდ სექსუალურ ქცევაში პოულობს. არსებობს არა ერთი, არამედ რამოდენიმე სექსუალური ინსტინქტი, რომელთაგან ყოველი დაკავშირებულია სხეულის გარკვეულ ნაწილთან, რასაც ეროგენული ზონა ეწოდება. გარკვეული მნიშვნელობით სხეული წარმოადგენს ერთ დიდ ეროგენულ ზონას, მაგრამ ფსიქოანალიტიკური თეორია განსაკუთრებით გამოყოფს პირს, ანუსს და სასქესო ორგანოებს.²

მეორე ჯგუფი – სიკვდილის ინსტინქტები – საფუძვლად უდევს სისასტიკის, აგრესიის, თვითმკვლელობისა და მკვლელობის ყველა გამოვლინებას. შოპენჰაუზერზე დაყრდნობით ფროიდი ამტკიცებდა, რომ „სიცოცხლის მიზანს წარმოადგენს სიკვდილი“. ამით მას იმის თქმა უნდოდა, რომ ყოველი ცოცხალი ორგანიზმისათვის დამახასიათებელია იმ გაურკვეველ მდგომარეობაში დაბრუნების კომპულსიური მისწრაფება, საიდანაც ისინი გამოვიდნენ.³

ამრიგად, ფროიდის ფსიქოანალიტიკური თეორია ადამიანის ქცევის შესწავლის ფსიქოდინამიკური მიდგომის თავისებური ახსნაა. ფროიდი თვლიდა, რომ გაუცნობიერებელი ფსიქოლოგიური

¹ იხ. Хайиц Хекхаузен, Мотивация и деятельность. Серия «Мастера психологии», 2-е издание, изд «Питер», М, С-Петербург и т.д., 2003, с. 73.

² იხ. Хьел Л., Зиглер Д., Теории личности. Серия «Мастера психологии», изд. «Питер», М, С-Петербург и т.д., 2001, с.11 7.

³ იხ. Хьел Л., Зиглер Д., დასახ ნაშრ., გვ. 117.

კონფლიქტები აკონტროლებს ადამიანის ქცევას. ფროიდის კონცეფცია თითქმის მთლიანად აგებულია ნევროზით დაავადებულთა ფართო კლინიკურ დაკვირვებებსა და ფსიქოანალიზზე. თუნდაც ამ მიზეზის გამო ფროიდის თეორია ვერ ჩაითვლება ადამიანის ქცევის ახსნის უნივერსალურ მიგნებად. მართებულად უნდა ჩაითვალოს ბ. ვოლკოვის კრიტიკა: – „ფროიდი არ უარყოფდა ადამიანისათვის გარეგანი მდგომარეობის მნიშვნელობას, მაგრამ ქცევის მოტივაციაში მას არსებითად ადგილი არ დაუტოვა. ფროიდი ადამიანის მისწრაფებებისა და განცდების მარადიულობისა და უცვლელობიდან გამომდინარე. არსებითად ფროიდის მოტივაციური თეორია დაკავშირებულია არა მხოლოდ ქვეცნობიერის როლის გადამეტებასთან, არამედ პიროვნების განვითარების პროგრესის უარყოფასთან. იგი სრულიად უარყოფს მოტივაციის სოციალურ ასპექტს და ამიტომ არ გააჩნია პრაქტიკული მნიშვნელობა“.¹

§ 2. მოტივთა კლასიფიკაცია თვისებათა თეორიაში

მოტივთა კლასიფიკაციას განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი მიმართულების, თვისებათა თეორიის წარმომადგენელთა ნაშრომებში, რომლებიც ქცევის ახსნის პიროვნული მიდგომისკენაა ორიენტირებული. როდესაც სიტუაცია განიხილება როგორც ერთგვაროვანი ან საერთოდ იგნორირებულია, ინდივიდუალური განსხვავებანი ფრიად თვალში საცემია. სწორედ ეს განსხვავებანი აიხსნებოდა დისპოზიციათა სხვადასხვა ხარისხით გამოხატვის მეშვეობით. ასე წარმოიშვა თვისებათა თეორია, რომლის ფარგლებშიც მოტივაციის ფსიქოლოგიის ახსნის ორიგინალურ მიდგომებს ვხვდებით.

ა) თვისებათა ინტუიციურ-ხასიათური მოძღვრება: ფილიპ ლერში

თვისებათა ინტუიციურ-ხასიათური მოძღვრება განხილვის ორი პერსპექტივის თავისებურ სინთეზს წარმოადგენს. ერთი მხრივ, ესაა ფენომენოლოგიური თვითდაკვირვების პერსპექტივა, რომელიც საშუალებას იძლევა გავმიჯნოთ განცდების სახეები და ინვენტარში შევიტანოთ „მატარა აგურების“ სახით, რითაც აიგება პიროვნების სტრუქტურა; მეორე მხრივ, დისპოზიციათა ამგვარი აგურების სახით განხილვას, რომელთა გამოხატულების ხარისხი სხვადასხვა ინდივიდებს სხვადასხვა აქვთ, ეს თეორია მიჰყავს განხილვის სხვა პერსპექტივასთან – გარეგანი დაკვირვების აღმოჩე-

¹ Волков Б. С., Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование), изд. Казанского университета, 1982, с. 36; დაწვ. იხ: Волков Б. С., Детерминистическая природа преступного поведения, Казан, изд. КГУ, 1975.

ნასთან. თვით სუბიექტის მიერ ერთმანეთისაგან განსხვავებული განცდილი მისწრაფებები გამოყოფის შედეგად იქცევა დისპოზიციებად ანუ „შედარებით უცვლელ, სხვადასხვა ადამიანებისათვის დამახასიათებელ განსხვავებულ განწყობებად“.¹

ამ მიმართულების სახელოვანი წარმომადგენლის ფილიპ ლერ-მის მიერ მოცემული განცდილი ზრახვების მოტივაციურ კლასიფიკაციას ზოგადანთროპოლოგიური საფუძველი გააჩნია. განცდილი მისწრაფებების არსია „მოდრავი ფორმები, რომელშიც ადამიანური ყოფიერება თვითრეალიზებას ესწრაფვის“. ფილიპ ლერში განასხვავებს ამგვარი მისწრაფებების სამ ჯგუფს:

პირველი მოიცავს „ვიტალური ყოფიერების“ განცდილ მისწრაფებებს. მასში შედის „ცხოვრების შეგრძნება მის უშუალოებაში, პირველადობასა და მიზნის დინამიკურ მისწრაფებაში“. აქვე იგულისხმება საქმიანობისაკენ, ტკობისაკენ მიდრეკილება, ლიბიდო და ახალი შთაბეჭდილებების მოთხოვნილება;

მეორე ჯგუფი მოიცავს „ინდივიდუალურ მეს“ განცდილ მისწრაფებებს“. ადამიანი ვალდებულია „წარმართოს საკუთარი არსებობა... როგორც ერთ-ერთ უამრავ არსებათაგანმა“. ამ ჯგუფს მიეკუთვნება თვითდაცვის მოთხოვნილება, ეგოიზმი, ძალაუფლებისაკენ მიმართული ნება, მიზიდულობის დონე, მნიშვნელობისკენ მისწრაფება, აღიარების მოთხოვნილება, თვითპატივისცემისაკენ მიდრეკილება;

დაბოლოს, მესამე ჯგუფი გულისხმობს „არაინდივიდუალური ყოფიერების“ განცდილ მისწრაფებებს. „იგი მიმართულია სამყაროში თანამონანილეობისაკენ, მაგრამ არა მისი დაუფლების, თავისთვის სურვილის გაგებით, არამედ ინდივიდუალური მეს სამყაროსთან მიკუთვნების გაგებით, რისი წყალობითაც ნონასწორდება ცნობიერების განკერძოებულობა“, რაც ვლინდება „...კითხვების დასმასა და შენს გარეთ მასზე პასუხების ძიების მისწრაფებაში“. ამ ჯგუფს მიეკუთვნება ადამიანური მონანილეობა, შემოქმედებითი თანამონანილეობა (ნაყოფიერი შემოქმედებისაკენ სწრაფვა), შემეცნებითი თანამონანილეობა (ინტერესები), სასიყვარულო თანამონანილეობა, ვალდებულებანი (მოვალეობა), განდგომილი თანამონანილეობა (მხატვრული მოთხოვნილება, მეტაფიზიკური მოთხოვნილება, რელიგიური ძიებანი).²

ბ) მოტივთა კლასიფიკაცია ინსტინქტთა საფუძველზე: უილიამ მაკ-დაუგოლი

თვისებათა განვითარებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია მაკ-დაუგოლს (ცოუგალლ). რაიმონდ ბ. კეტელის მოტივაციის ფსიქოლოგიის აღწერილობითმა სისტემამ გარკვეულწილად საფუძვე-

¹ Хайнц Хекхаузен, დასახ. ნაშრ., გვ. 112.

² იხ. Хайнц Хекхаузен, ციტ. დასახ. ნაშ. მიხ., გვ. 114: Lersch, PL. (1951). Aufbau der Person (4. Aufl. von Aufbau des Charakters. Leipzig: Barth, 1938). München: Barth.

ლი დაუდო მე-20 საუკუნეში პოპულარულ, მაკ-დაუგოლის მიერ შემოთავაზებულ ქცევის ფორმათა განმარტებით კლასიფიკაციას. მაკ-დაუგოლის მცდელობა პირველი იყო, რათა ყველა ქცევა მოტივაციური დისპოზიციის ფარგლებში შეეკრიბა. იმ დროისათვის მოტივაციური დისპოზიციის ნაცვლად საყოველთაოდ გამოიყენებოდა არა მოტივის, არამედ ინსტინქტის ცნება. რამდენადაც ტერმინი ინსტინქტი გააფთრებულ დევნას განიცდიდა და ქცევის, რომელიც ძირითადად თანდაყოლილი მოტივაციური დისპოზიციებით განისაზღვრებოდა, მცდარი ახსნის საფუძველს იძლეოდა, მაკ-დაუგოლი ინსტინქტის ნაცვლად მოგვიანებით ხმარობდა ტერმინს „მიდრეკილება“ (**propensity**). თუმცა, მისი შინაარსი თითქმის არ შეიცვალა, გარდა იმისა, რომ აღინიშნა განსხვავება დისპოზიციასა (**propensity**) და ფუნქციას (**tendency**) შორის, რაზეც მეტყველებს შემდეგი ციტატა მაკ-დაუგოლის უკანასკნელი ნაშრომიდან: „მიდრეკილება არის დისპოზიცია, საერთო ფსიქიკური ორგანიზაციის ერთეული, რომელიც, შემდგომში გააქტიურებული, წარმოშობს აქტიურ ტენდენციას, მისწრაფებას (**striving**), იმპულსს ანუ მიდრეკილებას (**drive**) რომელიმე მიზნისკენ. ცნობიერად ზეაღმატებული მიზნისაკენ მიმართული ასეთი ტენდენცია არის სურვილი (**desire**)“.¹

ზოგიერთმა მიდრეკილებამ შეიძლება სინთეზი განიცადოს ე.წ. გრძნობაში (**sentiments**), რომელიც განპირობებულია გამოცდილებით და კოგნიტურ-ემოციური შეფასების შესწავლით, რომელიც დაკავშირებულია საგნებთან და გარემოებებთან ურთიერთობასთან. მაგალითად, მამულის აღქმასა და შეფასებაში მონაწილეობს მრავალი მიდრეკილება. მაკ-დაუგოლი მიდრეკილებათა ანუ ინსტინქტთამაგვარი მოტივაციური დისპოზიციების (**propensity**) შემდეგ ვარიანტს წარმოგვიდგენს, სადაც ყოველ ემოციას საკუთარი ინსტინქტი (მიდრეკილება) შეესაბამება:

1. საკვების მოპოვება. საკვების ძიება (და, შესაძლებელია, შეგროვება);
2. ზიზღი. გარკვეული საზიანო ნივთიერებების მიუღებლობა და მათთვის თავის არიდება;
3. სექსუალურობა. არმიყობა და საქორწინო ურთიერთობები;
4. შიში. გაქცევა და გულში ჩადება ტრავმის, ტკივილისა და ტანჯვის მიყენების ან ასეთი ზემოქმედებით მუქარის საპასუხოდ;
5. ცნობისმოყვარეობა. უცნობი ადგილებისა და საგნების გამოკვლევა;
6. მფარველობა და მშობლიური მზრუნველობა. პატარების გამოკვება, დაცვა და შეფარება;

¹ Хайнц Хекхаузен, ციტ. დასახ. ნაშ. მიხ., გვ. 124: McDougall, W. (1932). The energies of men. London: Methuen.

7. ურთიერთობა. შენი დონის საზოგადოებაში ყოფნა, ხოლო მარტოობისას ასეთი საზოგადოების ძიება;

8. თვითდამტკიცება. დომინირება, ლიდერობა, გარშემომყოფთათვის საკუთარი თავის დამტკიცება და დემონსტრაცია;

9. დამორჩილება. დათმობა, ყურის დაგდება, მიბაძვა, დამორჩილება იმისადმი, ვინც ზეალმატებული ძალის დემონსტრირებას ახდენს;

10. მრისხანება. აღშფოთება და ყოველივე იმ დაბრკოლების ანუ შეფერხების ძალადობით თავიდან აცილება, რომელიც ხელს უშლის ყველა სხვა ტენდენციის თავისუფალ განხორციელებას;

11. დახმარებისაკენ მონოდება. დახმარების აქტიურად თხოვნა იმ შემთხვევაში, თუ ჩვენი ძალისხმევა სრული ნარუმატებლობით მთავრდება;

12. შექმნა. თავშესაფრისა და შრომის იარაღების შექმნა;

13. გამომგონებლობა. ყოველივე იმის გამომგონება, დაუფლება და დაცვა, რაც ჩვენ სასარგებლოდ ან, რატომღაც, მიმზიდველად გვეჩვენება;

14. სიცილი. ჩვენი გარშემომყოფი ადამიანების ნაკლოვანებათა და ნარუმატებლობათა სასაცილოდ აგდება;

15. კომფორტი. იმის გამოსწორება ან თავიდან აცილება, რაც დისკომფორტს იწვევს: მაგალითად, მოფხანა ან პოზის, ადგილსამყოფელის შეცვლა;

16. დასვენება და ძილი. დაღლილობისას გაუნძრევლობის, დასვენებისა და ძილისაკენ მიდრეკილება;

17. მანანნალობა. გადაადგილება ახალ შთაბეჭდილებათა საძიებლად;

18. პრიმიტიულ მიდრეკილებათა ჯგუფი, რომელიც ემსახურება ისეთ სხეულებრივ საჭიროებებს, როგორიცაა ხველება, დაცემინება, სუნთქვა, დეფაკაცია.¹

პირველი და უმთავრესი, რაც ასეთი კლასიფიკაციისას თვალში საცემია, მოტივთა კლასიფიკაციის კრიტერიუმების შერჩევის პრობლემაა. მართებულად სვამს საკითხს ჰ. ჰეკჰაუზენი: „რატომაა სწორედ ამდენი და არა ნაკლები ან მეტი მოტივაციური დისპოზიციები? საკმაოდ ბევრი საერთო ხომ არ აქვთ „დახმარების ძიებას“ (11) და „დამორჩილებას“ (9)? ხომ არაა „მანანნალობისაკენ მისწრაფება“ (17) „ცნობისმოყვარეობის“ (5) ერთ-ერთი გამოვლინება“? თუ ამ თვალსაზრისით დაუკვირდებით მოცემულ კლასიფიკაციას, დავინახავთ, რომ იგი ხელოვნურადაა გაზრდილი. სრულიად შესაძლებელია, მაგალითად, საკვების მოპოვებისაკენ სწრაფვა (1) შიშის ინსტინქტით (4) იყოს ნაკარნახები; ანდა ურთიერთობის (7) ერთ-ერთ გამოვლინებად შეიძლება მოგვევლინოს თვითდამტკიცება (8) და ა.შ.

¹ იხ. Хайиц Хекхаузен, ციტ. დასახ. ნაშ. მიხ., გვ. 124-125.

² იხ. იქვე, გვ. 124.

მაკ-დაუგოლის კლასიფიკაციის შესახებ დ. უზნაძე შენიშნავს: – „საკმარისია თვალი გადავაფლოთ ამ კლასიფიკაციას, რათა იმ წამსვე შევამჩნიოთ, რომ აქ ზოგი რამ ინსტინქტად არის დასახლებული, რაც არავითარ შემთხვევაში ინსტინქტს არ წარმოადგენს და ზოგი რამ – ემოციად, რაც ემოციად არ ჩაითვლება. ეს იმით აიხსნება, რომ მაკ-დაუგოლის კლასიფიკაციას თვითონ ამოსავალი პუნქტი აქვს მცდარი. სრულიად შეუწყნარებელია, ადამიანის ემოციური ცხოვრება, რაც ეგოდენ მჭიდროდაა მის სოციალურ განვითარებასთან დაკავშირებული, ინსტინქტებზე იქნეს დაყვანილი და მისი განვითარების ყოველი შესაძლებლობა სრულიად უარყოფილი იქნეს. მაკ-დაუგოლის ამ შეხედულების მიხედვით გამოდის, თითქოს ადამიანის ემოციები, მისი ინსტინქტების მსგავსად, ერთხელ და სამუდამოდ იყოს მოცემული და მათი შეცვლა შეუძლებელი იყოს“.¹

გ) მოტივთა კლასიფიკაცია პიროვნებისა და გარემოს ურთიერთობათა საფუძველზე: ჰენრი ა. მიურეი

სიტყვა „ინსტინქტი“ მე-20 საუკუნის 30-იანი წლებიდან აღარ გამოიყენებოდა მოტივაციური დისპოზიციების აღსანიშნავად. მისი ადგილი დაიკავა მისწრაფებისა და მოთხოვნილების ცნებებმა. მაგრამ მაკ-დაუგოლის მიერ შემოთავაზებული და კეტელის კატალოგის ფაქტორული ანალიზის დახმარებით მიღებული ინსტინქტთა ნუსხის გვერდით გაკეთდა კიდევ ერთი სერიოზული და მოტივთა განზომილებასთან მჭიდროდ დაკავშირებული მათი კლასიფიკაციის მცდელობა. ესაა მიურეის მიერ შემოთავაზებული მოთხოვნილებათა (needs) ნუსხა. მიურეის ნაშრომი „პიროვნების გამოკვლევა“ წარმოადგენს რიგი სერიოზული მიმართულებების გადაკვეთის წერტილს, რითაც ვითარდებოდა მოტივაციის ფსიქოლოგია, სახელდობრ, მიმართულებები, რომელიც სათავეს იღებს მაკ-დაუგოლის, ფროიდისა და ლევინისაგან. მის შემოქმედებაში სუბიექტი გაგებულია როგორც აქტიური ორგანიზმი, რომელიც არა მხოლოდ რეაგირებს სიტუაციის ზენოლაზე, არამედ აქტიურად ეძებს ან ქმნის კიდევაც მას. მაგრამ ნებისმიერ შემთხვევაში იგი, მოქმედებს რა შესაბამისი სახით, ითვისებს აქტუალური სიტუაციის შეცვლის შესაძლებელ შედეგებს საკუთარი მოთხოვნილებების პრიზმის გავლით.²

ორგანიზმი (პიროვნება) და ათვისებული სიტუაცია ქმნის ურთიერთმოქმედების ერთეულს ურთიერთგანპირობებულობის თვალსაზრისით. ცენტრალურ ურთიერთმიმართებით ცნებებად გვევლინება მოთხოვნილება (need) პიროვნების მხრიდან და ზეგავლენა (press) სიტუაციის მხრიდან. მოთხოვნილება და ზეგავლენა

¹ უზნაძე დ., დასახ. ნაშრ., გვ. 133.

² იხ. Хайнц Хекхаузен, დასახ. ნაშ., გვ. 126.

უშუალო დაკვირვებას არ ექვემდებარება, ისინი მიღებულ უნდა იქნეს დასკვნით; ესენი აღწერილობითი ცნებები კი არა, ჰიპოთეტური კონსტრუქტებია. „მოთხოვნილების“ ცნების შინაარსი (ის, სხვათა შორის, არაა განცალკევებული მისწრაფების ცნებისაგან) განისაზღვრება „პიროვნება-გარემოს“ ურთიერთობის სასურველი მიზნობრივი მდგომარეობით, ხოლო „ზეგავლენა“ – სიტუაციის მიზნობრივი მდგომარეობიდან, რომელზეც შეიძლება იმედის დამყარება ან რომელსაც უნდა ვერიდოთ. მოთხოვნილება და ზეგავლენა შინაარსობრივად ერთმანეთს შეესაბამება: ზეგავლენა აქტუალურს ხდის შესაბამის მოთხოვნილებას, ხოლო მოთხოვნილება ეძებს შესაბამის სიტუაციას. მოთხოვნილებასა და სიტუაციას შორის ურთიერთქმედებას, მათ შინაარსობრივ შეჯვარებას თემა (**thema**) ეწოდება (აქედან – თემატური აპერცეპტული ტესტი). სწორედ თემაა აქტიურობის ნაკადის ნამდვილი ერთეული. ყოველი ეპიზოდი ხასიათდება თემით, მოქმედებათა მიზანმიმართული თანმიმდევრულობით.¹

მიურეის მიერ შემოთავაზებული ფსიქოგენურ მოთხოვნილებათა ნუსხა ლათინური ანბანის მიხედვით შემდეგნაირად გამოიყურება:

1. Abasement დამცირება;
2. Achievemant მიღწევა;
3. Affiliation აფილაცია;
4. Aggression აგრესია;
5. Aautonomy დამოუკიდებლობა;
6. Counteraction წინააღმდეგობა;
7. Deference პატივისცემა;
8. Defendance დაცვა;
9. Dominance დომინირება;
10. Exhibition ყურადღების მიპყრობა ვინმესგან;
11. Harmavoidance ზიანისათვის თავის არიდება;
12. Infavoidance წარუმატებლობისათვის თავის არიდება;
13. Nurturance მფარველობა;
14. Order წესრიგი;
15. Play თამაში;
16. Rejection მიუღებლობა;
17. Sentience გააზრება;
18. Sex სექსუალური ურთიერთობები;
19. Succorance დახმარების (დამოკიდებულების) ძებნა;
20. Understanding გაგება.

„მოთხოვნილების“ ცნებას მიურეი იყენებს როგორც დისპოზიციური, ისე ფუნქციური ცვლილების თვალთახედვით. როგორც

¹ იხ. Хайнц Хекхаузен, დასახ. ნაშ., გვ. 127.

მოტივაციური დისპოზიციები, „მოთხოვნილებების“ კლასიფიკაცია შეიძლება სხვადასხვა საფუძველზე. პირველ რიგში შეიძლება გამოიყოს პირველადი (ვისცენოგენური) მოთხოვნილებანი და მეორადი (ფსიქოგენური) მოთხოვნილებანი. პირველადი მოთხოვნილებანი მეორადისაგან განსხვავებით ეფუძნება ორგანულ პროცესებს და წარმოიშობა ან ციკლურად (საკვები) ან რეგულაციის აუცილებლობასთან დაკავშირებით (სიცვიისათვის თავის არიდება). მეორე რიგში, მოთხოვნილებანი შეიძლება დაიყოს პოზიტიურად (ძიება) და ნეგატიურად (თავის არიდება), აშკარად და ლატენტურად. აშკარა მოთხოვნილებანი თავისუფლად და ობიექტურად მულავენდება გარეგნულ ქცევაში, ლატენტური კი მულავენდება სათამაშო მოქმედებებში (ნახევრად ობიექტურად) ან ფანტაზიებში (სუბიექტურად). გარკვეულ სიტუაციებში ცალკეული მოთხოვნილებანი შეიძლება გაერთიანდეს ქცევის მოტივაციაში ან კონფლიქტი წარმოიშვას მათ შორის, ანდა ერთმანეთს დაექვემდებაროს და ა.შ.¹

დ) მოტივთა კლასიფიკაციის იერარქიული მოდელი: აბრაჰამ მასლოუ

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ევროპული ეგზისტენციალიზმის გავლენით ჩამოყალიბდა ჰუმანისტური ფსიქოლოგია ანუ პერსონოლოგიის მესამე და ყველაზე ახალი მიმართულება. ამ მიმართულების წარმომადგენლები საკუთარ თავს „მესამე ძალად“ მიიჩნევენ, რომელიც ისწრაფვის გათავისუფლდეს წმინდა ბიჰევიორისტული ან ფსიქოანალიტიკური ცალმხრივი მიდგომისაგან და პიროვნების შესწავლის ცენტრში დააყენოს ღირებულებითი ორიენტაციისა და ცხოვრების აზრის საკითხები. ამ მიმართულების მამამთავარი აბრაჰამ ჰორალდ მასლოუ (1908–1970) მოტივაციაზე საუბრისას აღნიშნავდა, რომ ადამიანის ყველა მოთხოვნილება თანდაყოლილია და ისინი ორგანიზებულია პრიორიტეტის ანუ დომინირების იერარქიულ სისტემაში. მოთხოვნილებათა იერარქიის აღნიშნული კონცეფცია ადამიანის მოტივაციაში გულისხმობს იმას, რომ პირველ ადგილზე მოთავსებული დომინირებული მოთხოვნილება ასე თუ ისე დაკმაყოფილებული უნდა იყოს, ვიდრე ადამიანი შეძლებს გააცნობიეროს შემდგომი მოთხოვნილება და ამ უკანასკნელი მოთხოვნილებით იქნება მოტივირებული.²

აბრაჰამ მასლოუს მიერ წარმოდგენილი მოდელი ყველაზე სრულად ჩამოყალიბებულია ნიგნში „მოტივაცია და პიროვნება“. იგი წინააღმდეგი იყო მოტივთა კლასიფიკაციის, რამდენადაც, მისი აზრით, მისწრაფებათა და მოთხოვნილებათა ჩამოთვლა თეორიული მიმართებით უნაყოფოა. მიუხედავად ამისა, მან შექმნა მოტივ-

¹ Хайш Хейхаузен, ციტ. დასახ. ნაშ. მიხ., გვ. 128.

² იხ. Хьел Л., Зиглер Д., დასახ. ნაშ., გვ. 487-488.

თა საკუთარი კლასიფიკაცია. მოტივთა იერარქიაში ყველაზე დაბალ საფეხურზე მყოფ პირველად მოთხოვნილებას მოსდევს უფრო მაღალი, მეორე დონის მოთხოვნილება და ა.შ.:

1. ფიზიოლოგიური მოთხოვნილებანი (**physiological needs**): შიმშილი, ნყურვილი, სექსუალურობა ა.შ.;

2. უსაფრთხოების მოთხოვნილებანი (**safety needs**): ტკივილისაგან, შიშისაგან, რისხვისაგან, მოუწყობლობისაგან დაცვა;

3. სოციალური ურთიერთობების ანუ მიკუთვნებისა (ნეერობის) და სიყვარულის მოთხოვნილებანი (**needs for belongingness and love**): სიყვარულის, სინაზის, სოციალური მიერთების, იდენტიფიკაციის მოთხოვნილებები;

4. თვითპატივისცემის მოთხოვნილებანი (**esteem needs**): მიღწევის, აღიარების, მონონების მოთხოვნილებანი;

5. თვითაქტუალიზაციის ანუ პირადი სრულყოფის მოთხოვნილებანი (**self-actualization needs**): საკუთარი შესაძლებლობებისა და უნარის რეალიზაცია; გაგებისა და გააზრების მოთხოვნილება.

მასლოუს მიხედვით, მაგალითად, თვითაქტუალიზაცია მხოლოდ მაშინ შეიძლება გახდეს ქცევის მოტივი, თუ დანარჩენი მოთხოვნილებანი დაკმაყოფილებულია. სხვადასხვა იერარქიული დონის მოთხოვნილებათა კონფლიქტისას იმარჯვებს ქვედა მოთხოვნილება.¹ იგი მოტივთა ამ იერარქიული განლაგებიდან უშვებდა გამოწვევას. მაგალითად, არსებობენ ადამიანები, რომელთა ფასეულობანი, იდეალები იმდენად ძლიერია, რომ ისინი მზად არიან გადაიტანონ შიმშილი ან ნყურვილი ან მოკვდნენ, ვიდრე უარი განაცხადონ მათზე. ამასთან, ადამიანს ზოგჯერ შეუძლია, საკუთარი ბიოგრაფიის თავისებურებიდან გამომდინარე, შექმნას მოთხოვნილებათა საკუთარი იერარქია. მაგალითად, ადამიანებს შეუძლიათ უფრო მეტი პრიორიტეტი მიანიჭონ პატივისცემის მოთხოვნილებას და არა სიყვარულისა და მიკუთვნების მოთხოვნილებას. ასეთ ადამიანებს უფრო აინტერესებთ პრესტიჟი და სამსახურში დანიშნულება, ვიდრე ინტიმური ურთიერთობანი და ოჯახი. ასე რომ, ყოველი მოთხოვნილება მის შემდგომთან შედარებით უფრო ძლიერი და პრიორიტეტულია.²

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მოთხოვნილებანი, რომლებიც ჩნდება იერარქიაში, წარმოიშობა მუდმივად. ადამიანები არა უბრალოდ იკმაყოფილებენ მოთხოვნილებებს ერთმანეთის მიყოლებით, არამედ ერთდროულად ნაწილობრივ იკმაყოფილებენ და ნაწილობრივ არ იკმაყოფილებენ მათ. მნიშვნელობა არა აქვს ადამიანმა მოთხოვნილებათა თუ რომელ ტიპს მიაღწია: თუ შედარებით წინმდგომი მოთხოვნილება აღარაა დაკმაყოფილებული, ადამიანი და-

¹ იხ. Хайнц Хекхаузен, დასახ. ნაშ., გვ. 131.

² იხ. Хьел Л., Зиглер Д., დასახ. ნაშ., გვ. 487-489.

უბრუნდება მოცემულ დონეს და დარჩება იქ, მანამ ეს მოთხოვნილებანი საკმარისად არ იქნება დაკმაყოფილებული.¹

მასლოუ მოტივთა საკუთარ იერარქიულ კონცეფციას უმატებს და გამოყოფს მოტივთა ორ გლობალურ კატეგორიას: პირველი, დეფიციტური (**deficiency needs**) მოტივები, რომელსაც იგი საჭიროებებს უწოდებს. ესაა დაბალი მოთხოვნილებანი, როგორცაა, ვთქვათ, შიმშილი, ნყურვილი და ა.შ.; მეორე, განვითარების მოტივები, რომელსაც მასლოუ განვითარების მოთხოვნილებებს (**growth needs**) უწოდებს. აქ იგულისხმება მაღალი მოთხოვნილებანი. მაგალითად, თვითაქტუალიზაცია.

დეფიციტური მოტივებისაგან განსხვავებით განვითარების მოტივებს (მათ აგრეთვე უწოდებენ მეტამოთხოვნილებებს და ყოფიერებით მოტივებს) გააჩნია შორეული მიზნები, რომელიც დაკავშირებულია ჩვენი პოტენციალის აქტუალურად გადაქცევის მისწრაფებასთან. განვითარების მოტივაცია გულისხმობს თვალსაზრისის გაფართოებას. მაგალითად, სტუდენტი, რომელიც ირჩევს ორგანული ქიმიის კურსს მხოლოდ იმიტომ, რომ გაიფართოს საკუთარი ცნობიერება, უმეტესწილად ახდენს ყოფიერებითი მოტივაციის დემონსტრირებას დეფიციტური ტიპის მოტივაციასთან შედარებით. რა თქმა უნდა, იგი არ დაინტერესდება ორგანული ქიმიით, თუ კვდება შიმშილით. მასლოუ საბოლოოდ მიდის დასკვნამდე, რომ განვითარების მოტივები აქტუალური ხდება ძირითადად მას შემდეგ, რაც საკმარისი რაოდენობით დაკმაყოფილებულია დეფიციტური მოტივები.²

ჰ. ჰეკჰაუზენის აზრით, მასლოუს მიერ შემოთავაზებულ მოტივთა კლასიფიკაციას პოპულარობა მისმა განსაკუთრებულობამ მოუტანა. „პირველი, მასლოუ განასხვავებს არა ცალკეულ მოტივებს, არამედ მათ მთელ ჯგუფებს. მეორე, ეს ჯგუფები დალაგებულია ღირებულებათა იერარქიის მიხედვით პიროვნების განვითარებაში მათი როლის შესაბამისად. ვიდრე მოთხოვნილება დაკმაყოფილებული არაა, იგი ახდენს მოქმედების გააქტიურებას და გავლენას ახდენს მასზე. მასლოუს კლასიფიკაციის ძირითადი იდეა არის მოტივთა აქტუალიზაციის შედარებითი პრიორიტეტი (ხაზგასმა ჩემია - ი.დ.), რომლის თანახმადაც, ვიდრე გააქტიურდება და დაიწყება უფრო მაღალი დონეების მოთხოვნილებათა ქცევის გამოძლევა, უნდა დაკმაყოფილდეს დაბალი დონის მოთხოვნილებანი“.³

¹ იხ. იქვე, გვ. 489.

² იხ. Хьел Л., Зиглер Д., დასახ. ნაშ., გვ. 496-499.

³ Хайнц Хекхаузен, დასახ. ნაშ. გვ. 130-131.

§ 3. მოტივთა კლასიფიკაცია რუსულ და ქართულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში

საბჭოთა პერიოდის სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში მოტივთა კლასიფიკაციას ქართველი კრიმინალისტიებიდან განსაკუთრებული ყურადღებით ეხება ბ. ხარაზიშვილი. იგი განიხილავს რა ე.წ. „ბურჟუაზიულ“ კრიმინალისტთა ნაშრომებს, მიდის დასკვნამდე, რომ მათ მიერ შემოთავაზებულ მოტივთა კლასიფიკაციას საფუძველად შეფასებითი კრიტერიუმი უდევს, რომელიც სამართლის ან ზნეობის ნორმებიდან გამომდინარეობს. ამგვარი კრიტერიუმი შეიძლება იყოს: ნორმატიული (ფერი), ღირებულება (კრაუსი) და სხვ.¹

ბ. ხარაზიშვილის მოსაზრებით საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში მოტივთა კლასიფიკაციის საკითხი პირველად ა. გერცენ-ზონმა დააყენა.² თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ა. გერცენ-ზონზე ადრე, ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 20-იან წლებში საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში დანამაჟულის მოტივთა კლასიფიკაცია პირველად გ. ფელდშტეინმა სცადა.³

მოტივთა კლასიფიკაციის პრობლემატიკაში ბ. ხარაზიშვილი უპირატესობას ქცევის ფსიქოლოგიურ არსს ანიჭებს. „ქცევის ფსიქოლოგიური მხარე სხვა არაფერია, თუ არა სუბიექტის გარემოსთან (საზოგადოებასთან) კონკრეტული ურთიერთობები. იგი წარმოადგენს ამ რეალურ ფსიქიკურ ურთიერთობებში გამოხატულ ნიშანთა ერთობლიობას, რომელიც უნდა დადგინდეს, რადგან შესაძლებელი გახდეს ქცევის შეფასება“.⁴

ბ. ხარაზიშვილი სიფრთხილეს იჩენს და მართებულად აღნიშნავს, რომ: რამდენადაც შეუძლებელია ყოველი მოსალოდნელი ქცევის გათვალისწინება და მის კვალობაზე მოტივთა სახეობრივი (ხაზგასმა ჩემია – ი.დ.) კლასიფიკაცია, ამდენად მოტივთა კლასიფიკაციას საფუძველად გვარეობითი ნიშანი უნდა დაედოს.⁵

პირველ ჯგუფში (გვარში) ბ. ხარაზიშვილი აერთიანებს იდეურ მოვლენებთან დაკავშირებულ ნებელობითი ქცევის მოტივებს. ამ ჯგუფის სოციალური შეფასებისას იგი გამოდის ადამიანის ქცევის კლასობრივი არსიდან, რის შედეგადაც ამგვარი მოტივები შეიძლება იყოს ამალღებული ან მისი სანინაალმდეგო ხასიათის (მაგალითად, კლასობრივი სიძულვილი, კერძო საკუთრებისადმი სიმპათიის მოტივი და ა.შ.).⁶

¹ იხ. Харазшвили Б. В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве. Гос. изд. «Цодია», Тб. 1963, с. 52-57.

² იხ. იქვე, გვ. 57.

³ იხ. Фельдштейн Г. С. Уголовное право и психология. Роль мотива в уголовном праве. Право и жизнь, кн. 6, 1925, с.55.

⁴ Харазшвили Б. В. დასახ. ნაშ., გვ. 58.

⁵ იხ. იქვე, გვ. 58.

⁶ იხ. იქვე, გვ. 59.

იდეურ მოვლენებთან დაკავშირებული მოტივები იყოფა საერთოსოციალურ და პირად მოტივებად. საერთოსოციალური მოტივები დაკავშირებულია განყენებული ხასიათის მოვლენებთან, მაგრამ ზოგჯერ მოვლენის ფორმით შეიძლება დაემთხვეს პირად მოტივებს. მაგალითად, ეჭვიანობა, შური და ა.შ. უფრო ზუსტად, შინაარსით ზოგჯერ საერთოსოციალურ ხასიათს ატარებს. საერთოსოციალური მოტივები შეიძლება აგრეთვე იყოს: ა) მორალურ-პოლიტიკური მოტივები (კლასობრივი ინტერესები, კლასობრივი ან რასობრივი სიძულვილი და ა.შ.); ბ) მოტივები, რომლებიც დაკავშირებულია ესთეტიკურ მოთხოვნილებებთან, ინტერესებთან, მიდრეკილებებთან და გემოვნებასთან; გ) რელიგიური მრწამსის მოტივები და გვაროვნულ ყოფა-ცხოვრების გადმონაშთებთან დაკავშირებული მოტივები.¹

როგორც უკვე აღინიშნა, იდეურ მოვლენებთან დაკავშირებული მოტივების ქვეჯგუფად ბ. ხარაზიშვილი ასახელებს პირადი ხასიათის მოტივებს, რომელიც შეფასებითი კატეგორიის ორი სანინა-ალმდეო ფორმითაა წარმოდგენილი: ა) ქვენა მოტივები: ეგოისტური ხასიათის მოტივები (კარიერიზმი, შური, ეჭვი, შურისძიება, უპატივცემულობა, სიხარბე და ა.შ.); ანგარებითი მოტივები; ბ) არაქვენა მოტივები: არაეგოისტური მოტივები, რომელიც გამოხატულია პიროვნების კომუნიკატურ თვისებებში (მომჭირნეობა, გულუხვობა, სიჯიუტე, თავმოყვარეობის გრძნობა, სიზარმაცე, სიბრალული და ა.შ.); განწყობიდან გამომდინარე მოტივები (სიამოვნება, უსიამოვნება, უკმაყოფილება, კმაყოფილება, სიხარული, ნყენა, სევდა და ა.შ.); არაანგარებითი მატერიალური დაინტერესების მოტივები (შემოსავლის ინტერესი და ა.შ.); აფექტური ხასიათის მოტივები (ძლიერი სულიერი აღელვება, შიში და ა.შ.); სხვა ინტერესებისა და მოთხოვნილებების მოტივები (სპორტული ინტერესი, ვიტალურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება, გარკვეული მოქმედებისაკენ დაინტერესება და ა.შ.).²

მეორე ჯგუფი მოიცავს საგნობრივ ხასიათის მოტივებს (საგნებით დაინტერესება). სამწუხაროდ, ბ. ხარაზიშვილი ამ ჯგუფის მოტივთა გვარებითი ცნების დასახელებით შემოიფარგლება.³

კრიმინალისტთა და ფსიქოლოგთა უმეტესობის მსგავსად მხოლოდ მოტივის (და არა მასთან ერთად მიზნის) კლასიფიკაციას დანერჩილებით ეხება ბ. ვოლკოვი. იგი ხედავს რა მოცემული პრობლემის სირთულეს, მართებულად შენიშნავს, რომ ქცევის მოტივები „ერთმანეთისგან განსხვავდება უდიდესი მრავალფეროვნებით, როგორც სოციალურ-ფსიქოლოგიური და საგნობრივი შინაარსით, ისე ზნეობრივ-ეთიკური და სამართლებრივი შეფასებით. განსხვა-

¹ იხ. იქვე, გვ. 59-60.

² იხ. Харашвиლი Б. В. დასახ. ნაშ. გვ. 62-63.

³ იხ. იქვე, გვ. 63.

ვებულად გამოხატავენ პიროვნების სოციალურ და ბიოლოგიურ სანწყისებს და არაერთგვაროვან როლს ასრულებენ მის სტრუქტურაში. განსხვავდებიან ისინი პიროვნების ქცევაზე კაუზალური ზემოქმედების ხარისხითაც. ერთნი განსხვავდებიან დიდი ცვალებადობით, ხოლო მეორენი – ნაკლებით. ყოველივე ეს, ერთი მხრივ, საკმაოდ ართულებს მოტივთა კლასიფიკაციას და, მეორე მხრივ, – ამ პრობლემის გადაჭრაში განსხვავებული ურთიერთსაინანაღმდეგო ტენდენციების წარმოშობის ერთ-ერთი მიზეზთაგანია.¹

დანაშაულის მოტივები საკმაოდ მრავალფეროვანია, რის გამოც მათ არ გააჩნიათ ერთგვაროვანი მნიშვნელობა. მოტივთა ერთი ნაწილი მნიშვნელოვან მორალურ აღმუთლებას იწვევს, ხოლო მეორე გარკვეულწილად მისატყვებელს ხდის ქმედების საზოგადოებრივ საშიშროებას, ამსუბუქებს ბრალს და პირის პასუხისმგებლობას; მათ შეიძლება ჰქონდეს უალრესად პირადი ხასიათი, რომელიც ეგოიზმისა და ინდივიდუალიზმის გამოვლინების განსაკუთრებული ფორმაა, ანდა განისაზღვრება პირის კლასობრივი მიკუთვნებულობით და ა.შ. ამ თვალსაზრისით მოტივთა კლასიფიკაციას არა მარტო შემეცნებითი, არამედ უდიდესი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს, რადგან იგი საშუალებას იძლევა დავაკონკრეტოთ დანაშაულობის მიზეზები, სამართლიანად შევეუფარდოთ მსჯავრდებულს სასჯელი და მისი მოხდის შესაბამისი პირობები, განვსაზღვროთ, თუ რამდენად მიზანშეწონილია მოტივის სისხლის სამართლის კოდექსის ამა თუ იმ მუხლის დისპოზიციამში შეტანა.²

ბ. ვოლკოვის აზრით, მოტივთა კლასიფიკაციას საფუძვლად მათი სოციალურ-ფსიქოლოგიური და ზნეობრივ-ეთიკური შეფასება უნდა დაედოს, რომლის კვალობაზეც გამოიყოფა მოტივთა სამი ჯგუფი: 1) კლასობრივი, იდეურ-პოლიტიკური ხასიათის მოტივები; 2) ქვენა მოტივები, რომლებიც ეგოიზმის გამოვლინების სხვადასხვა ფორმებად გვევლინება; 3) ქვენა შინაარსის არმქონე მოტივები.³

პირველი ჯგუფის მოტივები გულისხმობს პირის განზრახვის კლასობრივ ხასიათს, მის დამოკიდებულებას სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ნყობისადმი და ა.შ. მოტივთა მეორე ჯგუფს უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან ისინი მჭიდროდაა დაკავშირებული პიროვნებასთან და იძლევა მისი ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური თვისებებისა და თავისებურებების დახასიათებას. აღნიშნული მოტივები უფრო ხშირად პასუხისმგებლობის დამამძიმებელ გარემოებებს წარმოადგენს. ასეთებია, მაგალითად, ანგარება, ხულიგნური ზრახვა, შური, ეჭვი, პატივმოყვარეობა და სხვ. არაქვენა

¹ Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 34-35.

² იხ. Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 95-96.

³ იხ. Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 38.

შინაარსის მოტივები კი, მართალია, დანაშაულის ჩადენის მიზეზად არ გვევლინება, თუმცა საპატიოა ან თვით დაზარალებულის არამართლზომიერი მოქმედების გამო, ან სხვა პირადი თუ ობიექტური ხასიათის გარემოებების გამო. მაგალითად, დაზარალებულისადმი სიბრალული, თანაგრძნობა, განსაკუთრებით რთული პირადი თუ ოჯახური ურთიერთობებით განპირობებული მოტივები და ა.შ. აღნიშნული ბუნების მოტივები ხშირად დანაშაულის შემამსუბუქებელ გარემოებებად გვევლინება.¹

მესამე ჯგუფის მოტივებთან დაკავშირებით ბ. ვოლკოვის აზრი არასწორია, თითქოს ისინი დანაშაულის მიზეზებად არ გვევლინება ან საპატიოა. თუ რომელიმე აღნიშნულ მოტივთაგან დანაშაულის მიზეზი არაა ან საპატიოა, მაშინ დანაშაულის მოტივზე არც შეიძლება საუბარი. უფრო მართებულია თუ ვიტყვით, რომ ამგვარი მოტივები ბრალს ამსუბუქებს, რასაც იქვე მისი უფრო დამაჯერებელი მოსაზრება ცხადყოფს: არაქვენა შინაარსის „მოტივთა უმეტესობა მითითებულია რსფსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 38-ე მუხლით გათვალისწინებულ გარემოებათა რიცხვში, რომლებიც ერთობლიობაში სხვა პირობებთან ერთად ამსუბუქებს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას“.²

ა. რაროგი მართებულად ედავება ბ. ვოლკოვს მოტივთა კლასიფიკაციის საკითხში. მისი აზრით, პოლიტიკური მოტივების ცალკე გამოყოფის დასაბუთება პრობლემატურია, რადგან ისინი არ შეიძლება მივაკუთნოთ არც ქვენა ხასიათის და არც ქვენა შინაარსს მოკლებულ მოტივებს, რაც არაა გამართლებული.³

ბ. ვოლკოვი იძლევა მოტივთა კლასიფიკაციის სხვა მოდელსაც, რომელსაც სისხლისსამართლებრივი და კრიმინოლოგიური მნიშვნელობა აქვს. კერძოდ, ასეთ მაკლასიფიცირებელ ნიშნად გვევლინება გარემოება, რომელიც ხაზს უსვამს მოტივის პიროვნებასთან, მის ღირებულებით ორიენტაციასა და განწყობასთან კავშირს. ამასთან, ყურადღება უნდა მიექცეს შემდეგს: – მამოძრავებელი მისწრაფებანი შემთხვევით წარმოიშვა თუ ისინი უშუალოდაა დაკავშირებული პიროვნების თავისებურებებთან, შედის თუ არა მის სტრუქტურაში. ამ საფუძვლის მიხედვით მოტივები იყოფა: **მდგრად და სიტუაციურ მოტივებად**. მდგრადი მოტივებია, მაგალითად, ეჭვიანობა, ანგარება, შური, შურისძიების ზოგიერთი სახე და ა.შ. რაც შეეხება სიტუაციურ მოტივებს, აქ გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება კონკრეტულ ცხოვრებისეულ სიტუაციას. ამასთან, გასათვალისწინებელია პიროვნული თავისებურებანი. მაგალითად, მძიმე შეურაცხყოფას შეუძლია შელახოს ნებისმიერი ადა-

¹ იხ. იქვე, გვ. 38-39.

² Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета. 1982, с. 39.

³ იხ. Рагоз А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. М., 2001, с. 68.

მიანის პატივი და ღირსება, მაგრამ ყველა არ ვარდება ასეთი შემთხვევისას ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში და არ ჩადის დანაშაულს.¹

რსფსრ სისხლის სამართლის კანონმდებლობაზე დაყრდნობით ბ. ვოლკოვი დანაშაულთა მოტივებს ორ ჯგუფად ყოფს: 1) ქვენა მოტივები და არაქვენა შინაარსის მოტივები. მაგალითად, სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის 1958 წლის საფუძვლების 33-ე მუხლი დამამძიმებელ გარემოებათა რიცხვში ასახელებს ანგარებით და სხვა ქვენა გრძნობებს; 2) პირადი ხასიათის მოტივები და ყველა სხვა მოტივები, რომელსაც უაღრესად პირადული აზრი და მნიშვნელობა არ გააჩნია. პირადი ხასიათის მოტივები ადამიანის მეტისმეტად ინდივიდუალურ ინტერესებსა და მისწრაფებებს გამოხატავს. სხვა არაპირადი ხასიათის მოტივებს, უპირველეს ყოვლისა, მიეკუთვნება ყალბად გაგებული აუცილებლობის მოტივები. ძირითადად, ესაა დანესებულების, სანარმოსა და ორგანიზაციის ყალბად გაგებული ინტერესები (ნამდვილი და მოჩვენებითი). თუმცა, „ყალბად გაგებული აუცილებლობის მოტივები არ იქნება მართებული, თუ მხოლოდ დანესებულების, სანარმოსა და ორგანიზაციის ყალბად გაგებულ ინტერესებში იქნება გაერთიანებული“.²

სხვა მოტივებს მიეკუთვნება ნებისმიერი მოტივი, რომელიც არ მოიცავს პირადი გამორჩენისა და პირადი დაკმაყოფილების მისწრაფებას. ამიტომ, ყალბად გაგებული აუცილებლობის მოტივებით ჩადენილ დანაშაულთა სუბიექტები შეიძლება იყვნენ არა მართო თანამდებობის, არამედ სხვა პირებიც. მაგალითად, ალტრუიზმის მოტივები, მოტივები, რომლებიც წარმოიშობა ყალბად გაგებული სხვა პირებისა თუ სახელმწიფო და საზოგადოებრივი დანესებულებისა და ორგანიზაციის ინტერესთა დაცვის საფუძველზე. ბ. ვოლკოვი მართებულად მიუთითებს, რომ ეს უკანასკნელი მოტივები, როგორც წესი, არ გამოორიცხავს ქმედების დანაშაულებრიობას, „მაგრამ თუ სისხლის სამართლის კანონი დანაშაულის შემადგენლობის აუცილებელ ნიშნად მიუთითებს ანგარებით ან სხვა პირად დაინტერესებაზე, ანგარებით ან პირად მოტივებზე, მაშინ სხვა მოტივით ჩადენილმა ქმედებამ არ უნდა გამოიწვიოს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა“.³

როგორც უკვე აღინიშნა, საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში გ. ფელდშტეინი პირველი იყო, ვინც დანაშაულის მოტივთა კლასიფიკაცია სცადა. მისი აზრით, ადამიანის მოქმედებას შეიძლება საფუძველად დაედოს შემდეგი მოტივები: 1) უკიდურესი საჭიროების

¹ იხ. Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 39.

² იქვე, გვ. 40.

³ Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 41-42.

მოტივები, რომელიც მოიცავს შიმშილით, გაჭირვებით, მუქარით, იძულებით, აუცილებელი მოგერიებით, უკიდურესი აუცილებლობით განხორციელებულ ქმედებებს; 2) უცოდინრობისა და შეცდომის მოტივები; 3) სიამოვნების მოტივები; 4) სქესობრივი გრძნობები; 5) არამატერიალური კმაყოფილების მიღების მისწრაფება; 6) სიბოროტისა და შურისძიების, რისხვის, ეჭვიანობის, ანგარებითი მოტივები; 7) ალტრუიზმის მოტივები.¹

მოტივთა კლასიფიკაციას ეხება ა. გერცენზონიც. იგი გვთავაზობს მისი მოღვაწეობის დროს მოქმედი სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით მოტივთა შემდეგ კლასიფიკაციას: 1) კონტრევოლუციური მოტივები; 2) ქვენა (სულმდაბლური) მოტივები; 3) მოტივები, რომლებიც განპირობებულია მერყეობითა და უდისციპლინობით.²

პ. დაგელი მოტივებს სამ ჯგუფად ყოფს: პირველი მოიცავს საზოგადოებრივად საშიშ მოტივებს: 1) ანტისახელმწიფოებრივი მოტივები; 2) პირადი ქვენა მოტივები; 3) რელიგიური და ცრურწმენიდან გამომდინარე მოტივები. აღნიშნული მოტივების გათვალისწინება ხდება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხის გადაწყვეტისა და სასჯელის დანიშვნისას.

მეორე ჯგუფს მიეკუთვნება საზოგადოებრივად ნეიტრალური მოტივები, რომელიც მოიცავს ისეთ გრძნობებს, როგორიცაა დაზარალებულის ან სხვა პირის არასწორ ქცევასთან დაკავშირებული ნყენა, სირცხვილი, ქვენა ხასიათს მოკლებული გატაცება, სიბრალული და გულშემატკივრობა, ქვენა ნიშნებს მოკლებული მატერიალური დაინტერესება. აღნიშნული მოტივები გავლენას არ ახდენს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისა და სასჯელის გამოყენების საკითხის გადაწყვეტაზე.

მოტივთა მესამე ჯგუფი საზოგადოებრივად სასარგებლოა და შეიძლება მათი პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად გათვალისწინება.³

ს. ტარარუხინის კლასიფიკაციის მიხედვით, დანაშაულის მოტივები უნდა დავყოთ სამ ჯგუფად: 1) პირადი ხასიათის მოტივები, რომლებიც, თავის მხრივ, იყოფა მოტივებად, რომლებიც წარმოიშობა საგნობრივი ხასიათის მოტივებითა და ინტერესებით და მოტივებად, რომლებიც გამონეულია ემოციური განცდებითა და მდგომარეობით და რომელთაც არ გააჩნია საგნობრივი ხასიათი; 2) მოტივები, რომელთაც არ გააჩნია პირადული აზრი, მნიშვნელობა და არაა დაკავშირებული საკუთარი მოთხოვნილებების დაკმა-

¹ ციტ. იხ: Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 96: // Фельдштейн Г. С. Уголовное право и психология. Роль мотива в уголовном праве. Право и жизнь, кн. 6, 1925, с. 55.

² იხ. Герцензон А.А. Уголовное право. Часть общая. М., 1948, с. 343.

³ იხ. Дагель П.С. Проблема вины советском уголовном праве. Уч. зап. ДВУ, Владивосток, 1968, с. 163. Дагель П. С. Котов В. Д. Субъективная сторона преступления. Изд. Воронежского университета, 1974, с. 196.

ყოფილებასა და დამნაშავეის ინტერესებთან; 3) სიტუაციური მოტივები, რომელიც წარმოიშობა, უპირველეს ყოვლისა, დაზარალებულის მართლსაწინააღმდეგო ქცევით და იძულებითი ხასიათი აქვს.¹

ა. რაროგის აზრით, „მოცემული კლასიფიკაცია არაა უნაკლო: პირველი, მოტივთა მესამე ჯგუფი შეუძლებელია გაიმიჯნოს პირველი ორისგან, რამდენადაც ისინიც და სხვებიც შეიძლება აღმოჩნდეს სიტუაციური. მეორე, მოტივთა დაყოფა პირადულად და არა-პირადულად ეწინააღმდეგება დანაშაულის მოტივის მეცნიერულ განსაზღვრებას, რადგანაც მოტივი არის ადამიანის მოთხოვნილებით გამოწვეული ბიძგი, ანუ იგი არის ღრმად ინდივიდუალური, ფსიქოლოგიური მოვლენა. მესამე, მოცემულ კლასიფიკაციას არ გააჩნია სისხლისსამართლებრივი მნიშვნელობა, რამდენადაც ვერ გვიხსნის დანაშაულის მოტივის იურიდიულ მნიშვნელობას“.²

დანაშაულის მიზნის სისხლისსამართლებრივი კლასიფიკაციისათვის ა. რაროგი შესაძლებლად მიიჩნევს იმავე კრიტერიუმების აღებას, რომლებითაც შეიძლება მოტივთა კლასიფიკაცია: 1) ქვენა მიზნები. მაგალითად, სხვა დანაშაულის დაფარვის ან მისი ჩადენის გაადვილების მიზანი, მსხვერპლის სხეულის ორგანოს, ორგანოს ნაწილის ან ქსოვილის გადაწერვის ან სხვაგვარად გამოყენების მიზანი, სახელმწიფოს დასუსტების მიზანი და ა.შ.; 2) სხვა მიზნები, როდესაც ისინი შეტანილია კონკრეტული დანაშაულის შემადგენლობაში და არ მიეკუთვნება ქვენა ხასიათის მიზნებს, რადგან კანონმდებლის მიერ ისინი არ განიხილება როგორც ქმედების საზოგადოებრივი საშიშროების ამამალლებელი, თუმცა, შესაძლებელია ამ მიზანთა ჯგუფის საძრახისობა არსებითად განსხვავდებოდეს.³ ა. რაროგი არ აკონკრეტებს შესაბამისი მაგალითებით, თუ რა სახის მიზნებს გულისხმობს. რჩება მხოლოდ ერთი ვარიანტი: ალბათ იგი გულისხმობს ისეთ მიზნებს, რომლებიც არ ამძიმებს დანაშაულს ან არ აფუძნებს სხვა ტიპის უმართლობას. მაგ: მითვისების მიზანი ქურდობისას (სსკ-ის 177-ე მუხლი), შეილაღ აყვანის მიზანი არასრულწლოვნის ყიდვისას (სსკ-ის 172-ე მუხლი).

უახლეს რუსულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში ვხვდებით მოტივებისა და მიზნების ორ ჯგუფად დაყოფას მორალური და სამართლებრივი შეფასების საფუძველზე: 1) ქვენა მოტივები; 2) ქვენა შინაარსის არმქონე მოტივები.⁴

ქვენა ისეთი მოტივები და მიზნები, რომელთაც კანონმდებელი უკავშირებს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დად-

¹ იხ. Тарарухин С.А. Установление мотива и квалификация преступления. Киев, 1997, с. 22-24.

² Парог А.И. დასაბ. ნაშრ., გვ. 67.

³ იხ. იქვე, გვ. 72.

⁴ იხ. Курс уголовного права. Учебник для вузов. В пяти томах. Под редакцией проф. Н. Ф. Кузнецовой, доц. И.М. Тяжковой. Том I, общая часть, учение о преступлении. Изд. «Зерцало-М», М., 2002, с. 347.

გენას ან გამკაცრებას. მაგალითად, მძევლად ხელში ჩაგდება უფრო მკაცრად ისჯება თუ ის ანგარებითაა განხორციელებული (რუსეთის სსკ-ის 206-ე მუხლის მე-2 ნაწ. "ზ" ქვეპუნქტი).

ანგარებით მოტივსა და მიზანს კანონმდებელი ქვენა ხასიათის მქონედ მიიჩნევს. მაგალითად, შვილად აყვანის საიდუმლოების გახმაურება მხოლოდ მაშინ იწვევს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას, თუ ანგარებით ან სხვა ქვენა გრძნობითაა ჩადენილი (რუსეთის სსკ-ის 155-ე მუხლი).

სხვა ქვენა გრძნობებს მიეკუთვნება ეროვნული, რასობრივი, რელიგიური სიძულვილი, მართლმსაჯულების განმახორციელებელი პირის კანონიერი საქმიანობის განხორციელებისათვის ხელშეშლის მიზანი (რუსეთის სსკ-ის 295-ე მუხლი), დანაშაულის ჩადენის მტკიცებულებათა ხელოვნურად შექმნის მიზანი (რუსეთის სსკ-ის 304-ე მუხლი), ხულიგნური მოტივები (რუსეთის სსკ-ის 213-ე მუხლი) და სხვ.

არაქვენა შინაარსის მოტივები და მიზნები არ ამძიმებენ სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას. ასეთებია, მაგალითად, შიშის, საქმის ყალბად გაგებული მოტივები და ა.შ.¹

§ 4. მოტივთა და მიზანთა კლასიფიკაციის კრიტიკა და საკითხის გადაჭრა

მოცემული პრობლემის გარშემო ფსიქოლოგიურ და იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებები, როგორც ვნახეთ, საკმაოდ მრავალფეროვანია, რაც ერთი უმთავრესი მიზეზითაა განპირობებული: ყოველი ადამიანი თავისი ბიოლოგიური და ფსიქოლოგიური თვისებებით, სოციალური სტატუსით და, რაც მთავარია, სამყაროში მიმდინარე მოვლენებისა და პროცესების საკუთარი, განუმეორებელი ინდივიდუალური აღქმითა და მის შესაბამისად ობიექტურად რეალიზებული ქცევით გამოირჩევა. შემთხვევითი არ იყო, რომ ბ. უტევსკი მოტივთა კლასიფიკაციის წინააღმდეგი იყო. მისი აზრით, არ არსებობს მოტივთა სტაბილური სისტემა და მათი პრაქტიკული დანიშნულება.² თუმცა, ბ. უტევსკის ამგვარი მოსაზრება ამ საკითხისადმი ზედაპირული მიდგომის შედეგია, რომლის უსაფუძვლობაშიც მოტივთა და მიზანთა კლასიფიკაციის მნიშვნელობის ქვემოთ წარმოდგენილი დებულებები დაგვარწმუნებს.

მოტივთა კლასიფიკაციას გვერდი ვერ აუარა პუმანისტური ფსიქოლოგიის მამამთავარმა და ერთ-ერთმა გამოჩენილმა ფსიქოლოგმა აბრაჰამ მასლოუმ. მიუხედავად იმისა, რომ იგი მოტივთა კლასიფიკაციის წინააღმდეგი იყო, მან მაინც შეძლო ჩამოეყალიბე-

¹ იხ. Курс уголовного права. Учебник для вузов. В пяти томах. Под редакцией проф. Н. Ф. Кузнецовой, доц. И.М. Тяжковой. Том 1, общая часть, учение о преступлении. Изд. «Зерцало-М», М., 2002, с. 347.

² იხ. Утевский Б. С. Вина в советском уголовном праве. Госюриздат, М., 1950, с. 155.

ბინა პრიორიტეტულ მოთხოვნილებათა იერარქიული მოდელი, რომელსაც დღესაც არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა. მასლოუს კარგად ესმოდა, რომ ადამიანის ქცევის ფსიქოლოგიური ახსნისათვის ერთ-ერთი სერიოზული ასპექტია მოთხოვნილებათა სიძლიერის ხარისხის დადგენა. ვინაიდან მოტივთა ერთ ჰორიზონტალურ სიბრტყეზე მოთავსება სრული უაზრობაა, რადგან მოთხოვნილებათა თუ ინტერესთა ბრძოლა ქცევის განხორციელებისათვის გადანყვეტილების მიღების პროცესში ზოგჯერ წარმოიშობა და იმარჯვებს ის, რომელიც უფრო აქტუალურია კონკრეტულ ვითარებაში ადამიანისათვის, ამიტომ ერთობ აქტუალურია მოტივთა რანგირება. მაგალითად, ძილი ყოველთვის პირველადია თვალსაზრისის, ცოდნის გაღრმავებასთან შედარებით. მასლოუს დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ მოტივთა საერთო იერარქიული მოდელის შექმნისას არ ივინყებს ადამიანთა განსხვავებულ ბიოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ სტრუქტურას, მათ არაერთგვაროვან დამოკიდებულებას სხვადასხვა მოთხოვნილებებისა და ღირებულებებისადმი და აცხადებს, რომ ადამიანს ზოგჯერ საკუთარი ბიოგრაფიიდან გამომდინარე შეუძლია შექმნას მოთხოვნილებათა საკუთარი იერარქია.¹ მაშასადამე, მოტივთა და მიზანთა კლასიფიკაციის მკაცრად განსაზღვრული მოდელის შექმნის ხელშემშლელმა მიზეზებმა არ უნდა დააბრკოლოს მეცნიერი ცალკეულ ადამიანებზე დაკვირვებით გამონახოს მათ მამოძრავებელ ძალაში ის საერთო ნიშანი, რაც საფუძვლად დაედება მოტივთა და მიზანთა გარკვეულ ჯგუფებად დალაგებას.

ზიგმუნდ ფროიდის მიერ შემოთავაზებული მოტივთა კლასიფიკაცია, რომელიც სიცოცხლისა და სიკვდილის ინსტინქტების ორ დიდ ჯგუფადაა წარმოდგენილი, ადამიანის მამოძრავებელი ძალის საკმაოდ შეზღუდული ახსნაა. თანამედროვე ფსიქოლოგიაში ადამიანის ქცევის წარმართველ წყაროდ მხოლოდ არაცნობიერის დასახელება საკმაოდ დიდი ხანია უარყოფილი. ამასთან, არსებობს სიტუაციები, როდესაც ადამიანის ქცევას არც სიცოცხლის და არც სიკვდილის ინსტინქტი არ უდევს საფუძვლად, მაგალითად, ალტრუიზმით, ტოლერანტობით ნაკარნახევი ქცევა, ესთეტიკური გრძნობის დაკმაყოფილების სურვილი და ა.შ.

რაც შეეხება თვისებათა თეორიის წარმომადგენელთა (ფილიპ ლერში, მაკ-დაუგოლი, ჰენრი ა. მიურეი) ნაშრომებში მოცემულ მოტივთა კლასიფიკაციებს, ისინი უფრო მოთხოვნილებათა და ინტერესთა უბრალო ჩამონათვალია, ვიდრე ამა თუ იმ ნიშნით გაერთიანებული მოტივთა ჯგუფები, რადგან არ ჩანს ის კრიტერიუმი, რომელიც ადამიანის მამოძრავებელ ძალთა დაყოფას უდევს საფუძვლად. როგორც უკვე აღინიშნა, ხშირად მოტივთა ჯგუფების ხელოვნურად გაზრდასაც აქვს ადგილი, მაგალითად, მაკ-დაუგოლის მიდრეკილებათა ნუსხა.

¹ იხ. Хьел Л., Зиглер Д., დასახ. ნაშ., გვ. 487-489.

კრიმინალისტთა ნაშრომებში მოტივთა ჯგუფებად დაყოფისას თვალში საცემია ქმედების სოციალური თუ სამართლებრივი შეფასების გავრცელება მოტივთა შეფასებაზეც. ა. გერცენზონი, როგორც დავინახეთ, გამოყოფს კონტრრევოლუციურ მოტივებს. აღნიშნული მოტივების ცალკე გამოყოფა სახელმწიფო იდეოლოგიისათვის ხარკის გადახდა უფრო იყო, ვიდრე საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა. კონტრრევოლუციური შეიძლება იყოს ქმედება, დანაშაული და არა მოტივი, რადგან ამგვარი ქმედება (დანაშაული) შეიძლება განხორციელდეს სამშობლოს სიყვარულით, არსებული ხელისუფლების სიძულვილის გამო, ანგარებით და ა.შ. მოტივთა ნაირგვარობის მიუხედავად, დანაშაულის სამართლებრივი შეფასება იგივე რჩება. ხელისუფლების შეცვლა გამოიწვევს რევოლუციონერთა განხორციელებულ დანაშაულთა სოციალურად სასარგებლო ქმედებად შეფასებას, თუმცა ამ ქმედებათა მოტივები იგივე ბუნების დარჩება. ეს კრიტიკული შენიშვნა ეხება პ. დაგელის მოსაზრებასაც, რომელიც ცალკე გამოყოფს ანტისახელმწიფოებრივ მოტივებს.

გ. ფელდშტეინის მიერ მოცემულ მოტივთა კლასიფიკაციას, როგორც მას უწოდებს ბ. ვოლკოვი, შეუძლებელია ეწოდოს კლასიფიკაცია. ჯერ ერთი, არ ჩანს ის კრიტერიუმი, რომელიც საფუძვლად უდევს მოტივთა დაყოფას. მეორე, ერთი და იგივე მოტივი სრულიად შესაძლებელია სხვადასხვა მოტივთა ჯგუფში მოთავსდეს. მაგალითად, ცალკე გამოყოფილი შურისძიების ან თუნდაც ეჭვიანობის მოტივი შეიძლება იყოს შეცდომის საფუძველი. დაბოლოს, ადამიანის ქცევას შეიძლება განაპირობებდეს სულ სხვა მოტივებიც. მართებულად შენიშნავს ბ. ვოლკოვი, რომ „ავტორი იძლევა სასამართლო პრაქტიკაში გაცილებით ხშირად შემხვედრ დანაშაულთა მოტივებს. მათი მორალური და სამართლებრივი შეფასების მიუხედავად, ამ კლასიფიკაციას პრაქტიკული მნიშვნელობა არა აქვს. ამასთან, ავტორი დაუსაბუთებლად მიაკუთვნებს მოტივებს ისეთ გარემოებებს, როგორიცაა რისხვა, უცოდინრობა და შეცდომა. ეს ნიშნები ახასიათებს პიროვნების მდგომარეობას, მაგრამ არ ხსნის, თუ რატომ იქცევა ადამიანი ასე და არა სხვაგვარად“¹.

რაც შეეხება ბ. ვოლკოვის მიერ შემოთავაზებულ მოტივთა კლასიფიკაციას, განსაკუთრებით სადავოა მოტივთა კლასიფიკაციის ის მოდელი, რომელიც ითვალისწინებს მოტივების დაყოფას მდგრად და სიტუაციურად. აქ უფრო მართებული იქნება ვისაუბროთ პიროვნების თვისებებზე, რომელსაც საკუთარი წვლილი შეაქვს მოტივის ფორმირებაში. ის, რასაც ბ. ვოლკოვი მდგრად მოტივებს უწოდებს, შეიძლება გახდეს მოტივაციის ერთ-ერთი ფაქტორი. სიტუაციურ მოტივებთან დაკავშირებით ბ. ვოლკოვის მოყვანილი მაგალითიც ადასტურებს მოტივთა ამგვარი დაყოფის უსაფუძვლობას. თუკი მძიმე შეურაცხყოფა ნებისმიერ ადამიანს არ უბიძ-

¹ Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 96.

გებს დანაშაულის ჩადენისაკენ, მაშინ ეს ფაქტი პირდაპირ მიუთითებს იმაზე, რომ ქცევის განხორციელებისათვის ობიექტურთან ერთად გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება პიროვნულ თვისებებს ანუ ე.წ. მდგრად მოტივებს. მამასადამე, ე.წ. მდგრად მოტივებსა და სიტუაციურ მოტივებს შორის ისეთი მიმართებაა, როგორც ზოგადსა და კერძოს შორის. მაგალითად, შურისძიება, რომელსაც ბ. ვოლკოვი მდგრად მოტივს უწოდებს, რეალიზებას მანამდე ვერ პოვებს ანუ მოტივი ვერ გახდება, ვიდრე შესაბამისი სიტუაცია არ შეიქმნება.

როგორც უკვე ვნახეთ, საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ბ. ხარაზიშვილი ერთადერთი იყო, ვინც მოტივთა კლასიფიკაციას საფუძვლად ქცევის ფსიქოლოგიური არსი დაუდო. საკითხის ამგვარ გადამწყვეტას იგი შემდეგნაირად ხსნის: „ნებელობითი ქცევის ცნებაში დაუშვებელია შევიტანოთ სამართლისა და მორალის ნორმათა ნიშნები, რადგან ისინი რეალურად დასაშვებია ასეთი ნიშნების გარეშე“.¹

ბ. ხარაზიშვილის მოსაზრება გაკრიტიკებულია ბ. ვოლკოვის მიერ: „ნებელობითი ქცევა ყოველთვის დეტერმინირებულია საზოგადოებრივი, სოციალურ-ეკონომიკური შინაარსით. არსებითად სწორედ აქედან ამოდის ავტორი, როდესაც უშუალოდ გადადის მოტივთა კლასიფიკაციაზე... გამოგონილია, უპირველეს ყოვლისა, მოტივთა გამიჯვნა იდეური და საგნობრივი ხასიათის მოტივებად. ნებისმიერ მოტივს აქვს საგნობრივი ხასიათი იმდენად, რამდენადაც იგი დაკავშირებულია მიზანთან. მაგალითად, ანგარება წარმოიშობა მაშინ, როდესაც ჩნდება მატერიალური გამორჩენის, სარგებლის მიღების მისწრაფება... მოცემული კლასიფიკაციის ნაკლია აგრეთვე ის, რომ მასში მოტივთა გვერდით დაყენებულია პიროვნების თვისებები, ხასიათის თვისებები, მაგალითად, მომჭირნეობა, გულუხვობა, სიჯიუტე, ძლიერი სულიერი აღელვება და ა.შ. ეს გარემოებები ახასიათებს პიროვნების მიდრეკილებებს და არა ქცევის მოტივებს“.²

ბ. ვოლკოვის კრიტიკა მთლიანად გასაზიარებელი არაა. უპირველეს ყოვლისა ის, რომ ნებელობითი ქცევა ყოველთვის დეტერმინირებულია, ამას თვით ბ. ხარაზიშვილიც ვერ უარყოფს: — „რა თქმა უნდა, სამართლისა და მორალის ნორმები არეგულირებს ადამიანის ქცევას. ეს ნორმები აიძულებს ადამიანს თავი შეიკავოს გარკვეული ქცევისაგან ან იმოქმედოს გარკვეული სახით. მართლაც, თვით ნებელობითი ქცევა, როგორც ასეთი, სამართლისა და მორალის ნორმების გარეშე არის დასრულებული შინაარსის გამომხატველი ცნებები, მაგრამ რამდენადაც ნებელობითი ქცევის შინაარსი ჩვენ უნდა ვეძებოთ მოტივებსა და მიზნებში, ამდენად

¹ Харазшвили Б. В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве. Гос. изд. «Юрид», Тб., 1963, с. 51.

² Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 97-98.

ნორმის დარღვევის გამომხატველი ქცევა მოითხოვს ნორმისა და ქცევის ურთიერთმიმართების, ურთიერთკავშირის შესწავლას... შეჭველია, რომ საზოგადოებაში, სადაც მოქმედებს სამართლისა და მორალის ნორმები, შეუძლებელია ადამიანის ქცევის ხასიათის შეფასება ამ ნორმათა გაუთვალისწინებლად. ქცევა დადებით ან უარყოფით შეფასებას იღებს იმის მიხედვით, თუ როგორი მოთხოვნები წაყენება პიროვნებას საზოგადოების ამა თუ იმ განვითარების ეტაპზე. სწორედ ეს გარემოება გვკარნახობს ადამიანის ქცევის მოტივთა კლასიფიკაციის აუცილებლობას მათი განსხვავების საფუძველზე”¹.

ბ. ხარაზიშვილის მოსაზრებას თუ კარგად დაეუკვირდებით, გამოვიტანთ დასკვნას, რომ მოტივის ქცევისაგან მონყვევით შეფასება შეუძლებელია. მართლაც, ცნობილია, რომ მოტივი და მიზანი ფსიქოლოგიური კატეგორიებია, ხოლო ფსიქოლოგია ღირებულებითი თვალსაზრისით ყოველგვარ შეფასებას მოკლებულია. მართებულად მიუთითებს გ. ნაჭყებია, რომ „დანაშაული, როგორც ფსიქოლოგიური განხორციელების ხერხი, საზოგადოებრივად სამიში, მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეულია. მაშასადამე, დანაშაულის ნიშნები მიენერება არა ქცევას ფსიქოლოგიური გაგებით, არამედ ამ ქცევის განხორციელების ხერხს. ეს ბუნებრივია, რადგან ნორმატიულად ფასდება არა ქცევა თავისთავად, არამედ ამ ქცევის განხორციელების ხერხი..”²

მოტივთა კლასიფიკაცია ქცევისაგან მონყვევით შეუძლებელია, რადგან კლასიფიკაციას ყოველთვის თან ახლავს შეფასება. მაშასადამე, მოტივთა კლასიფიკაცია ქცევის ფსიქოლოგიური არსის საფუძველზე ნიშნავს შემდეგს: ვინაიდან მოტივი ქცევისაგან მონყვევით არ არსებობს (ამას თვით ბ. ხარაზიშვილიც აღიარებს: „რამდენადაც მოტივები არ არსებობს ქცევის გარეშე, ამდენად მოტივთა კლასიფიკაციაზე საუბრისას ყოველთვის მოვიაზრებ შესაბამის ქცევას“),³ მაშინ სწორედ მხოლოდ ქცევის შეფასების კვალობაზე უნდა მოხდეს მოტივის შეფასება. ბ. ხარაზიშვილიც ასევე იქცევა, როდესაც იდეურ მოვლენებთან დაკავშირებულ მოტივებში დასახელებულია მორალურ-პოლიტიკური მოტივები, ქვენა და არაქვენა მოტივები. სრულიად ნათელია, რომ მოტივებისათვის ამგვარი სახელების დარქმევა უკვე იმაზე მიუთითებს, რომ მათ ასეთი შეფასება მიეცა საზოგადოებაში არსებული სამართლებრივი თუ ზნეობრივი ნორმების საფუძველზე შეფასებული ქცევების შემდეგ. მაგალითად, ისეთი მორალურ-პოლიტიკური მოტივის განსაზღვრისათვის, როგორცაა რასობრივი სიძულვილი, რასაკვირველია, აუცილებელია მივმართოდ საზოგადოებაში დამკვიდრე-

¹ Харазишвили Б. В. დასახ. ნაშ., გვ. 51-52.

² ნაჭყებია გ., ბრალი, როგორც სოციალური ფილოსოფიის კატეგორია. თბ., 2001, გვ. 219-220.

³ Харазишвили Б. В. დასახ. ნაშ., გვ. 58-59.

ბულ იმ სამართლებრივ ნორმებსა თუ შეხედულებებს, რომელიც რასობრივი სიძულვილის განსაზღვრის კრიტერიუმებს ადგენს.

აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მართლაც ხელოვნურია მოტივთა დაყოფა იდეური და საგნობრივი ხასიათის მოტივებად. არაა გამორიცხული იდეურ მოვლენებთან დაკავშირებული მოტივები სწორედ საგნებით დაინტერესებამ წარმოშვას. მაგალითად, ძვირად ღირებული ნახატის ხილვამ გამორიცხული არაა წარმოშვას ესთეტიკური და ანგარებითი ან სხვა იდეური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების სურვილი და მისი დაკმაყოფილებისათვის ადამიანმა ჩაიდინოს ქურდობა.

დაბოლოს, მიუღებელია მოტივების გვერდით ადამიანის პიროვნული თვისებებისა (მაგალითად, მომჭირნეობა, გულუხვობა და სხვ.) და ემოციის (მაგალითად, ძლიერი სულიერი აღელვება) დაყენება, რადგან ისინი თვითონ კი არ გვევლინებიან მოტივებად, არამედ მონანილეობას იღებენ მოტივის ჩამოყალიბებაში.

მოტივთა და მიზანთა კლასიფიკაციისას მეცნიერ-კრიმინალისტიკა, უპირველეს ყოვლისა, აქცენტი უნდა გააკეთოს სისხლის სამართლისათვის პრაქტიკული დანიშნულების მქონე დაჯგუფებაზე. იმდენად, რამდენადაც ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციისას ყოველთვის ადგილი აქვს ჩადენილი ქმედების შეფასებას სისხლის-სამართლებრივი, სოციალური თუ ზნეობრივი ნორმების ჭრილში, ამიტომ მოტივთა და მიზანთა კლასიფიკაციას (როგორც უკვე აღინიშნა ქცევის შეფასების შემდეგ) საფუძვლად უნდა დაედოს სოციალურ-ფსიქოლოგიური და ზნეობრივ-სამართლებრივი კრიტერიუმი.

სისხლის სამართლის კანონმდებლობის ანალიზით გამოირკვა, რომ თითქმის ორმოცდახუთამდე დანაშაულის შემადგენლობა მიზნით ან მოტივით დეტერმინირებულია. რაც შეეხება სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის ნორმებს, აქ მხოლოდ მიზანი გვევლინება ამა თუ იმ ნორმის გამოყენების აუცილებელ პირობად. კერძოდ, ეს შეეხება მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველ გარემოებებს და ზოგიერთ ბრალის გამომრიცხველ გარემოებას. მართალია, მიზანზე მითითება მხოლოდ მართლზომიერი რისკის (სსკ-ის 31-ე მუხლი) განმარტებისას გვხვდება, მაგრამ მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველი სხვა გარემოებების გამოყენება შეუძლებელია, თუ პირი შესაბამისი მიზნის მისაღწევად არ მოქმედებდა.

ყოველივე ამის შემდეგ შესაძლებელია მოტივები დაეყოთ პირად და საერთო-სოციალურ მოტივებად, რომლებიც, თავის მხრივ, შეიძლება იყოს ქვენა ხასიათის და ქვენა ხასიათს მოკლებული.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ფსიქოლოგიურად ყველა მოტივი პირადია და მოტივების პირად და საერთო-სოციალურ მოტივებად დაყოფას საფუძვლად ის მოთხოვნილება ან/და ინტერესი უდევს, რომლის დასაკმაყოფილებლადაც ხორციელდება ნებელობითი ქცევა.

პირადი ხასიათის მოტივი შეიძლება იყოს, მაგალითად, სიძულვილი, ანგარება, ეჭვიანობა, სექსუალური მოთხოვნილება, შიში, თვითდამკვიდრება და ა.შ.

საერთო-სოციალური ხასიათის მოტივი შეიძლება იყოს: ალტრუიზმი, ყალბად გაგებული სამსახურებრივი ან საზოგადოებრივი ინტერესი, თავგანწირვა, პატრიოტული სულისკვეთება და ა.შ.

მოტივთა უფრო დეტალური კლასიფიკაცია რეალურად შესაძლებელია, თუმცა ასეთი კვლევა სქოლასტიკური ხასიათისაა. ამასთან, გამორიცხული არაა ერთი და იგივე მოტივმა თავისუფლად დაიმკვიდროს ადგილი როგორც პირადი, ისე საერთო-სოციალური ხასიათის მოტივთა ჯგუფში. მაგალითად, რელიგიურ ან პოლიტიკურ ინტერესებთან დაკავშირებული მოტივით ადამიანის მოქმედება სავსებით შესაძლებელია ემსახუროდეს ან პირადი ან საზოგადოებრივი ინტერესების დაკმაყოფილებას ან ორივეს ერთად აღებულს. ამ უკანასკნელის შესაძლებლობის მაგალითად გამოდგება თუნდაც ქეთევან დედოფლის ნამების ისტორიული ფაქტი. თუ არა ღმერთისა და სამშობლოსადმი უდიდესი სიყვარული, ქეთევან ნამებული ვერ გაუძლებდა ასეთ გამოცდას. მისი სხვაგვარი ქცევა შეენინაალმდეგებოდა, ერთი მხრივ, მის შინაგან მოთხოვნილებებს, მეორე მხრივ, საზოგადოების რელიგიურ და სახელმწიფოებრივ ინტერესებს.

დაბოლოს, მოტივთა და მიზანთა კლასიფიკაცია შესაძლებელია იმისდა მიხედვით, თუ რა მნიშვნელობა აქვს მათ დანაშაულის სამი ელემენტიდან თითოეული მათგანისათვის: 1) მოტივი და მიზანი, რომელიც დანაშაულის შემადგენლობის ტიპს აფუძნებს. მაგალითად, ანგარება ან სხვა ქვენა გრძნობა გვევლინება სსკ-ის 174-ე მუხლით (ბავშვის შეცვლა) გათვალისწინებული დანაშაულის შემადგენლობის დამაფუძნებელ მოტივად; მითვისების მიზანი განმსაზღვრელია ქურდობის (სსკ-ის 177-ე მუხლი), ძარცვის (სსკ-ის 178-ე მუხლი) და სხვა შესაბამისი შემადგენლობებისათვის; 2) მართლწინააღმდეგობის ბუნებიდან გამომდინარე, მის არსებობა-არარსებობაზე გავლენა შეიძლება მოახდინოს მხოლოდ მიზანმა. თუ პირმა თავდამსხმელს ესროლა ტყვია მოკვლის მიზნით, მაგრამ თუ ეს მიზანი სხვა უფრო მნიშვნელოვანი მიზნის მიღწევის საშუალებაა ანუ სამართლებრივი სიკეთის გადარჩების გზაზე მისი ერთ-ერთი ეტაპია, მაშინ ქმედება მართლზომიერად ფასდება. რა თქმა უნდა, თუ აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების ყველა პირობა დაცულია. ასეთ სიტუაციაში ქცევის მოტივს გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ ენიჭება; 3) მოტივმა და მიზანმა შესაძლებელია გავლენა მოახდინოს ბრალის შინაარსსა და ხარისხზე. ცნობილია, რომ ქვენა ხასიათის მოტივებმა შესაძლებელია დაამძიმოს ბრალი. მაგალითად, ანგარება ან ხულიგნური ქვენა გრძნობა მკვლელობის დამამძიმებელ გარემოებებად გვევლინება (სსკ-ის 109-ე მუხლის მე-3 ნაწილის „გ“ და მე-2 ნაწილის „გ“ ქვეპუნქტები). პრაქტიკაში გვხვდება ისეთი მოტივებიც, რომლებიც ბრალს ამსუბუქებს. მაგალითად, სიბრალული მშვიერი ბავშვების მიმართ შეიძლება გახდეს ღარიბი მშობლისათვის საკვების ქურდობის მოტივი. შესაძლებელია ამა თუ იმ მოტივმა ბრალი საერთოდ გამორიცხოს. მაგალი-

თად, მოჩვენებითი აუცილებელი მოგერიებისას შიში, დაბნეულობა შეიძლება გახდეს შეცდომის მიზეზი, რაც სხვა გარემოებების გათვალისწინებით ბრალს გამოორიცხავს.

ანალოგიური გავლენის მოხდენა შეუძლია მიზანსაც, ოღონდ მოტივისაგან განსხვავებით მიზანი ზოგჯერ უმართლობის ხარისხზე მოქმედებს, რაც თავისთავად ბრალის ხარისხზეც ახდენს გავლენას. მაგალითად, თუ მკვლელობა ჩადენილია სხვა დანაშაულის დაფარვის ან მისი ჩადენის გაადვილების მიზნით, მაშინ უმართლობასთან ერთად ბრალიც დაამძიმებულია (სსკ-ის 109-ე მუხლის პირველი ნაწ. „დ“ ქვეპუნქტი); თუ მკვლელობა ჩადენილია ხელმყოფის მოგერიების მიზნით, მაგრამ თავდაცვის შერჩეული საშუალება მეტისმეტად შეუსაბამო აღმოჩნდა თავდასხმის საშიშროებასა და ინტენსიობასთან, გვექნება მკვლელობის პრივილეგირებული შემადგენლობა (სსკ-ის 113-ე მუხლი). მაშასადამე, მარტივი მკვლელობისაგან განსხვავებით ბრალი აქ შემსუბუქებულია სწორედ თავდაცვის მიზნით მოქმედების გამო.

მოტივთა და მიზანთა კლასიფიკაცია, უპირველეს ყოვლისა, საშუალებას იძლევა სწორი კვალიფიკაცია მივცეთ განხორციელებულ ქმედებას, რადგან, როგორც დავინახეთ, ზოგიერთი დანაშაულის შემადგენლობა მიზნით ან მოტივითაა განსაზღვრული. მაგალითად, თუ ბავშვი შეცვლილია არა ანგარებით, არამედ სხვა ქვენა გრძნობით, აუცილებელია ვიცოდეთ თუ რომელ მოტივებს აერთიანებს ცნება ქვენა, რათა დანაშაულად დავაკვალიფიციროთ ბავშვის შეცვლა (სსკ-ის 174-ე მუხლი). ანალოგიური სიტუაციაა მიზნით დეტერმინირებულ დელიქტებშიც; **მეორე**. ზნეობრივ-ფსიქოლოგიური და სამართლებრივი კრიტერიუმების საფუძველზე დაჯგუფებული მოტივები და მიზნები სასჯელის სამართლიანი დანიშვნის საშუალებას იძლევა. სისხლის კანონმდებლობაში დანაშაულის შემადგენლობათა უმეტესობა იმგვარადაა კონსტრუირებული, რომ მოტივს ან მიზანს კვალიფიკაციისათვის მნიშვნელობა არა აქვს, თუმცა მათი გათვალისწინება აუცილებლად უნდა მოხდეს სასჯელის შეფარდებისას; **მესამე**. დანაშაულებათა თავიდან აცილების ღონისძიებათა დაგეგმვისა და დასაბუთებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ვიცოდეთ, დანაშაულთა უმეტესობა რა მოტივებითა და მიზნებით ხორციელდება.

თ ა ვ ი III

მოტივისა და მიზნის სისხლისსამართლებრივი ფუნქციები

§ 1. დანაშაულის მოტივი და მიზანი ძველ ქართულ სისხლის სამართალში

ცნობილია, რომ სისხლის სამართალი ყველაზე რეპრესიული დარგია სამართლის სისტემაში. ამასთან, შეიძლება ითქვას, რომ სამართლის არც ერთ დარგში ისე მკვეთრად არ გამოიხატება ერის კულტურული განვითარების დონე, როგორც სისხლის სამართალში. სისხლის სამართლის კუთხით ორი კითხვის დასმაც კი საკმარისია იმისათვის, რომ შევავასოთ ერის სამართლებრივი აზროვნება. პირველი, ვის ეკისრება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა და, მეორე, როგორ ისჯება დამნაშავე.

ჩვენს ყურადღებას პირველი კითხვა იპყრობს, რადგან ამ კითხვაზე პასუხის გაცემით დადგინდება, თუ რა ხარისხის ყურადღება ეთმობა სუბიექტური ანუ ბრალეული შერაცხვის პრინციპს. ქართული კულტურის სასიკადალოდ უნდა ითქვას, რომ ძველ ქართულ სისხლის სამართალშიც ჯეროვანი ყურადღება ეთმობოდა ბრალს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის განსაზღვრისათვის. ამაზე მეტყველებს ის, რომ დანაშაულის სუბიექტი ყოველთვის ადამიანი იყო¹ და მეორე, – დანაშაულის სიმძიმის განსაზღვრისას მხედველობაში მიიღებოდა ბრალის ხარისხი.

ბუნებრივია, სუბიექტური შერაცხვის პრინციპი თავისთავად მოიაზრებს დამნაშავეს მოტივისა და მიზნის გათვალისწინებასაც, რომელიც პირდაპირ კავშირშია ბრალის ხარისხის განსაზღვრასთან. მართალია, ძველ ქართულ სამართლის წყაროებში, უმეტესწილად, მოტივისა და მიზანზე პირდაპირ მითითებას ვერ ვხვდებით, თუმცა კანონთა ტექსტის ანალიზი და ტერმინებზე დაკვირვება საშუალებას იძლევა გამოვკვეთოთ მოტივთა და მიზანთა სახეები.

¹ ძველი ქართული სისხლის სამართალი ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის გარდა იცნობდა კოლექტიურ პასუხისმგებლობასაც. მაგალითად, ვახტანგ VI სამართლის მიხედვით ოჯახს შეიძლება დაკისრებოდა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა, ერეკლე II მიერ გამოცემული დადგენილებით კი – ნათესავეებსა და სოფელს (დანვ. იხ: მეტრეველი ვ., საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია. გამოც. „მერიდიანი“, თბ., 2002, გვ. 273-274).

დანაშაულის მოტივისა და მიზნის შესახებ, უპირველეს ყოვლისა, ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ექვთიმე მთანმინდელის მიერ თარგმნილი, ნაწილობრივ გადაკეთებული და განმარტებებით თანდართული ორი ბიზანტიური ძეგლი – მეექვსე მსოფლიო საეკლესიო კრების სჯულის კანონის წესი და განგება და იოანე მმარხველის „კანონნი შეცოდებულთანი“.

ექვთიმე მთანმინდელი მკვლევლობის განხილვისას ყურადღებას აქცევს დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს, რომლის მიხედვითაც ჩვენ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ ბრალის ხარისხებზე. ესენია: 1) „ნებსითი“ ანუ განზრახი ბრალი; 2) „უნებლიე“ ანუ გაუფრთხილებლობითი ბრალი. ნებსითი ანუ განზრახი ბრალი, თავის მხრივ, ორ სახედ შეიძლება დაყვოს:

ა) სავესებით გამოკვეთილი განზრახვა.¹ ამ განზრახვით ჩადენილი დანაშაულის გამოსახატად ზოგჯერ სჯულის კანონი ხმარობს ტერმინს „გულის სიტყვა“, ამიტომ ასეთ დანაშაულებს შეიძლება ეუნოდოთ გულზრახვითი დელიქტები ანუ გამიზვნით ჩადენილი დანაშაულები;

ბ) განზრახვასთან მიახლოებული ბრალი.

„უნებლიე“ მოქმედების გამოსახატად სჯულის კანონი ხმარობს სიტყვას „იშობრივს“ და „ფათერაკს“. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ „ფათერაკი“ ზოგჯერ სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას გამორიცხავდა, ამიტომ იგი თანამედროვე გაგებით კაზუსს უთანაბრდება.²

როგორც ალ. ვაჩიშვილი შენიშნავს, მეექვსე მსოფლიო საეკლესიო კრების სჯულის კანონის წესი და განგება იცნობს ბრალის რთულ, ორმაგ ფორმასაც. კერძოდ, თუ ჩხუბის დროს პირი აღგზნებულ მდგომარეობაში, „გულისწყრომისა“ და „სისასტიკის ზეგავლენით“ მკვლევლობის განზრახვის გარეშე, სხეულის დაზიანების ან ფიზიკური ტკივილის მიყენების მიზნით მეორე პირს ჯოხით ან მჯილით სცემდა, რასაც სიკვდილი მოჰყვება.³

ამ მაგალითს მოსდევს „ნებსითი“ მკვლევლობა, რომლის მოტივად შურისძიებაა დასახელებული. აქ საუბარია მახვილით მკვლევლობაზე.⁴

მცირე სჯულის კანონი იცნობს ანგარებითი მოტივით ჩადენილ მკვლევლობას: – თუ ავაზაკნი (თანამედროვე ტერმინით ყაჩაღები) კაცს მოკლავენ ფასეულობათა დასაუფლებლად.⁵

¹ იხ. მეტრეველი ვ., საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია. გამომ. „მერიდიანი“, თბ., 2002, გვ. 280.

² იხ. ვაჩიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან. ტომი I, თბ., 1946, გვ. 143.

³ იხ. იქვე, გვ. 150.

⁴ მცირე სჯულის კანონი. გამოსაცემად მოამზადა ელგუჯა გიუნაშვილმა, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1972, გვ. 79.

⁵ იხ. იქვე.

ამავე კანონში საყურადღებოა მონამკლით კაცის მოკვლის შემთხვევები, რომელთაგან მეორე მაგალითში მკვლელობის მოტივად დასახელებულია სიყვარული: თუკი ქალი მამაკაცს სანამლავს სიყვარულისათვის, ტრფიალებისათვის მკვლელობის განზრახვით შეასმევს, დანაშაული მაინც ნებსით მკვლელობას უთანაბრდება.¹

როგორც აღინიშნა, XI საუკუნეში ექვთიმე მთაწმინდელმა ასევე თარგმნა იოანე მმარხველის ნომოკონი (იოანე მმარხველის „კანონნი შეცოდებულთანი“). კანონიკური სამართლის ამ ძეგლში ინტერესს იპყრობს ის ნესი, რომლითაც უნდა იხელმძღვანელოს აღსარების მიმღებმა მოძღვარმა, როდესაც იგი მსჯელობს სხვადასხვა დანაშაულთა (ცოდვების) მნიშვნელობისა და სიმძიმის შესახებ. აქ სხვა გასათვალისწინებელ გარემოებებს შორის დასახელებულია დამნაშავის ისეთი მოტივი, რომელიც პატრონის ბრძანებითა და შიშითაა გამოწვეული.² ასეთი იძულება, ივ. ჯავახიშვილის აზრით, პირს უმსუბუქებდა ან ათავისუფლებდა პასუხისმგებლობისაგან.³

ექვთიმე მთაწმინდელი „უნებლიე“ მკვლელობად თვლიდა ისეთ შემთხვევებს, თუ მასწავლებელს მონა ან მონაფე შოლტით შემოაკვდებოდა. აქ ხაზგასმულადაა აღნიშნული, რომ მასწავლებელს სურდა არა მისი მოკვლა, უზომოდ ცემა, „არამედ მოქცევად მისი უნესობისაგან“, რომ იგი ცემდა „განსანურთელად“⁴ რა თქმა უნდა, აქ ნათელია მასწავლებლის მიზანი, რომელიც სურვილს უთანაბრდება.

ასევე ანგარებად უნდა მივიჩნიოთ „ვერცხლის-მოყვარეობა“, რომელსაც ექვთიმე მთაწმინდელი დიდ ყურადღებას უთმობს.⁵

ანგარებით მოტივზე მითითებას ასევე ვხვდებით გიორგი V „ძეგლისდებაში“, სადაც მე-12 მუხლში საუბარია „მამულის ნდომისათვის“ მკვლელობაზე. ასეთი დანაშაულიც განზრახ დანაშაულად ითვლებოდა.⁶ ამავე სამართლის 90-ე მუხლი მიუთითებს ბჭის ანუ მოსამართლის მიერ ქრთამის აღებაზე, რომლის მოტივად სიხარბეა დასახელებული. 94-ე მუხლი ანესებს პასუხისმგებლობას ვალის გადაუხდელობის გამო ჩადენილი მკვლელობის ან ჯანმრთელობის დაზიანებისათვის. თუ ამ მუხლის ტექსტს დავუკვირდებით, დანაშაულის მიზნად შურისძიება უნდა მივიჩნიოთ, რადგან დანაშაული „შულის“ ნიადაგზე ხორციელდება.

¹ იხ. მცირე სჯულის კანონი. გამოსაცემად მოამზადა ელგუჯა გიუნაშვილმა, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1972, გვ. 80.

² იხ. ვაჩიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან. ტომი I, თბ., 1946, გვ. 158-159.

³ იხ. ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბ., 1984, გვ. 201.

⁴ იხ. ჯავახიშვილი ივ., დასახ. ნაშრ., გვ. 198.

⁵ იხ. კორძაია-სამადაშვილი ნ., დანაშაულის მოტივი ვახტანგ VI სამართლის მიხედვით. თსუ შრომები, ტ. 89, 1960, გვ. 47-48.

⁶ იხ. ვაჩიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან. ტომი I, თბ., 1946, გვ. 174.

აღბულა ათაბაგ-ამირსპასალარის სამართალში ანგარებითი მოტივი დამამძიმებელ გარემოებად ითვლება. კერძოდ, 93-ე მუხლში ნათქვამია: „... ანგარება არს უფროსი ცოდვა“.¹

ძველ ქართულ სამართალში ავაზაკობასთან ერთად ანგარებით ჩადენილ დანაშაულად ითვლებოდა მეკობრეობა, რა დროსაც ადგილი ჰქონდა ადამიანთა დახოცვას.² დანაშაულის მოტივზე მითითებას ვხვდებით ვახტანგ VI კოდიკოში, ასევე ბექა-აღბულას სამართლის 168-ე, 169-ე მუხლებში და ა.შ.

სუბიექტური შერაცხვის პრინციპთან მიმართებით აღსანიშნავია ვახტანგ VI სამართლის წიგნი. დანაშაულები კლასიფიცირებულია ორ ჯგუფად. განზრახ და განზრახვის გარეშე ჩადენილ დანაშაულებად.³

„ვახტანგ VI სამართალში, – ნერს ნ. კორძაია-სამადაშვილი, – ერთი მხრივ, მოქმედების მოტივით წყდება საკითხი ამა თუ იმ ქმედების დანაშაულებრივი ხასიათის შესახებ, ხოლო, მეორე მხრივ, მოტივი გამოდის დამამძიმებელი ან შემამსუბუქებელი გარემოების როლში“.⁴

ვახტანგ VI სამართლის წიგნის 192-ე მუხლში საბძლის, თივის, ვენახის ღობის და ა.შ. ნივთებისათვის ცეცხლის ნაკიდების ერთ-ერთ მიზეზად ასახელებს „მტრობას“ (დანაშაულის მოტივი), რაც შურისძიების მიზნით ჩადენილ დანაშაულზე მიუთითებს. 193-ე მუხლში კვალიფიციურ მკვლელობადაა მიჩნეული მონამვლით მკვლელობა, რომლის მოტივებად დასახელებულია „შუღლი“ და „მტრობა“, ხოლო ცალკეა გამოყოფილი „ფათერაკით“ კაცის მოკვლა.⁵

ვახტანგ VI სამართლის წიგნი მოსამართლის უდიდეს დანაშაულად თვლის ქრთამის აღებას, რაც მოსამართლის ანგარებით მოქმედებაზე მეტყველებს. შეიძლება ითქვას, რომ ვახტანგ მეექვსემ კარგად იცის ადამიანის შინაგანი ბუნება და ამიტომ განზრახვისა და განზრახვის გარეშე ჩადენილი დანაშაულების განმარტებით არ კმაყოფილდება. იგი მოსამართლეს მოუწოდებს გაითვალისწინოს დანაშაულის ჩადენის მოტივი, დამნაშავის ემოციური მდგომარეობა და სხვ. მაგალითად, 42-ე მუხლის მერვე და მეცხრე პუნქტებით ქმარს უფლება აქვს მოკლას მოღალატე ცოლი დანაშაულის ადგილზე. ასეთ ვითარებაში ქმრის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების ერთ-ერთ მიზეზად ქმრის სულიერი მღელვარება, აფექტი შეიძლება მივიჩნიოთ.

¹ კორძაია-სამადაშვილი ნ., დასახ. ნაშრ., გვ. 48-49.

² იხ. ჯავახიშვილი ივ., დასახ. თხ., გვ. 225; მეტრეველი ვ., დასახ. ნაშრ. გვ. 315.

³ იხ. ვაჩიშვილი აღ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან. ტომი I, თბ., 1946, გვ. 176.

⁴ კორძაია-სამადაშვილი ნ., დასახ. ნაშრ., გვ. 43.

⁵ იხ. ვაჩიშვილი აღ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან. ტომი I, თბ., 1946, გვ. 182.

წარმოდგენილი მცირე ისტორიული ექსკურსი მოტივისა და მიზნის შესახებ კიდევ ერთი დასტურია იმისა, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს მოტივისა და მიზანს ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციისათვის იმდენად, რამდენადაც ჯერ კიდევ იმ დროში, როდესაც ადამიანის შინაგანი ბუნება მეცნიერულად შეუსწავლელი იყო, კანონმდებელს მაინც კარგად ესმოდა ადამიანის მოქმედების შინაგანი, სუბიექტური ფაქტორების როლი სამართლიანი სასჯელის განსაზღვრისათვის.

§ 2. უმართლობის სუბიექტური ელემენტები

ნაშრომის ამ ნაწილში გამოკვლეულია, შეიძლება ითქვას, ქართულ სისხლისსმართლებრივ ლიტერატურაში ნაკლებდამუშავებული პრობლემა: მოტივისა და მიზნის როლი უმართლობის დაფუძნებისათვის და მათი გავლენა უმართლობის ხარისხზე.

სისხლისსმართლებრივ ლიტერატურაში მოტივისა და მიზანს ძირითადად ოთხ ფუნქციას მიაწერენ.¹ ასეთ ფუნქციებად მიუთითებენ: დანაშაულებრივი ქმედების არადანაშაულებრივისაგან გამიჯვნა, დანაშაულების ერთმანეთისაგან გამიჯვნა, დანაშაულის კვალიფიციური შემადგენლობის შექმნა, სასჯელის დამძიმება ან შემსუბუქება.

ბ. ხარაზიშვილის აზრით, სისხლისსამართლებრივი თვალსაზრისით მოტივები სამ ჯგუფად იყოფა:

1) მოტივები, რომლებიც დანაშაულის შემადგენლობაში აუცილებელი ნიშნის სახით შედიან;

2) მოტივები, როგორც მაკვალიფიცირებელი ნიშნები;

3) პასუხისმგებლობაზე გავლენის მქონე მოტივები.²

მოტივისა და მიზანს სხვა ფუნქციებიც გააჩნია, რომლებიც არანაკლებ მნიშვნელოვანია სისხლის სამართლისათვის. ამ ფუნქციებს თანმიმდევრობით განვიხილავ ნაშრომში.

მოქმედი სისხლის სამართლის კოდექსის მე-7 მუხლში მოცემულია დანაშაულის სამსაფეხურიანი სისტემა, რომელიც სისხლის სამართლის კლასიკური სკოლის წარმომადგენლების მიერ იყო შემუ-

¹ იხ: Парог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. М., 2001, с. 72-73; Уголовное право. Общая часть, изд. «Норма», авт. кол., М., 2001, с.207-208; Курс уголовного права. Учебник для вузов. В пяти томах. Под редакцией проф. Н. Ф. Кузнецовой, доц. И.М. Тяжковой. Том 1, общая часть, учение о преступлении. Изд. «Зерцало-М», М., с.345-350; Наумов А. В. Уголовное право. Общая часть, изд. «Бек», М., 1996, с.230-232; სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი. ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორები: გ. ტყეშელაძე, გ. ნაჭყებია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2004, გვ. 138 და სხვ.

² იხ. Харашивили Б. В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве. 1-ое изд. «Цодна», Тб. 1963, с. 71.

შავებული და მათ პატივსაცემად ლისტ-ბელინგის სისტემასაც უწოდებენ. დანაშაულის სამსაფეხურიანი სისტემა დანაშაულის ფორმალური განსაზღვრებაა, რადგან ცალკე ელემენტად გამოყოფილი არ არის საზოგადოებრივი საშიშროება. დანაშაულის სისტემაში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფუნქციას ასრულებს სისხლისსამართლებრივი უმართლობა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დღიდან პოლიტიკური გარდაქმნები, რა თქმა უნდა, სამართალსაც შეეხო, რამაც ბევრი გაუმართლებელი ცვლილება გამოიწვია. ხშირად, არამეცნიერული მოსაზრებებით ხმარებიდან განიდევენობდა მნიშვნელოვანი სამართლებრივი ტერმინები და დებულებები იმის გამო, რომ თითქოს მას ბურჟუაზიული წარმომავლობა ჰქონდა. ამის შემდეგ კი მათ შესახებ საუბარს თითქმის ყველა ერიდებოდა. ასეთი ბედი ენია ტერმინს უმართლობა, რომელიც გერმანულ იურიდიულ ლიტერატურაში ჩამოყალიბდა (Unrecht). რევოლუციამდელ რუსულ იურიდიულ ლიტერატურაში მისი შესატყვისი ტერმინი იყო Неправда, რომლის ნაცვლადაც საბჭოთა პერიოდში და ახლანდელ რუსულ იურიდიულ ლიტერატურაში იხმარება Противоправное деяние.

ამ ტერმინის გაუქმების ერთ-ერთ მიზეზად ო. გამყრელიძე იმასაც ასახელებს, რომ „საბჭოურ იურიდიულ ლიტერატურაში გამოიყენებოდა ტერმინები „მართლწინააღმდეგობა“ და „სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობა“. ისე გამოდიოდა, თითქოს სამართლის რამდენი დარგიცაა, იმდენი მართლწინააღმდეგობაა, რაც არასწორია, რადგან სახელმწიფოში ერთი სამართალი მოქმედებს და ამიტომ ესა თუ ის ქმედება ეწინააღმდეგება მთლიანად სამართალს. უფრო მართებულია სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობის ნაცვლად ვიხმაროთ ტერმინი სისხლისსამართლებრივი უმართლობა“. ამ მოსაზრებას არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ, რადგან შეუძლებელია სამართლის ერთი დარგის მიერ დაშვებული ქმედება სამართლის სხვა დარგმა აკრძალოს. ეს იმიტომ, რომ სამართლის ყველა დარგი მონოდეებულია სახელმწიფოში დაამყაროს ერთიანი მართლწესრიგი. სამართლის სხვადასხვა დარგის არსებობის მიუხედავად, სამართლის ყოველი დარგი სამართლის ერთიან სისტემას შეადგენს. ლოგიკურია თუ ვიტყვი, რომ სამართლის სხვადასხვა დარგთა ერთ სისტემაში არსებობა შეუძლებელი იქნებოდა, თუ სამართლის თითოეული დარგის ნორმები ურთიერთსაწინააღმდეგო დებულებებს გაითვალისწინებდა. „სხვისი უფლებების ისეთი ხელყოფა, რომელიც, სამოქალაქო ან საჯარო სამართლის ნორმების თანახმად, გამოწვევის სახით ნებადართულია, აქედან გამომდინარე მართლზომიერიც, ამ თვალსაზრისით, არც სისხლის სამართლის სფეროში უნდა შეფასდეს მართლწინააღ-

¹ გამყრელიძე ო., გერმანულ-რუსული იურიდიული ლექსიკონის გამოცემის გამო. ჟურნალი „მაცნე“, სამართლის სერია, 1998, I, გვ. 31.

მდეგოდ, არამართლზომიერად. ასეთ შემთხვევაში სამართლებრივი სისტემის ერთიანობისა და ურთიერთშეთანხმებულობის პრინციპი მოქმედებს".¹ მაშასადამე, სამართლის ყველა დარგი ქვეყანაში მართლწესრიგის შექმნისათვის ადგენს ურთიერთშეთანხმებულ პირობებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ სამართლის ერთი დარგით ნებადართული ქმედება არ შეიძლება სამართლის სხვა დარგმა აკრძალოს.

ზემოაღნიშნული მიზეზების გამო, უმართლობის პრობლემის შესახებ ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში (მათ შორის ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებშიც) მცირეოდენი ნაშრომებია შექმნილი. გამორჩევით უნდა აღინიშნოს ო. გამყრელიძის ღვაწლი ამ მხრივ.

უმართლობა დანაშაულის პირველი ორი ელემენტის – სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული ქმედების ანუ ვინროდ გაგებული დანაშაულის შემადგენლობისა და მართლწინააღმდეგობის ერთობლიობაა. უმართლობა და მართლწინააღმდეგობა ერთმანეთისაგან განსხვავებული ტერმინებია: პირველი, მართლწინააღმდეგობა არის თვისება, რომელსაც სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ქმედება მაშინ იძენს, როდესაც იგი განხორციელებულია მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველი გარემოებების არარსებობისას; მეორე, მართლწინააღმდეგობისაგან განსხვავებით უმართლობას გააჩნია ხარისხი, ანუ უმართლობები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან სიმძიმით. მართებულად მიუთითებს ო. გამყრელიძე, რომ უმართლობისაგან განსხვავებით მართლწინააღმდეგობის დახარისხება მძიმედ და მსუბუქად არ შეიძლება, რადგან შეუძლებელია ერთი ქმედება ნაკლებად ეწინააღმდეგებოდეს, ხოლო მეორე ქმედება მეტად ეწინააღმდეგებოდეს სამართალს.²

კანონმდებელი ზოგჯერ ქმედების დანაშაულებრიობას მისი გარკვეული მოტივით ან მიზნით განხორციელებას უკავშირებს, რადგან ქმედების ობიექტური თვალსაზრისით შეფასება საშუალებას არ გვაძლევს გავმიჯნოთ დანაშაულებრივი ქმედება არადანაშაულებრივისაგან. მოტივსა და მიზანს უმართლობასთან მიმართებით შეიძლება ორი ფუნქცია ჰქონდეს: ან დააფუძნოს, ე.ი. თვისობრივად განსაზღვროს უმართლობა, ან ხარისხობრივად იმოქმედოს მასზე, ე.ი. დაამძიმოს ან შეამსუბუქოს.

მოტივმა და მიზანმა სისხლის სამართალში შეიძლება შემდეგი ფუნქციები შეასრულოს (ნაშრომის ამ პარაგრაფში ნარმოდგენილი იქნება ფუნქციების მხოლოდ ნაწილი, ხოლო დანარჩენი ფუნქციები – შემდგომ პარაგრაფებში):

¹ Wessels/Beulke. Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau. C. F. Müller Verlag Heidelberg, 2002, S. 91.

² იხ. გამყრელიძე ო., საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის განმარტება. ზოგადი ნაწილი, პირველი ნიგნი, საქ. იუსტიციის სამინისტროს „საქართველოს კანონთა ნიგნისა და საქართველოს საკანონმდებლო მაცნეს“ რედაქცია, თბ., 2005, გვ. 84.

პირველი. მოტივმა და მიზანმა შეიძლება დააფუძნოს უმართლობა. მე-20 საუკუნის დასწყისიდან გერმანულ იურიდიულ ლიტერატურაში დაიწყო მსჯელობა იმის შესახებ, რომ ხშირად ქმედების მატერიალურ მართლწინააღმდეგობას სუბიექტური ელემენტი აფუძნებს. „ამ მოვლენას, – წერს ო. გამყრელიძე, – გერმანელი მეცნიერები აღმოჩენას (Entdeckung) უწოდებენ. ეს აღმოჩენა უკავშირდება გერმანელი ცივილისტი ჰ. ფიშერის სახელს, რომელმაც დასახელებული მოვლენა შენიშნა სამოქალაქო სამართლის კანონმდებლობაში“. კრიმინალისტებიდან ეს პრობლემა ყველაზე საფუძვლიანად გერმანელმა კრიმინალისტმა, ნეოკლასიკური მიმართულების ნარმომადგენელმა ედმუნდ მეცგერმა დაამუშავა.¹

მიუხედავად ნაკლოვანებებისა, ნეოკლასიკური მიმართულების წინგადადგმული ნაბიჯი კლასიკურ მიმართულებასთან შედარებით უდავოა. ნეოკლასიკოსთა ყველაზე დიდი ღირსება ისაა, რომ მათ მართლწინააღმდეგობა ობიექტურთან ერთად სუბიექტურ კატეგორიად წარმოადგინეს. მათ შეძლეს დაემტკიცებინათ, რომ ზოგჯერ ქმედების მართლწინააღმდეგობა მხოლოდ წმინდა კაუზალურ ქმედებას კი არ უკავშირდება, არამედ დამნაშავეის სუბიექტური მიმართება ამ ქმედებისადმი, კერძოდ, მიზანი აფუძნებს ამა თუ იმ ტიპის უმართლობას. როგორც მართებულად შენიშნავს გ. ნაჭყებია: „სისხლის სამართლის ე.წ. კლასიკურ მიმართულებაში ნეოკანტიანელობისა და ღირებულების თეორიის ანუ აქსიოლოგიის განვითარების ზეგავლენით უმართლობაში სუბიექტურ ელემენტად შეტანილი იქნა მიზანი. ცხადია, უმართლობის წმინდა ობიექტურ გაგებასთან შედარებით ეს ფაქტი უაღრესად მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გახლდათ, რადგან ამ პოზიციიდან ობიექტივიზმი ნაწილობრივ მაინც იქნა დაძლეული. სუბიექტის ქცევაში მიზნის დადგენით მართლაც ხდება შესაძლებელი ქმედების დადებითი ან უარყოფითი შეფასება“.²

ქართველი კრიმინალისტებიდან თ. წერეთელი ერთ-ერთი პირველი იყო, ვინც ობიექტური მართლწინააღმდეგობის დამფუძნებელ ნიშნად მიზანი დაასახელა.³ უფრო მოგვიანებით თ. წერეთელი უმართლობის სუბიექტურ ელემენტებს შედარებით დანვრილებით შეეხო და სუბიექტურ ელემენტებად დაასახელა მიზანი, შეცნობადობა და სხვ.⁴ მაგალითად, თუ ნივთი მართლწინააღმდეგო მისა-

¹ იხ. გამყრელიძე ო., სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1989, გვ. 141-142.

² ნაჭყებია გ., სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა და დანაშაულის ცნება (ლექციების კურსი), თბ., 2002, გვ. 122.

³ იხ. Церетели Т.В. Причинная связь в уголовном праве. Гос. изд. «Юридической литературы», изд. второе, исправленное и дополненное, М., 1963, с. 196-197.

⁴ იხ. Церетели Т.В. Основание уголовной ответственности и понятие преступления, «Правоведение», 1980, №8, с. 85.

კუთრების მიზნით არაა დაუფლებული, ქმედებას ქურდობად ვერ დავაკვალიფიცირებთ; ანდა თუ ფალსიფიკაცია (სსკ-ის 197-ე მუხლი) ანგარებითი მოტივით არაა განხორციელებული, მაშინ ასეთი მოქმედება მოკლებულია დანაშაულებრივ ხასიათს.

მოტივსა და მიზანს სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში შეუძლია „შემოსაზღვროს“ პასუხისმგებლობის ფარგლები. მართებულად მიუთითებს ო. გამყრელიძე, რომ სისხლის სამართლის კერძო ნაწილში განზრახი დელიქტების ორი სახე იკვეთება: პირველი – როდესაც დელიქტის ჩადენა მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით შეიძლება. ამ სახის დელიქტი ან მიზნითაა დეტერმინირებული (მაგალითად, ქურდობა (სსკ-ის 177-ე მუხლი) ან თავისი ბუნებით ამა თუ იმ დელიქტის განხორციელება მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით შეიძლება, მიუხედავად იმისა, რომ მიზანი მითითებული არ არის. მეორე, – შერეული სახის დელიქტები, რომელთა ჩადენა შეიძლება როგორც პირდაპირი, ისე არაპირდაპირი განზრახვით (მაგალითად, მკვლელობა (სსკ-ის 108-ე მუხლი). ზოგჯერ შესაძლებელია შერეულ დელიქტებში კანონმდებელმა გამოყოს ცალკე დანაშაულის შემადგენლობა მიზნის ჩართვით, რის გამოც ეს დელიქტი მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით შეიძლება განხორციელდეს. მაგალითად, მკვლელობა მსხვერპლის თხოვნით (სსკ-ის 110-ე მუხლი).²

მეორე. შეიძლება ისეც მოხდეს, რომ მოქმედების მიზანმა სისხლის სამართლისათვის არათუ ირელევანტურად აქციოს განხორციელებული ქმედება, არამედ მართლზომიერადაც ცნოს. მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფის თავიდან აცილება ვერ ჩაითვლება აუცილებელ მოგერიებად, თუ სხვა პირობებთან ერთად არ არსებობს მომგერიებლის თავდაცვის მიზანი. „სამართლით დაცული ინტერესების დაცვის მიზანი არის აუცილებელი მოგერიების კონსტრუქციული ნიშანი, რომელიც მის ძირითად არსსა და შინაარსს განსაზღვრავს“.³ შეცდომას უშვებს იქვე ბ. ვოლკოვი, თითქოს სავალდებულო არ იყოს მომგერიებლის მიერ თავდასხმის დანაშაულებრივი (უფრო სწორია მართლსაწინააღმდეგო. შენიშვნა ჩემია-ი.დ.) ხასიათის გაცნობიერება.⁴ თუკი მომგერიებელს ხელყოფის მართლსაწინააღმდეგობა გაცნობიერებული არა აქვს, მაშინ სამართლებ-

¹ იხ: სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი, წიგნი I, ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორი პროფ. გ. ტყეშელიაძე, გამომ. „მერიდიანი“, თბ., 2006, გვ. 401; ნულაია ზ., სისხლის სამართალი, კერძო ნაწილი, მეორე ტომი, გამომ. „ინტელექტი“, თბ., 2001, გვ. 199-200.

² იხ. გამყრელიძე ო., საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის განმარტება. ზოგადი ნაწილი, პირველი წიგნი, საქ. იუსტიციის სამინისტროს „საქართველოს კანონთა წიგნისა და საქართველოს საკანონმდებლო მაცნეს“ რედაქცია, თბ., 2005, გვ. 97-98.

³ Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета. 1982, с. 89.

⁴ იხ. იქვე, გვ. 90.

რივი სიკეთის დაცვის არც მიზანი და სურვილი წარმოიშობა. არც ისაა სწორი, თითქოს, თუ მომგერიებელმა იცის, რომ ფსიქიკურად შეურაცხი ესხმის მას თავს, მან კი არ უნდა მოიგერიოს, არამედ უნდა მიმართოს სხვა ზომებს (გაიქცეს, საშველად მოუხმოს სხვას).¹ აუცილებელი მოგერიების უფლების მიცემით კანონმდებელი ცდილობს მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფისაგან დაიცვას სამართლებრივი სიკეთე და ამისათვის ნებისმიერ სიტუაციაში მოგერიების მართლზომიერების თანაბარ პირობებს აყენებს.

მართალი არაა ბ. ვოლკოვი, როდესაც აკრიტიკებს თ. შავგულიძეს და მის საწინააღმდეგოდ აცხადებს, რომ აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერებისათვის სავალდებულოა სოციალურეთიკურად დადებითი მოტივის არსებობა.² მართალია, მოტივი და მიზანი კორელატიური ცნებებია ანუ ყოველ მოტივს შეესაბამება მისთვის დამახასიათებელი ქცევის მიზანი, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ზნეობრივ-სამართლებრივი თვალსაზრისით მოტივი და მისი შესაბამისი მიზანი თანაბარ შეფასებას იმსახურებს. სრულიად შესაძლებელია საზოგადოებრივად დასაგმობი მოტივით სამართლებრივად მისაღები მიზანი განხორციელდეს. მაგალითად, ა-მ დაინახა, რომ მის ბიძას ანდერძის წერისას, რომლითაც მას ბიძის ქონება ერგებოდა, თავს დაესხა მანიაკი. ა-მ მანიაკი იმიტომ მოიგერია, რომ ანდერძის შედგენის გარეშე მას ქონება არ დარჩებოდა. მოცემული ფაბულის მიხედვით ა-ს მოქმედების მოტივი ანგარებითია, მაგრამ მიზანი სიცოცხლის დაცვაა, რის გამოც ჩვენ არ შეგვიძლია ა-ს მოქმედება აუცილებელ მოგერიებად არ ჩავთვალოთ.

უდავოდ სწორია ბ. ხარაზიშვილის მოსაზრება, რომ აუცილებელი მოგერიებისას მკვლელობა არის დაცვის მიზნის განხორციელების საშუალება.³ ცნობილია, რომ, თუკი მიღწეული მიზანი ემსახურება მისი შემდგომი მიზნის მიღწევას, მაშინ ადრეული მიზანი მომდევნო მიზნის მიღწევის საშუალებად იქცევა. ეს საშუალებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებით მკვლელობისას, როდესაც დამნაშავეს დაცვის მიზანი ამოძრავებს, იკიცხება სწორედ ამ კონკრეტულ ვითარებაში დაცვის მიზნის მისაღწევად არასწორად შერჩეული საშუალების გამო, რადგან ამ საშუალებამ დანაშაულებრივი შედეგი გამოიწვია.

სამართლებრივი სიკეთის დაცვის მიზანი მართლზომიერების ერთ-ერთ პირობად გვევლინება უკიდურესი აუცილებლობის დროს.⁴ ასევე, დამნაშავეს შეპყრობა მხოლოდ მაშინ გამორიცხავს ქმედების მართლწინააღმდეგობას, როდესაც შემპყრობის მიზანი

¹ იხ. Волков Б. С., დასახ. ნაშრ., გვ. 90.

² იხ. იქვე, გვ. 94.

³ იხ. Харазисвили Б. В., დასახ. ნაშრ., გვ. 86.

⁴ დანვ. იხ. ფუტკარაძე ე., უკიდურესი აუცილებლობა ქართულ და გერმანულ სისხლის სამართალში. სადისერტაციო ნაშრომი იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 2003, გვ. 55.

იყო დამნაშავეის ხელისუფლების ორგანოში წარდგენა.¹ ბ. ვოლკოვიც ალიარებს, რომ დამნაშავეის შეპყრობის მართლზომიერებისათვის აუცილებელია ყურადღება მიექცეს ამ უფლების განმახორციელებლის ქმედების მიზნობრივ შინაარსს.² კანონმდებელი პირდაპირ ასახელებს მართლზომიერი რისკის მართლზომიერების ერთ-ერთ პირობად საზოგადოებრივად სასარგებლო მიზნის მიღწევას.

აუცილებელი მოგერიების ფარგლებისა და დამნაშავეის შეპყრობისათვის აუცილებელი ზომის გადაცილების სწორად განსაზღვრისათვის მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ფარგლების ან ზომის გადამცილებლის მოტივის დადგენა, რამეთუ შესაძლებელია მოტივზე დაკვირვებით იგი სრულიად გათავისუფლდეს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან ბრალის არარსებობის გამო. მაგალითად, შიშის, დაბნეულობის, მღელვარების მაღალი ხარისხი, რამაც შეიძლება შეურაცხ მდგომარეობაში ჩააგდოს ადამიანი.

მესამე. მოტივი და მიზანი, რომელიც დანაშაულის შემადგენლობაში აუცილებელი ნიშნის სახითაა შეტანილი, უმართლობის ტიპების ერთმანეთისაგან გამიჯვნის საშუალებას იძლევა. მართებულად მიუთითებს ო. გამყრელიძე, რომ უმართლობა მხოლოდ ობიექტური ნიშნებისაგან არ შედგება და ისეთი სუბიექტური ნიშანი, როგორიცაა მიზანი, საშუალებას გვაძლევს ერთმანეთისაგან გავმიჯნოთ ობიექტურად მსგავსი დელიქტები. სწორედ მიზანი მიუთითებს იმაზე, რომ ობიექტურად მსგავსი ქმედებები სხვადასხვა ობიექტებს ხელყოფენ. ამიტომ ზოგიერთი სუბიექტური ნიშანი მთლიანად არ მიეკუთვნება ბრალს.³ მაგალითად, თუ საქართველოს დასუსტების მიზნითაა განადგურებული საწარმო, გვექნება საბოტაჟის შემადგენლობით გათვალისწინებული ქმედება (სსკ-ის 318-ე მუხლის მე-2 ნაწილი), ხოლო ასეთი მიზნის გარეშე ქმედება ნივთის განადგურებად დაკვალიფიცირდება (სსკ-ის 187-ე მუხლი); ხულიგნური ქცენა გრძნობით ჯანმრთელობის მსუბუქი დაზიანება დაკვალიფიცირდება სსკ-ის 239-ე მუხლით (ხულიგნობა) და არა სსკ-ის 120-ე მუხლით (ჯანმრთელობის განზრახ მსუბუქი დაზიანება) და ა.შ.

მეოთხე. მოტივმა და მიზანმა შეიძლება შექმნას დანაშაულის კვალიფიციური შემადგენლობა. აი, სწორედ აქ უნდა გაირკვეს სუბიექტური მხარის რომელი ნიშანი განსაზღვრავს უმართლობის ხარისხს. ამ საკითხთან დაკავშირებული პრობლემები, შეიძლება ით-

¹ იხ. შავგულიძე თ., სურგულაძე ლ., საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი გარემოებანი სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში, თბ., 1988, გვ. 173.

² იხ. Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 96.

³ იხ: Актуальные вопросы современного уголовного права, криминологии и уголовного процесса (второй советско-западногерманский colloquium). Гамк्रेлидзе О. К. К вопросу субъективных признаках неправо. Изд. «Мешниереба», Тб., 1986, с. 120-121.

ქვას, ზოგჯერ უფრო თვალნათლივ მყლავნდება დანაშაულის ამ-სრულებლისა და თანამონაწილეთა პასუხისმგებლობასთან დაკავ-შირებით, რაზეც შემდგომ პარაგრაფში გვექნება საუბარი.

უმართლობის სიმძიმე არაა დამოკიდებული იმაზე, იგი გან-ზრახაა ჩადენილი თუ გაუფრთხილებლობით, იმდენად, რამდენა-დაც განზრახვამ და გაუფრთხილებლობამ შეიძლება დაამძიმოს ბრალი და არა უმართლობა. სისხლისსამართლებრივ ლიტერატუ-რაში გამოთქმულია მცდარი მოსაზრება, რომ საზოგადოებრივი სა-შიშროების (უმართლობის – შენიშვნა ჩემია. ი.დ.) ხარისხზე გავლენას ახდენს ბრალის ხარისხი.¹

თ. შავგულიძის აზრით, საზოგადოებრივი საშიშროების ხარის-ხი შეიძლება ბრალმა განსაზღვროს. „განზრახი მკვლელობის დროს, – წერს იგი, – სოციალისტური საზოგადოებრივი ურთიერ-თობები უფრო მეტ ზიანს განიცდის, ვიდრე, მაგალითად, სიცოცხ-ლის შემთხვევითი მოსპობის დროს. პირველ შემთხვევაში ქმედება გაცილებით დიდ რეაქციას და დიდ შეშფოთებას იწვევს საზოგა-დოებაში, საზიანო ზეგავლენას ახდენს საზოგადოების მერყევე-ელემენტებზე, იწვევს სახელმწიფოს მხრივ რეპრესიის გამოყენე-ბის აუცილებლობას და ა.შ.“²

ამ მხრივ, უდავოდ მართალია ო. გამყრელიძის კრიტიკა თ. შავ-გულიძის მიმართ. მისი აზრით, საზოგადოებრივი საშიშროების (უმართლობის – შენიშვნა ჩემია. ი.დ.) ხარისხზე არ შეიძლება იმოქ-მედოს ისეთმა გარემოებამ, რომელიც მას არ აფუძნებს.³ ამ სიტყ-ვებს ო. გამყრელიძე იმ დროს წერდა, როდესაც მკვლელობა გან-ზრახვაც შეიძლებოდა და გაუფრთხილებლობითაც. სისხლის სამარ-თლის მოქმედ კოდექსში კი, როგორც ცნობილია, ტერმინოლოგიუ-რი ცვლილება განხორციელდა და მკვლელობა მხოლოდ განზრახი ქმედებით ხორციელდება, ხოლო, თუ გაუფრთხილებლობით ქმე-დებას ადამიანის სიკვდილი მოჰყვა, მაშინ ასეთი ქმედება სიცოცხ-ლის მოსპობად ფასდება. თუმცა, სისხლის სამართლის კოდექსიდან შეიძლება სხვა მაგალითაც დავასახელოთ, რომლის საფუძველზეც უნდა ითქვას, რომ განზრახვა და გაუფრთხილებლობა უმართლო-ბის ხარისხზე ვერ იმოქმედებს. მაგალითად, ნივთი განზრახ იქნება განადგურებული თუ გაუფრთხილებლობით, ქმედების სოციალუ-რი საშიშროება, უმართლობის ხარისხი თანაბარია.

დაბოლოს, თუკი განზრახ ქმედების განხორციელებისას უმარ-თლობა უფრო მძიმეა, ვიდრე გაუფრთხილებლობისას, მაშინ ამ

¹ იხ. Курс уголовного права. Учебник для вузов. В пяти томах. Под редакцией проф. Н. Ф. Кузнецовой, доц. И.М. Тяжковой. Том 1, общая часть, учение о преступлении. Изд. «Зерцало-М», М., 2002, с. 154.

² Шавгулидзе Т.Г. Необходимая оборона. Тб., 1966, с. 15.

³ იხ. გამყრელიძე ო., სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1989, გვ. 160-161.

ლოგიკით გამოვა, რომ არაბრალეული ქმედებით განხორციელებულ უმართლობას ხარისხი საერთოდ არა აქვს.

განსხვავებულადაა საკითხი მიზანთან დაკავშირებით. თუკი მიზანი დანაშაულის დამამძიმებელ გარემოებადაა მოცემული, მაშინ უმართლობის ხარისხთან ერთად იზრდება ბრალის ხარისხიც. მაგალითად, მკვლელობა სხვა დანაშაულის დაფარვის ან მისი ჩადენის გაადვილების მიზნით.

მიზნისგან განსხვავებით მოტივი უმართლობის ხარისხზე გავლენას ვერ მოახდენს. უმართლობის ხარისხზე მხოლოდ ისეთი სუბიექტური ნიშანი იმოქმედებს, რომელსაც შეუძლია უფრო მეტი ზიანი მიაყენოს სამართლით დაცულ ობიექტს. მაგალითად, წინასწარი შეცნობით ორსული ქალის მკვლელობისას, წინასწარი შეცნობადობა უმართლობას ამძიმებს, რადგან ქალის სიცოცხლესთან ერთად ხდება ნაყოფის ხელყოფა. ანდა, თუკი ორი ან მეტი პირის მკვლელობის მიზნით ხდება მოქმედების განხორციელება, მაშინაც უმართლობის ხარისხი მძიმდება, რადგან ერთზე მეტი სიცოცხლის ხელყოფა ხდება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ უმართლობის ხარისხი, ქმედების საშიშროება იზრდება ისეთი ობიექტური ნიშნითაც, რომელიც ქმედებას უფრო აადვილებს ან ინტენსიურს ხდის. მაგალითად, ჯგუფის მიერ ჩადენილი დანაშაული.

რაც შეეხება მოტივს, მას თავისი ბუნებიდან გამომდინარე არ შეუძლია უმართლობის ხარისხზე იქონიოს გავლენა. მოტივი პერსონალური ხასიათისაა და მხოლოდ ბრალის ხარისხზე ახდენს გავლენას. მაგალითად, მკვლელობა ჩადენილი ანგარებით (სსკ-ის 109-ე მუხლის მე-3 ნაწ. „გ“ ქვეპუნქტი). სწორედ ამიტომაც, რომ თანამონაწილეობით დანაშაულის ჩადენისას თუნდაც ერთ-ერთ ამსრულებელს ან თანამონაწილეს შეცნობილი ჰქონდეს რომელიმე თანამზრახველის მოტივი, ეს ფაქტი მაინც ვერ იმოქმედებს მისი პასუხისმგებლობის სიმძიმეზე. ანალოგიური აზრი აქვს გამოთქმული ო. გამყრელიძეს.¹

მეხუთე. სისხლის სამართლის კანონმდებლობაზე დაკვირვებით შეიძლება ითქვას, რომ მოტივისაგან განსხვავებით მიზანს უნდა მივანეროთ პრივილეგირებული შემადგენლობის შექმნის შესაძლებლობა. მაგალითად, სსკ-ის 110-ე მუხლით (მკვლელობა მსხვერპლის თხოვნით) ქმედების კვალიფიკაციისათვის, სხვა პირობებთან ერთად, აუცილებელია დამნაშავეს ჰქონდეს მომაკვდავის ძლიერი ფიზიკური ტკივილისაგან გათავისუფლების მიზანი.

მართალია, მოტივი დანაშაულის პრივილეგირებულ შემადგენლობას არ ქმნის, თუმცა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ბრალის ხარისხს ვერ შეამსუბუქებს. ზოგჯერ მიზნის განსაზღვრისა და განხორციელებული ქმედებისათვის შესაბამისი სისხლისსამართლებრივი კვალიფიკაციის განხორციელებაში დიდ როლს თამაშობს დამნაშავის ქცევის მოტივის დადგენა. მაგალითად, აუცილებელი მოგერიების

¹ შეად. გამყრელიძე ო., დანაშაულის შუალობითი ამსრულებლობა და თანამსრულებლობა. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ. 1974, გვ. 162.

მდგომარეობაში მყოფმა მკვლევარების მარტივი შემადგენლობა განახორციელა თუ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებით მკვლევლობა, რომლის დროსაც დამნაშავეს უნდა ამოძრავებდეს თავდაცვის მიზანი, უაღრესად დიდი დახმარების განევა შეუძლია მოტივის განსაზღვრას. თუკი დადგინდება, რომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება განაპირობა შიშმა, დაბნეულობამ ან მღელვარებამ, სიტუაციის საერთო შეფასებით შესაძლებელია პირი გათავისუფლდეს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან ბრალის არარსებობის გამო.

დაბოლოს, სისხლის სამართლის კოდექსში 2007 წლის 4 ივლისს მე-15 მუხლში განხორციელებულ ცვლილებამდე მიზნის დაუდგენლობას შეიძლება გამოეწვია ერთი უმართლობის ნაცვლად რამოდენიმე უმართლობის დაფუძნება ან პირიქით. სახელდობრ, აქ საუბარია განგრძობადი დანაშაულისა და არაერთგზისი დანაშაულის ერთმანეთისაგან გამიჯვნაზე. მიზნის დაუდგენლობა უსამართლოდ ღმობიერი ან მძიმე სასჯელის დანიშვნის საფუძველი იყო, რადგან არაერთგზისობა ყოველთვის ორი ან მეტი დანაშაულის არსებობას გულისხმობს და შესაბამისად სასჯელიც უფრო მძიმე ინიშნება განგრძობად დანაშაულთან შედარებით, თუ, რა თქმა უნდა, განგრძობადი დანაშაული სხვა დამამძიმებელ გარემოებაში არ იყო ჩადენილი.

მოქმედი სსკ-ის მე-14 მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, „განგრძობადია სისხლის სამართლის კოდექსის ერთი მუხლით ან მუხლის ნაწილით გათვალისწინებული დანაშაული, რომელიც მოიცავს ერთიანი მიზნითა და საერთო განზრახვით ჩადენილ ორ ან მეტ ქმედებას“. როგორც ირკვეოდა, განგრძობადი და არაერთგზისი დანაშაულები ერთმანეთისგან სუბიექტური ნიშნებით იმიჯნებოდა. კერძოდ, განგრძობადი დანაშაულისას ობიექტურად აღებულ იქნა ცალკეული ქმედებები, არაერთგზისი დანაშაულისაგან განსხვავებით, ერთიანი მიზნითა და განზრახვით ხორციელდება. გ. ტყეშელიაძე განგრძობადი დანაშაულის დამახასიათებელ ერთერთ ნიშნად ერთიან და განუწყვეტელ ბრალს ასახელებდა.

იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ განგრძობადი დანაშაულის ცალკეულ ობიექტურ ქმედებებს სხვა ნიშნებთან ერთად უნდა ახასიათებდეს მსგავსი მოტივები და მიზანი.² მსგავს მოტივებზე მითითება არაა სავალდებულო, რადგან მოტივის ცვალებადობა გავლენას ვერ მოახდენს განგრძობადი დანაშაულის ბუნებაზე. სრულიად შესაძლებელია, მაგალითად, პირმა ავტომანქანის ძრავის ერთი ნაწილი პირველ დღეს მატერიალური დაინტერესების მოტივით მიითვისოს, ხოლო მეორე დღეს – სიყვარულის, შურისძიების ან მეგობრებში „ავტორიტეტის“ მოპოვების მოტივით.

¹ იხ. ტყეშელიაძე გ., პასუხისმგებლობა დანაშაულთა ერთობლიობისათვის. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1965, გვ. 32.

² იხ. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. Изд. «Юристъ», М., 2001, с. 264.

სსკ-ის მე-14 მუხლის პირველ ნაწილში განგრძობადი დანაშაულის ერთ-ერთ ნიშნად მიზანია დასახელებული, ამიტომ ლოგიკურია თუ ვიტყვით, რომ განგრძობადი დანაშაული მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით ხორციელდება, რადგან მიზანზე მითითება განზრახვის უმაღლეს სახეს, პირდაპირ განზრახვას გულისხმობს. ამ მხრივ მართებულად მსჯელობს გ. მამულაშვილი, რომ განგრძობადი დანაშაულის შემადგენელი ყველა დისკრეტული აქტი ერთიანი პირდაპირი განზრახვით ხორციელდება და ერთი მიზნისკენაა მიმართული.¹

დღეისათვის განგრძობადი და არაერთგზისი დანაშაულების მიზნით გამიჯვნამ დაკარგა აქტუალობა, რამდენადაც სისხლის სამართლის კოდექსში 2007 წლის 4 ივლისს მე-15 მუხლში განხორციელებული ცვლილებით არაერთგზისობის ერთ-ერთი ნინაპირობა არის მეორე დანაშაულის ჩადენა ნასამართლევი პირის მიერ, რის გამოც პრაქტიკულადაც და თეორიულადაც შეუძლებელია განგრძობად დანაშაულს ჰქონდეს ადგილი, როდესაც პირი მის მიერ ჩადენილი ქმედებისათვის ნასამართლევი და ამის შემდეგ კვლავ ახორციელებს იგივე დანაშაულს, რომლისთვისაც ნასამართლევი. აქ ერთიან მიზანსა და საერთო განზრახვაზე ყოველგვარი საუბარია ზედმეტია და ასეთ ვითარებაში ყოველთვის ადგილი აქვს დანაშაულის არაერთგზისობას.

§ 3. ბრალეული ქმედების მოტივირებულობის პრობლემა

ქართული სისხლის სამართლის კანონმდებლობა სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას ანესებს მხოლოდ და მხოლოდ დანაშაულის ჩადენისათვის. დანაშაულის ერთ-ერთი ელემენტი კი ბრალია, რომელიც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, უცილობლივ გულისხმობს უმართლობის ჩამდენის გაკიცხვას მისი შერაცხაობის გათვალისწინებით. ამ საკითხზე გ. ტყემელიაძე მიუთითებს, რომ „ბრალის ძირითადი ფუნქციაა შეფასება. ესაა მისი მთავარი დანიშნულება, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ იგი თავისუფალია აღწერილობითი მომენტისაგან, ბრალი ნიშნავს გაკიცხვას, მაგრამ ეს გაკიცხვა ეფუძნება ფსიქიკურ დამოკიდებულებას, მოტივებს“.²

ამგვარი გაკიცხვა მარტოოდენ მოსამართლის სუბიექტურ თვალსაზრისს კი არ გულისხმობს, არამედ გაკიცხვა კომპლექსური ცნებაა, რომელიც ობიექტური (ე.ი. უმართლობის) და სუბიექტური ნიშნების, ადამიანის სუბიექტური თვისებებისა და შესაძლებლობე-

¹ იხ. მამულაშვილი გ., ერთიანი დანაშაულის ცნება და ფორმები. ავტორეფერატი იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1994, გვ. 15-17.

² ტყემელიაძე გ., ბრალი შეფასებითი ცნებაა. სახელმწიფოსა და სამართლის აქტუალური პრობლემები (საიუბილეო კრებული, მიძღვნილი თსუ იურიდიული ფაკულტეტის 80 წლისთავისადმი), თსუ გამომცემლობა, თბ., 2003, გვ. 326.

ბის შეფასებას გულისხმობს (მაგალითად, ასაკი, ფსიქიკური შე-
რაცხაობა და სხვა ისეთი გარემოებების არარსებობა, რომლებიც
გამორიცხავენ სხვაგვარად ქცევის შესაძლებლობას). ლოგიკურია
თუ ვიტყვით, რომ ბრალეულ მოქმედებაზე საუბარი მხოლოდ მაშინ
შეიძლება, როდესაც ადამიანს თავისუფალი ქცევის შესაძლებლო-
ბა აქვს. ასეთი ქცევა კი მხოლოდ ნებელობითი მოქმედების დრო-
საა შესაძლებელი.

ვინაიდან დანაშაული ნებელობითი მოქმედებაა, არ უნდა იყოს
შემთხვევითი ის ფაქტი, რომ დანაშაულის ჩადენისას მოტივისა და
მიზნის დადგენა ქმედების დანაშაულად სწორი კვალიფიკაციის აუ-
ცილებელი ნინაპირობაა.

მოტივისა და მიზნის ერთ-ერთი ფუნქცია ისიცაა, რომ ისინი
საშუალებას იძლევა სხვა პირობებთან ერთად დავადგინოთ ქმედე-
ბა განზრახაა ჩადენილი თუ გაუფრთხილებლობით. „მოტივი და მი-
ზანი, – ნერს ბ. ვოლკოვი, – არა მარტო საშუალებას იძლევა დავა-
ხასიათოდ დამნაშავეს ფსიქიკური მდგომარეობა დანაშაულის ჩა-
დენისას, გამოვავლინოთ მართლსაწინააღმდეგო ქცევის მიზეზები,
არამედ მართებულად განვსაზღვროთ ბრალის ფორმა, დამნაშავეს
საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხი“.¹

მოტივი დანაშაულის სუბიექტური მხარის სხვა ნიშნებთან ერთად
ბრალის სოციალურ საფუძველს წარმოადგენს. მას ბრალის ცნებაში
შეაქვს მორალურ-ეთიკური შეფასების მომენტი. ერთსა და იმავე პი-
რობებში საკუთარი მოქმედების გაცნობიერებისა და მართლსაწინა-
აღმდეგო შედეგის გათვალისწინებისას ბრალი შეიძლება იყოს ნაკლე-
ბი ან მძიმე, თუკი არაერთგვაროვანია მოტივი ქვენა ხასიათიდან გა-
მომდინარე. მოტივი ბრალის ხარისხზე იმის მიხედვით ახდენს გავლე-
ნას, მოტივი ქვენა ხასიათისაა თუ ასეთ შინაარსს მოკლებული.²

იურიდიულ ლიტერატურაში დღესაც სადაოდ ითვლება სა-
კითხი იმის შესახებ, რომ შეიძლება თუ არა ვისაუბროთ არაპირდა-
პირი განზრახვით და გაუფრთხილებლობით ჩადენილ დანაშაუ-
ლებში მოტივისა და მიზანზე. ავტორთა ერთი ნაწილი მართებულად
მიუთითებს, რომ რამდენადაც ყველა დანაშაული ნებელობითია,
ამდენად შეუძლებელია რომელიმე დანაშაული მოტივისა და მიზ-
ნის გარეშე არსებობდეს. მეცნიერთა მეორე ნაწილი კატეგორიუ-
ლად გამორიცხავს მოტივისა და მიზნის არსებობას პირდაპირი
განზრახვით ჩადენილ დანაშაულთა გარდა. სისხლის სამართლის
ერთ-ერთი რუსულ კურსში ვკითხულობთ: „გაცილებით მართებუ-
ლია იმ მეცნიერთა აზრი, რომლის თანახმადაც, გაუფრთხილებლო-
ბით დანაშაულებთან მიმართებით შეიძლება ვისაუბროთ მხოლოდ
ქცევის და არა დანაშაულის მოტივისა და მიზანზე. ამის სასარგებ-

¹ Волков Б. С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 54.

² იხ. Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое. социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 76.

ლოდ მეტყველებს ის, რომ კანონმდებელი მოტივსა და მიზანს არ მიიჩნევს გაუფრთხილებლობით დანაშაულთა შემადგენლობების არც აუცილებელ და არც მაკვალიფიცირებელ ნიშნებად. ამასთან, მიზანი, რომელიც სასურველი შედეგის შესახებ წარმოდგენა, ვერანაირად ვერ ჯდება გაუფრთხილებელი ბრალის ფარგლებში. მიუხედავად იმისა, რომ ყოველი შერაცხადი ადამიანის ქცევა მოტივირებული და მიზანმიმართულია, ქცევის მოტივები გაუფრთხილებლობისას არ გვევლინება დანაშაულის მოტივებად, რადგან, უმეტესწილად, დანაშაულებრივად ითვლება არა ქმედება, არამედ დამდგარი მართლსაწინააღმდეგო შედეგი, რომლისკენაც პირი არათუ არ ისწრაფოდა, არამედ არც კი უშვებდა მათი დადგომის შესაძლებლობას¹.

უფრო ადრეულ იურიდიულ ლიტერატურაშიც ვხვდებით ისეთ მოსაზრებას, თითქოს გაუფრთხილებლობითი ბრალისას მოტივი და მიზანი არის არა დანაშაულის, არამედ ქცევის ნიშნები.²

მსგავს აზრს ავითარებს ა. რაროგიც: „მიგვაჩნია, რომ მეცნიერები, რომლებიც ამტკიცებენ მოტივთა და მიზანთა არსებობას გაუფრთხილებლობით დანაშაულებში, უშვებენ ამ მოვლენებისადმი სისხლისსამართლებრივი და კრიმინოლოგიური მიდგომის ერთმანეთში აღრევას. კრიმინოლოგიას საქმე აქვს ადამიანის ქცევის სხვადასხვა ფორმებთან, რომლებიც ასე თუ ისე დაკავშირებულია დანაშაულთან. ამიტომ სრულიად ბუნებრივია, რომ კრიმინოლოგიური ანალიზის საგანი შეიძლება იყოს არა მარტო კრიმინალური ქცევის, არამედ მის განხორციელებამდე ჩადენილი ქცევის და პოსტკრიმინალური ქცევის მოტივებიც. რამდენადაც სისხლის სამართალი იკვლევს მხოლოდ დანაშაულებრივ ქცევას, ამდენად იმ მოტივებიდან, რომლებმაც განსაზღვრეს ამა თუ იმ პირის სოციალურად მნიშვნელოვანი ქცევა, სისხლის სამართლისათვის მნიშვნელოვანია მხოლოდ ისინი, რომლებმაც უბიძგეს დანაშაულის ჩადენისაკენ და მასში გამოვლინდნენ, ე.ი. დანაშაულებრივი მოტივები ანუ უფრო ზუსტად – დანაშაულის მოტივები“³.

ბ. ვოლკოვი მართებულად არ იზიარებს იმ მეცნიერთა მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც, მოტივი და მიზანი მხოლოდ განზრახი ბრალის ნიშნებია, რამეთუ გაუფრთხილებლობისას არ არსებობს დამნაშავის მიზანმიმართულება და, ამავდროულად დამნაშავეს არ გააჩნია დანაშაულის ჩადენის განზრახვა. ასეთი მტკიცება მისი აზრით: „არა მარტო ეწინააღმდეგება დანაშაულის, როგორც ნებელობითი აქტის გაგებას, არამედ უსაგნოდ აქცევს სისხლის სა-

¹ Курс уголовного права. Учебник для вузов. В пяти томах. Под редакцией проф. Н. Ф. Кузнецовой, доц. И.М. Тяжковой. Том 1, общая часть, учение о преступлениях. Изд. «Зерцало-М». М., 2002, с. 348-349.

² იხ: Курс советского уголовного права, (часть общая). т. 1, Л., Изд. ЛГУ, 1968, с. 442; Трайнин А.Н. соч., с. 221-222.

³ Рагог А. И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. М., 2001, с. 62-63.

მართლის კანონს, რომელიც პასუხისმგებლობას აწესებს გაუფრთხილებლობითი ქმედებისათვის. თუკი პირის ნება არაა დაკავშირებული დამდგარ შედეგებთან (ხაზგასმა ჩემია - ი.დ.), მაშინ აშკარაა, რომ არ არსებობს საფუძველი სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისათვის. განზრახი და გაუფრთხილებლობითი დანაშაული ერთმანეთისაგან განსხვავდება არა მოტივირებული მოქმედების არსებობით ან არარსებობით (ხაზგასმა ჩემია - ი.დ.), არამედ ამ მოქმედების შინაარსით. კერძოდ, ამ მოქმედების გაცნობიერების არაერთგვაროვანი შინაარსით (ხაზგასმა ჩემია - ი. დ.) და შედეგისადმი სხვადასხვაგვარი დამოკიდებულებით".¹

არაპირდაპირი განზრახვისას მოტივი და მიზანი შეუძლებელია რომ არ იყოს. ცნობილია, რომ განზრახვის ერთ-ერთი კომპონენტი მართლწინააღმდეგობის შეგნებაა. მაშასადამე, პირის მოტივის ჩამოყალიბებაში სამართლებრივი ნორმის იგნორირება არაპირდაპირი განზრახვით დანაშაულის მოტივაციის ფაქტორის სახით მოქმედებს, მაგრამ მიზანი, რომელიც დამდგარ დანაშაულებრივ შედეგს არ ემთხვევა, მიიღწევა ისეთი საშუალებითა და ხერხით, რომლის გამოყენებასაც კაუზალური პროცესი ისე შეუძლია წაიყვანოს, რომ იგი ალბათობის მაღალი ხარისხით გამოიწვევს მართლწინააღმდეგო შედეგს.

არაპირდაპირი განზრახვითა და თვითიმედოვნებით ჩადენილი ქმედებებისას, დანაშაულის ნებელობითი შინაარსი მდგომარეობს სხვა მიზნებისაკენ მიმართულ ქმედებაში. მაგალითად, ხალხმრავალ ადგილზე უმისამართო სროლისას მოქმედების მიზანი, მართალია, არ არის კონკრეტული პიროვნების მოკვლა, მაგრამ დამნაშავე მიზნად ისახავს საზოგადოებრივი წესრიგის დარღვევას.²

თუკი არაპირდაპირი განზრახვისას პირი ისწრაფვის მართლწინააღმდეგო შედეგის დადგომის საწინააღმდეგო მიზნის განხორციელებისაკენ, მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი შედეგი დადგება, თვითიმედოვნებისას პირის მოქმედება დასახული მიზნის მისაღწევად დაკავშირებულია მართლწინააღმდეგო შედეგის აცილების მიზანთან.

დებულება, რომ ყოველი დანაშაული ნებელობითი ხასიათისაა, საკმარისი საფუძველი უნდა გამხდარიყო მეცნიერებისათვის, ეკვლიათ გაუფრთხილებლობით ჩადენილ დანაშაულებში მოტივისა და მიზნის გამოვლენის სპეციფიკური ფორმები და არ უნდა წარმართათ თავისი კვლევები მოტივისა და მიზნის უარყოფისაკენ. გაუფრთხილებლობით დანაშაულებში მოტივისა და მიზნის უარყოფა დასმული პრობლემის ზედაპირული განხილვის შედეგი უნდა იყოს. კერძოდ, ასეთი აზრის განვითარებას ხელი შეუწყო იმ ფაქტმა, რომ

¹ იხ. Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 78.

² იხ. Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 42.

დამნაშავის მოქმედების მოტივი არ კმაყოფილდება გაუფრთხილებლობით ჩადენილი დანაშაულით გამოწვეული შედეგით, რამეთუ მოქმედების მიზანი მიუღწეველი რჩება. მაგალითად, ა-ს სურს ავადმყოფის დროულად მიყვანა საავადმყოფოში, რის გამოც ავტომანქანით მოძრაობის დაშვებულ სისწრაფეს გადააჭარბებს და ფეხით მოსიარულეს დააზიანებს. აქ მოტივმა (მაგალითად, დაზარალებულის გარდაცვალების შიში) გამოიწვია დისჰარმონია, რომლის მოხსნისთვის აუცილებელია დაზარალებულის საავადმყოფოში მიყვანა, რომელიც მიზნის (გადაარჩინოს ადამიანი) მიღწევის საშუალებად გვევლინება.

მართებულია ბ. ვოლკოვის მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა ყოველთვის არაა განპირობებული სასურველი საზოგადოებრივად საშიში შედეგის დადგომით, რომელიც ნების უშუალო გამოხატულებაა. ასეთი თანხვედრა მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით ჩადენილ დანაშაულებში შეიძლება, სადაც შედეგი მოქმედების მიზანია. არაპირდაპირი განზრახვითა და გაუფრთხილებლობით ჩადენილ დანაშაულებში შედეგი გვევლინება არა როგორც მოქმედების მიზანი, არამედ გვერდით, მეორად შედეგად.¹

ვ. მაყაშვილი დანაშაულებრივი თვითიმედოვნებისას არ გამოირიცხავს ქმედების მოტივირებულობას და მოტივაციის პროცესს ასე ახასიათებს: „დანაშაულებრივი თვითიმედოვნებისას სწორედ შედეგის არდადგომის შესახებ წარმოდგენას ეძლევა გადამწყვეტი მნიშვნელობა და იქცევა იმ ერთ-ერთ მოტივად, რომელიც განამტკიცებს პირის გადანყვეტილებას იმოქმედოს დასახული მიზნის მისაღწევად“.²

ეს მოსაზრება მცირეოდენ შესწორებას მოითხოვს. კერძოდ, შედეგის არდადგომის შესახებ წარმოდგენა მოტივი კი არ არის თვითიმედოვნებისას, არამედ მოტივაციის ერთ-ერთი სუბიექტური ფაქტორია, რომელიც ადამიანის პრაქტიკული მოქმედების გადანყვეტილებას განამტკიცებს. გადანყვეტილების განმტკიცების შესახებ თვით ვ. მაყაშვილიც მიუთითებს, მაგრამ ამ ფუნქციას მოტივს მიაწერს. ამ კუთხით კი გამოდის, რომ მოტივს მოტივი განამტკიცებს. ეს კი ფსიქოლოგიურად შეუძლებელია, რადგან ერთ მოქმედებას მხოლოდ ერთი მოტივი შეიძლება დაედოს საფუძვლად.

თვითიმედოვნებისას, რომელიც ნინდახედულობის გაცნობიერებული დარღვევაა, საკუთარი მოქმედების განპირობებულობა უფრო მკაფიოდ გვევლინება. ასეთ დანაშაულებში მოტივი, ასე ვთქვათ, „უშვებს საკუთარი თავის შეგრძნებას“, ხოლო დაუდევრობისას უნდა გადანყდეს შემდეგი საკითხი: – შეეძლო თუ არა პირს გაეთვალისწინებინა საკუთარი მოქმედების შედეგი. ამ კითხვაზე პა-

¹ იხ. Волков Б. С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 39.

² Макашвили В. Г. Уголовная ответственность за неосторожность. М., 1957, с. 38.

სუხის გასაცემად აუცილებელია ვიცოდეთ ამ პირის ქცევის მოტივი. მაგალითად, დაუდევრად მოქმედი მეისრის პასუხისმგებლობის განსაზღვრისათვის აუცილებელია დადგინდეს, რითი ხელმძღვანელობდა მოქმედების განხორციელებისას და იყო თუ არა ასეთი მოქმედება შეუთავსებელი მასზე დაკისრებული მოვალეობისადმი.¹

მოტივისა და მიზნის არსებობას გაუფრთხილებლობით დანაშაულებში არც იონ ლექშასი უარყოფს: – მოტივები დამნაშავეის კონკრეტულ მიზნებს განსაზღვრავენ როგორც განზრახვი, ისე გაუფრთხილებლობითი დანაშაულისას. პირდაპირი განზრახვისაგან განსხვავებით, გაუფრთხილებლობისას დამნაშავეს არა აქვს ამა თუ იმ დანაშაულის ჩადენის გაცნობიერებული მიზანი. მაგალითად, რკინიგზის მეისრეს ჩაეძინა, რასაც მატარებლის მარცხი მოჰყვა. მისი მიზანი იყო ძილის დაკმაყოფილება და არა ხალხისთვის სიცოცხლის მოსპობა და რკინიგზის ტრანსპორტის მოძრაობისთვის საფრთხის შექმნა. ამ დროს მეისრის მიზანი, რომელიც მიმართული იყო ძილის დაკმაყოფილებისაკენ, განიცდის მის მიერ თავისი მოვალეობის გაცნობიერების უკმარისობას (ხაზგასმა ჩემია – ი. დ.).²

მართებულია ბ. ვოლკოვის მოსაზრება, რომ, თუ მეისრემ გულმავინყოფის გამო არ გადაწია ისარი, რასაც მატარებლის მარცხი მოჰყვა, მაშინ აშკარაა, რომ ამ შედეგის მიზეზი მოვალეობასთან შეუთავსებელი მეისრის ნებელობითი ქცევა იყო. მაშასადამე, გაუფრთხილებლობისას მოტივი და მიზანი ანტისაზოგადოებრივ ხასიათს ატარებს.³

გაუფრთხილებლობით ჩადენილი დანაშაულის მოტივირებულობაზე მიუთითებს ბ. უტევსკიც: – „ყოველი ქმედების მოტივით განპირობებულობა ეხება არა მარტო განზრახვ ქმედებებს (ამიტომ არასწორია მოტივის მხოლოდ განზრახვასთან დაკავშირების მცდელობები), არამედ გაუფრთხილებლობით განხორციელებულ ქმედებებსაც“.⁴

ანალოგიურ მოსაზრებას გამოთქვამს ბ. ვოლკოვი: „მოტივი ნების აუცილებელი ელემენტია; მის გარეშე არ შეიძლება რომელიმე ადამიანური საქმიანობის მოაზრება. გაუფრთხილებლობითი დანაშაულის მოტივირებულობის უარყოფით ჩვენ მას ვართმევთ ძირითად თვისებას, რომლის გარეშეც არ არსებობს არც გაკიცხვა და არც სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა... განზრახვი მოქმედებისაგან განსხვავებით დაუდევრობისას ნება, როგორც მიზანი და მოტივი, არ ვრცელდება მართლსაწინააღმდეგო შედეგებზე. ისინი მოცემულია ისეთ აქტებში, რომლებიც შეუთავსებელია პი-

¹ იხ. Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 79.

² იხ. Лекшас Ион. Вина как субъективная сторона преступного деяния. (Перевод с немецкого) М., 1958, с. 18-20.

³ იხ. Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 44.

⁴ Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве. М., 1950, с. 149.

რის ვალდებულებებთან“. მაგალითად, როგორ დავადგინოთ ექიმის ბრალეულობა ავადმყოფისათვის დახმარების აღმოუჩენლობისას, თუ არ დავადგინეთ მისი მოქმედების მოტივი.¹

მოტივისა და მიზნის არსებობაზე ბ. ხარაზიშვილიც მიუთითებს არა მარტო არაპირდაპირი განზრახვისას, არამედ გაუფრთხილებლობით ჩადენილ დანაშაულებშიც, სადაც მოტივი და მიზანი დანაშაულის შემადგენლობის ფარგლებს გარეთაა მოხსენიებული, მაგრამ, მისი აზრით, ეს სრულებით არ მიუთითებს ქმედების არამოტივირებულობაზე. მას ასეთი მაგალითი მოჰყავს: „სუბიექტი ესვრის ხეზე მჯდომ ჩიტს, სადაც იმყოფება მებაღე. ამ დროს პირი უსაფუძვლოდ იმედოვნებს მართლსაწინააღმდეგო შედეგის აცილებას. გასროლის შედეგად ტყვია ხვდება მებაღეს. მოცემულ მაგალითში სუბიექტის მოტივი არის სპორტული ინტერესი, ხოლო მიზანი – ჩიტის მოკვლა“.²

დასმული პრობლემის კვლევისას ხელოვნურადაა დაპირისპირებული ნება და მოქმედება, ქცევა და შედეგი. „პირის ქცევა გაუფრთხილებლობისას, – ნერს ბ. ვოლკოვი, – რომელიც ეწინააღმდეგება მასზე დაკისრებულ მოვალეობებს, არის სწორედ ის ნებელობითი აქტი, რომელიც განსაზღვრავს საზოგადოებრივად საშიში ქმედების მიმართულებას. შედეგი გაუფრთხილებლობისას არის არა საფუძველი (ხაზგასმა ჩემია – ი.დ.), არამედ სისხლისსმართლებრივი პასუხისმგებლობის აუცილებელი პირობა. სისხლისსმართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველი აქაც არის მართლსაწინააღმდეგო ქმედება, რომლის არსი, როგორც ზემოთ იყო ნაჩვენები, მდგომარეობს იმაში, რომ იგი შეუთავსებელია პირზე დაკისრებული მოვალეობისადმი იყოს ფრთხილი, ყურადღებიანი, წინდახედული“.³

აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომლის თანახმადაც, გაუფრთხილებლობითი დანაშაული იმპულსური ქცევაა. კერძოდ, მ. უგრეხელიძე დ. უზნაძის თეორიაზე დაყრდნობით გაუფრთხილებლობის იმპულსურობას იმით ხსნის, რომ გაუფრთხილებლობა განწყობის დონეზე მიმდინარე ფსიქიკური აქტივობაა და იმპულსური ქცევის მსგავსად გაუფრთხილებლობისას ადგილი აქვს უყურადღებობას, რის გამოც „სოციალურად საზიანო შედეგების განხორციელების შესაძლებლობა გაუფრთხილებლობისთვის შინაგანადაა დამახასიათებელი“.⁴

¹ იხ. Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 91.

² Харашивили Б. В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве. Гос. изд. «Цодна», Тб. 1963, с. 88-91.

³ Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 79.

⁴ Угрехелиძე М.Г. К вопросу о психологической природе неосторожности. Журнали „მაცნე“, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1972, 4, გვ. 176.

შეუძლებელია რომელიმე კრიმინალისტიკმა რაიმე არგუმენტი მოიყვანოს იმის საწინააღმდეგოდ, რომ ნებისმიერი დანაშაული ნებელობითი ხასიათისაა. ლოგიკურია თუ ვიცყვით, რომ ყოველი დანაშაული მოტივირებული და მიზანმიმართულია. თუკი ადამიანის ქცევის მიზანი და დამდგარი შედეგი ერთმანეთს არ ემთხვევა, ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ პირის მოქმედება ამ შემთხვევაში უმოტივოა და შესაბამისად უმიზნო, არამედ მოტივაციის სტრუქტურაში უნდა ვეძებოთ ის მიზეზები, რამაც განაპირობა მიზნის განუხორციელებლობა. ვთქვათ, სტუდენტი გამოცდის წინ რამოდენიმე საკითხს არ სწავლობს იმ იმედით, რომ მას ეს საკითხები არ შეხვდება. მოხდა ისე, რომ სტუდენტს მართალაც შეუსწავლელი საკითხები შეხვდა და ჩაიჭრა. უდავოა, რომ გამოცდაზე ჩაჭრა მისი თვითიმედოვნების შედეგია. განა ვინმეს შეუძლია თქვას, რომ, ვინაიდან შედეგი სტუდენტის გამიზნული მოქმედებით არ დადგა, მისი ქცევა არაა მოტივირებული? რა თქმა უნდა, არა. ადამიანის ნებელობითი მოქმედების განხორციელებაზე გავლენას ახდენს სუბიექტური და ობიექტური ფაქტორები. „ადამიანის მოქმედების განმსაზღვრელი ფაქტორები, - წერს დ. კიკნაძე, - იყოფა ორ ჯგუფად - სუბიექტურად და ობიექტურად. ობიექტურ ფაქტორებს მიეკუთვნება ადამიანის მოქმედების გარემო და ქცევა, ხოლო სუბიექტურს - მოთხოვნილებანი და მის საფუძველზე წარმოშობილი ინტერესები, სურვილები, მისწრაფებები, მიზნები, გრძნობები, მოტივები, განწყობები და სხვ.“¹

მ. უგრეხელიძემ საკუთარი მოსაზრება გაუფრთხილებლობით ჩადენილი დანაშაულის შესახებ სხვა ნაშრომშიც გამოთქვა: - „დაუდევრობის თავისებურება იმით გამოიხატება, რომ ადამიანის ყურადღების აქტივობას რომელიმე გარკვეული მიმართულებით თან ახლავს დამატებით ამავე ყურადღების პასიურობა სხვა რომელიმე მიმართულებით“²

ეს უკანასკნელი შეხედულება ნაკლებადაა დასაბუთებული. მართებულად შენიშნავს გ. ნაჭყებია, რომ „თუ განზრახვის ფსიქოლოგიური ბუნება ნებისმიერია, ხოლო გაუფრთხილებლობის - იმპულსური, მძიმე შედეგიანი დელიქტების (საბჭოთა სსკ-ის 110-ე მუხლის მეორე ნაწ. (მოქმედი სსკ-ის 117-ე მუხლის მე-2, მე-4, მე-6 ან მე-8 ნაწ. ჩამატება ჩემია - ი.დ.) ფსიქოლოგიური ბუნება ერთდროულად ნებისმიერიც იქნება და იმპულსურიც. მაგრამ დ. უზნაძის ფსიქოლოგიური თეორიის საფუძველზე, ეს იმის მტკიცებასაც ნიშნავს, რომ ერთსა და იმავე სუბიექტს ერთდროულად შეუძლია შექმნას როგორც ნებისმიერი, ისე იმპულსური ქცევის განწყო-

¹ Кикиадзе Д.А. Система факторов действия и развития личности. Изд. «сабчота сакартвелო», Тб., 1982, с. 15.

² უგრეხელიძე მ., დაუდევრობის დროს მორალური ბრალის დასაბუთებისათვის, ყურნალი „საბჭოთა სამართალი“, 1975, 1, გვ. 9.

ბა. როგორაა ეს შესაძლებელი?"¹ გ. ნაჭყებია გაუფრთხილებლობის სოციალურ-ფსიქოლოგიურ შინაარსს ფიქსირებულ განწყობაში ხედავს, რომელიც არც ნებისმიერია და არც იმპულსური.²

თუკი ადამიანის დასახული მიზანი ვერ მიიღწევა და სხვა შედეგი დადგება, მაშინ ადგილი აქვს სუბიექტის შეცდომას ანუ ობიექტური ფაქტორებისათვის არასათანადოდ ანგარიშის განევას. რატომ ხდება ისე, რომ კაუზალური პროცესი იმ გზით წარმართება, რომელიც პირს არ უნდა? ამ შეკითხვაზე პასუხი ერთია: იმიტომ, რომ ადამიანი მცდარად აღიქვამს გარე სამყაროს იმ ფაქტორებს, რომლებიც მონანილებენ ნებელობითი ქცევის განხორციელებაში. ქცევის მოტივირებულობა არ ნიშნავს იმას, რომ ადამიანის მოქმედებას ყოველთვის უნდა მოჰყვეს ის შედეგი, რომელიც პირს სურს. ადამიანის მოქმედება რომ ყოველთვის სასურველი შედეგით მთავრდებოდეს, მაშინ სამყარო დაბრკოლებების გარეშე იარსებებდა. მაგალითად, ა. ოთახში ანთებულ სანთელს დატოვებს და მის დაუდევრობას სახლის დანვა მოჰყვება; ანდა მოჭიდავე დაუდევრად იქცეოდა და არასწორი პოზიციის გამო წააგო. არის თუ არა მათი მოქმედებები მოტივირებული? რა თქმა უნდა არის, რადგან ადამიანს ცხოველისაგან განსხვავებით აქვს ცნობიერება, რაც მას საშუალებას აძლევს იმოქმედოს სხვაგვარად ანუ იმოქმედოს არა ისე, როგორც მას სურს, არამედ ისე, როგორც ამას მისი სოციალური სტატუსი, მისი მოვალეობა მოითხოვს. თუკი ადამიანი სოციალური არსებაცაა, ამიტომ იგი ვალდებულია ანგარიში გაუწიოს საზოგადოებაში მოქმედ ქცევის ნესებს.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ პირდაპირი განზრახვით ჩადენილი დანაშაულისაგან განსხვავებით, სადაც დანაშაულებრივი მიზანი ეჭვგარეშეა, არაპირდაპირი განზრახვითა და გაუფრთხილებლობით ჩადენილი დანაშაულებისას მიზანი ზოგადად მართალია არ არის დანაშაულებრივი (ამიტომაცაა, რომ ევენტუალური განზრახვით და გაუფრთხილებლობით დანაშაულის მომზადება და მცდელობა არ შეიძლება), მაგრამ შეუძლებელია მოტივაციის პროცესში მონანილე ყველა ფაქტორი უმნიშვნელო იყოს უარყოფითი შეფასების თვალსაზრისით, რადგან ნებელობით მოქმედებაზე გავლენის მქონე ობიექტური ფაქტორები მცდარადაა შეფასებული და ამის საფუძველზე მიზნის მისაღწევად შერჩეული მოქმედების ხერხს და საშუალებას მივყავართ დანაშაულებრივ შედეგამდე. დანაშაულებრივი შედეგი კი გამოავლენს მოქმედების ხერხისა და საშუალების მიუღებლობას სამართლისათვის. სწორედ, სათანადო ყურადღების გამოუჩენლობის გამო იკიცხება პირი არაპირდაპირი განზრახვით და გაუფრთხილებლობით ჩადენილი დანაშაულისთვის იმდენად, რამ-

¹ ნაჭყებია გ., ნებისყოფის თავისუფლების პრობლემა სისხლის სამართალში. სადისერტაციო ნაშრომი იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1975, გვ. 67.

² იბ. იქვე, გვ. 68-69.

დენადაც მოტივაციის პროცესის ობიექტური ფაქტორებისადმი უყურადღებო დამოკიდებულებამ გამოიწვია დანაშაულებრივი შედეგი (უყურადღებობის ხარისხი ცვალებადობს ანუ მატულობს არაპირდაპირი განზრახვიდან დაუდევრობისაკენ). თუკი ეს ფაქტორები მონაწილეობენ მოტივაციის პროცესში, მაშასადამე, მოტივის ჩამოყალიბებაში, მაშინ ლოგიკურია თუ ვიტყვი, რომ მათ გამო მოტივიც და მიზანიც აურყოფით ელფერს იძენს, რადგან მოტივისა და მიზნის შეფასება აზრს იძენს კონკრეტული დროისა და ადგილის მიხედვით. განსახილველ ვითარებაში კი მოტივი და მიზანი გაკიცხვის ობიექტი უნდა გახდეს, რამეთუ მოტივის დაკმაყოფილება და მიზნის მიღწევა, კონკრეტული დროისა და ადგილის გათვალისწინებით, დანაშაულებრივი ხერხითა და საშუალებით ხდება.

§ 4. დანაშაულის სტადიების გამმიჯნავი სუბიექტური კრიტერიუმები

სისხლის სამართლის ქართული კანონმდებლობით პასუხისმგებლობა დანესებულია არა მარტო დამთავრებული, არამედ დაუმთავრებელი დანაშაულისათვის. პასუხისმგებლობის ინდივიდუალიზაციის პრინციპიდან გამომდინარე დიდი მნიშვნელობა ენიჭება დანაშაულის სტადიების ზუსტად დადგენას, რადგან დანაშაულის მომზადებისას სამართლით დაცულ ობიექტს ჯერ კიდევ არ შექმნია საფრთხე დანაშაულის მცდელობისაგან განსხვავებით, ხოლო დანაშაულის მცდელობისას ჯერ კიდევ არაა სამართლით დაცული ობიექტი დაზიანებული (ვინრო გაგებით), როგორც ამას ადგილი აქვს დამთავრებული დანაშაულისას. მაშასადამე, სოციალური საშიშროების თვალსაზრისით დანაშაულის ყოველი მომდევნო სტადია უფრო მძიმეა მის წინამორბედ სტადიასთან შედარებით.

დანაშაულის სტადიების სწორად დადგენას განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს მაშინ, თუ კანონმდებელი დანაშაულის სტადიებისათვის პასუხისმგებლობის დიფერენციაციას ახდენს. „პასუხისმგებლობის ინდივიდუალიზაცია, – ნერს გ. ნაჭყებია, – პრაქტიკულად შეუძლებელი იქნებოდა, თუ კანონმდებელი სისხლის სამართლის კანონში არ გაითვალისწინებდა პასუხისმგებლობის დიფერენცირებულ ზომებს. ამდენად, პასუხისმგებლობის დიფერენციაცია და ინდივიდუალიზაცია არსებითად ერთი პრინციპია, რომელიც მიმართულია კანონმდებელზე, ხოლო სასჯელის დანიშვნა, როგორც პრაქტიკული პროცესი, სისხლის სამართლის კანონის შესაბამისად ხორციელდება“¹.

ამ მხრივ აღსანიშნავია სსკ-ის 56-ე მუხლის მე-4 ნაწილი, სადაც განსხვავებული „საშელავათო“ პირობაა დადგენილი იმ დანაშაულთათვის, რომლებისთვისაც სანქციით დანესებულია უვადო თავისუფლების

¹ ნაჭყებია გ., სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანი. გამომ. „მერიდიანი“, თბ., 1998, გვ. 139.

აღკვეთა. კერძოდ, ამ სახის დანაშაულთა მომზადებისთვის ან მცდელობისთვის უფადო თავისუფლების აღკვეთა არ ინიშნება.

როგორც ვხედავთ, დანაშაულის სტადიების არასწორმა განსაზღვრამ შეიძლება დამნაშავეს უკანონოდ დაუმძიმოს ანდა, პირიქით, შეუმსუბუქოს სასჯელი.

დანაშაულის სტადიების დადგენისათვის, რა თქმა უნდა, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქმედების ობიექტურ თვისებებს. მაგალითად, თუ სახლში პირი შევიდა მკვლელობის განსახორციელებლად, ადგილი აქვს დანაშაულის მომზადებას, ხოლო ქურდობის ჩასადენად სახლში შესვლა დანაშაულის მცდელობად უნდა ჩაითვალოს.

დანაშაულის ბუნებიდან გამომდინარე ზოგჯერ შეუძლებელია სწორად განვსაზღვროთ დანაშაულის სტადიები ქმედების გარეგანი დახასიათებით. ამიტომ ქმედების სწორი კვალიფიკაციისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება დამნაშავეს განზრახვის, მოტივისა და მიზნის შესწავლას.

„კანონში რაც არ უნდა მკვეთრად იყოს აღნიშნული ყოველი სტადიის ობიექტური თვისებები, ისინი, რა თქმა უნდა, ვერ ამონურავენ ყველა გამმიჯნავ ნიშნებს; სტადიების შეფასებისათვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს დანაშაულის სუბიექტურ თვისებებს, განსაკუთრებით მოქმედების მიზანს (ხაზგასმა ჩემია - ი. დ.)“.¹

ადამიანის განხორციელებული ქმედება, მაგალითად, იარაღის შეძენა, დარაჯის მიერ სიგნალიზაციის გამორთვა, მეგობართან სახლში შესვლა და ა.შ., ობიექტური თვალთახედვით სამართლისათვის უმნიშვნელოა, მაგრამ, როგორც კი დავინყებთ სუბიექტის მოტივისა და მიზნის შესწავლას, ფაქტობრივად არსებული სურათი შეიძლება რადიკალურად შეიცვალოს. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან ქმედების მართლწინააღმდეგობას ზოგჯერ პირის მოქმედების მიზანი აფუძნებს.

სისხლის სამართლის კოდექსის მე-18 მუხლის პირველი ნაწილის მიხედვით დანაშაულის მომზადება მხოლოდ განზრახ შეიძლება. მიუხედავდ იმისა, რომ განზრახვა ორი სახისაა - პირდაპირი და არაპირდაპირი - იურიდიულ ლიტერატურაში თითქმის აღარავინ კამათობს იმის შესახებ, რომ მომზადება მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით შეიძლება. თუმცა, ვხვდებით ამ საკითხისადმი სხვაგვარი აზრის დასაბუთების მცდელობასაც. მაგალითად, ა. კოზლოვი წერს: „... ვფიქრობთ, რომ სრულიად დასაბუთებულად უარყოფენ სისხლის სამართალში მხოლოდ განზრახ მომზადების არსებობას და გვთავაზობენ ვცნოთ გაუფრთხილებლობით მომზადების პრაქტიკულ მიზანშეწონილობა და სისხლისსამართლებრივი მნიშვნელობა“.²

¹ Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 99.

² დანერჩილებით იხ: Козлов А. П. Учение о стадиях преступления, серия «теория и практика уголовного права и уголовного процесса», изд. «Юридический центр», Санкт-Петербург, 2000, с. 212-259.

მართალია, სსკ-ის მე-19 მუხლის პირველი ნაწილი დანაშაულის მცდელობის განსაზღვრისას არ აკონკრეტებს მცდელობა პირდაპირი განზრახვით შეიძლება თუ არაპირდაპირით, მაგრამ საკითხის ღრმა ანალიზი საშუალებას მოგვცემს დავასკვნათ, რომ დანაშაულის მცდელობა მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით შეიძლება. თუმცა, უახლეს ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში ხვდებით მოსაზრებასაც ევენტუალური განზრახვით დანაშაულის მცდელობის დამკვიდრების შესაძლებლობის შესახებ.¹

ევენტუალური განზრახვით მცდელობის შესაძლებლობას უარყოფს თ. წერეთელი: – „მცდელობის კონსტიტუციური ნიშანი იმაში მდგომარეობს, რომ დანაშაულებრივი ნება მიმართულია დანაშაულის განხორციელებაზე“.²

ცნობილია, რომ ადამიანის ნებელობითი ქცევა მიზანმიმართულ ხასიათს ატარებს. მაშასადამე, პირს ამ დროს ყოველთვის სურს რაიმე შედეგის მიღწევა, რომლის განხორციელება, თავის მხრივ, ქცევის მოტივის დაკმაყოფილებას იწვევს, ე.ი. ადამიანი შეიძლება მხოლოდ იმისთვის ემზადებოდეს ან იმას ცდილობდეს, რაც მისი მოქმედების მიზანს შეადგენს. სისხლისსამართლებრივი თვალსაზრისით, მომზადება და მცდელობა მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით შეიძლება, რადგან მიზანი მარტოდენ პირდაპირი განზრახვის ელემენტია.³

ამ მხრივ ყურადღებას იპყრობს ო. გამყრელიძის მოსაზრება: „დანაშაულებრივი შედეგის განხორციელების მიზანი პირდაპირი განზრახვის აუცილებელი ელემენტია. ევენტუალური განზრახვისათვის არ არის დამახასიათებელი შედეგის განხორციელების მიზანი, ვინაიდან დამნაშავეს არ სურს შედეგი. პირდაპირი განზრახვის დროს სურვილი და მიზანი ერთმანეთს ემთხვევა, ერთი მეორის გარეშე არ არსებობს. ევენტუალური განზრახვის დროს კი, პირიქით, კაცს დანაშაულებრივი შედეგის განხორციელების არც სურვილი აქვს და არც მიზანი“.⁴

მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით დანაშაულის მცდელობის განხორციელების შესაძლებლობას ო. გამყრელიძე მის შემდგომ ნაშრომებშიც ასაბუთებს. მართლაც, უდავოა ის ფაქტი, რომ მცდელობის საკანონმდებლო განსაზღვრებაში მოხსენიებული სიტყვები

¹ იხ. ტურავა მ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, მეექვსე შეესებულებული და გადაამუშავებული გამოცემა, თბ., 2006, გვ. 76.

² წერეთელი თ., დანაშაულის მომზადება და მცდელობა. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1961, გვ. 176.

³ იხ. სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი. ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორები: გ. ტყეშელიაძე, გ. ნაჭყებია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2004, გვ. 164-165.

⁴ გამყრელიძე ო., სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1989, გვ. 68.

„უშუალოდ“ და „მიმართული“ პირდაპირ განზრახვას გულისხმობს.¹

მსგავსი მოსაზრება გამოთქმული აქვს ა. რაროვსაც: – „... სიტყვა „უშუალოდ“ ნიშნავს: პირდაპირს, ძირითადად, პირველ რიგში, ხოლო „უშუალოდ მიმართული“ თანაბარმნიშვნელოვანია შემდეგი სიტყვების: პირდაპირ გამიზნული, დაგეგმილი. ხოლო მიზანმიმართული, გეგმაზომიერი მოქმედება ყოველთვის განისაზღვრება სურვილით“.²

დანაშაულის მომზადებისა და მცდელობის ევენტუალური განზრახვით ჩადენის შესაძლებლობას უარყოფენ საბჭოთა სისხლის სამართლის კურსის ავტორებიც.³

ნ. დურმანოვიც ეხება აღნიშნულ პრობლემას და მართებულად მიუთითებს, რომ ევენტუალური განზრახვისას პირის მოქმედება მიმართულია სხვა შედეგის მიღწევისაკენ. ამ დროს იგი ითვალისწინებს შესაძლო დანაშაულებრივ შედეგს, როგორც თავისი ძირითადი მართლზომიერი თუ არამართლზომიერი მოქმედების გვერდით პროდუქტს. ევენტუალური განზრახვის დროს პირის არც ერთი მოქმედება არაა მიმართული სპეციალურად ამ შედეგისაკენ.⁴

ევენტუალური განზრახვით რომ მცდელობა არ შეიძლება, ამას თვით სისხლის სამართლის კოდექსში აღნიშნული ზოგიერთი დანაშაულის შემადგენლობის ანალიზიც მონიშნავს. სსკ-ის 127-ე (სიცოცხლისათვის საშიშ მდგომარეობაში ჩაყენება) და 128-ე (განსაცდელში მიტოვება) მუხლებით კანონმდებელმა პასუხისმგებლობა იმიტომ დაანება, რომ არაპირდაპირი განზრახვით მცდელობა შეუძლებელია და რადგან სიცოცხლე მნიშვნელოვანი სამართლებრივი სიკეთეა და მას არ სურს შედეგის დადგომამდე დაუცველი იყოს სიცოცხლე, უკვე სიცოცხლისათვის საფრთხის შემქმნაც დამოუკიდებელი დამთავრებული დანაშაულის შემადგენლობის სახითაა მოცემული.

დანაშაულის მცდელობა რომ მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით შეიძლება, ამას ადასტურებს სსკ-ის 117-ე მუხლიც (ჯანმრთელობის განზრახ მძიმე დაზიანება). აღნიშნული მუხლის დისპოზიციაში კანონმდებელი ჯანმრთელობის დაზიანებად აკვალიფიცირებს ისეთ ქმედებასაც, რომელიც „სახიფათოა სიცოცხლისათვის“. თუკი ჩვენ

¹ იხ. გამყრელიძე ო., საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის განმარტება. ზოგადი ნაწილი, პირველი წიგნი, საქ. იუსტიციის სამინისტროს „საქართველოს კანონთა წიგნისა და საქართველოს საკანონმდებლო მაცნეს“ რედაქცია, თბ., 2005, გვ. 160.

² Рарог А. И. Умысль в формальных преступлениях, при приготовлении, покушении и соучастии. Журнал «Советское государство и право», 1977, №1, с. 67.

³ იხ: Курс советского уголовного права, часть общая, изд. Ленинградского университета, т. 1, 1968, с. 541; Курс советского уголовного права, часть общая, Преступление, изд. «Наука», Т. 2, М., 1970, с. 429.

⁴ იხ. Дурманов Н.Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву, М., 1955, с. 124.

ევენტუალური განზრახვით დანაშაულის მცდელობას ვალიარებთ, მაშინ, ლოგიკურად მკვლელობის მცდელობად უნდა დავაკვალიფიციროთ ჯანმრთელობის განზრახ მძიმე დაზიანების შემთხვევა, რადგან ობიექტურად სახეზეა სიცოცხლისათვის საფრთხის შექმნა და დამნაშავე ამ დროს დაზარალებულის სიკვდილის მიმართ არაპირდაპირი განზრახვით მოქმედებს.¹ საფრთხე კი ის კონსტიტუციური ელემენტია, რომელიც განასხვავებს დანაშაულის მცდელობას დანაშაულის მომზადებისა და დამთავრებული დანაშაულისაგან. რჩება ერთი გზა: მიზანი უნდა მივიჩნიოთ დანაშაულის მცდელობის აუცილებელ სუბიექტურ ელემენტად. მიზანი კი მხოლოდ პირდაპირი განზრახვის ელემენტია. მაშასადამე, დანაშაულის მცდელობაც მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით შეიძლება. ამიტომ, სსკ-ის მე-19 მუხლის პირველ ნაწილს, სადაც დანაშაულის მცდელობის ცნებაა განსაზღვრული, უნდა მიეცეს შეზღუდვითი ახსნა-განმარტება, რადგან კანონმდებელი არ აკონკრეტებს განზრახვის სახეს.

ადამიანის ქცევის მიზანზე დაკვირვება საშუალებას იძლევა ობიექტურად დამთავრებული დანაშაული დაუმთავრებელ დანაშაულად დავაკვალიფიციროთ. მართებულად შენიშნავს ბ. ვოლკოვი, რომ „ერთი და იგივე მოქმედებას (უმოქმედობას) გააჩნია სხვადასხვა აზრი, თუ ისინი განპირობებულია სხვადასხვა მოტივებითა და მიზნებით“.² მაგალითად, ა-მ ბ-ს დაარტყა და ჯანმრთელობა ნაკლებად მძიმედ დაუზიანა. თუკი ა. მოქმედებდა მკვლელობის მიზნით, მკვლელობის მცდელობა იქნება, თუ ხულიგნური ქვენა გრძნობით – ხულიგნობა და ა.შ.

მაშასადამე, მოტივი და მიზანი საშუალებას იძლევა სწორად განვსაზღვროთ, თუ როდის ითვლება დამნაშავის მიერ განხორციელებული ქმედება დამთავრებულ დანაშაულად ან დანაშაულის რომელ სტადიაზეა შეჩერებული მისი დანაშაულბრივი ქმედება ანდა ხომ არ ჰქონდა ადგილი დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღებას. ამასთან, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ დანაშაულის სტადიების სწორად დადგენით უმართლობის ტიპიც იცვლება. მაგალითად, თუ ადამიანს ტყვიის გასროლით ჯანმრთელობა მძიმედ დაუზიანდება, მხოლოდ ობიექტურად დამდგარი შედეგი საშუალებას არ მოგვცემს განვსაზღვროთ, თუ რა ტიპის უმართლობას აქვს ადგილი: – ჯანმრთელობის დაზიანების თუ მკვლელობის უმართლობას. ამ საკითხის გადასაჭრელად აუცილებელია დადგინდეს დამნაშავის მოქმედების მიზანი.³

¹ ანალოგიური აზრი გამოთქმულია: – სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი (ნიგნი I), ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორი პროფ. გ. ტყეშელიაძე, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2006, გვ. 78.

² Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 24.

³ იხ. სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი. ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორები: გ. ტყეშელიაძე, გ. ნაჭყებია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2004, გვ. 157-158.

დანაშაულის დამთავრულად მიჩნევა მის საკანონმდებლო კონსტრუქციასა და დამოკიდებული, ამიტომ ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციისათვის არანაირი მნიშვნელობა არა აქვს იმ საბოლოო მიზანს, რომელსაც დანაშავე ისახავდა, თუ ეს მიზანი არ არის დანაშაულის შემადგენლობის აუცილებელი ნიშანი.

სისხლის სამართალში მოტივისა და მიზნის ძირითადი პრაქტიკული მნიშვნელობა მდგომარეობს იმაში, რომ მოცემული ნიშნები უშუალო ზეგავლენას ახდენენ დანაშაულის კვალიფიკაციაზე. ამასთან, მოტივისა და მიზნის ეს როლი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა მნიშვნელობას ანიჭებს კანონმდებელი ამ ნიშნებს დანაშაულის ნიშნების დახასიათებისას.¹

უდავოდ სწორია თ. წერეთლის პოზიცია ამ საკითხის შესახებ: - „ბოროტმოქმედის ზრახვები შეიძლება გაცილებით უფრო შორს მიდიოდეს, ვიდრე დანაშაულის შემადგენლობა. მაგალითად, ანგარებით მკვლელობის დროს ბოროტმოქმედის ზრახვა მოიცავს არა მარტო კაცის მოკვლას, არამედ გამორჩენის მიღებასაც (მაგალითად, მემკვიდრეობის მიღებას, ქონების დაუფლებას და ა.შ.), მაგრამ ანგარებითი მკვლელობის დამთავრებისათვის სულაც არ არის საჭირო, რომ მკვლელმა ნამდვილად მიაღწიოს მის მიერ დასახულ საბოლოო მიზანს“.²

დაბოლოს, მოტივისა და მიზნის როლი არანაკლებ საყურადღებოა დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღების შესახებ საკითხის გადანყვეტისათვის. იმის დასადგენად, შეწყვეტილი დანაშაულებრივი საქმიანობა უნდა შეფასდეს თუ არა დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღებად, უპირველს ყოვლისა, უნდა მოხდეს მოქმედების მოტივის ანალიზი. „დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღების მოტივი შეიძლება სხვადასხვა იყოს. მაგალითად, დაზარალებულის სიბრალული, კანონის შიში, ღვთის შიში, დაზარალებულისადმი სიმპატიით განწყობა და ა.შ... აქ მთავარია ერთი მომენტი: მიზნის მიღწევაზე უარის თქმის მოტივის ჩამოყალიბებისას პირს შეცნობილი უნდა ჰქონდეს, რომ მას აქვს ობიექტური შესაძლებლობა ბოლომდე მიიყვანოს დანაშაული“.³ აქვე შეიძლება ითქვას, რომ დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღების მოტივი ხშირად მეტყველებს პიროვნების სოციალურ საშიშროების არსებობა-არარსებობაზე. „მაგალითად, თუ პირი დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელს აიღებს იმ მოსაზრებით, რომ დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაში მას მთელი სიცოცხლე შეანუხებს ჩადენილი ცოდვა ღვთის წინაშე, მაშინ იგი აღარ არის საზოგადოებისათვის საშიში,

¹ იხ. Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 82.

² წერეთელი თ., დანაშაულის მომზადება და მცდელობა. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1961, გვ. 48.

³ დვალიძე ი., დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღება. ჟურნალი „ალმანახი“, 19, 2004 წლის თებერვლის გამომშვება, გვ. 21.

ხოლო, თუ დანაშაულზე ხელის აღების მოტივი იქნება სასჯელის შიში, მაშინ პირი კვლავ რჩება საზოგადოებისათვის საშიშ პირად".¹

§ 5. მოტივისა და მიზნის როლი დანაშაულის ამსრულებლობისას და დანაშაულში თანამონაწილეობისას

ა) თანამონაწილეობის სუბიექტური მხარე

სისხლის სამართლის მოქმედი კოდექსი მისი წინამორბედი სისხლის სამართლის კოდექსისაგან განსხვავებით თანამონაწილის სახედ აღარ მიიჩნევს ამსრულებელს, ე.ი. კანონმდებლის მიერ თანამონაწილის სახეები წარმოდგენილია ვინ როდ გაგებულ თანამონაწილეობის მიხედვით. ორგანიზატორი, წამქეზებელი და დამხმარე ის პირები არიან, რომლებიც სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილით გათვალისწინებულ დანაშაულის შემადგენლობას უშუალოდ არ ასრულებენ. აქ სწორედ ვინ როდ გაგებულ თანამონაწილეობის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის სუბიექტური მხარის პრობლემა იქნება განხილული, რომელიც არაერთ პრობლემას წარმოშობს მისი ზოგიერთი თავისებურებიდან გამომდინარე.

ცნობილია, რომ თანამონაწილეობა თვითონ კი არაა რომელიმე კონკრეტული დანაშაული, არამედ ამა თუ იმ დანაშაულის განხორციელების ფორმაა და თანამონაწილეთა ერთობლივი ნებელობითი ქმედების შედეგია. თუკი თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველის კაუზალური მხარე და, საერთოდ, მისი ობიექტური მხარის პრობლემა თანამედროვე სისხლის სამართლის დოქტრინაში გაცხარებულ კამათს აღარ იწვევს, ამას ვერ ვიტყვით თანამონაწილეობის სუბიექტურ მხარეზე. ამ პრობლემას კიდევ უფრო ამძაფრებს სსკ-ის 23-ე მუხლი, სადაც აღნიშნულია: „დანაშაულში თანამონაწილეობა ნიშნავს ორი ან მეტი პირის განზრახ ერთობლივ მონაწილეობას განზრახი დანაშაულის ჩადენაში“. ბუნებრივად იბადება კითხვა: კანონს სიტყვასიტყვითი თუ შეზღუდული ახსნა-განმარტება უნდა მიეცეს? ის, ვინც სიტყვასიტყვით ახსნა-განმარტებას მისცემს მოცემულ ნორმას, მან ლოგიკურად უნდა დაუშვას თანამონაწილეობა როგორც პირდაპირი, ისე არაპირდაპირი განზრახვით, რადგან სისხლის სამართლის კოდექსის მე-9 მუხლის მიხედვით განზრახვა ორი სახისაა.

თემის კვლევის საგნიდან გამომდინარე ასე იქნება განხილული იმ ავტორთა ნაშრომები, ვინც უშვებდა გაუფრთხილებლობით თანამონაწილეობას. თანამედროვე სისხლისსამართლებრივ აზროვნებაში გაუფრთხილებლობით თანამონაწილეობის შესაძლებლობა საკმაოდ გაკრიტიკებული და ის აქტუალური აღარაა. დღესდღეობით იურიდიულ ლიტერატურაში ყურადღებას იპყრობს შემდეგი სამი სა-

¹ დვალიძე ი., დასახ. ნაშრ., გვ. 20-21.

კითხი: პირველი. შეიძლება თუ არა ევენტუალური განზრახვით ჩადენილ დანაშაულში თანამონაწილეობა; მეორე. თანამონაწილენი თანაბრალეულად მოქმედებენ თუ ერთიან უმართლობას ახორციელებენ; მესამე. რა არის თანამონაწილეთა ფსიქიკაში ის სუბიექტური ნიშანი, რომელიც მათი ქმედების ერთიანობას განაპირობებს.

რევოლუციამდელ რუსულ იურიდიულ ლიტერატურაში ე.წ. შეთანხმების თეორიას აღიარებდა ნ. ტაგანცევი: „თანამონაწილეობას მიეკუთვნება დამნაშავეთა მხოლოდ ისეთი თავმოყრის თავისებური შემთხვევები, როდესაც სახეზეა სოლიდარული პასუხისმგებლობა ყველასი თითოეულისათვის და თითოეულის ყველასათვის; ამ პირობის გამო მოძღვრება თანამონაწილეობაზე იღებს დამოუკიდებელი ინსტიტუტის მნიშვნელობას“.¹

მაშასადამე, ნ. ტაგანცევი თანამონაწილეთა სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას აფუძნებს სოლიდარული პასუხისმგებლობის პრინციპზე. სოლიდარობა აქ გაგებულია არა მხოლოდ კაუზალური მნიშვნელობით, არამედ როგორც თანაბრალეული გაცნობიერებული ერთობლივი მოქმედება. „თუ ვინმე ადამიანს დაჭრის, ხოლო მეორე დღეს დაჭრილს სხვა პირი მოახრჩობს, რომელიც პირველისაგან სრულიად დამოუკიდებლად მოქმედებს, მიუხედავად იმისა, რომ მოხრჩობის შესაძლებლობა განპირობებული იყო დაჭრით, რამაც დააუძლურა მსხვერპლი, თითოეული მათგანი პასუხს აგებს მხოლოდ მათი ნამოქმედარისათვის და ისინი თანამონაწილეთა ცნებაში არ მოიაზრებიან; იგივე უნდა ვცნოთ ჩვენ იმ პირთა მიმართაც, რომლებიც ერთდროულად, მაგრამ ერთმანეთისაგან სრულიად დამოუკიდებლად სახლს ცეცხლს მოუკიდებენ სხვადასხვა ბოლოდან: მათი ბრალეულობა მოსაზღვრეა და არა ერთიანი“.²

„ბრალის ერთიანობის (Общность вины), – აღნიშნავს ნ. ტაგანცევი, – როგორც თანამონაწილეობის სოლიდარული პასუხისმგებლობის დამახასიათებელი ნიშნის აღიარება იმას ნიშნავს, რომ თანამონაწილეთაგან ყოველი უნდა იყოს ბრალეული და თანაბრალეული. ამ პირობის გამო, რა თქმა უნდა, თანამონაწილე არ შეიძლება იყოს ქმედუუნარო ან შერაცხაობის გამომრიცხველ გარემოებებში მოქმედი, მაგრამ შემდეგ დგება საკითხი, ვრცელდება თუ არა თანამონაწილეთა ცნება არა მხოლოდ განზრახ ბრალეულებზე, არამედ გაუფრთხილებლობით მოქმედებზეც“.³

„უეჭველია, რომ ასეთი პირი შეიძლება იყოს ბრალეული, შეუძლია სხვათა მოქმედებებთან ერთად წვლილი შეიტანოს კანონსაწინააღმდეგო შედეგის გამოწვევაში, იყოს სხვებთან ერთად მისი პირობების შემქმნელი, მაგრამ იგი, გაუფრთხილებლობის თავისებურებიდან გამომდინარე არ შეიძლება იყოს მონაწილე სხვის ბრალში,

¹ Таганцев Н. С., Русское уголовное право. Часть общая. том I, (полное переиздание), изд. «Автограф». Тула, 2001, с. 573.

² იქვე, გვ. 573.

³ იქვე, გვ. 577.

არ შეიძლება პასუხი აგოს სხვებთან მისი ერთობლივი მონაწილეობისათვის. ეს დებულება ერთნაირად ეხება როგორც სხვის განზრახ მოქმედებაში გაუფრთხილებლობით თანამონაწილეობას, ისე სხვის გაუფრთხილებლობით მოქმედებაში განზრახ თანამონაწილეობას, და ბოლოს, ასევე გაუფრთხილებლობით ერთობლივად დანაშაულის ჩადენის შემთხვევებს".¹

მაშასადამე, ბრალის ერთიანობა გულისხმობს ქმედების ყოველი განმახორციელებლისათვის განზრახვის ქონას. ამასთან, განზრახვის ძირითად სუბიექტურ მაკავშირებელ ელემენტს წარმოადგენს გამიზნა (Намерение), რაც შეეხება განზრახვის სხვა ელემენტებს, – მოტივს, მიზანს ან გეგმას, – იმ ქმედებათა გამოკლებით, რომლის კანონისმიერ შემადგენლობაში პირდაპირი მითითებაა მიზნის ან გეგმის არსებობაზე, ამ ელემენტთა ერთიანობა არაა არსებითი. მკვლელობაში მონაწილეები დარჩებიან თანამონაწილეებად, მიუხედავად იმისა, რომ ერთი მოქმედებს პირადი შურისძიებით, მეორე კი ანგარებით, თუნდაც ერთი ახრჩობდეს მსხვერპლს, ხოლო მეორემ დანა დაარტყას... თვით განზრახვა, განსაკუთრებით იმ თანამონაწილეებთან მიმართებით, რომლებიც არ იყვნენ უშუალო ამსრულებლები, ცნობიერების, აგრეთვე ნდომის გაცნობიერებისა და დაშვების საერთო ელემენტების გარდა, უნდა მოიცავდეს ერთობლივი მოქმედების შესახებ წარმოდგენას, რომელიც მიმართულია საერთო ძალისხმევით სამართლით დაცულ ინტერესზე საერთო ხელყოფის მიღწევისაკენ".²

ნ. ტაგანცევი იქვე შენიშნავს, რომ შეთანხმება შეიძლება ცალმხრივიც იყოს. მაგალითად, დამხმარემ იარაღი დაუდო ამსრულებელს, რომელსაც წარმოდგენა არა აქვს თუ ვინ დაუდო იარაღი. ამიტომ შეთანხმება მოცულობის მიხედვით შეიძლება ეხებოდეს მთლიანად ქმედებას ან მის რომელიმე ნაწილს; უკანასკნელი განსაკუთრებით შესაძლებელია, როდესაც თვით დანაშაულებრივი ქმედება რთულია".³

„შეთანხმება, ბრალეულობაში გაერთიანების გამოხატულება, წინ უნდა უსწრებდეს დანაშაულებრივი ქმედების განხორციელებას ან უკიდურეს შემთხვევაში წინ უნდა უსწრებდეს იმ აქტს, რომელშიც გამოიხატა მოცემული ბრალეულის მონაწილეობა. თუ რამოდენიმე ადამიანი ერთობლივად სიცოცხლე ხელყვეს, დაუშვათ, ცოლ-ქმრის, რომელთაგან პირველი მოკვდა, მეორე კი სასიკვდილოდ დაიჭრა, მაშინ დამთავრებული მკვლელობისათვის ის თანამონაწილენიც აგებენ პასუხს, ვინც ქმარი დაჭრა".⁴

¹ Таганцев Н. С., დასახ. ნაშ., გვ. 577.

² იქვე, გვ. 578.

³ იქვე, გვ. 579.

⁴ იქვე.

მართებულად უნდა ჩაითვალოს ნ. ტაგანცევის მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, თანამონაწილეობა გამორიცხულია იქ, სადაც ადგილი აქვს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამომრიცხველ რომელიმე გარემოებას. „თანამონაწილეობისას, – წერს იგი, – ქმედება უნდა იყოს დანაშაულებრივი... ამის გამო, თუ ხელყოფა ჩადენილად ითვლება აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობაში ან სავალდებულო ბრძანების შესრულებისას, მაშინ ქმედება არ შეიძლება იყოს დანაშაულებრივი თანამონაწილეობა“.¹

ნ. ტაგანცევის მიერ თანამონაწილეთა ქმედებების გამაერთიანებელ სუბიექტურ ნიშნად **გამიზნის** დასახელება ფრიად საყურადღებოა, თუმცა, ავტორი აღარ იძლევა გამიზნის მნიშვნელობის დასაბუთებას. მისთვის „ნათელი უნდა ყოფილიყო, რომ გამიზვნა პირდაპირი განზრახვის უმაღლესი ფორმაა და ევენტუალურ განზრახვას ვერ ეგუება. ამიტომ მისი ნააზრევი აშკარად წინააღმდეგობრივია, რადგან ნ. ტაგანცევი, ერთი მხრივ, თანამონაწილეთა საერთო ნიშნად მიიჩნევდა გამიზვნას, ხოლო, მეორე მხრივ, თანამონაწილეობას (ნამკეზებლობას) შესაძლებლად თვლიდა ევენტუალური განზრახვითაც. გამიზვნა და ევენტუალური განზრახვა ურთიერთგამომრიცხავი ცნებებია“.²

თანამონაწილეთა სოლიდარული პასუხისმგებლობის პრინციპს რევოლუციამდელ რუსულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში აღიარებდა ლ. ბელოგრიც-კოტლიარევსკი,³ ე. ნემიროვსკი.⁴

„ბრალის ერთიანობის, – წერს ო. გამყრელიძე, – იდეა იმ დროისათვის უკვე ახალი აღარ იყო. ცნობილია, რომ ეს აზრი ჯერ კიდევ 1847 წელს გამოთქმული ჰქონდა XIX საუკუნის თვალსაჩინო გერმანელ კრიმინალისტს ა. ბერნერს თავის გამოკვლევაში „Die Lehre von der Teilnahme am Verbrechen.“ ა. ბერნერის მიხედავით, თანამონაწილეობა არის ნების ერთიანობა, რის გამოც გაუფრთხილებლობით თანამონაწილეობა შეუძლებელია.“⁵

¹ იქვე, გვ. 582.

² ნ. ტაგანცევზე ადრე, ჯერ კიდევ XIX საუკუნის შუა წლებში გამიზნის ცნებას თანამონაწილეობისათვის იყენებდა რუსი კრიმინალისტი ა. ჟირიავენი. ციტ. ო. გამყრელიძის მიხ: სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1989, გვ. 114 (Ковалинов М. И. Соучастие в преступлении, ч. первая, Свердловск, 1960, с. 269).

³ იხ. Белогриц-котлиаревский Л. С. Учебник русского уголовного права, Киев, 1903, с. 205.

⁴ იხ. Немировский Э. Я. Учебник уголовного права. Общая часть, Одеса, 1919, с. 192.

⁵ იხ. სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1989, გვ. 58–59.

თანამონანილეთა სოლიდარული პასუხისმგებლობის პრინციპი, რომ ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპს უგულვებლყოფს, ეს ჯერ კიდევ კარგად შენიშნა იმდროინდელმა კრიმინალისტმა გ. კოლოკოლოვმა, რომელიც გაუფრთხილებლობით თანამონანილეობას აღიარებდა. მისი აზრით, სოლიდარული პასუხისმგებლობა არის სხვისი ბრალისათვის პასუხისმგებლობა, რაც ინდივიდუალური ანუ პერსონალური პასუხისმგებლობის უარყოფაა.¹

რუს და ქართველ კრიმინალისტთა შორის ო. გამყრელიძე პირველი იყო, ვინც ლიმიტირებული აქსცესობა აღიარა, რაც იმას ნიშნავს, რომ თანამონანილეთა პასუხისმგებლობისათვის საკმარისია ერთიანი უმართლობის და არა ერთიანი დანაშაულის განხორციელება. საკითხის სიღრმისეული კვლევის შემდეგ იგი მიდის დასკვნამდე, რომ „თანამონანილეობისათვის დამახასიათებელია ერთიანი უმართლობის განხორციელება ყველა თანამონანილის მიერ, რაც შეუძლებელია იმ შემთხვევაში, როცა მათ ობიექტურ მომენტთან (მიზეზობრიობა) ერთად, სუბიექტური ელემენტიც არა აქვთ საერთო. უმართლობის სუბიექტური ელემენტი, რომელიც საერთო უნდა იყოს ყველა თანამონანილისათვის, არის მიზანი. მიზანი კი ობიექტურ მნიშვნელობას იძენს მხოლოდ მაშინ, როცა დელიქტი ჩადენილია პირდაპირი განზრახვით. მაშასადამე, უნდა დავასკვნათ, რომ ჩვენი თვალსაზრისის მიხედვით თანამონანილეობა შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა დანაშაულის ყველა მონანილე მოქმედებს პირდაპირი განზრახვით“.²

ო. გამყრელიძემ ბრალის ნორმატივისტული თეორიის თვალსაზრისით მართებულად გადაჭრა თანამონანილეობის დასჯადობის საფუძველთან დაკავშირებული პრობლემა. მისი ნაშრომებიდან თანმიმდევრულად გამომდინარეობს შემდეგი: ის ვინც აღიარებს, რომ თანამონანილეობა აქსცესორული ბუნებისაა და დანაშაულის ერთპიროვნული ამსრულებლობისა და თანამონანილეობისას სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველი ერთი და იგივეა, მან თანმიმდევრულად უნდა აღიაროს ერთ დანაშაულში თანამონანილეობა, რაც იგივე თანაბრალეულობაა იმდენად, რამდენადაც დანაშაული ბრალის გარეშე წარმოუდგენელია. ვინაიდან ბრალის ნორმატივისტული თეორიის მიხედვით ბრალი პერსონალური გაკიცხვაა, მაშინ შეუძლებელია სისხლის სამართალში საერთოდ თანაბრალეულობის ცნების გამოყენება.

თუმცა, როგორც უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, მართალია ბრალი გასაკიცხაობის მომენტს გულისხმობს, მაგრამ ბრალის ნორმატი-

¹ იხ. Немировский Э. Я. დასახ. ნაშრ., გვ. 42.

² გამყრელიძე ო., სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონანილეობის დასჯადობის საფუძველი. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1989, გვ. 173-174.

ვისტული თეორია მთლიანად დასაბუთებული არაა.¹ ბ. ვოლკოვი თავის მონოგრაფიულ ნაშრომში ყურადღებას უთმობს მოტივისა და მიზნის მნიშვნელობას დანაშაულში თანამონაწილეობისას. ირკვევა, რომ იგი აღიარებს თანაბრალეულობას თანამონაწილეობისას: – „რამოდენიმე პირის ნებელობითი ძალისხმევით განპირობებული მოქმედების განსაკუთრებული ფორმა საკუთარ კვალს ასვამს დანაშაულის თანამონაწილეობით ჩადენისას მიზეზობრივ და ბრალეულ კავშირს.“²

ბ. ვოლკოვის აზრით, „მიუხედავად იმისა, რომ თანამონაწილეობისას ერთიანი სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველი არსებობს, თანამონაწილეობა არ ქმნის ერთიან ბრალს (ხაზგასმა ჩემია – ი.დ.)“.³

დანაშაულში თანამონაწილეობისას თანაბრალეულობაზე მითითებულია უახლეს ქართულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში: „...სისხლისსამართლებრივი უმართლობა ერთიანი განზრახვის პირობებში ხორციელდება. თუ განზრახვა არის ბრალის ერთ-ერთი ფორმა, მაშინ ცხადია, რომ დანაშაულში თანამონაწილეთა ბრალის ერთიანობაც სახეზეა. იგულისხმება, რომ დანაშაულში თანამონაწილე ფართო გაგებით, ამავე დროს თანაბრალეულია. თანაბრალეულობა ეხება არა მარტო თანაამსრულებლობას, არამედ თანამონაწილეობას ფართო გაგებითაც... ბრალის პერსონიფიკაცია (ხაზგასმა ჩემია – ი.დ.) ხდება ერთიანი თანაბრალეულობის ფარგლებში საერთო დანაშაულში თითოეული თანამონაწილის ობიექტური როლის, ნელილის შესაბამისად, ერთიანი ბრალის ფარგლებში საკუთარი ბრალისათვის და არა სხვისი ქმედებისა და ბრალისათვის“.⁴

მართლაც, სისხლის სამართლის მოქმედი კოდექსის 23-ე მუხლის მიხედვით, „დანაშაულში თანამონაწილეობა ნიშნავს ორი ან მეტი პირის განზრახ ერთობლივ მონაწილეობას განზრახი დანაშაულის ჩადენაში“; მეორე. სისხლის სამართლის კოდექსის მე-9 მუხლში მოცემული განზრახვის ორივე სახის განსაზღვრების მიხედვით განზრახვა ბრალის ფორმად გვევლინება, რადგან პირდაპირი განზრახვის და არაპირდაპირი განზრახვის განსაზღვრებებში მითითებულია მართლწინააღმდეგობის გაცნობიერებაზე. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ამგვარი განზრახვა უკვე უარყოფითი ნიშნითაა დალდასმული და განზრახვა ბრალის ფორმაა. მაშასადამე, ეს ორი არ-

¹ იხ: ბრალის ფსიქოლოგიური და ნორმატივისტული თეორიების კრიტიკის, ასევე ბრალის არსის შესახებ დანერვილებით იხ: ნაჭყებია გ., ბრალი, როგორც სოციალური ფილოსოფიის კატეგორია. თბ., 2001.

² იხ. Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 107.

³ იქვე, გვ. 113.

⁴ სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი. ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორები: გ. ტყეშელიაძე, გ. ნაჭყებია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2004, გვ. 223.

გუმენტი ნათელყოფს, რომ თანამონაწილეობა თანაბრალეულობა-საც გულისხმობს სისხლის სამართლის მოქმედი კოდექსით. ამას-თან, ეს სრულებით არ გამოორიცხავს ბრალის სხვადასხვა ხარისხს. მაგალითად, თუ მძიმე სტრესულ მდგომარეობაში ჩავარდნილი მშობიარე დედის ნაქეზებით ექიმმა მოკლა ახალშობილი, ექიმი და-ისჯება, როგორც დამამძიმებელ გარემოებაში ჩადენილი არას-რულწლოვნის მკვლელობის ამსრულებელი (სსკ-ის 109-ე მუხლის მე-2 ნაწ. „ბ“ ქვეპუნქტი), ხოლო დედის მოქმედება დაკვალიფიცირ-დება მკვლელობის ნამქეზებლობად და დაისჯება სსკ-ის 112-ე მუხლით გათვალისწინებული სანქციის ფარგლებში.¹ ემოციური მდგომარეობა ისეთი პერსონალური ნიშანია, რომელიც მხოლოდ დედას უმსუბუქებს ბრალს, ე.ი. ჩადენილია ერთი მკვლელობა, მაგ-რამ ბრალის სხვადასხვა ხარისხით, რადგან ექიმის მოქმედება უფ-რო მეტად იკიცხება, ვიდრე დედის. ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ თანამონაწილეობის დროს თანაბრალეულობა არის, მაგრამ სხვა-დასხვა ხარისხით.

მიუღებელია თანამონაწილეობა ევენტუალური განზრახვით. აღნიშნულ სახელმძღვანელოში რამოდენიმე ადგილზე ვხვდებით ევენტუალური განზრახვით თანამონაწილეობის შესაძლებლობაზე მითითებას.² ცოტა ქვევით ვკითხულობთ: „დანაშაულში თანამონა-წილეებს და ამსრულებლებს ამოძრავებთ ერთიანი მიზანი, ხოლო ამ მიზნის განსხვავების შემთხვევაში თანამონაწილეობა შეუძლე-ბელია“.³ მაშასადამე, ლოგიკურად გამოდის, რომ არც ევენტუალუ-რი განზრახვით თანამონაწილეობა შეიძლება, რამეთუ მიზანი მხო-ლოდ პირდაპირი განზრახვის განუყოფელი ნიშანია. თანამონაწი-ლეობით ჩადენილი დანაშაული ნებელობითი პროცესის შინაარსის

¹ რატომღაც სისხლის სამართლის სასამართლო პრაქტიკის კომენტარებში სსკ-ის 112-ე მუხლის კომენტარებისას ანალოგიურ შემთხვევაში ამსრუ-ლებლის მოქმედების კვალიფიკაციაზე ნათქვამია: – „დეიდა პასუხს აგებს სსკ-ის 108-ე მუხლით, თუ არ არის რაიმე დამამძიმებელი გარე-მოება“. ასეთი პოზიცია არაა გამართლებული, რადგან მსგავს სიტუა-ციაში ჩადენილი მკვლელობისას ამსრულებლის მოქმედება ვერასდროს ვერ დაკვალიფიცირდება სსკ-ის 108-ე მუხლით, რადგან მსხვერპლი ახალშობილია და ეს ფაქტი ყოველთვის უმწეო მდგომარეობაზე მიუ-თითებს, რაც მკვლელობის კვალიფიციურ შემადგებლობას ქმნის (სსკ-ის 109-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტი). იხ. სისხლის სამართლის სასამართლო პრაქტიკის კომენტარი (დანაშაული ადამიანის წინააღმ-დეგ). ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორი ო. გამყრელიძე, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი, გამოცემულია სამართლებრივი განათლების ასოციაცია ALPE-ის მიერ, თბ., 2002, გვ. 72.

² იხ. სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი. ავტორთა კოლექტივი, რედაქ-ტორები: გ. ტყეშელიაძე, გ. ნაჭყებია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომ-ცემლობა, 2004, გვ. 193, 208, 223.

³ იქვე, გვ. 227.

მიხედვით განსხვავდება ერთი პირის მიერ ჩადენილი დანაშაულისაგან. იგი სპეციფიკური სოციალურ-ფსიქოლოგიური მოვლენაა. ასეთ შემთხვევაში ნებელობითი აქტის უშუალო მიზეზი, რომელიც ანტისაზოგადოებრივი ქცევის საფუძველში დევს, არა მხოლოდ ამსრულებლის ნებაა, არამედ გარკვეული თვალსაზრისით სხვა პირთა მოქმედებაც. კერძოდ, ნამქეზებისა და დამხმარის მართლსაწინააღმდეგო ქცევა. ამასთან, მოტივი, რომელიც გახდა ნებელობითი პროცესის საწყისი წერტილი და ამსრულებელს აღუძრა დანაშაულის ჩადენის განზრახვა, წარმოიშობა და განმტკიცდება თანამონაწილეთა უშუალო ზემოქმედებით, მათი ნების აქტიური მონაწილეობით. ამგვარი პირობების გარეშე ამსრულებელს არ შეიძლება წარმოშობოდა დანაშაულის ჩადენის განზრახვა და ის გაბატონებული მდგომარეობა, რომელიც განაპირობებს გარკვეული მიზნის მიღწევას.¹

ამსრულებლის ნებაზე ზემოქმედება სხვა პირის მხრიდან იმისათვის, რომ თანამონაწილეობად ჩათვალოს, არ უნდა ატარებდეს ზოგად ხასიათს... ამსრულებლის ნებაზე თანამონაწილის ზემოქმედება ყოველთვის გამოიხატება რომელიმე კონკრეტულ მოქმედებაში.²

„თანამონაწილეებს გაცნობიერებული უნდა ჰქონდეთ ობიექტურად არსებული კავშირი, რომელიც მიმართულია დანაშაულის ჩადენისაკენ. ამასთან, თანამონაწილეთა განზრახვა უნდა მოიცავდეს ასევე იმ მოტივებსა და მიზნებს, რომლითაც ხელმძღვანელობს ამსრულებელი, მაშინაც კი, როდესაც აღნიშნული მოტივები და მიზნები არ იყო გაზიარებული თანამონაწილეთა მიერ... განსაკუთრებით დიდი განსხვავება არსებობს ცალკეულ თანამონაწილეთა მოტივთა და მიზანთა შინაარსში. ამსრულებელი შეიძლება მოქმედებდეს ანგარებით, ხოლო ნამქეზების მოქმედება განპირობებული იყოს სხვა, არაანგარებითი ინტერესებით; ამსრულებელს შეიძლება სურდეს დანაშაულებრივი შედეგის დადგომა, ხოლო დამხმარე პირიკით – გულგრილად ეკიდებოდეს მის დადგომას. არსებითად, ყოველ თანამონაწილეს გააჩნია საკუთარი მიზანი და ინტერესი“.³

თანამონაწილეთა მოტივთა და მიზანთა შინაარსში მსგავსებისა და განსხვავების დადგენას დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო თანამონაწილეობის დასახასიათებლად, არამედ მისი ფორმების გამიჯვნისათვის. განსაკუთრებით წინასწარი შეთანხმებით თანამონაწილეობის, დანაშაულებრივი ორგანიზაციის ან დანაშაულებრივი საზოგადოების განსაზღვრისათვის. ბ. ვოლკოვი თანამონაწილეობისას მიზნის დადგენას მოითხოვს იმ დანაშაულების განხორციელებისას, რომელთა აღწერისას კანონი პირდაპირ მიუთითებს სპეციალურ მიზანზე. მიზნის ერთიანობა აუცილებელია მაშინაც,

¹ იხ. იქვე, გვ. 108.

² იხ. იქვე, გვ. 109.

³ Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 111-113.

როდესაც დანაშაულის მაკვალიფიცირებელ ნიშნად გვევლინება ნინასნარი შეთანხმებით ჯგუფის მიერ დანაშაულის განხორციელება.¹

როგორც ჩანს, ბ. ვოლკოვი თანამონაწილეობისას ყოველთვის არ მოითხოვს მიზნის დადგენას, რაც არასწორად უნდა მივიჩნიოთ, რამდენადაც დანაშაულში ნებისმიერი ფორმით თუ სახით თანამონაწილეობისას დამნაშავეთა ერთობლივი მოქმედება სწორედ საერთო მიზნითაა განპირობებული.

რუსეთის უახლესი სისხლის სამართლის კურსის ავტორები თანამონაწილეთა გამაერთიანებელ სუბიექტურ ნიშნად მიიჩნევენ განზრახვის ერთიანობას: „დანაშაულის ერთობლივად ჩადენის შეგნების გარეშე თანამონაწილეობა შეუძლებელია. თუმცა, ასეთი კავშირი შეიძლება ცალმხრივიც იყოს. თანამონაწილეობა, როგორც წესი, პირდაპირი განზრახვით ხორციელდება, რადგან რამოდენიმე პირთა ფიქიკური და ფიზიკური ძალების გაერთიანება დანაშაულის ჩასადენად, ძნელი წარმოსადგენია დანაშაულის ერთობლივად ჩადენის სურვილის გარეშე. თუმცა, გამორიცხული არაა თანამონაწილეობის არაპირდაპირი განზრახვით ჩადენის შესაძლებლობა, მაგალითად, ამსრულებლობისა და დახმარებისას ასეთი განზრახვა შესაძლებელია ისეთ დანაშაულთა ჩადენისას, რომლებშიც დასაშვებია პირდაპირი და არაპირდაპირი განზრახვა (მატერიალური შემადგენლობანი, რომლებშიც მიზანი არაა გათვალისწინებული აუცილებელი ელემენტის სახით, მაგალითად, მარტივ მკვლელობაში). ფორმალურ შემადგენლობებში, ასევე იმ შემთხვევებში, როდესაც მიზანი პირდაპირაა მითითებული მუხლის დისპოზიციაში ან გამომდინარეობს ქმედების შინაარსიდან (გაუპატიურება, ძარცვა, ბანდიტიზმი) თანამონაწილეობა შესაძლებელია მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით“.²

„ინდივიდუალურად მოქმედისაგან განსხვავებით თანამონაწილეთათვის განზრახვის შინაარსი, როგორც წესი, ფართოა ან გულისხმობს ინტელექტუალურ და ნებელობით მომენტებში დანაშაულის ერთობლივად ჩადენის ცოდნის შემცველობას“.³ აქ სიტყვები „როგორც წესი“ შემთხვევით არაა ნახმარი, რადგან თუ ცალმხრივი სუბიექტური კავშირია თანამონაწილეობაში, მაშინ განზრახვის მოცულობა იგივეა, რაც დანაშაულის ერთპიროვნული ამსრულებლობისას. მაგალითად, ამსრულებელმა ისე გამოიყენა მისთვის დადებული იარაღი, რომ არც კი იცოდა თუ ვინმე დაეხმარა იარაღის მიწოდებით.

„განზრახვის ერთიანობისაგან განსხვავებით მოტივსა და მიზანს კვალიფიკაციისათვის მნიშვნელობა ენიჭება, თუ სისხლის სამართლის კერძო ნაწილის კონკრეტულ მუხლში დანაშაულის აუცი-

¹ Волков Б.С., დასახ. ნაშრ., გვ. 114.

² Курс уголовного права. Учебник для вузов, общая часть. Учение о преступлении, под. ред. Н.Ф. Кузнецшвой и И.М. Тяжковой. Изд. «Зерцало-М», Том 1, М., 2002, с. 398.

³ იქვე.

ლებელ ნიშნადაა მიჩნეული და დანაშაულში თანამონაწილეობისათვის პასუხისმგებლობა შეიძლება დადგეს მხოლოდ იმ პირთათვის, რომლებმაც იცოდნენ ასეთი მიზნებისა და მოტივების შესახებ და ერთობლივი მოქმედებით ხელს უწყობდნენ მათ გამხორციელებას. მაგალითად, ანგარებითი მკვლელობისათვის მხოლოდ ის თანამონაწილენი აგებენ პასუხს, რომლებიც აცნობიერებდნენ ანგარებით მიზანს და ხელს უწყობდნენ მას¹.

ეს უკანასკნელი მოსაზრება და მაგალითი უნაკლო არაა, რის გამოც დაზუსტებას მოითხოვს. ჯერ ერთი, როგორც აღინიშნა, თანამონაწილეობით განხორციელებული დანაშაულისათვის მიზანს არა მარტო მაშინ აქვს კვალიფიკაციისათვის მნიშვნელობა, როდესაც შესაბამის მუხლში ამის შესახებაა მითითებული, არამედ ნებისმიერ შემთხვევაში; მეორე, მოცემულ მაგალითში ანგარება მოხსენიებულია როგორც მიზანი, რაც მიუღებელია იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ ანგარება, როგორც ადამიანის მამოძრავებელი ძალა, შეიძლება იყოს მხოლოდ მოტივი და არა მიზანი. თუ ბოროტმოქმედი ადამიანს კლავს მატერიალური დაინტერესების გამო, მოტივი იქნება ანგარება, ხოლო მიზანი – სიცოცხლის მოსპობა, რომლის მიღწევა მოტივს დააკმაყოფილებს. თუმცა, შესაძლებელია ეს მიზანი სხვა უფრო მორეუული მიზნის მიღწევის საშუალებაც იყოს. დაბოლოს, თანამონაწილეთა მხრიდან მოტივის მხოლოდ ცოდნა არ კმარა დანაშაულის სწორი კვალიფიკაციისათვის. აქ ყურადღება უნდა მიექცეს მოტივის ხასიათს: – მოტივი უმართლობის დამფუძნებელია თუ ბრალის ხარისხზე ახდენს გავლენას. მაგალითად, თუ ა-მ ფული გადაუხადა ბ-ს მკვლელობის ჩასადენად, ა. მაინც პასუხს არ აგებს ანგარებით მკვლელობისათვის, მიუხედავად იმისა, რომ მას შეცნობილი ჰქონდა ამსრულებლის ანგარებითი მოტივი. ასეთი კვალიფიკაცია იქიდან გამომდინარეობს, რომ მოტივი მკვლელობის უმართლობის დამფუძნებელ ნიშნად არ მოგვევლინა. სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში გვხვდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც მოტივის ან მიზნის შეცნობადობა აუცილებელია რამოდენიმე პირის მიერ ერთობლივად ჩადენილი დანაშაულის თანამონაწილეობით განხორციელებულად მიჩნევისათვის. ასე, მაგალითად, სსკ-ის 174-ე მუხლით ბავშვის შეცვლა მხოლოდ მაშინაა დასჯადი, თუ ამგვარი მოქმედება განხორციელებულია ანგარებით ან სხვა ქვენა გრძნობით; ქურდობის შემადგენლობაში მითვისების მიზანზეა (სსკ-ის 177-ე მუხლი) მითითებული. მაშასადამე, აღნიშნულ მუხლებში მოტივი და მიზანი უმართლობის ტიპის განმსაზღვრელ ნიშნებად გვევლინება.

ცნობილია, რომ იქ, სადაც საუბარია მოქმედების მიზანზე, შეუძლებელია ვისაუბროთ არაპირდაპირ განზრახვაზე ან გაუფრთხილებლობაზე. რადგან ჩვენ თანამონაწილეთა გამაერთიანებელ სუბიექ-

¹ Курс уголовного права. Учебник для вузов, общая часть. Учение о преступлении, под. ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. Изд. «Зерцало-М», Том 1, М., 2002, с. 398-399.

ტურ ნიშნად მიზანი მივიჩნით, აქვე უნდა დასაბუთდეს, | თუ რატომ არ შეიძლება არაპირდაპირი განზრახვით მოქმედებდეს | რომელიმე თანამონაწილე, არადა სისხლის სამართლის კოდექსის 22-ე მუხლში მოცემული თანამონაწილეობის განსაზღვრებაში არაა დაკონკრეტებული განზრახვის რომელ სახეზეა საუბარი და ეს იმის თქმის საშუალებას გვაძლევს, რომ ევენტუალური განზრახვით თანამონაწილეობა ლოგიკურად შესაძლებელია, მაგრამ ქვევით ჩვენ დავინახავთ, რომ ამგვარი დასკვნის გაკეთება მხოლოდ ცალმხრივი მსჯელობის შედეგია.

თანამონაწილეობისას ევენტუალური განზრახვით მოქმედების შესაძლებლობას განსაკუთრებით ხშირად ნამქეზებელთან დაკავშირებით აღიარებენ. ნამქეზებლობას არაპირდაპირი განზრახვით უშვებდა ნ. ტაგანცევი.¹

თ. წერეთელი უფრო შორს მიდის და არა მარტო ნამქეზებლობას, არამედ ორგანიზატორის, დამხმარის და თანაამსრულებლის მოქმედებას უშვებს არაპირდაპირი განზრახვით.² ანალოგიურ აზრს სხვა საბჭოთა კრიმინალისტების ნაშრომებშიც ვხვდებით.³

სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ თანამონაწილეობის სუბიექტური მხარის სახე ცალ-ცალკე უნდა განისაზღვროს ამსრულებლის მიერ ჩადენილი მოქმედებისა და ამ მოქმედებით დამდგარი შედეგის მიმართ.⁴ ამგვარ შეხედულებას იზიარებს ა. ნაუმოვიც. „პირის ფსიქიკური დამოკიდებულება, – წერს იგი, – სხვა პირების დანაშაულებრივ მოქმედებასთან შეერთების ფაქტისადმი ან მათთვის დანაშაულებრივი მოქმედების სურვილის აღძვრისადმი მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით ხასიათდება. ამიტომ თანამონაწილეობა ფორმალური შემადგენლობის მქონე დანაშაულებში (მაგალითად, გაუპატიურებაში) შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით. სხვა საქმეა – თანამონაწილის ფსიქიკური დამოკიდებულება ამსრულებლის მოქმედებით (უმოქმედობით) დამდგარი დანაშაულებრივი შედეგისადმი. ამ გაგებით, სუბიექტური მხარე შეიძლება იყოს როგორც პირდაპირი, ისე არაპირდაპირი განზრახვა“.⁵ მაშასადამე, ირკვევა, რომ ა. ნაუმოვი პირდაპირ განზრახვასთან ერთად უშვებს არაპირდაპირ განზრახვასაც.

¹ იხ. Тагашев Н. С., დასახ. ნაშ., გვ. 594.

² იხ. წერეთელი თ., თანამონაწილეობა დანაშაულში. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1965, გვ. 142, 148-149, 161, 195.

³ იხ. Гришасв П. И., Кригер Г. А. Соучастие по уголовному праву. М., 1959. с. 146.

⁴ იხ. Зелинский А. Ф. Соучастие в преступлении. Волгоград, 1971, с. 9-11; Курс советского уголовного права, часть общая, ред. А.А. Пионтковский. Преступление, изд. «Наука», т. 1, М. 1970, с. 471, 473, 479.

⁵ Наумов А. В. Уголовное право. Общая часть, курс лекций, изд. «Бск», М. 1996, с. 291.

მსგავსი მოსაზრება, როგორც ზემოთ აღინიშნა, გამოთქმულია რუსეთის სისხლის სამართლის კურსში.¹ აქვე მითითებულია, რომ ამსრულებლის სუბიექტური მხარე შეიძლება იყოს როგორც პირდაპირი, ასევე არაპირდაპირი განზრახვა.² „ამსრულებლისაგან განსხვავებით ორგანიზატორი შეიძლება მოქმედებდეს მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით“.³ „ნამქეზების მოქმედება შეიძლება არაპირდაპირი განზრახვითაც გამოიხატოს... ნამქეზების მიზანი შეიძლება არ ემთხვეოდეს იმ დანაშაულების მიზნებს, რომლებსაც იგი ნამქეზებულს უნერგავს. ასევე შესაძლებელია არ ემთხვეოდეს დანაშაულის მოტივები. ნამქეზების ქმედების კვალიფიკაცია ასეთ შემთხვევებში, უპირველეს ყოვლისა, დამოკიდებული იქნება დანაშაულის ამსრულებლის მიზნებსა და მოტივებზე. თუ მოტივი და მიზანი დანაშაულის შემადგენლობის აუცილებელი ელემენტებია, მაშინ ნამქეზებელს შეეარაცხება მისი საკუთარი მოტივიც. მაგალითად, თუ ნამქეზებელი გამოდიოდა სისხლის აღების მოტივიდან და ფულის გამო დაიყოლიებს პირს მკვლელობის ჩასადენად, მაშინ იგი პასუხს აგებს რფ სსკ-ის 105-ე მუხლის მეორე ნაწილის „ზ“ და „ლ“ პუნქტით, ხოლო ამსრულებელი ამავე მუხლის „ზ“ პუნქტით. იმ შემთხვევაში, როდესაც მოტივი და მიზანი არ არის დანაშაულის შემადგენლობის აუცილებელი ნიშნები, მაშინ ნამქეზების საკუთარი მოტივი და მიზანი გათვალისწინებული იქნება სასჯელის დანიშვნისას“.⁴

აღნიშნული კურსის ავტორები ასევე უშვებენ არაპირდაპირი განზრახვით დახმარებასაც.⁵

აზრი იმის შესახებ, რომ ორგანიზატორი, ნამქეზებელი და დახმარე შეიძლება მოქმედებდნენ ევენტუალური განზრახვითაც, საკმაოდ გავრცელებულია. უფრო მეტიც, სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში ვხვდებით განზრახ ერთობლივი მონაწილეობის ისეთ ინტერპრეტაციას, რომლის მიხედვითაც თანამონაწილეობა უნდა ვალიაროთ ყველა იმ შემთხვევაში, როდესაც ამსრულებლის განზრახ მოქმედებას გაუფრთხილებლობით მოყვება მძიმე შედეგი: – „დანაშაულის ჩადენაში განზრახი თანამონაწილეობა გაუფრთხილებელ ბრალთან შეხამებით შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ამსრულებლის განზრახი მოქმედება ინვეს კანონით დამამძიმებელ გარემოე-

¹ იხ. Курс уголовного права. Учебник для вузов, общая часть. Учение о преступлении, под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. Изд. «ЗерцалоМ», Том 1, М. 2002, с. 398.

² იხ. იქვე, დასახ. ნაშ., გვ. 407.

³ იხ. Курс уголовного права. Учебник для вузов, общая часть. Учение о преступлении, под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. Изд. «Зерцало-М», Том 1, М. 2002, с. 409.

⁴ იქვე, გვ. 411-412.

⁵ იხ. იქვე, გვ. 416.

ბად გათვალისწინებულ შედეგს და რომლის მიმართაც თანამონაწილეებს გააჩნიათ გაუფრთხილებელი ბრალი“.¹

თანამონაწილეობის სუბიექტური მხარის ამგვარი ფორმულირება განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის არასწორი გაგების შედეგია. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ გაუფრთხილებლობა თავისი ბუნებით შეცდომის ნაირსახეობაა, რამდენადაც ადამიანი ამ დროს არასწორად აფასებს მოცემულ სიტუაციას და მის მიზანმიმართულ მოქმედებას მოყვება სულ სხვა შედეგი, ვიდრე ნასურვები იყო. თუკი ჯანმრთელობის მძიმე დაზიანება გამოიწვევს სიცოცხლის მოსპობას, ეს მხოლოდ ამსრულებლის არასწორი მოქმედების შედეგია, რადგან დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტურ მხარეს უშუალოდ, თანამონაწილეებისგან განსხვავებით, მხოლოდ იგი ასრულებს. რამდენადაც შეცდომა წმინდა პერსონალურ ხასიათს ატარებს, რომელიც ბრალზე ხარისხობრივად ზემოქმედებს და გაუფრთხილებლობა შეცდომის ნაირსახეობაა, ამდენად ბრალის ორმაგი ფორმით ჩადენილი დანაშაულის შემთხვევაში ამსრულებლის მოქმედებით გამოწვეული მძიმე შედეგის სხვა თანამონაწილეთათვის შერაცხვა ბრალეული და პერსონალური პასუხისმგებლობის პრინციპების დამახინჯებული გაგება იქნება. მაგალითად, თუ ა. ნააქეზებს ბ-ს გაუპატიურებისაკენ, ხოლო ბ-ს გაუპატიურებისას მსხვერპლი შემოაკვდება, მაშინ პასუხისმგებლობა დაუმძიმდება მხოლოდ მას, ანუ იგი პასუხს აგებს სსკ-ის 137-ე მუხლის მე-4 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტით.

მეორე, თანამონაწილეობისას დამნაშავეთა გამაერთიანებელ სუბიექტურ ნიშნად გვევლინება მიზანი, რაც იმას ნიშნავს, რომ მათი განზრახვა მიმართულია ერთი კონკრეტული შედეგის მისაღწევად. „დამნაშავემ, – წერს ო. გამყრელიძე, – რომელსაც სურს საზოგადოებრივად საშიში შედეგი, საგანგებოდ უნდა წარმართოს თავისი ქმედება ამ შედეგის განსახორციელებლად. მაშასადამე, დამნაშავის ქმედებას პირდაპირი განზრახვის დროს მიზანმიმართული, მიზანდასახული ხასიათი აქვს“.² ბრალის ორმაგი ფორმით ჩადენილი დანაშაულის დროს კი ამსრულებლისა და თანამონაწილის ერთიანი მიზანი საერთოდ არ მოიცავს მძიმე შედეგს. ამიტომ ის, რაც თანამონაწილეთა სამოქმედო მიზნის მიღმაა, შეუძლებელია რომელიმე მათგანს შეერაცხოს.

არ უნდა იყოს მართებული თ. წერეთლის აზრი, როდესაც იგი წერს: „ორგანიზატორი შეიძლება მოქმედებდეს როგორც პირდაპირი, ისე ევენტუალური განზრახვით. თუ ვინმემ დაიქირავა მეორე პირი კაცის მოსაკლავად, იგი იმასაც ითვალისწინებს და უშვებს,

¹ Курс советского уголовного права, часть общая, изд. Ленинградского университета. т. 1, 1968, с. 597-599.

² გამყრელიძე ო., სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1989, გვ. 68.

რომ დაქირავებულმა მკვლელმა დაზარალებული შეიძლება გაძარცვოს. ასეთ შემთხვევაში ორგანიზატორი მოქმედებს პირდაპირი განზრახვით მკვლელობის მიმართ და ევენტუალური განზრახვით გაძარცვის მიმართ".¹ უფრო ქვემოთ თ. წერეთელი მიუთითებს: – „... თუ გორდევს წარმოდგენილი ჰქონდა, რომ მისი მსმენელი – ქურდი-რეციდივისტი ალიქვამს მის მონაყოლს, როგორც დანაშაულისაკენ შეგულიანებას და უშვებდა იმის შესაძლებლობას, რომ შეგულიანებული პირი დანაშაულს ჩაიდენს, იგი წამქეზებლად ჩაითვლება, თუნდაც ასეთი მიზანი მას არ ჰქონდეს“.² „არ არის საჭირო, რომ დამხმარის მოქმედების მიზანი და მოტივი იგივე იყოს, რაც ამსრულებლისა. ამსრულებელი შეიძლება ანგარების მოტივით მოქმედებდეს, ხოლო დამხმარეს შეიძლება მეგობრისათვის დახმარების სურვილი ან რაიმე სხვა უანგარო მოტივი ამოძრავებდეს“.³

ახლა რამოდენიმე პუნქტად უნდა დაფიქსირდეს პოზიცია, რომელიც არაპირდაპირი განზრახვით თანამონაწილეობის შესაძლებლობას გააბათილებს: ჯერ ერთი, ამგვარი მოსაზრება მოტივთან დაკავშირებით უდავოა, მაგრამ რაც შეეხება მიზანს, იგი ყოველ თანამონაწილეს საერთო უნდა ჰქონდეს. სხვაგვარად შეუძლებელია. ალბათ, ამიტომაცაა, რომ თ. წერეთელს მიზანთან დაკავშირებით გამოთქმული მოსაზრების გასამყარებლად მაგალითის მოყვანა უჭირდა.

მეორე, – ევენტუალური განზრახვით თანამონაწილეობა დაშვებულია ძარცვისას, რომლის სუბიექტური მხარე ყოველთვის პირდაპირი განზრახვით ხასიათდება. ეს კარგად შენიშნა თავის დროზე ო. გამყრელიძემ. იგი მიუთითებს, რომ „... ისეთი „ფინალური“ ბუნების დელიქტები, როგორიცაა ქურდობა, ძარცვა, ყაჩაღობა და სხვ. მხოლოდ პირდაპირ განზრახვას მოითხოვენ და შეუძლებელია მათი ჩადენა ევენტუალური განზრახვით... წარმოუდგენლად მიმაჩნია იმის დასაბუთება, რომ ძარცვის თანამონაწილე შეიძლება ევენტუალური განზრახვით მოქმედებდეს“.⁴

მესამე, – ის ვინც შესაძლებლად მიიჩნევს არაპირდაპირი განზრახვით თანამონაწილეობას, მან უნდა აღიაროს ევენტუალური განზრახვით მომზადება და მცდელობა. თუ თ. წერეთლის მიერ მოყვანილ მაგალითში ფაბულას შევცვლით და დავუშვებთ, რომ ამსრულებელმა დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელი აიღო, მაშინ ორგანიზატორი ლოგიკურად უნდა დაისაჯოს მკვლელობისა და ძარცვის მომზადებისათვის. ამგვარი კვალიფიკაცია ძარცვასთან დაკავშირებით მიუღებელია, რადგან ორგანიზატორი ძარცვას ევენ-

¹ წერეთელი თ., თანამონაწილეობა დანაშაულში. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1965, გვ. 149.

² იქვე, გვ. 162-163.

³ იქვე, გვ. 196.

⁴ გამყრელიძე ო., სისხლისამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1989, გვ. 116.

ტულური განზრახვით უშვებდა და მომზადება ევენტუალური განზრახვით შეუძლებელია. ანალოგიურად შეიძლება ვიმსჯელოთ მცდელობის შემთხვევაშიც. მაშასადამე, უნდა ვალიაროთ, რომ არაპირდაპირი განზრახვით თანამონაწილეობა შეუძლებელია.

მეოთხე, - განსაკუთრებით თვალში საცემია არაპირდაპირი განზრახვით წამქეზებლობის შეუძლებლობა. სისხლის სამართლის კოდექსის 24-ე მუხლის მეორე ნაწილში კანონმდებელი წამქეზებლად მიიჩნევს იმას, ვინც დაიყოლია სხვა პირი განზრახი დანაშაულის ჩასადენად. აქ საყურადღებოა სიტყვა „დაყოლიება“, რომლის ბუნებას თუ დავუკვირდებით უნდა დავასკვნათ, რომ დაყოლიება იმას ნიშნავს, რომ დამყოლიებელმა პირს ისეთი „ინფორმაცია“ მიანოდა, რომელიც დაყოლიებულის მოქმედებას დაედო საფუძვლად და, რაც მთავარია, ისინი საერთო მიზნის მისაღწევად მოქმედებენ. თუკი დამყოლიებელი სხვა მიზნით მოქმედებს და ადგილი აქვს პირის შეცდენას, მაშინ უნდა ვისაუბროთ შუალობით ამსრულებლობაზე. არაპირდაპირი განზრახვით თანამონაწილეობის (წამქეზებლობის) მომხრეთა მიერ მოყვანილ მაგალითებს თუ დავუკვირდებით, იქ ადგილი აქვს პირთა ვარაუდს, რომ მავანი და მავანი ჩაიდენს დანაშაულს, რაც არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს დაყოლიებას, რადგან „გულში“ ვარაუდით, ვერსიების წამოყენებით, რომელიც დასაყოლიებელი პირისათვის ცნობილი არ არის, დაყოლიება შეუძლებელია.

დაბოლოს, ევენტუალური განზრახვით თანამონაწილეობის მომხრეებს ყოველთვის ისეთი მაგალითი მოყავთ, რომელშიც თანამონაწილეები ერთიანდებიან პირდაპირი განზრახვით ჩასადენი დანაშაულის განსახორციელებლად, ხოლო ევენტუალური განზრახვით უშვებენ ამ ძირითად დანაშაულთან ერთად მეორე, პარალელური დანაშაულის ჩადენის შესაძლებლობას. როგორც ჩანს, მათ უჭირთ ისეთი რეალობის წარმოდგენა, როდესაც თანამონაწილეები მხოლოდ ერთ დანაშაულს ჩადიან ევენტუალური განზრახვით.

ასე რომ, თანამონაწილეობაზე საუბარი მხოლოდ მაშინ შეიძლება, თუ თანამონაწილეებს ამსრულებელთან ერთად საერთო მიზანი ამოძრავებთ.

ბ) მოტივისა და მიზნის როლი თანამსრულებლობისას

სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში დომინირებს აზრი იმის შესახებ, რომ თანამსრულებლობა შეიძლება არაპირდაპირი განზრახვით. „თანამსრულებლობისათვის, - წერს თ. წერეთელი, - არ არის აუცილებელი პირდაპირი განზრახვა, საკმარისია ევენტუალური განზრახვა. თუ, მაგალითად, ერთი საცხოვრებელი სახლის მესაკუთრენი დაზღვევის თანხის მისაღებად გადანყვეტენ სახლის დაწვას, თანაც ითვალისწინებენ, რომ ცეცხლის ნაკიდების შედეგად შეიძლება დაიწვას ამ სახლში მცხოვრები რომელიმე მდგმური და შეგნებულად უშვებენ ასეთ შედეგს, ცეცხლის წამკი-

დებელნი მოქმედებენ ევენტუალური განზრახვით და განიხილებიან როგორც მკვლელობის თანაამსრულებლები“.¹

თანაამსრულებლობის სუბიექტური მხარის შესახებ მართებული შეხედულება გააჩნია ო. გამყრელიძეს. იგი კატეგორიულად გამოიციხავს არაპირდაპირი განზრახვითა და გაუფრთხილებლობით თანამონანილეობის შესაძლებლობას და საბოლოოდ მიდის დასკვნამდე, რომ თანაამსრულებელთა, ისევე როგორც თანამონანილეთა გამაერთიანებელი სუბიექტური ნიშანი არის საერთო მიზანი. თანაამსრულებლობისათვის აუცილებელია არა მარტო ერთი და იგივე მიზნის არსებობა, არამედ აუცილებელია თითოეული პირის მიერ იმის ცოდნაც, რომ სხვასთან ერთად ჩადის დანაშაულს.²

თანაამსრულებლობისას ნებისმიერ შემთხვევაში მოტივისაგან განსხვავებით მიზანი ყველასათვის საერთო უნდა იყოს, რადგან კონკრეტული დანაშაულებრივი შედეგი, რომლის მიღწევასაც ცდილობს დამნაშავე ანუ ხელყოფის ობიექტი ყოველთვის ვლინდება მიზნის დადგენით.

შეიძლება თუ არა არაპირდაპირი განზრახვის დროს დანაშაულებრივ მიზანზე ვისაუბროთ? ამ შეკითხვას უარყოფითი პასუხი უნდა გაეცეს. „პირდაპირი განზრახვა, – წერს ო. გამყრელიძე, – იმიტომ არის პირდაპირი, რომ დამნაშავეს მიზანი მიმართულია მოცემული დანაშაულებრივი შედეგისაკენ (ხაზგასმა ჩემია – ი.დ.). ევენტუალური ანუ არაპირდაპირი განზრახვის დროს კი დამნაშავეს მიზანი არ არის მიმართული იმ დანაშაულებრივი შედეგისაკენ, რომელიც მას ბრალად ერაცხება. ამ შემთხვევაში დამნაშავეს მიზანი შეიძლება, თავის მხრივ, მიმართული იყოს საზოგადოებრივად სასარგებლო, ან, ყოველ შემთხვევაში, სოციალური თვალსაზრისით ინდუფერენტული შედეგისაკენ. ისეც შეიძლება მოხდეს, რომ ადამიანს მიზნად ჰქონდეს დასახული რაიმე დანაშაულებრივი შედეგის გამოწვევა, მაგრამ მის მოქმედებას არაპირდაპირ მოჰყვეს კიდევ სხვა დანაშაულებრივი შედეგიც“.³

თანაამსრულებლობა არაპირდაპირი განზრახვით შეუძლებელია შემდეგ გარემოებათა გამო: პირველი – ევენტუალური განზრახვის დროს დამნაშავეს მიზანი სულ სხვა შედეგისკენაა მიმართული. მეორე – ცნობილია, რომ არაპირდაპირი განზრახვით ჩადენილი დანაშაული მხოლოდ მაშინ ისჯება, როდესაც დანაშაულებრივი შედეგი დგება. ეს ფაქტი არაპირდაპირი განზრახვით თანაამსრულებლობის მომხრეებს ლოგიკურად აიძულებს, აღიარონ მომზადება და მცდელობა ევენტუალური განზრახვით, რადგან ცხოვრებაში ადვი-

¹ წერეთელი თ., თანამონანილეობა დანაშაულში. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1965, გვ. 142.

² იხ. გამყრელიძე ო., დანაშაულის შუალობითი ამსრულებლობა და თანაამსრულებლობა. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1974, გვ. 138-139.

³ იქვე, გვ. 143-144.

ლი წარმოსადგენია, რომ დამნაშავეთა ევენტუალურ განზრახვას დანაშაულებრივი შედეგი არ მოჰყვება. მესამე, არაპირდაპირი განზრახვით თანაამსრულებლობის მომხრეებს მაგალითად ყოველთვის მოჰყავთ თანაამსრულებლობის ისეთი შემთხვევები, როდესაც ე.წ. შერეულ განზრახვას აქვს ადგილი ანუ როდესაც დამნაშავეთა მიზნით მოცული შედეგი პირდაპირი განზრახვით დგება, ხოლო მისი პარალელური მეორე დანაშაული არაპირდაპირი განზრახვით დგება. ეს იმაზე მიანიშნებს, რომ შეუძლებელია დავუშვათ ისეთი თანაამსრულებლობა, როდესაც ერთ რომელიმე კონკრეტულ დანაშაულს რამოდენიმე პირი იურიდიულად ერთობლივად ახორციელებდნენ.

მაშასადამე, უნდა ვალიაროთ, რომ თანაამსრულებლობა, ისევე როგორც თანამონაწილეობა, შეიძლება მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით, როდესაც დამნაშავეებს აერთიანებთ საერთო მიზანი. სსკ-ის 23-ე მუხლის თანახმად: „დანაშაულში თანამონაწილეობა ნიშნავს ორი ან მეტი პირის განზრახ ერთობლივ მონაწილეობას განზრახი დანაშაულის ჩადენაში“. სრულიად ზედმეტია იმაზე მითითება, რომ განზრახ დანაშაულში ხდება თანამონაწილეობა ანუ სიტყვა განზრახვა ამოღებულ უნდა იქნეს, რადგან იგი თავისთავად იგულისხმება. სხვათა შორის სწორედ ასეთი რედაქციით იყო ჩამოყალიბებული თანამონაწილეობის ცნება ნინამორბედ სისხლის სამართლის კოდექსში. კანონმდებლის ახლანდელი პოზიცია უფრო მეცნიერებაში არსებული იმ არასწორი მოსაზრებისათვის წერტილის დასმის მიზნით გაკეთდა, რომლის მიხედვითაც შესაძლებელია თანამონაწილეობა ე.ი. ორი ან მეტი პირის განზრახ ერთობლივი მონაწილეობა როგორც განზრახ, ისე გაუფრთხილებლობით ჩადენილ დანაშაულში.¹

ასე რომ, თანამონაწილეობა მხოლოდ განზრახ დანაშაულში შეიძლება. საკითხისადმი სხვაგვარი მიდგომა შეუძლებელია, რადგან ლოგიკურად ვიღებთ შემდეგ სურათს: ნებელობითი ქცევა ყოველთვის მიზანმიმართულია, ხოლო ნებისმიერი დანაშაული ნებელობითი ხასიათისაა; ადამიანთა განზრახ ერთობლივ მონაწილეობას მხოლოდ მაშინ აქვს გარკვეული საზრისი, როდესაც მათი ერთობლივი ნებელობითი მოქმედება რაიმე შედეგის მიღწევითაა განპირობებული ანუ მათ აუცილებლად უნდა ამოძრავებდეთ გარკვეული მიზანი. ამ უკანასკნელი მუხლის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ორი ან მეტი პირის განზრახ ერთობლივი მონაწილეობა სწორედ დანაშაულის ჩასადენად ხდება, ე.ი. მათი მიზანი სწორედ დანაშაულის ჩადენაა. აქედან ბუნებრივია დასკვნა, რომ თანამონაწილეობა და თანაამსრულებლობა მხოლოდ პირდაპირ განზრახვას გულისხმობს, რადგან გამიზნული მოქმედება მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით შეიძლება.

აბსოლუტურად მართალია ო. გამყრელიძე, როდესაც არ ეთანხმება მ. შარგოროდსკის მაშინდელი „სსრკ-ის და მოკავშირე რეს-

¹ იხ. Шаргородский М. Д. Некоторые вопросы общего учения о сочастии. «Правоведение», 1960, №1, с. 91.

პუბლიკების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის 1958 წლის საფუძვლების" მე-17 მუხლის ინტერპრეტაციაში და ამტკიცებს, რომ „მთავარი როდია სიტყვები: „დანაშაულის ჩადენაში“. აქ, უპირველეს ყოვლისა, ყურადღება უნდა მივაპყროთ, რომ თანამონაწილეობა არის „ორი ან მეტი პირის განზრახ ერთობლივი მონაწილეობა“ დანაშაულის ჩადენაში. „განზრახ მონაწილეობა“ დანაშაულში ნიშნავს ამ დანაშაულით გამოწვეული დანაშაულებრივი შედეგისადმი განზრახ ფსიქიკურ დამოკიდებულებას. „ერთობლივი“ სიტყვა კი მიგვანიშნებს, რომ ორმა ან რამდენიმე კაცმა იცის, რომ საერთო ძალებით განზრახ უნდა განახორციელონ ესა თუ ის დანაშაულებრივი შედეგი“.¹

მაშასადამე, თანამონაწილეობისა და თანაამსრულებლობის ცნებების, მათი ბუნების განხილვამ მიგვიყვანა ლოგიკურ დასკვნამდე, რომ დანაშაულის ამ ფორმებით განხორციელება შეიძლება მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით, როდესაც ორი ან მეტი პირი საერთო მიზნის განსახორციელებლად ერთობლივად მიმართავენ საკუთარ ქმედებებს.

გ) აგენტ-პროვოკატორის ფიგურა სისხლის სამართალში

დანაშაულობის წინააღმდეგ ბრძოლა, დანაშაულის დროულად გამოძიება და გახსნა, დამნაშავე პირთა გამოვლენა და მათ მიერ ჩადენილ ქმედებებზე შესაბამისი სამართლებრივი რეაგირება მართლწესრიგისა და კანონის ავტორიტეტის განმტკიცების სფეროში სახელმწიფოს ერთ-ერთი პრიორიტეტული მიმართულებაა. დამნაშავე პირთა დადგენა განსაკუთრებით რთულდება ისეთ სიტუაციებში, როდესაც ჩადენილ დანაშაულთა შესანიშნავად ბოროტმოქმედი საკმაოდ ორიგინალურ კონსპირაციულ ხერხებს მიმართავენ. მაგალითად, ორგანიზებული ჯგუფის მიერ განხორციელებულ დანაშაულთა მომეტებული საშიშრობა მისი დადგენის სირთულთა ცაა განპირობებული; ზოგიერთი დანაშაული თავისი ბუნებით იმდენად „დახურული“ ტიპისაა, რომ დაზარალებული მხოლოდ ამ უკანასკნელი ფაქტის გამოაშკარავების შემდეგ ხდება ცნობილი. მაგალითად, მექრთამეობისას.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 1-ლი მუხლის მე-3 ნაწილის მიხედვით: „სისხლის სამართლის კოდექსის მიზანია დანაშაულებრივი ხელყოფის თავიდან აცილება და მართლწესრიგის დაცვა“. აღნიშნული მიზნის მისაღწევად, რა თქმა უნდა, აუცილებელია კანონით გათვალისწინებული საშუალებების გამოყენება, რაც უზრუნველყოფილია საქართველოს კონსტიტუციით, სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობითა და სხვა ნორმა-

¹ გამყრელიძე ო., სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1989, გვ. 108.

ტიული აქტებით. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 1-ლი მუხლის თანახმად: „სისხლის სამართლის პროცესის ამოცანებია: დადგინოს დანაშაულის ან სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ფაქტობრივი გარემოებანი და მისი ჩამდენი პირი; უზრუნველყოს კანონის სწორად გამოყენება; არ დაუშვას უდანაშაულო პირის მსჯავრდება; გამოასწოროს საგამოძიებო და სასამართლო შეცდომები; დაიცვას მოქალაქის, ეჭვმიტანილის, ბრალდებულის, დაზარალებულის, აგრეთვე სისხლის სამართლის პროცესის ყველა სხვა მონაწილის უფლებები და თავისუფლებები; დაამკვიდროს საზოგადოებაში კანონის, პუმანიზმისა და სამართლიანობის იდეების პატივისცემა“.

მიუხედავად იმისა, რომ სამართალდამცავ ორგანოთა კომპეტენციაა დანაშაულობასთან ბრძოლა, მარტო მათი საქმიანობა მაინც ვერ ჩაითვლება საკმარისად მართლწესრიგის უზრუნველსაყოფად. ამისათვის სახელმწიფო მოქალაქეებსაც აძლევს უფლებას შესაბამისი პირობების დაცვით განახორციელონ სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული ქმედება, რომელიც მართლზომიერად ჩაითვლება. დასმულ პრობლემასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია დამნაშავის შეპყრობა და უკიდურესი აუცილებლობა, რომელიც ყოველთვის მსჯელობის საგანი უნდა გახდეს ე.წ. აგენტ-პროვოკატორის საქმიანობის შეფასებისას.

თანამედროვე მსოფლიოს ზოგიერთი განვითარებული ქვეყნის მაგალითზე (მაგ: ბელგია, საფრანგეთი, გერმანია და სხვ.) შეიძლება ითქვას, რომ დანაშაულის პროვოკაციასთან დაკავშირებული სირთულეები არაერთგვაროვნადაა გადაწყვეტილი, რაც უპირველეს ყოვლისა, თანამონაწილეობის ბუნებისადმი სხვადასხვაგვარი მიდგომით აიხსნება.¹

თანამონაწილეობის აქცესორული ბუნებიდან გამომდინარე თანამონაწილენი ერთიან უმართლობას ახორციელებენ. თუმცა, თუ მათ საერთო, ერთიანი მიზანი არ ექნებათ, მაშინ თანამონაწილეობაზე საუბარი ზედმეტია. შეიძლება თამამად ითქვას, რომ თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველზე მსჯელობისას, ერთი მხრივ, სწორედ მიზანზე დაკვირვებამ და, მეორე მხრივ, ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის პრობლემამ განაპირობა ნამქეზებისაგან გაიმიჯნოს და დამოუკიდებელი კვლევის საგანი გამხდარიყო აგენტ-პროვოკატორის (agent- provokateur) ფიგურა.

თითზე ჩამოსათვლელია იმ ავტორთა ნაშრომები, სადაც აგენტ-პროვოკატორის პრობლემაა განხილული. აგენტ-პროვოკატორთან მაშინ გვაქვს საქმე, როდესაც ვინმე შეაგულიანებს სხვას დანაშაუ-

¹ თანამონაწილეობისა და დანაშაულის პროვოკაციის შესახებ ზოგადი ინფორმაციის სახით იხ: პრადელი ჟან, შედარებითი სისხლის სამართალი. გამოცემის მეცნიერული რედაქტორი თედო ნინიძე, თარგმნა ეკატერინე სუმბათაშვილმა, საგამომცემლო-პოლიგრაფიული კომპანია „სანი“, 1999, გვ. 207-213.

ლის ჩასადენად, რათა იგი სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში მისცენ.

სისხლის სამართლის კოდექსისა და სისხლის სამართლის პროცესის ამოცანების განსაზოვრციელებლად გამოწაკლის შემთხვევებში აუცილებელი ხდება დანაშაულის ხელოვნურად გამოწვევა, რომლის ფარგლებს მკვეთრი განსაზღვრა ერთ-ერთი ურთულესი იურიდიული პრობლემაა.

რეკოლუციამდელ რუსულ იურიდიულ ლიტერატურაში, როგორც თ. წერეთელი აღნიშნავს, აგენტ-პროვოკატორის საკითხი ფართო დისკუსიის საგანი გახდა განსაკუთრებით „ლოპუხინ-აზეფის“ საქმესთან დაკავშირებით. კრიმინალისტთა ერთი ნაწილი ასაბუთებდა, რომ აგენტ-პროვოკატორი არ შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც დანაშაულის ნამქეზებელი, რადგან აგენტ-პროვოკატორს განზრახული არა აქვს ბოლომდე მიიყვანოს დანაშაული. იგი დაინტერესებულია მხოლოდ იმით, რომ ამსრულებელმა მცდელობის სტადიას მიაღწიოს, რაც შესაძლებლობას მისცემს გამოავლინოს დამნაშავე და გადასცეს იგი მართლმსაჯულების ორგანოებს. ამ შეხედულების ავტორი ნაბაკოვი თვლიდა, რომ საერთოდ განზრახვა შეიძლება მიმართული იყოს მხოლოდ დანაშაულებრივი შედეგის განზოვრციელებაზე. მცდელობის განზრახვა სისხლის სამართლის კანონმდებლობის მიხედვით არ შეიძლება არსებობდეს, რადგან დანაშაულის მცდელობის ელემენტს წარმოადგენს ის, რომ იგი ვერ დამთავრდა დამნაშავის ნებაზე დამოუკიდებელი მიზეზების გამო. ამიტომ შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ, რომ დამნაშავის განზრახვა მიმართული იყოს სწორედ მცდელობაზე, ვინაიდან ასეთ შემთხვევაში აღმოჩნდებოდა, რომ ეს განზრახვა მოიცავს ისეთ გარემოებებს, რომელიც დამნაშავის ნებაზე დამოკიდებული არ არის. თვით მცდელობის არსის გამო ნაქეზება მცდელობისადმი იურიდიულად შეუძლებელია. ეს არის *contradictio in abstracto*.¹

ამავე დროს ნაბაკოვი არ უარყოფდა აგენტ-პროვოკატორის დასჯის შესაძლებლობას, თუ იგი მოქმედებდა ევენტუალური განზრახვით შედეგის მიმართ. გარდა ამისა, ნაბაკოვი გმობდა აგენტ-პროვოკატოროს საქმიანობას, რომელშიც ხედავდა არა მარტო „უდიდეს ზნეობრივ ბოროტებას, არამედ აგრეთვე ინსტიტუტს, რომელიც სრულიად დაუშვებელია კულტურულ სამართლებრივ სახელმწიფოში“. პირიქით, მრავალი კრიმინალისტი, მაგალითად, კოლერი ამართლებს აგენტ-პროვოკატორის საქმიანობას, როგორც სახელმწიფო ხელისუფლებისათვის აუცილებელს.²

¹ ციტ. თ. წერეთლის მიხ., თანამონაწილეობა დანაშაულში, თბ., 1965, გვ. 163-164; Труды юридического общества при императорском С.-Петербургском университете, том I, С. II., 1910, с. 242 и др.

² იხ. წერეთელი თ., თანამონაწილეობა დანაშაულში, თბ., 1965, გვ. 163-164.

აგენტ-პროვოკატორის საკითხს უყურადღებოდ არ ტოვებს რევოლუციამდელი რუსეთის ერთ-ერთი უდიდესი კრიმინალისტი ნ. ტაგანცევი. იგი იხილავს წამქეზებლის ქცევის მოტივებსა და საფუძვლებს, ეხება ისეთ სიტუაციას, როდესაც წამქეზებელი პირადი სურვილებით არ მოქმედებს. ამასთან დაკავშირებით იგი სვამს საკითხს: „იქნება თუ არა წამქეზებელი ის, ვინც დანაშაულისაკენ აგულიანებდა სხვას მისი მართლმსაჯულებისათვის გადაცემისა და პასუხისმგებლობის დაკისრების მიზნით?... ასეთი წამქეზებლები შეიძლება იყვნენ როგორც კერძო პირები, ასევე, უმეტეს წილად, ამ როლში გვევლინებიან საპოლიციო ხელისუფლების უმცროსი აგენტები, გამომძიებლები, რომლებიც ასრულებენ ე.წ. agents provokatcurs (Lockspitzel) როლს. შეიძლება თუ არა ამ პირების მიმართ გამოვიყენოთ წამქეზებლის ცნება, რა თქმა უნდა, ამისათვის ყველა საერთო პირობების არსებობისას?“¹

როგორც ქვევით დავინახავთ, ნ. ტაგანცევი კატეგორიულად მოითხოვს აგენტ-პროვოკატორის დასჯას წამქეზებლის სახით: – „უპირველეს ყოვლისა უჭკველია, რომ ერთმა, მხოლოდ წამქეზებულის კანონიერ პასუხისგებაში მიცემის სურვილმა არ შეიძლება გამორიცხოს წამქეზებლის დასჯადობა. თუ ვინმემ შეაგულიანა, დავუშვათ, საკუთარი ძმა მკვლელობისათვის, რათა შემდეგ დააბეზლოს და ისარგებლოს მისი ქონებით, რომელსაც უფლებები ჩამოართვეს, ან როგორც გლახურს მოჰყავს მაგალითი, იმისათვის, რომ ისარგებლოს მისი დაკავებით და მოხიბლოს მისი ცოლი ან ქალიშვილი, რა თქმა უნდა, ასეთი პირი არა მარტო უზნეოდ მოქმედია, არამედ სისხლისსამართლებრივად დასჯადი წამქეზებელია“.²

ნ. ტაგანცევის ციტირებული აზრის საფუძვლიანობა, ბუნებრივია, არავითარ ეჭვს არ იწვევს, რამდენადაც მოყვანილ მაგალითებში წამქეზებლის მოქმედებები ვერავითარ გამართლებას ვერ ჰპოვებს. თუკი სამართალი უშვებს დანაშაულებრივი სიტუაციის ხელოვნურად გამოწვევას, ეს ნაკარნახევი უნდა იყოს არა მარტო დამნაშავის მართლმსაჯულებისათვის გადაცემის განზრახვით, არამედ შექმნილი ვითარების უკიდურესობით ანუ დანაშაულში ეჭმიტანილის სხვაგვარად დაკავების შეუძლებლობით.

ნ. ტაგანცევი თავის მსჯელობის საფუძვლიანობას უფრო აკონკრეტებს: „იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც წამქეზებელი ხელმძღვანელობს არა პირადი ზრახვებით, არამედ თავისებურად გაგებულ სამსახურებრივი მოვალეობების ან საზოგადოებრივი ინტერესებით, მაინც მსგავსი დამონმება საკმარისი არაა წამქეზებლის დაუსჯელობის აღიარებისათვის. სამსახურებრივი მოვალეობების დამონმება თავისთავად უსუსურია, რადგან არანაირი კანონი არ იძლევა უფლებას და არც შეიძლება უფლება მისცეს ვინმეს მსგავ-

¹ Таганцев Н. С., დასახ. ნაშრ., გვ. 595.

² იქვე.

სი საქმიანობისათვის. პოლიციის ვალდებულებაა ჩადენილი დანაშაულებრივი ქმედებების გახსნა ან მომზადებულ დანაშაულთა თავიდან აცილება; მაგრამ ამ და სხვა შემთხვევაშიც ამ საქმიანობას არაფერი საერთო არა აქვს ახალი დანაშაულების ან დანაშაულებრივი მცდელობების განხორციელებასთან. ამგვარი დამონშება გაუმართლებელია არა მხოლოდ მაშინ, როდესაც მოცემულმა აგენტმა მიმართა დანაშაულის გახსნის შესაბამის ხერხს, არამედ მაშინაც, როდესაც იგი მოქმედებდა უფროსის ბრძანებით, რამდენადაც შესაბამისი ბრძანება უკანონოა". ნ. ტაგანცევი იქვე დაასკვნის, რომ, რამდენადაც დანაშაულის პროვოკატორს შედეგიც სურს, ამდენად არ შეიძლება იგი ნამქვებლად არ მივიჩნიოთ.

ნ. ტაგანცევის ნააზრევიდან აშკარაა, რომ აგენტ-პროვოკატორის მოქმედება ყოველთვის უნდა განიხილებოდეს როგორც დანაშაულის ნაქვება. ანალოგიურ მოსაზრებას იზიარებენ სხვა კრიმინალისტებიც. მაგალითად, თ. ნერეთელი, ლუბლინსკი, ა. ტრაინინი და სხვ. „სამძებრო ორგანოებმა არ შეიძლება გამოიყენონ დანაშაულის გახსნის მიზნით ისეთი საზოგადოებრივად საშიში და უკანონო მეთოდი, როგორიცაა დანაშაულის პროვოკაცია“.²

თუ საქართველოს სისხლის სამართლის კანონმდებლობის განვითარების ისტორიას გადავხედავთ, ცალკე მუხლად დანაშაულის პროვოკაცია საერთოდ არ ყოფილა გათვალისწინებული. საქართველოს სსრ 1928 წლის სისხლის სამართლის კოდექსის 125-ე მუხლი ითვალისწინებდა მხოლოდ თანამდებობის პირის მიერ ქრთამის პროვოკაციის შემადგენლობას.

საბჭოთა ქვეყნებიდან პირველად საკანონმდებლო დონეზე სპეციალური ნორმა ქრთამის პროვოკაციისათვის პასუხისმგებლობის შესახებ დანესდა რსფსრ 1922 წლის სისხლის სამართლის კოდექსით. ქრთამის პროვოკაცია განისაზღვრებოდა როგორც თანამდებობის პირის მიერ წინასწარი შეცნობით მდგომარეობისა და პირობების შექმნა, რომელიც იწვევს ქრთამის შეთავაზებას ქრთამის მიმცემის შემდგომი მხილების მიზნით. ასე რომ, პასუხისმგებლობა გათვალისწინებული იყო მხოლოდ ქრთამის მიმცემის პროვოკაციული საქმიანობისათვის. თუმცა, 1926 წლის რსფსრ სისხლის სამართლის კოდექსში ამგვარი ხარვეზი შეივსო კანონმდებლის მიერ (მუხლი 119-ე) და ქრთამის პროვოკაციაში იგულისხმებოდა თანამდებობის პირის მიერ წინასწარი შეცნობით მდგომარეობისა და პირობების შექმნა, რომელიც იწვევს ქრთამის შეთავაზებას ან ალებას ქრთამის მიმცემის ან ამლების შემდგომი მხილების მიზნით.³

¹ იხ. იქვე, გვ. 596.

² იხ. ნერეთელი თ., დასახ. ნაშრ., გვ. 165-166; Труды юридического общества при императорском С.-Петербургском университете том I, С.П., 1910, с. 272; Траинин А. Н., учение о саучастии, М., 1941, с. 103.

³ იხ. Дубонос Е. С., Провокация взятки либо коммерческого подкупа. Серия «высшая школа», М., 2002, с. 8.

სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის 1958 წლის საფუძვლების მიღების შემდეგ ანალოგიური შემადგენლობა მხოლოდ უკრაინის სსრ 1960 წლის სისხლის სამართლის კოდექსის 171-ე მუხლით იყო შენარჩუნებული. რუსეთის სისხლის სამართლის მოქმედ კოდექსში დანაშაულის პროვოკაციის მხოლოდ კერძო შემთხვევაა გათვალისწინებული. სახელდობრ, რუსეთის სსკ-ის 304-ე მუხლით დანესებულია პასუხისმგებლობა ქრთამის ან კომერციული მოსყიდვის პროვოკაციისათვის. რუსულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება სხვა დანაშაულის პროვოკაციის შესაძლებლობის თაობაზე, რაც უდავო ჭეშმარიტებაა. ე. დუბონოსოვს მოჰყავს რუსი ავტორების გამოკვლევების შედეგები: – „მიუხედავად იმისა, რომ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა გათვალისწინებულია მხოლოდ ქრთამის ან კომერციული მოსყიდვის პროვოკაციისათვის, გამოკითხული ოპერატიული მუშაკების 45,6% თვლის მას შესაძლებლად სხვა შემადგენლობების მიმართაც. ლიტერატურაში შეიძლება მოინახოს მტკიცება იმის შესახებ, რომ იგი შეიძლება შეგვხვდეს ნარკოტიკების, საბრძოლო მასალების შენახვაში, სავალუტო ოპერაციების დარღვევაში, ჯიბის ქურდობასა და სხვა დანაშაულებში პირთა მხილებისას.* მასობრივი საინფორმაციო საშუალებებიც ასევე ამტკიცებს, რომ სამართალდამცავი ორგანოები ოპერატიული ექსპერიმენტის განხორციელებისას იყენებენ მოქალაქეთა თანადგომას ნარკოტიკულ საშუალებათა შეძენაში ეჭვმიტანილთა მხილებისათვის“.*¹

დანაშაულის პროვოცირებასთან დაკავშირებული პრობლემის გადაჭრას გერმანულ სისხლისსამართლებრივ დოქტრინაში ჩამოყალიბებული თეორიები სხვადასხვაგვარად ცდილობენ:

1. „სამართლებრივი სიკეთის საფრთხეში ჩაგდების ზღვარის თეორიის (*Die Theorie der Rechtsgutsgefährdungsgrenze*) მიხედვით, ნამქეზებლობა მხოლოდ მაშინ გამოირიცხება, თუ ნამქეზებელს სიტუაციის განვითარება, ქმედების ობიექტის სხვაგვარი ხელყოფის გამოირიცხვით, მხოლოდ მთავარი ქმედების მცდელობამდე სურს. თუ ქმედების დასრულების გამოირიცხვა შეუძლებელია ან აუცილებელიც კია ქმედების ფორმალური დასრულება, სახეზე ყოველთვის ნამქეზებლობა გვექნება, რადგანაც თანამონაწილის სისხლისსამართლებრივი დასჯადობის განმაპირობებელი „ხელყოფის მიმართულება“, სამართლებრივ სიკეთესთან მიმართებაში, უკვე სწორედ სამართლებრივი სიკეთის საფრთხეში ჩაგდებაში განსხეულდება. მხოლოდ აგენტ-პროვოკატორის „საფრთხის თავიდან ასარიდებლად შიშველ მზადყოფნას“ არ შეუძლია ქმედებას სამარ-

¹ Дубоносоев Е. С., დასახ. ნაშრ., გვ. 23, *Замошкин С. А может быть провокация? Чистые руки, 1999, №2, с. 82; * Котин В. П., Провокация взятки (К проблеме совершенствования законодательства), Государство и право, 1996, №2.

თლებრივი სიკეთის დამაზიანებელი ხასიათი დაუკარგოს. ასევე საგულისხმოა, რომ საჭიროა შეიზღუდოს მოქმედების სისხლისსამართლებრივი დასჯადობისაგან გათავისუფლებული ის არეალი, რომელიც ტვირთად, საბოლოოდ, სამართლებრივი სიკეთის მატარებელს აწვება. მაშასადამე, როგორც კი სამართლებრივი სიკეთის საფრთხეში ჩადგების გამორიცხვა აღარ მოხერხდება, ან საჭირო გახდება ქმედების ფორმალური დასრულება, ამ შეხედულების თანახმად, ადგილი ექნება ნამქეზებლობას აგენტ-პროვოკატორის მხრიდან. ასეთ შემთხვევებში, მხოლოდ გამამართლებელი გარემოების ამოქმედების საკითხი უნდა იქნეს განხილული გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსის § 34-ზე (მართლზომიერი უკიდურესი აუცილებლობა) დაყრდნობით.¹

2. „ქმედების განხორციელების ფორმალური ზღვარის თეორიის (Die Theorie der formellen Vollendungsgrenze) მიმდევრები ნამქეზებლობას მხოლოდ მაშინ უარყოფენ, თუ ნამქეზებელს სიტუაციის განვითარება მხოლოდ მთავარი ქმედების მცდელობამდე სურს. ამასთან ერთად, მდგომარეობა არ შეიცვლება, თუ ნამქეზებელს არ შეეძლო გამოერიცხა სამართლებრივი სიკეთის დაუგეგმავი დაზიანების საფრთხე. ნამქეზებლობას მხოლოდ მაშინ ექნება ადგილი, თუ იგი საკუთარ განზრახვაში ქმედების ფორმალურ დასრულებასაც იტევდა“.²

3. „სამაგიეროდ, ქმედების მატერიალური განხორციელების ზღვარის თეორიის (Die Theorie der materiellen Vollendungsgrenze) მიხედვით, ნამქეზებლობა მხოლოდ მაშინ კი არ გამოირიცხება, როდესაც ნამქეზებელს სიტუაციის განვითარება მხოლოდ მთავარი ქმედების მცდელობამდე სურს, არამედ მაშინაც, როდესაც იგი ამასთანავე განზრახ ურიგდება ქმედების ფორმალურ განხორციელებას (პირობითად). ის მხოლოდ მაშინ იქნება (ნამდვილი) ნამქეზებელი, თუ იგი აგრეთვე ქმედების მატერიალური დასრულებისკენაც მიისწრაფვის. ეს იმიტომ, რომ ამ თეორიის მიმდევართა აზრით, ნამქეზებელს, საბოლოო ჯამში, სამართლებრივი სიკეთის მფლობელისათვის ზარალის მიყენება არ უნდოდა. აქედან გამომდინარე, ისეთ კაზუსებში, სადაც ამსრულებელი ქმედების სისრულეში მოყვანასა და ქმედების დასრულებას შორის უნდა იქნეს მხილებული, დასჯადი ნამქეზებლობის განმაპირობებელი სამართლებრივი სიკეთის მატერიალური ხელყოფა არ არსებობს. ამასთანავე, სასჯელისაგან გათავისუფლებულ ქმედებათა არეალის გაფართოება კრიმინალურ-პოლიტიკური საფუძვლების გამოც მიზანშეწონილია. ამ შეხედულებას იმ დასკვნამდე მიყვავართ, რომ აგენტ-პროვოკატორის ქმედება ნამქეზებლობის გამო მანამ არ

¹ Heinrich Bernd, Strafrecht Allgemeiner Teil II, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, 2005, S. 187.

² Heinrich Bernd, დასახ. ნაშ., გვ. 188.

არის დასჯადი, სანამ იგი საკუთარ განზრახვაში ქმედების მატერიალურ დასრულებასაც არ ითავსებს".¹

4. აღნიშნული თეორიების განხილვის შემდეგ გერმანელი მეცნიერი ბ. ჰაინრიხი მხარს სამართლებრივი სიკეთის გამოუსწორებელი დაზიანების იმ თეორიას (**Die Theorie der irreparablen Rechtsgutsverletzung**) უჭერს, რომელიც აგენტ-პროვოკატორს, ტენდენციის შესაბამისად, სასჯელისაგან გათავისუფლებულ ქმედებათა კიდევ უფრო ფართო არეალით უზრუნველყოფს, ვიდრე წინა თეორია. აქედან გამომდინარე, სავსებით მიზანშეწონილია წამქეზებელს მაშინაც კი მივცეთ სიტუაციიდან დაუსჯელად გამოსვლის შესაძლებლობა, როდესაც იგი, მართალია, ურიგდება ქმედების შესაძლო მატერიალურ დასრულებას, მაგრამ არ სურს ამ სიტუაციის სამართლებრივი სიკეთის გამოუსწორებელ დაზიანებამდე განვითარება. მაშასადამე, დასჯადობის ზღვარზე მხოლოდ მაშინ იქნება გადაბიჯებული, თუ წამქეზებელი სამართლებრივი სიკეთის შესაძლო გამოუსწორებელ დაზიანებას შეურიგდება. ამგვარი მიდგომის სისწორის დასაბუთება იმითაა შესაძლებელი, რომ, წამქეზებელს, საბოლოო ჯამში, არ სურს ზარალი მიაყენოს სამართლებრივი სიკეთის მფლობელს. აქედან გამომდინარე, არ არსებობს წამქეზებლის დასჯადობის განმაპირობებელი, სამართლებრივი სიკეთის მატერიალური ხელყოფა. ამგვარი ხელყოფა მაშინაც კი, როდესაც ადგილი აქვს სამართლებრივ სიკეთეზე ხანმოკლე მავნე ზემოქმედებას, მხოლოდ ისეთ დროს გვაქვს სახეზე, როდესაც სამართლებრივი სიკეთე, საბოლოო ჯამში, გამოუსწორებლად დაზიანდება. სავაჭრო ცენტრებში ჩადენილი ქურდობების მაგალითი გვიჩვენებს, რომ ხელყოფილ სამართლებრივ სიკეთესთან მიმართებაში, არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს ამსრულებელს ნივთის დაუფლების მომენტში ამხელენ (წაასწრებენ), მისი გადაძალვის მომენტში, თუ შენობის დატოვებისას. აქედან გამომდინარე, წამქეზებლობის საკითხი აქტუალური მაშინ ხდება, როდესაც სამართლებრივი სიკეთის ხელყოფა ხანგრძლივ ხასიათს მიიღებს და წამქეზებელი ამგვარ შედეგთან შეგუებული იყო. თუმცა, ამგვარ შემთხვევებში, ერთხელ კიდევ, გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსის § 34-ზე (მართლზომიერი უკიდურესი აუცილებლობა) დაყრდნობით, აუცილებლად უნდა დავფიქრდეთ ქმედების გამართლებულობაზე.²

საქართველოს სისხლის სამართლის მოქმედი კოდექსის 145-ე მუხლი (დანაშაულის პროვოკაცია) სიახლეს. წარმოადგენს. აღნიშნული მუხლის თანახმად, დანაშაულის პროვოკაცია განმარტებულია როგორც სხვისი დაყოლიება დანაშაულის ჩასადენად მისი სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში მიცემის მიზნით. მაშასადამე, კანონმდებელი

¹ იხ. Heinrich Bernd, დასახ. ნაშ., გვ. 188.

² იქვე, გვ. 189.

ამ მუხლის შექმნით მოითხოვს მკვეთრად გაიმიჯნოს ერთმანეთისაგან ნამქეზების საქმიანობა და აგენტ-პროვოკატორის საქმიანობა.

სისხლის სამართლის კოდექსის 24-ე მუხლის მე-2 ნაწილის მიხედვით: „ნამქეზებელია ის, ვინც დაიყოლია სხვა პირი განზრახი დანაშაულის ჩასადენად“. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში საკითხის ღრმა კვლევისათვის აუცილებელია გამოვიყენოთ შედარებითი კვლევის მეთოდი, რაც, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს ორ მოვლენას შორის მსგავსების, ხოლო მეორე საფეხურზე განსხვავების დადგენას.

პირველი. აგენტ-პროვოკატორის, ისევე როგორც ნამქეზების მოქმედება, ობიექტური მხრივ გამოიხატება სხვა პირის დაყოლიებაში დანაშაულის ჩასადენად.

მეორე. მსგავსება აგენტ-პროვოკატორსა და ნამქეზებელს შორის ისაა, რომ ორივე მათგანი შერაცხადი უნდა იყოს.

მესამე. აგენტ-პროვოკატორიც და ნამქეზებელიც იყოლიებენ შერაცხადს, რადგან, თუ შეურაცხის დაყოლიება ხდება, ადგილი ექნება შუალობით ამსრულებლობას.

მეოთხე. აგენტ-პროვოკატორიც და ნამქეზებელიც შერაცხად პირს უზიძგებენ პირდაპირი განზრახვით ჩასადენი დანაშაულისაკენ. მართალია, სსკ-ის 145-ე მუხლი ნამქეზების განსაზღვრებისაგან განსხვავებით არ შეიცავს მითითებას, დაყოლიება განზრახი თუ გაუფრთხილებელი დანაშაულისათვის ხდება, მაგრამ შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ ისეთი სიტუაცია, როდესაც პირის დაყოლიება ხდება არაპირდაპირი განზრახვით ან გაუფრთხილებლობით ჩასადენი დანაშაულისათვის. არაპირდაპირი განზრახვისას და გაუფრთხილებლობისას შედეგის დადგომამდე არ შეიძლება ვისაუბროთ ქმედების კრიმინალურობაზე, რადგან მომზადება ან მცდელობა მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით შეიძლება, ხოლო დანაშაულის პროვოკაციის შემადგენლობისათვის გადამწყვეტია დანაშაულის ჩასადენად პირის დაყოლიება და არანაირი მნიშვნელობა არა აქვს, თუ დანაშაულის რომელ სტადიაზე იქნა აღკვეთილი დაყოლიებულის დანაშაულებრივი საქმიანობა. ამასთან, თუ აგენტ-პროვოკატორი ან ნამქეზებელი შეაცდენს პირს და იგი არაპირდაპირი განზრახვით ან გაუფრთხილებლობით დანაშაულს ჩაიდეს, მაშინ საქმე გვექნება შუალობით ამსრულებლობასთან.

მეხუთე. არც აგენტ-პროვოკატორად და არც ნამქეზებლად პირის ცნობისათვის მნიშვნელობა არა აქვს დანაშაულის მოტივს.

მსგავსი ნიშნების დადგენის შემდეგ აუცილებელია გაირკვეს მათი განმასხვავებელი ნიშნებიც.

უპირველეს ყოვლისა, აგენტ-პროვოკატორსა და ნამქეზებელს განასხვავებს მათი სამოქმედო მიზანი. ნამქეზების მიზანი ყოველთვის ემთხვევა ამსრულებლისა და სხვა თანამონაწილეების მიზანს; აგენტ-პროვოკატორი სწორედ იმიტომ არ მიიჩნევა მის მიერ დაყოლიებული პირის ნამქეზებლად, რომ მათ სხვადასხვა მიზანი გააჩნიათ: – აგენტ-პროვოკატორის მიზანი ყოველთვის დაყოლიებულის სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში მიცემაა. ამ მხრივ

საინტერესოა ო. გამყრელიძის კრიტიკა ბრალეული თანამონაწილეობის მოძღვრების შესახებ: ბრალეული თანამონაწილეობის მოძღვრების მიხედვით დანაშაულის თანამონაწილის დასჯადობა შვეიცარიულ იურიდიულ ლიტერატურაში ე.წ. კორუფციის იდეას ეფუძნება. „თანამონაწილისა (ნამქეზების) და ამსრულებლის დასჯა სხვადასხვა საფუძველზე ხდება. ისინი სხვადასხვა სიკეთეს ხელყოფენ. თანამონაწილე, კერძოდ, ნამქეზებელი, ხელყოფს ამსრულებლის პიროვნებას, მის სოციალურ ინტეგრაციას, ხოლო ამსრულებელი სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილით დაცულ რომელიმე კონკრეტულ სიკეთეს (აღამიანის სიცოცხლე, ქონება და სხვ.). ამრიგად, სოციალური ინტეგრაცია ყოფილა დამოუკიდებელი სამართლებრივი სიკეთე. ეს უკვე იმაზე მიანიშნებს, რომ ნამქეზებლობა თანამონაწილეობა კი არაა, ისიც დანაშაულის გამოვლინების ისეთივე დამოუკიდებელი ფორმა ყოფილა, როგორც ამსრულებლობაა. ნამქეზებლობა ამ თვალსაზრისის თანახმად, დამოუკიდებელი შინაარსის უმართლობაა, რადგანაც ის ამსრულებლისაგან განსხვავებულ სამართლებრივ სიკეთეს აზიანებს. აქედან უკვე ერთადერთი დასკვნა უნდა გაკეთდეს: ბრალეული თანამონაწილეობის მოძღვრება საერთოდ უარყოფს დანაშაულში თანამონაწილეობის ცნებას და შლის ყოველგვარ ზღვარს თანამონაწილეობასა (ნამქეზებლობა) და ამსრულებლობას შორის“.¹

ო. გამყრელიძის აზრით, თუ ნამქეზებელს შეცდომაში შეჰყავს ამსრულებელი, მაშინ ნაქეზების ჩვეულებრივ შემთხვევას ვერ გავუთანაბრებთ ისეთ შემთხვევას, როცა აგენტ-პროვოკატორი აქეზებს სხვას დანაშაულის ჩასადენად. „ნამქეზების მოქმედება მაშინ იქნება მიმართული ამსრულებლის პიროვნების წინააღმდეგ, როცა ნაქეზება ხდება პროვოკაციული მიზნით, როცა ამსრულებელმა არ იცის, რომ მას აქეზებენ იმისათვის, რათა დანაშაულის ჩადენის მომენტში შეიპყრონ და დასაჯონ“.²

მაშასადამე, აგენტ-პროვოკატორი იმიტომ არაა ნამქეზებელი, რომ მას ამსრულებლისა და თანამონაწილეებისათვის უცნობი, განსხვავებული მიზანი ამოძრავებს. მიზანზე დაკვირვება კი სულ სხვა სურათს ქმნის: **ჯერ ერთი**, ფაქტობრივი (და არა იურიდიული) გაგებით ნამქეზებელი პროვოკაციული მიზნის გამო დამოუკიდებელი დანაშაულის უშუალო ამსრულებლად გვევლინება, რაც საშუალებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ ნამქეზებისაგან განსხვავებით აგენტ-პროვოკატორი დანაშაულის შემადგენლობას უშუალოდ ასრულებს; **მეორე**. ცნობილია, რომ ხშირად მიზანი დანაშაულის ობიექტს ავ-

¹ გამყრელიძე ო., სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1989, გვ. 9-14.

² გამყრელიძე ო., სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი. გამომ. „მეცნიერება“, თბ., 1989, გვ. 14.

ლენს, რის გამოც წამქეზებელი იგივე ობიექტს ხელყოფს, რომელსაც ამსრულებელი და თანამონაწილეები, ხოლო აგენტ-პროვოკატორი ყოველთვის ხელყოფს ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს.

ჩვენთვის მიუღებელია საბჭოთა სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში გამოთქმული აზრი, რომლის თანახმადაც, პროვოკატორი წამქეზებლის განსაკუთრებულ სახედ განიხილება მისი მოქმედების მიზნის მიუხედავად. მართალია, სისხლის სამართლის საბჭოთა კოდექსები საშუალებას არ იძლეოდა პროვოკაციული ქმედება დამოუკიდებელ დანაშაულად მიჩნეულიყო, მაგრამ კანონმდებლობის ამ ნაკლზე მეცნიერებაშიც არ მიუთითებდნენ. გავრცელებულ დებულებად ითვლებოდა, რომ „ყოველგვარი დაყოლიება დანაშაულის ჩადენისათვის შემდგომ იმ პირის მხილების მიზნით, რომელსაც პროვოკაცია მოუწყვეს, განიხილება თანამონაწილეობად და გამოიწვევს პასუხისმგებლობას თანამონაწილეობის წესების მიხედვით. ამ თვალსაზრისის იყო როგორც საბჭოთა მეცნიერ-კრიმინალისტთა უმრავლესობა, ისე სასამართლო პრაქტიკა“¹.

ამრიგად, თუ ერთად მოქმედ ორ ან მეტ შერაცხადს ერთიანი მიზანი არ ამოძრავებთ, თანამონაწილეობაზე საუბარი შეუძლებელია. სწორედ ამიტომაც, რომ აგენტ-პროვოკატორი ვერ იქნება იმ დანაშაულის თანამონაწილე (წამქეზებელი), რომლისკენაც უბიძგა მან „ხაფანგში“ გაბმულ ადამიანს.

მესამე განმასხვავებელი ნიშანი ამ ორ ფიგურას შორის დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღებაში უნდა ვეძებოთ. რამდენადაც დანაშაულის პროვოკაცია ფორმალური დანაშაულია, ამდენად წამქეზებელთან შედარებით აგენტ-პროვოკატორისათვის დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღება მნიშვნელოვნად შეზღუდულია: წამქეზებელს სრული იურიდიული უფლება აქვს დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელი აიღოს მას შემდეგ, როდესაც მან დანაშაულის ჩასადენად სხვა დაიყოლია, ჯერ კიდევ არ განხორციელებულა დანაშაულის შემადგენლობით გათვალისწინებული ყველა ნიშანი და შეგულიანებულ ადამიანს ნებაყოფლობით და საბოლოოდ გადაარწმუნებს დანაშაულის ჩადენისაგან. ანალოგიურ სიტუაციაში ამგვარი შესაძლებლობა აგენტ-პროვოკატორს საერთოდ არ გააჩნია, რამეთუ სხვისი დაყოლიებისთანავე დანაშაულის პროვოკაცია დამთავრებულ დანაშაულად ითვლება.

მეოთხე. წამქეზებლის დანაშაულებრივი ქმედება ყოველთვის სხვაზე ფსიქიკურ ზემოქმედებაში გამოიხატება, რის გამოც წამქეზებლისა და ამსრულებლის სუბიექტური კავშირი ყოველთვის ორმხრივია ანუ ამსრულებელმა იცის, რომ მას დანაშაულის ჩასადე-

¹ იხ: მაყაშვილი ვ., ტყემელიაძე გ., პასუხისმგებლობა მექრთამეობისათვის. გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1964, გვ. 210-211; Траишин А. Н. Учение о соучастии, М., 1941, с. 103; Гришашев П. И., Кригер Г. А. Соучастие советскому уголовному праву, М., 1959, с. 148-149; Советское уголовное право, часть общая, Л., изд. ЛГУ, 1960, с. 416-417.

ნად აქეზებენ. პროვოკაციული საქმიანობისას პირის დაყოლიება დანაშაულის ჩასადენად შეიძლება როგორც პირადად პროვოკაციის „მსხვერპლისათვის“ აგენტ-პროვოკატორის მიერ დანაშაულის ჩადენის შეთავაზებით, ისე სიტუაციის ხელოვნურად შექმნით, როდესაც აგენტ-პროვოკატორი „საფარიდან“ ადევნებს თვალყურს სიტუაციის განვითარებას და „მსხვერპლმა“ არ იცის არც შექმნილი ვითარების ნამდვილი არსი და არც „ხაფანგის“ მომწყობის ვინაობა. მაგალითად, ა-მ რკინიგზის სადგურზე დადო ჩემოდანი, რომელსაც შორი მანძილიდან ადევნებს თვალყურს იმ ვარაუდით, რომ მავანი და მავანი შეცდება, ჩემოდანს უკანონოდ დაეუფლება, რის შემდეგად დამნაშავეს შეიპყრობს სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში მიცემის მიზნით.

ახლა უნდა გაიკვეს შემდეგი საკითხი: პროვოკაციული საქმიანობა ყოველთვის აკრძალულია, თუ არის განსაზღვრული სიტუაციები, როდესაც სამართალი გამონაკლისის სახით დასაშვებად მიიჩნევა დანაშაულის ხელოვნურად გამოწვევას.

სისხლის სამართლისა და სისხლის სამართლის პროცესის მიზნების განხორციელება საქმაოდ მრავალმხრივ ძალისხმევას საჭიროებს. ზოგჯერ იქმნება უკიდურესი სიტუაცია, როდესაც აუცილებელია დანაშაულის პროვოცირება. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს საქართველოს 1999 წლის 15 მაისის კანონი „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“. ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის მიზნებიდან აღსანიშნავია საზოგადოებრივი უშიშროების, დანაშაულებრივი და სხვა მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფისაგან დაცვის მიზანი (1-ლი მუხლის 1-ლი ნაწილი). აღნიშნული მიზნების მისაღწევად, საკვლევ საკითხთან დაკავშირებით, საყურადღებოა ამავე კანონის მე-2 მუხლის შემდეგი ამოცანები: ა) დანაშაულის ან სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედების გამოვლენა, აღკვეთა და თავიდან აცილება; ბ) იმ პირის დადგენა, რომელიც ამზადებს, სჩადის ან რომელსაც ჩადენილი აქვს დანაშაული ან სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედება; გ) სისხლის სამართლის საქმეზე აუცილებელი ფაქტობრივი მონაცემების მოპოვება.

აღნიშნული ამოცანების საერთო ნიშანი ისაა, რომ სამივე მიმართულია დანაშაულის გახსნისაკენ, რისთვისაც აუცილებელია დანაშაულის ჩამდენი პირის გამოვლენა და დანაშაულის ჩადენაში მისი მამხილებელი მტკიცებულებების დადგენა. ამ ამოცანების განხორციელებისათვის მართლაც შესაძლებელია დანაშაულის პროვოცირება, თუ იგი უკიდურესი აუცილებლობითაა განპირობებული. კომპეტენტური ორგანოს მუშაკებს შეუძლიათ მოცემულ სიტუაციაში განახორციელონ „საკონტროლო შესყიდვა“ ან „კონტროლირებადი მინოდება“ (აღნიშნული კანონის მე-7 მუხლის მე-2 ნაწილის „გ“ და „დ“ ქვეპუნქტები). ხსენებული კანონის 1-ლი მუხლის მე-2 ნაწილის „დ“ ქვეპუნქტის მიხედვით საკონტროლო შესყიდვა ნიშნავს ოპერატიული მუშაკის ან ოპერატიულ-სამძებრო ორგანოს მიერ ოპერატიული ინფორმაციის საფუძველზე საგნის ან

ნივთიერების შეძენას ანდა შეძენის სიტუაციის შექმნას (მისი გასაღების ან მოხმარების მიზნის გარეშე); ხოლო ამავე ნაწილის „ე“ ქვეპუნქტის მიხედვით, კონტროლირებადი მიწოდება ნიშნავს დანაშაულის გახსნის, დანაშაულის ჩამდენი პირის გამოსავლენად საქართველოს ფარგლებში (ხოლო საერთაშორისო ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ შემთხვევაში – საქართველოს ფარგლებს გარეთაც), საქართველოს ფარგლების გარედან საქართველოში ან საქართველოს გავლით ნივთიერი მტკიცებულების ან ისეთი საგნის კონტროლირებად გადაადგილებას, რომლის თავისუფალი რეალიზაცია კანონით აკრძალული ან შეზღუდულია.

მაშასადამე, პრაქტიკულად შეიძლება წარმოიშვას ისეთი ვითარება, როდესაც დამნაშავეს პასუხისგებაში მისაცემად საჭირო მტკიცებულებების მოპოვებისათვის აუცილებელია დანაშაულის პროვოცირება. თუმცა, ასეთი პროვოცირება მხოლოდ მაშინ უნდა იყოს დასაშვები, თუ ეჭვმიტანილთა დანაშაულებრივი საქმიანობა რომელიმე ერთ-ერთ პირობას აკმაყოფილებს: 1) თუ ეჭვმიტანილთა დანაშაულებრივი საქმიანობა **სისტემატურ** ხასიათს ატარებს. მაგალითად, ნარკოტიკების გამსაღებლების დასადგენად ზოგჯერ აუცილებელია პოლიციის აგენტმა შეისყიდოს ნარკოტიკული ნივთიერება, რათა შემდეგ ეს ფაქტი მტკიცებულებად გამოიყენოს; ანდა, ვთქვათ, გარკვეული პირები საცხოვრებელს ან ადგილს გადასცემენ „კლიენტებს“ პროსტიტუციისათვის (სსკ-ის 253-ე მუხლი); 2) დანაშაულებრივი საქმიანობა **განგრძობად** (ამ სიტყვის იურიდიული გაგებით) ხასიათს ატარებს. მაგალითად, კომპიუტერების სანარმოს დირექტორის ინფორმაციის საფუძველზე პოლიციის აგენტი ამ სანარმოს იმ მუშაკს, რომელიც ეჭვმიტანილია კომპიუტერული მონყობილობების ქურდობაში და მისი მიზანია ამ ნაწილებით კომპიუტერის აწყობა და რეალიზაცია, შესთავაზებს კვლავ მიითვისოს კომპიუტერის ნაწილები; 3) ამა თუ იმ დანაშაულის **მომზადების სტადიაზე** მისი აღკვეთის და მისი ჩამდენის დაკავების მიზნით მოხდება პროვოცირება. მაგალითად, აგენტ-პროვოკატორი მკვლელობის მომზადებისას მკვლელს შესთავაზებს ერთობლივად განახორციელონ მკვლელობა.

თუ კომპეტენტური ორგანოს აგენტი ასეთი დანაშაულის ჩამდენ პირებს დანაშაულის პროვოკაციას მოუწყობს მათი შემდგომი დანაშაულებრივი საქმიანობის აღსაკვეთად და მათ ფაქტზე ნასწრების გამო დააკავებენ, აგენტის მოქმედება მართლზომიერად უნდა ჩაითვალოს. ზემოაღნიშნულ სამივე შემთხვევაში დანაშაულის პროვოკაციის მართლზომიერად მიჩნევისათვის ასევე უმთავრესია შემდეგი გარემოება: ეჭვმიტანილ პირს უნდა ჰქონდეს დანაშაულებრივი განზრახვა და შესაბამისი ქმედება განხორციელებული, რომელიც სისხლისსამართლებრივად რელევანტურია. ამგვარი საქმიანობის განხორციელებისთვის უფლებამოსილი ორგანოები ჩამოთვლილია ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ კანონის მე-12 მუხლში. ესენია, მაგალითად, შსს ოპერატიული ორგანო-

ები, სახელმწიფო უშიშროების სამინისტროს ოპერატიული ორგანოები, იუსტიციის სამინისტროს სასჯელალსრულების დანესებულების უსაფრთხოების სამსახური და ა.შ.

ამ მხრივ მართებულია ვ. ივანოვის პოზიცია, რომელიც მართლზომიერად თვლის და არავითარ საერთოს არ ხედავს პროვოკაციასა და ორგანიზებულ დანაშაულებრივ ჯგუფში შეგზავნილი, აგრეთვე სამართალდამცავი ორგანოებისათვის დანაშაულობასთან ბრძოლაში კონფიდენციურ სანქისზე დახმარების აღმომჩენი პირების საქმიანობას შორის, რომლებიც მონოდებულნი არიან გამოავლინონ, აიცილონ, შეწყვიტონ და გახსნან დანაშაული მათი გამოვლენის რომელიმე სტადიაზე. აღნიშნული პირები არ უბიძგებენ ამსრულებელს დანაშაულის ჩადენისაკენ. ასევე არ მიიჩნევიან პროვოკატორებად დანაშაულებრივი ჯგუფის ის წევრები, რომლებიც თვითონ მონაწილეობდნენ დანაშაულის ჩადენაში, თუმცა შემდეგ დაეკისრათ თანამშრომლობა ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების ჩატარებისა და დანაშაულებრივი ჯგუფის სხვა წევრების მხილებისათვის.¹

მოქალაქის მიერ დანაშაულის პროვოკაცია, თუნდაც განხორციელებული იყოს დამნაშავეის შეპყრობის მიზნით და სხვა საშუალება არ იყოს დანაშაულებრივი საქმიანობის აღკვეთის, მტკიცებულებათა მოპოვებისა და დამნაშავეის მხილებისათვის, გარდა დანაშაულის პროვოცირებისა ანუ დანაშაულის პროვოცირება გამონვეული იყოს უკიდურესი აუცილებლობით, ყოველთვის დანაშაულად უნდა შეფასდეს. ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს კანონით უფლებამოსილი ორგანოების ქმედებანი, რომლებიც მონოდებულია აღკვეთოს შემდგომი დანაშაულებრივი საქმიანობა.

ნაწილობრივ მსგავსს შეხედულებას ავითარებდა ნ. ტაგანცევი: „რამდენადმე სხვაგვარად წარმოგვიდგება ის შემთხვევა, როდესაც დაყოლიებული პირი უკვე იძებნება ჩადენილი რომელიმე დანაშაულის გამო ხელისუფლების მიერ და ახალი ქმედების და, თუნდაც, მისი მცდელობის განხორციელება არანაირ ინტერესს არ ემსახურება, ხოლო საფარი ეწყობა არა ახლად ჩადენილის გამო პასუხისგებაში მიცემისათვის, არამედ მხოლოდ დამნაშავეის შეპყრობისათვის“.² მაშასადამე, ნ. ტაგანცევი აგენტის ასეთ მოქმედებას წამქეზებლობად არ მიიჩნევს. თუმცა, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ასეთ შემთხვევასაც ზღვარდადებულად წარმოგვიდგენს.

დაბოლოს, უნდა შევეხოთ პროვოკაციული საქმიანობის სამართლებრივი შეფასების სფეროში, შეიძლება ითქვას, ყველაზე რთულ საკითხს, რომელიც კანონით უფლებააღჭურვილ პირთა პროვოკაციული საქმიანობის ფარგლებს ეხება.

¹ იხ. Иванов В. Д. Понятие провокации преступления. Концепция развития органов внутренних дел и внутренних войск МВД: теория практика. Тезисы и доклады межвузовской научно-практической конференции. Белгород, 1996. с. 100.

² Таганцев Н. С. დასახ. ნაშ., გვ. 596.

სისხლის სამართლის კანონმდებლობით დაცულია ისეთი სამართლებრივი სიკეთეები, რომელთა დაზიანებით ან დაზიანების საფრთხის შექმნით არ იქნება გამართლებული აგენტთა პროვოკაციული საქმიანობა, რამდენადაც თვით ამ სამართლებრივ სიკეთეთა ღირებულება ყოველთვის აღემატება სხვა კანონიერ ინტერესებს.

ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ კანონის მე-3 მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად: აკრძალულია იმ ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების ჩატარება, რომელიც:

ა) საფრთხეს უქმნის ადამიანის სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას, პატივსა და ღირსებას, ქონებას;

ბ) საფრთხეს უქმნის იურიდიული პირის უფლებებს;

გ) დაკავშირებულია მოტყუებასთან, შანტაჟთან, ძალით დაყოლიებასთან, დანაშაულის ან სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედების ჩადენასთან.

კანონის შინაარსიდან გამომდინარე, უნდა მივიჩნიოთ, რომ თუკი პროვოკაციული საქმიანობით საფრთხე ექმნება სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას, პატივსა და ღირსებას, ქონებას, იურიდიული პირის უფლებებს, მაშინ კომპეტენტური ორგანოების აგენტთა მოქმედება მომზადების სტადიას არ უნდა გასცდეს, რამდენადაც სამართლით დაცულ სიკეთეს მხოლოდ მცდელობის სტადიაზე ექმნება საფრთხე.

ყურადღებას იპყრობს აღნიშნული კანონის მე-3 მუხლის მე-2 ნაწილის „გ“ ქვეპუნქტი, სადაც მითითებულია, რომ ოპერატიულ სამძებრო ღონისძიების ჩატარება დაუშვებელია, რომელიც დაკავშირებულია მოტყუებასთან. კანონის ეს დებულება შეზღუდულად უნდა გავიგოთ, რადგან ეს არ გულისხმობს კანონით ნებადართულ შემთხვევაში პროვოკაციული საქმიანობის აკრძალვას. პროვოკაციული საქმიანობა ყოველთვის მოტყუებით ხორციელდება ანუ შესაძლებლობი პირი ცდება სწორედ იმიტომ, რომ მან არ იცის შექმნილი სიტუაციის რეალური სურათი. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი არც „წამოეგებოდა ანკესზე“. მაგალითად, პოლიციის აგენტს ნარკოტიკების გამსაღებელი იმიტომ აძლევს გარკვეული საფასურის გადახდის შემდეგ ნარკოტიკს, რომ იგი მოტყუვდა მყიდველის ვინაობაში.

საზღვარგარეთის სპეცსამსახურების პრაქტიკაში ოპერატიულ ექსპერიმენტს „საიდუმლო ოპერაცია“ ეწოდება. მაგალითად, აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებით პროვოკაციად არ ითვლება, თუ „პირებს, რომლებსაც განზრახული აქვთ დანაშაულის ჩადენა, საშუალება მიეცემათ (ე.ი. სამართალდამცავ ორგანოებს. // ჩამატება ჩემია-ი.დ.) განახორციელონ საკუთარი მართლსაწინააღმდეგო ჩანაფიქრი“.* აშშ-ის სპეცსამსახურების მიერ განხორციელებული ამგვარი ოპერაციის წარმატებულ მაგალითად მიიჩნევა „აბსკემის“ საქმე.*¹

¹ ციტ. Дубинов Е. С., დასახ. ნაშ., გვ. 18, იხ: * Николаичик В. М. США: полицейский контроль над обществом, М., 1987, с.121: * 80-იანი წლების დასაწყისში აშშ-ის ფედერალურმა საგამოძიებო ბიურომ ჩაატარა მასშ-

სსკ-ის 145-ე მუხლის (დანაშაულის პროვოკაცია) შესახებ ქ. თბილისის საოლქო სასამართლოსა და უზენაესი სასამართლოს მაგალითზე, რამდენადაც ხელმისაწვდომი იყო, სასამართლო პრაქტიკა არ არსებობს. თუმცა, უდავოა ის ფაქტი, რომ რეალურად ცხოვრებაში არსებობს დანაშაულის პროვოკაციის შემადგენლობის ნიშნები, რომელიც სხვადასხვა მიზეზების გამო რეაგირების გარეშე დარჩა. აი, ამის ნათელი მაგალითებიც.

რუსთავის საქალაქო სასამართლომ 2002 წლის 26 ივნისის განაჩენით ც. ყ. დამნაშავედ ცნო მარკირებას დაქვემდებარებული აქციზური საქონლის აქციზური მარკის გარეშე შენახვაში, რომლის ღირებულება შეადგენდა 289,10 ლარს. სისხლის სამართლის საქმიდან ირკვევა, რომ: „2002 წლის 28 მარტს, დაახლოებით 13 საათზე, გამოძიებით დაუდგენელმა პირმა ქ. რუსთავში ინდ. მენარმე „ჭილაშვილის“ მაღაზიაში სარეალიზაციოდ შეიტანა რუსული აქციზური მარკის მქონე სხვადასხვა დასახელების ფილტრიანი სიგარეტები და იქ გამყიდველად მომუშავე ც. ყ-ს შესთავაზა მათი შეძენა, რაზეც ამ უკანასკნელმა უარი განუცხადა, მაგრამ შესაძლო შეძენისათვის მაღაზიის მფლობელისათვის საჩვენებლად უცნობ მამაკაცს დათანხმდა სიგარეტის რამდენიმე ბლოკის დატოვებაზე, მაგრამ მან დაუტოვა ყველა სიგარეტი და გავიდა მაღაზიიდან, თან მიჰატახა, რომ საღამოს მოვიდოდა და თვითონ დაელაპარაკებოდა სიგარეტის ყიდვის თაობაზე მაღაზიის მფლობელს. მისი გასვლიდან მალევე (15 წუთის შემდეგ) მაღაზიაში მივიდნენ პოლიციის მუშაკები და ამოიღეს უაქციზო სიგარეტი“.¹

ამ და ანალოგიური საქმეების ანალიზისას, უდავოდ უნდა დავეთანხმოდ გ. მამულაშვილის მძაფრ კრიტიკას საგანგებო ლეგიონის მიმართ. მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ავადსახსენებელ „ობეხეს“-ს არ ჩამოუვარდებოდა საგანგებო ლეგიონი პროვოკაციების მონყობაში“.²

აქვე უნდა შევნიშნოთ სხვა სამართალდამცავი ორგანოების დანაშაულებრივი საქმიანობაც, რომელთა მუშაკებიც თვალებს ხუჭავდნენ პროვოკატორთა დანაშაულებრივ ქმედებებზე. 2002 წელს საქართველოს საერთო სასამართლოებს ოთხასზე მეტი უაქციზო

ტაბური ოპერაცია აშშ-ის კონგრესის წევრთა შორის მექრთამეთა გამო-სავლენად. ფედერალური საგამოძიებო ბიუროს საიდუმლო თანამშრომლები, რომლებიც ქრთამს სთავაზობდნენ, არაბი შეიხების სახით მოქმედებდნენ (см: Власихин В. Операция «Абскем»: жуки, маяки и жало в борьбе с коррупцией. Чистые руки. 1999, №3, с. 39-52).

¹ სისხლის სამართლის სასამართლო პრაქტიკის კომენტარი (ეკონომიკური დანაშაული). ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორი ო. გამყრელიძე, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2004, გვ. 343.

² იქვე, გვ. 344.

საქონლის შექმნის საქმე აქვს განხილული, რომელიც ჩადენილია აღნიშნულ დანაშაულთან მეზობლი სტრუქტურების ხელშეწყობით. შემდეგ პროვოცირებული „სამხილით აკავებენ და კონტრაბანდასთან „ბრძოლის ეფექტურ სტატისტიკასაც ქმნიან“.¹

გ. მამულაშვილი ამ მანკიერი სასამართლო პრაქტიკის ანალიზის შემდეგ მიდის დასკვნამდე, რომ ზემოაღნიშნულ დანაშაულთან სუბიექტები მოტყუებული არიან ოპერატიული მუშაკების მიერ.² ეს ფაქტი უდავოა, თუმცა მცირედენ დაზუსტებას მოითხოვს. კანონი ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების შესახებ კრძალავს ისეთი ღონისძიების ჩატარებას, რომელიც მოტყუებასთანაა დაკავშირებული, მაგრამ, როგორც უკვე ზემოთ აღინიშნა, კანონს აქ შეზღუდული განმარტება უნდა მიეცეს, რადგან გარკვეულ შემთხვევებში სამხილის მოძიება და დამნაშავის დაკავება შეუძლებელია დანაშაულის ხელოვნურად გამონვევის გარეშე. რა თქმა უნდა, თუ უკიდურეს ვითარებაში არსებობს ზემოთ ჩამოთვლილი სამი პირობიდან ერთ-ერთი. ასეთი პროვოკაციული ქმედება ყოველთვის ეჭვმიტანილის მოტყუებით ხორციელდება, რის გარეშეც პირის მხილება შეუძლებელი იქნება. მაგალითად, საკონტროლო შესყიდვა, კონტროლირებადი მიწოდება და სხვ. მსგავს სიტუაციებში კომპეტენტურ ორგანოთა მუშაკების მიერ განხორციელებულ საგამოძიებო ექსპერიმენტს მაშინ ექნება დანაშაულებრივი ხასიათი, თუ მათ აღუძრეს მოქალაქეს ისეთი დანაშაულებრივი განზრახვა, რომლის განხორციელების სურვილი საერთოდ არ ჰქონია. ანალოგიურ აზრს ვხვდებით სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაშიც: „ოპერატიული ექსპერიმენტი უნდა ჩაითვალოს მართლზომიერად და არა პროვოკაციად, თუ იგი არ იწვევს პირის დანაშაულებრივ ქცევას და ერთვება მისი უკვე დაწყებული განზრახვის რეალიზაციაში. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ „შესამომხმებელს“ ექსპერიმენტის განხორციელებამდე გააჩნია არჩევანის თავისუფლება და უფლება აქვს ნებაყოფლობით ხელი აიღოს დანაშაულის ბოლომდე მიყვანაზე“.³

დასმული პრობლემის განხილვისას დავინახეთ, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციის პროცესში აგენტ-პროვოკატორის ქცევის მიზანს: ერთი მხრივ, თუ შესაბამისი პირობები დაცულია, მისი ქმედება მართლზომიერია; მე-

¹ სისხლის სამართლის სასამართლო პრაქტიკის კომენტარი (ეკონომიკური დანაშაული). ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორი ო. გამყრელიძე, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2004, გვ. 346.

² იხ. იქვე, გვ. 347.

³ Селезнев М. Эксперимент или провокация? (К вопросу о борьбе с коррупцией) Российская юстиция, 1996, №5, с. 51; მსგავსი პოზიცია იხ: Дубинов Е. С., დასახ. ნაშ., გვ. 19.

ორე მხრივ, თუ დაცული არ არის საგამოძიებო ექსპერიმენტის მართლზომიერების პირობები, მაშინ მისი დანაშაულებრივი საქმიანობა, ლიტერატურაში გავრცელებული ტრადიციული აზრისაგან განსხვავებით, უნდა შეფასდეს არა წამქეზებლობად, არამედ დანაშაულის პროვოკაციად, რომელიც სულ სხვა ტიპის უმართლობას ქმნის. ამასთან, ზოგჯერ დანაშაულის პროვოკაციისას (მიუხედავად იმისა, იგი მართლზომიერია თუ არა) იცვლება „სატყუარაში“ მოხვედრილ პირთა მიერ განხორციელებული ქმედებების სისხლისსამართლებრივი შეფასებაც. მაგალითად, თუ აგენტ-პროვოკატორი ა-ს შესთავაზებს „ქრთამი“ გადასცეს ერთ-ერთ თანამდებობის პირს და მართლაც, ა. მისცემს ფულს თანამდებობის პირს, მაშინ ა-ს მოქმედება უნდა დაკვალიფიცირდეს ქრთამის მიცემის მცდელობად, ხოლო თანამდებობის პირის ქმედება – ქრთამის აღების მცდელობად. ანალოგიური აზრი გამოთქმულია ქართულ სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაშიც.¹

დაბოლოს, დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ კონკრეტულ შემთხვევაში დანაშაულის წამქეზებლობას აქვს ადგილი თუ დანაშაულის პროვოკაციას, სამართლებრივი სიკეთის გამოუსწორებელი დაზიანების თეორიის (*Die Theorie der irreparablen Rechtsgutsverletzung*) დებულებების შესაბამისად უნდა გადაწყდეს. კერძოდ, ამ საკითხის მართებული გადაწყვეტისათვის მთავარია არა დანაშაულის შემადგენლობის სრული განხორციელება, არამედ აქ გადამწყვეტია სამართლებრივი სიკეთის დაზიანების გამოსწორების ობიექტური შესაძლებლობა და ამ შესაძლებლობისადმი დამყოლებლის სუბიექტური დამოკიდებულება. თუ პირს ვინმეს დაყოლიებამდე სურდა სამართლებრივი სიკეთის იმგვარი დაზიანება, რომ მისი ხელყოფის შემდგომი გამოსწორება არ სურდა ან არ შეიძლებოდა, მაშინ ადგილი აქვს დანაშაულის წამქეზებლობას. მაგალითად, თუ ა-მ ბ. დაიყოლია კაცის მოსაკლავად, რადგან ბ-ს სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში მიცემა სურდა და კაცის სიკვდილს თავიდანვე ეგუებოდა, მაშინ ადგილი აქვს წამქეზებლობას. განსხვავებულად უნდა გადაწყდეს საკითხი მაშინ, როდესაც დაზიანებული სამართლებრივი სიკეთის გამოსწორება შეიძლება. მაგალითად, თუ ა-ს სურს ბ-ს სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში მიცემა და მისი ნაქეზებით ბ. ნივთს ფარულად დაეუფლება და ამ ნივთის უკან დაბრუნების შესაძლებლობა არსებობს, ა-ს მოქმედება დანაშაულის პროვოკაციად უნდა შეფასდეს.

რთულდება სიტუაცია მაშინ, როდესაც ისეთი შედეგი დადგება, რაც დამყოლებლის განზრახვით არ იყო მოცული. მოქმედი

¹ იხ. მაყაშვილი ვ., ტყეშელიაძე გ., პასუხისმგებლობა მექრთამეობისათვის. გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1964, გვ. 215.

სისხლის სამართლის კანონმდებლობით ამ საკითხის დარეგულირებისათვის მისაღები იქნება, თუ სსკ-ის 145-ე მუხლს დაემატება დამამძიმებელი გარემოებები, სადაც სამართლებრივი სიკეთის ღირებულების მიხედვით განსხვავებული პასუხისმგებლობა იქნება დანესებული ამგვარი შედეგის გამონევეისთვის.

დ) ამსრულებლისა და თანამონაწილის პასუხისმგებლობის თავისებურებანი მოტივისა და მიზნის მიხედვით

აქამდე განხილული იყო თანამონაწილეთა (როგორც ვინრო, ისე ფართო გაგებით) პასუხისმგებლობის საფუძველი. ახლა უნდა გაირკვეს ისეთი მოტივებისა და მიზნების თავისებურებანი, რომლებიც თანამონაწილეთა პასუხისმგებლობას ან ამძიმებენ ან ამსუბუქებენ.

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ კუთხით საბჭოურ და ახლანდელ რუსულ სისხლისსამართლებრივ ნაშრომებში რაიმე საგულისხმო წინადადებებს ვერ ვხვდებით. ეს ბრალისა და სისხლისსამართლებრივი უმართლობის ბუნების შეუსწავლელით უნდა იყოს განპირობებული. მისასაღებელია, რომ ქართულ იურიდიულ აზროვნებაში ამ საკითხებზე არსებობს ღრმა მეცნიერული ნაშრომები, რომელთა ავტორები კვლავ განაგრძობენ ამ მხრივ მეცნიერულ კვლევას (მაგ: ო. გამყრელიძე, ლ.-გ. კუტალია).

„თანამონაწილეთა განზრახვამ, – ნერს ბ. ვოლკოვი, – ასევე უნდა მოიცვას ის მოტივები და მიზნები, რომლებითაც ხელმძღვანელობდა ამსრულებელი დანაშაულის ჩადენისას, თუნდაც აღნიშნულ მოტივებსა და მიზნებს არ იზიარებდნენ თანამონაწილეები. მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში იქმნება სუბიექტური კავშირი და ის განსაკუთრებული ფსიქიკური დამოკიდებულება, რომელიც თანამონაწილეობას ახასიათებს“.¹

სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ, თუ „თანამონაწილე აცნობიერებს ამა თუ იმ გარემოებებს, რომელიც ეხება ამსრულებლის პიროვნებას და გავლენას ახდენს ამ უკანასკნელის მიერ ჩადენილი დანაშაულის კვალიფიკაციაზე, მათ გავლენა უნდა მოხდინონ თანამონაწილეთა მიერ ჩადენილი დანაშაულის კვალიფიკაციაზე“.²

მეცნიერთა ნაწილი თვლის, რომ „თანამონაწილეთა პასუხისმგებლობაზე გავლენას ახდენენ ისეთი გარემოებები, რომლებიც ახასიათებს ამსრულებლის მიერ ჩადენილ დანაშაულს და მაკვალიფიცირებელი მნიშვნელობა გააჩნია. შემამსუბუქებელი და დამამძიმებელი გარემოებები, რომლებიც მხოლოდ ერთი თანამონაწილის საზოგადოებრივ საშიშროებას ახასიათებს, არ ახდენს გავლენას“.

¹ Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казахского университета, 1982, с. 112.

² Советское уголовное право. Часть общая, Л., 1960, с. 422.

ნას სხვა თანამონაწილეთა პასუხისმგებლობაზე მაშინაც კი, როდესაც ამ გარემოებებს გააჩნია მაკვლიფიცირებელი მნიშვნელობა და მოცული იყო მათი განზრახვით¹.

განსხვავებულად წყვეტს აღნიშნულ საკითხს მ. კოვალიოვი. იგი განასხვავებს ობიექტური ხასიათის გარემოებებს და გარემოებებს, რომლებიც ამსრულებლის პიროვნებას ახასიათებს. ობიექტური ხასიათის გარემოებები აუცილებლად უნდა შეერაცხოს არა მხოლოდ ამსრულებელს, არამედ სხვა თანამონაწილეებსაც, თუ მათი განზრახვით იყო მოცული. პირიქით, ამსრულებლისათვის დამახასიათებელი თვისებები შეიძლება შეერაცხოს თანამონაწილეებს, თუ მათ გაცნობიერებული ჰქონდათ ეს გარემოებანი და დანაშაულის შემადგენლობის ძირითადი ან მაკვლიფიცირებელი ნიშნის მნიშვნელობა აქვს.²

ბ. ვოლკოვის აზრით, „ამ საკითხის გადასაწყვეტად არ შეიძლება გამოვიდეთ დანაშაულის ჩადენის ობიექტური და სუბიექტური გარემოებების შეპირისპირებიდან. ობიექტური გარემოებები მართლაც დიდ გავლენას ახდენს ცალკეულ თანამონაწილეთა პასუხისმგებლობაზე. თუმცა, ეს აიხსნება არა აღნიშნული გარემოებების განსაკუთრებული თვისებებით, არამედ დანაშაულის ჩადენაში მათი განსაკუთრებული როლით. ობიექტური გარემოებები (დროის, ვითარების, მოქმედების საშუალების, შედეგის სიმძიმის თავისებურებები და ა.შ.) ყოველთვის დაკავშირებულია დანაშაულის ჩადენასთან, რის გამოც გავლენას ახდენენ თანამონაწილეთა ქცევაზე, ასევე მათ მიერ ჩადენილი მოქმედების შინაარსსა და ხასიათზე. ამას ვერ ვიტყვით პირად დამოკიდებულებებსა და გარემოებებზე. უკანასკნელნი შეიძლება მხოლოდ გარეგნულად იყოს დაკავშირებული დანაშაულის ჩადენასთან და არ მოახდინოს არავითარი გავლენა მის ხასიათსა და შინაარსზე, თანამონაწილეთა ნებაზე და, ბუნებრივია, ერაცხებათ არა ყველა თანამონაწილეს, არამედ მხოლოდ მათ, რომელთა მხარესაც არის ისინი“.³

„პირად გარემოებებს შორის არის ისეთებიც, რომლებიც ახასიათებს ჩადენილ დანაშაულს, განსაზღვრავენ მისი საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხს. ასეთებს, უპირველეს ყოვლისა, მიეკუთვნება დანაშაულის ჩადენის მოტივი და მიზანი. რამდენადაც ეს გარემოებები მართლსაწინააღმდეგო ქცევის მოტივაციის აუცილებელ პირობებს წარმოადგენს, ამდენად ისინი შეუძლებელია არ იქნას გათვალისწინებული თანამონაწილეთა პასუხისმგებლობის განსაზღვრისას. მამასადამე, სუბიექტურ გარემოებათა შერაცხვის საფუძველი და მოცულობა ემყარება იმავე პრინციპებს, რასაც ობიექტური ხასიათის გარემოებების შერაცხვა. აუცილებელია,

¹ Советское уголовное право. Часть общая, М., 1962, с. 217.

² იხ. Ковалев М. И. Соучастие в преступлении. Ч. 2, Свердловск, 1961, с. 159.

³ Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 116.

რომ შესარაცხი გარემოებები დაკავშირებული იყოს დანაშაულის ჩადენასთან, ზემოქმედებას ახდენდნენ თანამონანილეთა ნებაზე".¹

„თუ მოტივი და მიზანი, – განაგრძობს ბ. ვოლკოვი – რომლითაც ხელმძღვანელობს ამსრულებელი დანაშაულის ჩადენისას, დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნებია ან განიხილება როგორც დამამძიმებელი გარემოებები, მაშინ ისინი შეერაცხება სხვა თანამონანილეებს მაშინაც კი, როდესაც ეს მოტივები და მიზნები მათ მიერ გაზიარებული არ იყო, მაგრამ მოცული იყო მათი განზრახვით. მაგალითად, თუ ამსრულებელმა ჩაიდინა მკვლელობა ანგარებით მოტივით, ხოლო ნამქეზებელსა და დამხმარეს შეგნებული ჰქონდათ ეს, მაშინ მათ პასუხი უნდა აგონ ანგარებით მკვლელობისათვის, მიუხედავად იმისა, რომ შესაძლებელია ისინი სხვა განზრახვითა და მოტივით მოქმედებდნენ. ამ შემთხვევაში ამსრულებლის ანგარებითი მოტივი არ იქცევა ნამქეზებლისა და დამხმარის დანაშაულებრივი საქმიანობის მოტივად. საკუთარი ქცევისას ისინი ხელმძღვანელობენ საკუთარი ინტერესებით და ისახავენ საკუთარ მიზნებს. მოქმედების მოტივებში (და მიზნებში) ჩვეულებრივ გამოხატულებას პოულობს ადამიანის ძირითადი პიროვნული თვისებები, ინდივიდუალური ხასიათი“.²

„დანაშაულის მოტივი და მიზანი უნდა შეერაცხოს სხვა თანამონანილეებს იმ შემთხვევაშიც, თუ ისინი გავლენას არ ახდენენ კვალიფიკაციაზე, მაგრამ ახასიათებს ამსრულებლის მიერ ჩადენილი დანაშაულის მომეტებულ საშიშროებას“.³

ზოგიერთ შემთხვევაში, თანამონანილის ქცევაზე ამ გარემოებათა არაერთგვაროვანი გავლენის გამო, მათ შეიძლება ჰქონდეთ სანიანალმდეგო მნიშვნელობა. თუ, მაგალითად, ვინმე ისარგებლებს იმ პირის ძლიერი სულიერი აღელვებით, ვისაც მძიმე შეურაცხყოფა მიაყენეს და მას ნააქეზებს შეურაცხმყოფელის მკვლელობისაკენ, მაშინ ნამქეზებლისათვის შურისძიება განიხილება როგორც დამამძიმებელი გარემოება, ხოლო ამსრულებლის მიერ ჩადენილი დანაშაული შემამსუბუქებელ გარემოებაში ჩადენილად ჩაითვლება. სხვა მნიშვნელობა აქვს თანამონანილეთა მოქმედებისათვის დამახასიათებელ მოტივებსა და მიზნებს. თუ კვალიფიკაციაზე გავლენის მქონე მოტივები და მიზნები არ არსებობს ამსრულებლის მხარეს და ახასიათებს მარტო სხვა თანამონანილეებს, მაშინ ისინი არ შეიძლება შეერაცხოს მას ბრალად. მაგალითად, ამ შურისძიების გამო გადაწყვიტა მოეკლა ბ., ვ. არ იზიარებდა ა-ს მოტივს, მაგრამ მაინც აღმოუჩინა დახმარება საკუთარი მოტივისა და მიზნის განსახორციელებლად. კერძოდ, მას სურდა გათავისუფლებულიყო იმ დიდი თანხის გადახდისაგან, რომელიც ვალად ჰქონდა

¹ იქვე.

² Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 116.

³ იქვე, გვ. 117.

აღებული ბ-საგან. აშკარაა, რომ მოცემულ შემთხვევაში მკვლელობის ანგარებითი მოტივი არ შეიძლება შეერაცხოს ამსრულებელს, მაშინაც კი, როდესაც მისთვის ნაცნობი იყო ბ-ს ნამდვილი განზრახვა, რადგან ამ მოტივის არავითარი გავლენა არ მოუხდენია მის ნებასა და ქცევაზე.¹

ნამქეზებლის ან დამხმარის მხარეს არსებული მოტივები და მიზნები შეიძლება შეერაცხოს ამსრულებელს მხოლოდ ცალკეულ შემთხვევებში, კერძოდ, მაშინ, როდესაც ამსრულებელი იღწვის საკუთარი ინტერესებისათვის, თუმცა საკუთარ თავზე იღებს თანამონაწილეთა განზრახვისა და მოტივების განხორციელებასაც; სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, როდესაც ამსრულებელი გვევლინება თანამონაწილეთა განზრახვისა და ნების რეალიზაციის საშუალებად. მაგალითად, მოსყიდვით მკვლელობისას ამსრულებელი თითქოს უერთებს საკუთარ ნებას მომსყიდველის ნებას.²

აქ დანვრილებით ნარმოჩინდა ბ. ვოლკოვის შეხედულებანი თანამონაწილეთათვის მოტივისა და მიზნის შეერაცხვის შესახებ, სადაც საკითხის გადაჭრის არასწორი გზაა არჩეული. კერძოდ, მოტივისა და მიზნის თანამონაწილეთათვის შეერაცხვისას გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს იმას, თუ ვის მხარესაა მოტივი ან მიზანი, – ამსრულებლის თუ თანამონაწილის. მაგალითად, თუ ამსრულებელი მოქმედებს ანგარებით, მაშინ ამგვარი მოტივი ბრალად უნდა შეერაცხოს სხვა თანამონაწილებსაც, თუ მათ ეს მოტივი შეცნობილი ჰქონდათ.

მეორე მხრივ, ბ. ვოლკოვი მიუთითებს, რომ თანამონაწილეთა მხარეს არსებული მოტივი ან მიზანი მხოლოდ მაშინ შეერაცხება ამსრულებელს, თუკი იგი თანამონაწილეთა ნების რეალიზაციის საშუალებად გვევლინება.

საკითხისადმი ასეთი არათანმიმდევრული და მცდარი მიდგომა თანამონაწილეთობის დასჯადობის საფუძვლის, უმართლობისა და ბრალის ნიშნების, მოტივისა და მიზნის უმართლობასა და ბრალზე გავლენის მოხდენის არასწორი გააზრების შედეგი უნდა იყოს. მოტივისა და მიზნის შეერაცხვის საკითხი სრულებით არაა დამოკიდებული იმაზე, თუ ვის მხარესაა ისინი: – ამსრულებლის თუ რომელიმე თანამონაწილის მხარეს, რადგან ამით მათი ბუნება სრულებით არ იცვლება.

სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში გვხვდება მოსაზრება, რომლის თანახმადაც, ამსრულებლისა და თანამონაწილეთათვის ამა თუ იმ გარემოების შეერაცხვის საკითხის გადწყვეტისას უმთავრესია შემადგენლობის მაკვალიფიცირებელი ნიშნების გათვალისწინების მომენტი.³

¹ იხ. Волков Б.С., დასახ. ნაშრ., გვ. 117.

² იხ. იქვე.

³ იხ: Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления, М., 1957, с. 286; Шнейдер М.А. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву, М., 1958, с. 75-76; Ковалев М.И. Соучастие в преступлении, т. 2, с. 160; Со-

მეცნიერთა ნაწილი მაკვალიფიცირებელ ნიშნებს ყოფს ქმედებისა და პიროვნებისათვის დამახასიათებელ გარემოებებად. ქმედებასთან დაკავშირებული გარემოებები, მათი აზრით, ობიექტური ბუნებისაა და ზეგავლენას ახდენენ მოქმედების საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხზე, ამიტომ ყველა თანამონაწილეს შეერაცხება ბრალად თუ ამსრულებლის მოქმედებას ახასიათებს. პირადი სახის გარემოებები, თავის მხრივ, ორ ჯგუფად იყოფა. მაგალითად, მოტივი და მიზანი გავლენას ახდენენ როგორც პიროვნების, ისე მოქმედების საზოგადოებრივ საშიშროებაზე. ამიტომ დამხმარემ და წამქეზებელმა პასუხი უნდა აგონ ანგარებით მკვლევლობაში თანამონაწილეობისათვის მაშინაც კი, როდესაც მათ ეს მოტივი არ ამოძრავებდათ, მაგრამ იცოდნენ, რომ ამსრულებელი ამ მოტივით მოქმედებდა. თუმცა, თანამონაწილეებს არ შეერაცხებათ ისეთი სახის პირადი გარემოება, რომელიც მხოლოდ ამსრულებლის პიროვნებისთვისაა დამახასიათებელი. ასეთია, მაგალითად, დანაშაულის განმეორება, სისტემატურობა, რეციდივი და ა.შ.¹

ო. გამყრელიძე იზიარებს დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნების დაყოფას ობიექტურ და სუბიექტურ ნიშნებად. იგი ამ ნიშნებს მათი წარმოშობის ხასიათის მიხედვით აჯგუფებს და უნოდებს პერსონალურ და არაპერსონალურ (ობიექტურ) ნიშნებს. პერსონალურ ნიშნებში შედის ბრალისა და სუბიექტისათვის დამახასიათებელი ნიშნები, ხოლო ობიექტური ხასიათის არის უმართლობისათვის დამახასიათებელი ნიშნები.²

თანამონაწილეთათვის ბრალისა და უმართლობისათვის დამახასიათებელი ნიშნების შეერაცხვის ზოგადი დებულებები მოცემულია სსკ-ის 25-ე მუხლის მე-4 და მე-5 ნაწილებით. სამართალგამოყენებითი საქმიანობისათვის საკმაოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს ზუსტად განისაზღვროს, თუ როგორი ბუნებისაა მოტივი და მიზანი ანუ უნდა გაირკვეს, თუ რომელი მათგანია უმართლობის და რომელი მათგანი ბრალის ნიშანი.

სსკ-ის 25-ე მუხლის მე-4 ნაწილის თანახმად, „როცა ამსრულებლის ან თანამონაწილის მხარეს არის ისეთი ნიშანი, რომელიც ახასიათებს მართლსაწინააღმდეგო ქმედებას, მაშინ ეს ნიშანი შეერაცხება სხვა ამსრულებელს ან თანამონაწილეს, რომლის მხარესაც ეს არსებობდა, თუ მას ეს ნიშანი შეცნობილი ჰქონდა“. აქ იგულისხმება ისეთი ნიშნები, რომლებიც უმართლობის სიმძიმეზე ახდენენ გავლენას. ასეთია, მაგალითად, ორსული ქალის ან არასრულ-

ветское уголовное право. Часть общая. М., 1964. с. 216; Бурчак Ф. Г. Учение о соучастии в преступлении по советскому уголовному праву, Киев, 1969, с.211-212.

¹ გამყრელიძე ო., დანაშაულის შუალობითი ამსრულებლობა და თანამსრულებლობა. გამომ. „მეცნიერება“, თბ. 1974, გვ. 165-166.

² იხ. გამყრელიძე ო., დანაშაულის შუალობითი ამსრულებლობა და თანამსრულებლობა. გამომ. „მეცნიერება“, თბ. 1974, გვ. 168.

წლოვნის წინასწარი შეცნობადობა, სხვა დანაშაულის დაფარვის ან მისი ჩადენის გაადვილების მიზანი, მსხვერპლის სხეულის ორგანოს, ორგანოს ნაწილის ან ქსოვილის გადანერგვის ან სხვაგვარად გამოყენების მიზანი და ა.შ. ვინაიდან ამგვარი ნიშნები ობიექტური ხასიათისაა, კანონმდებელი საკმარისად თვლის მათ შეცნობას.

ცხოვრებაში შეიძლება ისეც მოხდეს, რომ ერთი დანაშაულის ჩადენის მიზანი სხვა დანაშაულის განხორციელების მიზნის საშუალებად გადაიქცეს. ეს ისეთი შემთხვევაა, როდესაც კაუზალურად მსგავსი ტიპის უმართლობები მიზნის ზეგავლენით სულ სხვა ტიპის უმართლობებად მოგვევლინება, რადგან მიზანი ყოველთვის ობიექტური ბუნებისაა, მიუხედავად იმისა, ამის შესახებ კანონმდებელი პირდაპირ მიუთითებს თუ არა. ამიტომ შეცნობილი მიზანი არა მხოლოდ მაშინ შეერაცხება ამსრულებელს ან თანამონაწილეს, როდესაც მიზანი უმართლობას ამძიმებს (მაგ: მკვლელობისას სხვა დანაშაულის დაფარვის ან მისი ჩადენის გაადვილების მიზანი), არამედ მაშინაც, როდესაც იურიდიულად მნიშვნელოვანი საბოლოო მიზანი ისეთ უმართლობას აფუძნებს, რომლის განხორციელებაც ან ამსრულებლის ან ერთ-ერთი თანამონაწილის მიზნისთვის სრულიად არაა სავალდებულო. მაგალითად, თუ ა-ს სურს ადამიანის მძევლად ხელში ჩაგდება ტერორისტული მიზნით, ხოლო ბ. მას ბინას აძლევს არა ტერორისტული მიზნით, არამედ იმიტომ, რომ შური იძიოს მძევლად აყვანილზე, თუკი ბ-ს გაცნობიერებული ჰქონდა ეს მიზანი, იგი სსკ-ის 329-ე მუხლით გათვალისწინებული დანაშაულის (მძევლად ხელში ჩაგდება ტერორისტული მიზნით) დამხმარე იქნება.

მიზანს უმართლობის ნიშნად მიიჩნევს ო. გამყრელიძეც: – „შესაძლებელია ისეთი შემთხვევა, როცა სხვისი მოკვლის მიზანი აქვს მხოლოდ ამსრულებელს, დამხმარეს ეს მიზანი არა აქვს, მაგრამ ანგარიშს უწევს ამსრულებელს და აძლევს იარაღს; ქურდობის დროს სხვისი ნივთის მითვისების მიზანი აქვს ამსრულებელს, მაგრამ ეს მიზანი არა აქვს თანაამსრულებელს ან თანამონაწილეს (ნამძებნებელი, დამხმარე, ორგანიზატორი). ასეთ დროს თანაამსრულებელი და თანამონაწილესაც პასუხს აგებენ განზრახვი მკვლელობის ან ქურდობის უმართლობის ჩადენისათვის, თუ მათ იცოდნენ, რომ ამსრულებელი მოქმედებს ხსენებული უმართლობის ჩადენის მიზნით“.¹

თუ დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნები პერსონალური ხასიათისაა, მაშინ ამსრულებლის ან თანამონაწილეთა მიერ მათი შეცნობა კვალიფიკაციაზე გავლენას ვერ მოახდენს. სწორედ ასე უნდა გავიგოთ სსკ-ის 25-ე მუხლის მე-5 ნაწილი, სადაც ვკითხულობთ: „პერსონალური ნიშანი, რომელიც ბრალისთვის ანდა ერთ-ერთი

¹ გამყრელიძე ო., საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის განმარტება. ზოგადი ნაწილი, პირველი წიგნი, საქ. იუსტიციის სამინისტროს „საქართველოს კანონთა წიგნისა და საქართველოს საკანონმდებლო მაცნეს“ რედაქცია, თბ., 2005, გვ. 202.

ამსრულებლის ან თანამონაწილის პიროვნებისათვის არის დამახასიათებელი, შეერაცხება იმ ამსრულებელს ან თანამონაწილეს, რომელსაც იგი ახასიათებს". ბრალისთვის დამახასიათებელ ნიშნად უნდა მივიჩნიოთ მოტივი, ემოცია (მაგ: აფექტი). პიროვნებისათვის დამახასიათებელი ნიშანი შეიძლება იყოს, მაგალითად, არაერთგზისობა, რეციდივი. დაუშვათ ა-მ იცის, რომ გ-ს ესმარება ანგარებით მკვლევლობაში და ა-ს არ ამოძრავებს ანგარება, მას მაინც არ შეერაცხება ანგარება.

ანალოგიური მოსაზრება გამოთქმული აქვს ო. გამყრელიძეს: – „ვინაიდან ანგარება არ არის განზრახვი მკვლევლობის უმართლობის დამაფუძნებელი ნიშანი, ის ამსრულებლიდან თანამონაწილეზე ვერ გადავა და ვერ დაამძიმებს მის პასუხისმგებლობას. ანგარება პერსონალურად ამსრულებელს ახასიათებს და მხოლოდ მისი ბრალის ხარისხზე იმოქმედებს, ამსრულებლის ბრალის ხარისხს დაამძიმებს“.¹

თუ მოტივი უმართლობის დამაფუძნებელ ნიშნად არ გვევლინება, მაშინ იგი პერსონალური ხასიათის ანუ ბრალის ხარისხის განმსაზღვრელი ნიშანია და როდესაც იგი სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ ან დამამძიმებელ გარემოებადაა გათვალისწინებული, მაშინ მისი შეერაცხვა იმ ამსრულებლის ან თანამონაწილისათვის, ვისთვისაც აღნიშნული მოტივი არაა ამოძრავებელი ძალა, ყოვლად გაუმართლებელია.

არსებითად იცვლება სიტუაცია, თუ მოტივი კანონმდებლის მიერ გათვალისწინებულია როგორც უმართლობის დამაფუძნებელი აუცილებელი ელემენტი. მაგალითად, სსკ-ის 174-ე მუხლი ითვალისწინებს პასუხისმგებლობას ბავშვის შეცვლისათვის, რომელიც ჩადენილია ანგარებით ან სხვა ქვენა გრძნობით. ამ დანაშაულში თანამონაწილეობისათვის სავალდებულო არაა ამსრულებელსაც და თანამონაწილეებსაც ამოძრავებდეთ ანგარება ან სხვა ქვენა გრძნობა, რადგან აღნიშნული მოტივები აქ ობიექტური ბუნებისაა. გამამწყვეტი მნიშვნელობა აქ ამგვარ მოტივთა შეცნობადობას ენიჭება. თუკი ამ დროს თანაამსრულებელი ან თანამონაწილე, მაგალითად, ალტრუისტული ან სხვა სოციალურად საქებარი მოტივით მოქმედებს (ვთქვათ, ამ დანაშაულის მონაწილემ იცის, რომ ბავშვის მშობლები ალკოჰოლიკები არიან, პარაზიტულ ცხოვრებას ეწევიან და ბავშვის მომავლისთვის უკეთესი იქნება, თუ იგი შეცვლის შედეგად სახელოვან და ძლიერ ოჯახში გაიზრდება), კვალიფიკაცია მაინც უცვლელი დარჩება და ეს მომენტი ბრალზე იმოქმედებს ხარისხობრივად.

¹ იძვე.

§ 6. სასჯელის ინდივიდუალიზაცია მოტივისა და მიზნის მიხედვით

როგორც ვნახეთ, მოტივი და მიზანი უდიდეს როლს ასრულებს ქმედების დანაშაულად კვალიფიკაციისას, მაგრამ მოტივისა და მიზნის სისხლისსამართლებრივი როლი მარტო ამით როდი ამოიწურება. მოტივსა და მიზანს შეუძლია უკვე დანაშაულად დაკვალიფიცირებული ქმედების გასაკიცხობაზე იმოქმედოს ხარისხობრივად. აქ იგულისხმება ისეთი შემთხვევები, როდესაც კანონმდებლის მიერ მოტივი ან მიზანი დანაშაულის დამამძიმებელი ან შემამსუბუქებელი გარემოების სახით სპეციალურად არაა გათვალისწინებული სისხლის სამართლის კერძო ნაწილის შესაბამის მუხლში. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან, თუ მოტივი ან მიზანი აღნიშნული ფუნქციითაა დატვირთული, მაშინ ისინი განმეორებით იგივე ფუნქციას ვერ შეასრულებენ, რამეთუ ეს კანონმდებლის ნების იგნორირება იქნება. მაგალითად, სსკ-ის 109-ე მუხლის მე-3 ნაწ. „გ“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებულია ანგარებითი მოტივი მკვლელობის დამამძიმებელ გარემოებად, ხოლო სსკ-ის 110-ე მუხლი მსხვერპლის თხოვნით მკვლელობის ერთ-ერთ აუცილებელ პირობად ასახელებს დამნაშავეს მიზანს, რომელიც გულისხმობს მომაკედავის ძლიერი ფიზიკური ტკივილისაგან გათავისუფლებას. რა თქმა უნდა, დანაშაულის აღნიშნული მოტივი და მიზანი აღარ მიიღება მხედველობაში ხელმეორედ სასჯელის დანიშვნისას. ამ დებულებაზე პირდაპირ მითითებს მოქმედი სსკ-ის 53-ე მუხლის მე-4 ნაწილი: „თუ ამ კოდექსის კერძო ნაწილის მუხლი ან მუხლის ნაწილი დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნად ითვალისწინებს შემამსუბუქებელ ან დამამძიმებელ გარემოებას, იგივე გარემოება სასჯელის დანიშვნის დროს მხედველობაში არ მიიღება“. ანალოგიურ მითითებას ვხვდებით გერმანიის სსკ-ის § 46-ის მე-3 ნაწილში, რომლის თანახმადაც, სასჯელის დანიშვნისას მხედველობაში არ მიიღება გარემოებანი, რომლებიც კანონით გათვალისწინებული ქმედების შემადგენლობის ნიშნებია.¹

დასმული საკითხისადმი ამგვარი მიდგომა გერმანულ სისხლის სამართალში „ერთი და იგივე გარემოების ორმაგი გამოყენების აკრძალვის“ (Das Verbot der Doppelverwertung) პრინციპით არის ცნობილი. პ. იემეკი და თ. ვაიგენდი ერთგვარ ალოგიკურობად მიიჩნევენ სასჯელის დამძიმებას იმ საფუძვლით, რომელიც დანაშაულის შემადგენლობის ნიშანს წარმოადგენს.²

მოტივსა და მიზანს ყოველთვის დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს ნებისმიერი დანაშაულისათვის სასჯელის დანიშვნის დროს. სისხლის სამართლის მოქმედ კოდექსში სასჯელის დანიშვნის ზოგადი

¹ იხ. Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. Изд. «Проспект», М., 2004, с. 325.

² იხ. Jescheck H-H, Weigend T.. Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Berlin. 1996, S. 901.

საწყისები გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვითაა შედგენილი. კერძოდ, გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსის § 46, რომელიც სასჯელის დანიშვნის ზოგად საწყისებს ეხება, მოსამართლეს ავალდებულებს სასჯელის დანიშვნისას ერთ-ერთ გარემოებად გაითვალისწინოს სამართალდამრღვევის მოტივი და მიზანი.¹

შემთხვევითი არაა, რომ ჩვენი კანონმდებელი სასჯელის დანიშვნის ზოგად საწყისებზე საუბრისას სსკ-ის 53-ე მუხლის მე-3 ნაწილში სასამართლოს ავალდებულებს სასჯელის დანიშვნის დროს სხვა გარემოებებთან ერთად გაითვალისწინოს დანაშაულის მოტივი და მიზანი. ეს იმითაა განპირობებული, რომ სამართლიანი სასჯელის დანიშვნა, ბრალზე აგებული სისხლის სამართლის ფარგლებში, აუცილებელ წინაპირობად გულისხმობს დანაშაულის ფსიქოლოგიური მხარის დეტალურ ანალიზს, რომელიც იძლევა პიროვნების შინაგანი სამყაროს შესახებ საერთო სურათს ანუ მის ღირებულებით ორიენტაციებს, მიდრეკილებებს, ტემპერამენტს, ინტერესებს და მოტივაციის სხვა სუბიექტურ ფაქტორებს ნათელი ეფინება.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 496-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად: "სასამართლოს განაჩენი უნდა იყოს კანონიერი, დასაბუთებული და სამართლიანი". ამავდროულად მუხლის მე-4 ნაწილი განმარტავს, თუ როდის ითვლება სასამართლოს განაჩენი სამართლიანად: - „განაჩენი სამართლიანია, თუ დანიშნული სასჯელი შეესაბამება დამნაშავეს პიროვნებას და მის მიერ ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმეს“. მაშასადამე, სამართლიანი სასჯელის დადგენისას დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს დამნაშავეს პიროვნებასაც ანუ ამ ეტაპზე უნდა მოხდეს დამნაშავეს პიროვნების კრიმინოლოგიური დახასიათება. „დანაშაულობა, მისი წარმომშობი მიზეზები, ხელშემწყობი პირობები და განსაკუთრებით ინდივიდუალური დანაშაულებრივი ქცევის მექანიზმი, შეუძლებელია გამოკვლევად იქნეს დამნაშავეს პიროვნების შესწავლის გარეშე“.² დამნაშავეს პიროვნების შესწავლა კი შეუძლებელია სრულყოფილად განხორციელდეს დამნაშავეს ქცევის მოტივისა და მიზნის გამოკვლევის გარეშე.

მართებულად მიუთითებს ბ. ვოლკოვი, რომ „საკმაოდ დიდი მოტივის როლი სასჯელის დანიშვნისას. პირის მიდრეკილებების, შესისხლხორცებული ჩვევების დასახასიათებლად მოტივის როლი გაცილებით დიდია სხვა გარემოებებთან შედარებით. იგი დიდად განსაზღვრავს პირის პასუხისმგებლობის ფარგლებს, სასჯელის სახისა და სხვა იძულებითი ღონისძიებების ამოსავალი ნერტილია. შეიძლე-

¹ იხ. Жашинский А. Э. დასახ. ნაშრ., გვ. 325.

² წულაია ზ., კრიმინოლოგია (ზოგადი ნაწილი), გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბ., 2003, გვ. 73.

ბა კანონი არ მიუთითებდეს მოტივზე, მაგრამ მოტივის განხილვის გარეშე შეუძლებელია სასჯელი სამართლიანად ჩაითვალოს".¹

სამართლიანი სასჯელის დანიშნისათვის მოტივისა და მიზნის მნიშვნელობის შესახებ ჯერ კიდევ ვახტანგ VI მიუთითებდა სამართლის წიგნში. მას შეუძლებლად მიაჩნია ამომწურავად ჩამოთვალოს ყველა ის მიზეზები და მოტივები, რომლებიც ადამიანის მოქმედებას განსაზღვრავენ. ასეთ ჩამოთვლას ბოლო არ ექნებოდა – „თუ სულ დაგვეწერა ველარას თავს გაუვიდოდით და არც იქნებოდაო“, ამბობს იგი.²

მოქმედი სსკ-ის 53-ე მუხლის მე-3 ნაწილი სასჯელის დანიშვნის დროს მოტივისა და მიზნის გარდა მოითხოვს სხვა გარემოებების გათვალისწინებასაც. აქ ყურადღება უნდა გავამახვილოთ ისეთ გარემოებებზე, როგორცაა: 1) მართლსაწინააღმდეგო ნება, 2) ქმედების განხორციელების ხერხი, 3) დამნაშავეის წარსული, 4) პირადი და ეკონომიური პირობები. ყველა აღნიშნული გარემოების შესწავლა შეუძლებელია მოტივისა და მიზნის შესწავლის გარეშე, რადგან მოტივაციის პროცესში აღნიშნული გარემოებები, გარკვეულწილად, ყოველთვის მონაწილეობენ მოტივის ფორმირებაში.

იურიდიულ ლიტერატურაში სათანადო დონეზე არაა შესწავლილი, თუ რა იგულისხმება მართლსაწინააღმდეგო ნებაში. მართლსაწინააღმდეგობა იურიდიული კატეგორიაა, ხოლო ნება – წმინდა ფსიქოლოგიური. მაშასადამე, მართლსაწინააღმდეგო ნება უკვე სამართლის ღირებულებათა სისტემიდან შეფასებული ნებაა.

ნება პიროვნების აუცილებელი კომპონენტია, მისი სტრუქტურის მნიშვნელოვანი ელემენტია, ადამიანის ქცევის აუცილებელი ნიშანია. ვ. ვასილევის აზრით, ნება არის გაცნობიერებული, მიზანმიმართული ფსიქოლოგიური აქტიობა, რომელიც დაკავშირებულია დაბრკოლების გადალახვასთან.³

დამნაშავეის მართლსაწინააღმდეგო ნებაზე საუბრისას ორ მხარეს უნდა მიექცეს ყურადღება:

1) როგორია პიროვნების ინტერესები, მიდრეკილებები, ღირებულებითი ორიენტაციები, რადგან ისინი გამოააშკარავენ დამნაშავეის სამართლის ნორმებთან, საზოგადოებაში დამკვიდრებულ ზნეობრივ ქცევის წესებთან დამოკიდებულებას.

მაშასადამე, უნდა მოხდეს დამნაშავეის კრიმინოლოგიური დახასიათება, რომელიც დამნაშავეის სოციალურ-დემოგრაფიული და სისხლისსამართლებრივი ნიშნების შესწავლის გარდა, გულისხმობს დადგინდეს დამნაშავეის სოციალური როლი და დამოკიდებულება საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროსადმი და ზნეობ-

¹ Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965, с. 55.

² იხ. ვაჩიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან. ტომი I, თბ., 1946, გვ. 202.

³ იხ. Васильев В.Л. Юридическая психология. 3-е издание дополненное, изд. «Питер», Санкт-Петербург; 2000, с. 67.

რივ-ფსიქოლოგიური თვისება და ღირებულებითი ორიენტაციები.¹ მაგალითად, არასრულწლოვნის მიერ ჩადენილი დანაშაულის გამოძიების და სასამართლო განხილვის დროს სხვა გარემოებებს შორის საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 641-ე მუხლის „ე“ ქვეპუნქტი იმპერატიულად მოითხოვს დადგინდეს: „არასრულწლოვნის პიროვნების ხასიათის თავისებურებანი, მოთხოვნილებები და ინტერესები“.

„ღირებულების კრიტერიუმს წარმოადგენს ნორმა, ნორმის შინაარსი განისაზღვრება უმაღლესი მიზნის – იდეალის შინაარსით. იდეალი არის პროდუქტი კონკრეტულ-ისტორიული საზოგადოებრივი ცხოვრებისა, მისი ასახვაა, ღირებულების ობიექტურობა იდეალის ობიექტურობის ბუნებისაა“.² მაშასადამე, ადამიანის ღირებულებითი სისტემა საშუალებას იძლევა დავადგინოთ დამნაშავეს შეფასებითი აზროვნება და მისი დამოკიდებულება მართლწესრიგისადმი.

ყოველივე ეს კი საშუალებას მოგვცემს გარკვეულწილად ვიმსჯელოთ დამნაშავეს წარსულზე, ისევე როგორც, თავის მხრივ, დამნაშავეს წარსულის შესწავლა, განსაზღვრულ ფარგლებში, გვიხსნის ადამიანის შინაგან ბუნებას. ამ მხრივ საყურადღებოა ბ. ვოლკოვის მოსაზრება: – „პიროვნება იქმნება არა მხოლოდ წარსულის პირობებითა და გამოცდილებით, არამედ მომავლითაც. ქცევა გამოხატავს როგორც წარსულს, ისე მომავლის გაცნობიერებას... ნებისმიერი პიროვნების სტრუქტურა შედგება სამი ელემენტისაგან: 1) პიროვნული განწყობა (ქცევის ცხოვრებისეული პროგრამა); 2) მისწრაფებების, მოთხოვნილებებისა და ინტერესების სისტემა; 3) ნების ხასიათი და თავისებურება“.³ ეს უკანასკნელი, მესამე ელემენტი ქვევით იქნება განხილული.

მართლსაწინააღმდეგო ნების სწორი გააზრებისათვის, რამდენადაც იგი უკვე შეფასებას გულისხმობს, გადამწყვეტი მნიშვნელობა პიროვნების ღირებულებათა სისტემას ენიჭება, რადგან „ღირებულების ცნებაში სრულად ვლინდება სუბიექტის, ინდივიდის ინტერესები, სურვილები და ნებელობა“.⁴

ადამიანი, როგორც საზოგადოების წევრი, განსახორციელებელ ქცევასთან ერთად აცნობიერებს სოციალურ სფეროში მოქმედ ნორმებს, აფასებს იმ შედეგებს, რომელიც შეიძლება მოჰყვეს მის ქცევას. „ცნობიერება როგორც ნებელობითი აქტის ნიშანი, უპირველეს ყოვლისა, განხორციელებული ქმედების სოციალური საზ-

¹ იხ. წულაია ზ., დასახ. ნაშრ., გვ. 80.

² სოციოლოგიური ნარკვევები. ვ. ქვაჩახია, შ. ნადირაშვილი, დ. ბექვაია, ვ. ჭელიძე, ღირებულება და განწყობა. გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1969, გვ. 49.

³ Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 28-32.

⁴ ბექვაია დ., საზოგადოებრივი ცნობიერების აქტუალური საკითხები. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1990, გვ. 227.

რისის გაცნობიერებაა“.¹ სისხლისსამართლებრივი გაგებით, ადამიანს დანაშაულის ჩადენისას გაცნობიერებული უნდა ჰქონდეს არა მარტო მისი ფაქტობრივი ხასიათი, არამედ ქმედების მართლწინააღმდეგობა, რა თქმა უნდა, თუ იგი მოქმედებს განზრახ.

მართლწინააღმდეგობის შეგნებასთან დაკავშირებით მცირედენ შესწორებას საჭიროებს ბ. ვოლკოვის მოსაზრება, რომლის თანახმადაც მართლწინააღმდეგობის შეგნების არარსებობა გამოირიცხავს საერთოდ ქმედების დანაშაულებრიობას. „განხორციელებული ქმედების – წერს იგი, – საზოგადოებრივი საშიშროება და მართლწინააღმდეგობა არის სწორედ ის ნიშანი, რომელიც გამოხატავს დანაშაულებრივი ქმედების არსს და განასხვავებს მას სხვა ნებელობითი მოქმედებებისაგან. იგი გამოხატავს ქმედების ობიექტური და სუბიექტური თვისებების არსს. მისი შეგნების არარსებობა გამორიცხავს არა მხოლოდ განზრახ ბრალს, არამედ ქმედების დანაშაულებრიობას“.²

ამგვარი პოზიცია არ შეესაბამება არც მაშინდელი და არც მოქმედი რუსული თუ ქართული სისხლის სამართლის კოდექსებში მოცემულ თვითიმედოვნებისა და დაუდევრობის საკანონმდებლო დეფინიციებს. ცნობილია, რომ მართლწინააღმდეგობის შეგნება განზრახვის კომპონენტია და იგი ბრალის ეტაპზე დგინდება. თუ პირს ქმედების განხორციელებისას არ ჰქონდა მართლწინააღმდეგობის შეგნება, იგი გაუფრთხილებლობისთვის შეიძლება დაისაჯოს, თუ მის მიერ განხორციელებული ქმედება გაუფრთხილებლობით ისჯება.

2) მარტო ღირებულებითი ორიენტაცია არ კმარა იმისათვის, რომ დამნაშავის მართლწინააღმდეგო ნება შევაფასოთ და სამართლიანი სასჯელი დავადგინოთ. ამისათვის საჭიროა დამნაშავის ისეთ პიროვნულ თვისებაზეც ვიმსჯელოთ, როგორიცაა ნების სიმტკიცე, რომელიც წარმოდგენას იძლევა, თუ რამდენად მაღალია მასში დამახინჯებული ეგოისტური საწყისები. „ადამიანის ნება, – წერს ვ. ვასილევი, – მჟღავნდება სხვადასხვაგვარად, რაც დამოკიდებულია მის სიძლიერეზე, მორალურ აღზრდილობასა და დამოუკიდებლობაზე... ნებელობითი გამოვლინებანი ძალის მიხედვით შეიძლება იყოს ძლიერი, საშუალო და სუსტი... ნების სიძლიერეზე მეტყველებს არა ყოველი გადანყვეტილების შესრულება, არამედ თუ როგორი დაბრკოლებები გადალახა ადამიანმა ნებელობითი მოქმედების შესრულებისას და რა შედეგები მიიღო“.³

სასჯელის დანიშვნისას ყურადღება უნდა მიექცეს დამნაშავის ნების სიმტკიცესა და მის დამოკიდებულებას დანაშაულებრივი ქმედებისადმი როგორც მის ჩადენამდე, ისე დანაშაულის განხორციელების შემდეგ. „გადანყვეტის აქტი თავისთავად მომენტურია.

¹ Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд Казанского университета, 1965, с. 25.

² იქვე, გვ. 27.

³ Васильев В.Л., დასახ. ნაშრ., გვ. 68-69.

მაგრამ იმისათვის, რომ ის, რაც გადანყვეტილია, შესრულდეს, აუცილებელია გადანყვეტილება შეურყეველი დარჩეს, რათა ქცევა ბოლომდე თავისდა შესაფერისად წარიმართოს. ასეთ სტაბილიზებულ გადანყვეტილებას განზრახვა ეწოდება. განზრახვას ნებელობის აქტში შექმნილი განწყობა უდევს საფუძვლად და რაც უფრო გამძლეა დროის მიმდინარეობაში ეს საფუძველი, რაც უფრო შეურყველია იგი, მით უფრო მტკიცედ განიცდება განზრახვა და მით უფრო მტკიცეა ნებისყოფა".¹

თუკი დანაშაულის ჩადენამდე ადამიანი ყოყმანობდა, ეს შეიძლება მიუთითებდეს ასეთი გადანყვეტილების მიღებაში მის სუსტ ნებისყოფაზე, რაც, თავის მხრივ, იმაზე მეტყველებს, რომ მისთვის არც ისე უმნიშვნელოა საზოგადოების ზნეობრივი და სამართლებრივი ღირებულებანი. ამიტომ სასჯელიც შედარებით ლმობიერი უნდა დაინიშნოს.

დანაშაულებრივ ქმედებაში გამოვლენილი მართლსაწინააღმდეგო ნების სიძლიერეზე შეიძლება მეტყველებდეს განსაკუთრებული სისასტიკე. საწინააღმდეგო ვითარებას აქვს ადგილი აფექტურ მდგომარეობაში ჩადენილი მკვლელობისას (სსკ-ის 111-ე მუხლი) ანდა მსხვერპლის თხოვნით მკვლელობისას (სსკ-ის 112-ე მუხლი). თუმცა შესაძლებელია გასაკიცხაობის თვალსაზრისით ერთდროულად მოცემული იყოს, ერთი მხრივ, ძლიერი და, მეორე მხრივ, სუსტი მართლსაწინააღმდეგო ნება. მაგალითად, სრულიად შესაძლებელია ადამიანმა აფექტურ მდგომარეობაში მკვლელობა ჩაიდინოს განსაკუთრებული სისასტიკით. ასეთ ვითარებაში შემამსუბუქებელ და დამამძიმებელ გარემოებათა კონკურენციიდან გამომდინარე დანაშაულის კვალიფიკაცია მკვლელობის პრივილეგირებული შემადგენლობით (სსკ-ის 111-ე მუხლი) მოხდება, თუმცა სასჯელის დანიშვნისას განსაკუთრებული სისასტიკეც იმოქმედებს სასჯელის ზომაზე.

ნებელობის ფორმირება ბავშვობის პერიოდიდან იწყება. ისევე როგორც მართლშეგნება, არც ნებელობაა ადამიანის თანდაყოლილი თვისება, ადამიანს ორივე მათგანი თანდათან უყალიბდება, ამიტომ მართლშეგნების მაღალი დონეც და ნების სიძლიერეც სწორი აღზრდისა და პიროვნული განვითარების შედეგია. „ნებელობა, – წერს დ. უზნაძე, – ჩვენი თანდაყოლილი ბიოლოგიური თავისებურება კი არ არის, არამედ უფრო მაღალი კატეგორიის მოვლენაა, რომელსაც თვითონ ბიოლოგიურის, საკუთარი წერტილი სისტემისა და მისი თანდაყოლილი ტენდენციების შეცვლისა და წარმართვის ძალა შესწევს. ნებისყოფის სიმტკიცე, ამისდა მიხედვით, რასაკვირველია, ვერავითარ შემთხვევაში თანდაყოლილ თვისებად ვერ ჩაითვლება: იგი პირადი ცხოვრების მიმდინარეობაში აქვს ადამიანს შექმნილი და ამიტომ მტკიცე ნებისყოფის აღზრდა პედაგოგის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ამოცანაა“.²

¹ უზნაძე დ., დასახ. ნაშრ., გვ. 196.

² იქვე, გვ. 199.

ყურადღება უნდა მიექცეს იმასაც, რომ ხასიათის ნებელობითი თვისებები მულავნდება ადამიანის ემოციურ თავისებურებებთან გარკვეულ დამოკიდებულებაში: „ნებელობითი“ ადამიანისათვის ნება დომინირებს გრძნობებზე, ხოლო ემოციური ხასიათის ადამიანისათვის გადაჭარბებული მნიშვნელობა აქვს ემოციურ მდგომარეობებს და ქცევები ხშირად ხორციელდება შემთხვევით აღმოცენებული გრძნობებისა და გუნების გავლენით.¹

იურიდიულ ლიტერატურაში სწორადაა მითითებული, რომ „პიროვნების ფსიქიკა გარკვეულწილად განპირობებულია ბიოლოგიური ფაქტორებით. ნერვული სისტემის ტიპი, მისი ტემპერამენტი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს პიროვნების ქცევაზე, მის რეაქციაზე, რომელსაც პიროვნება ამულავნებს გარე სამყაროს ფაქტორების მიმართ. ი. პავლოვი თვლიდა, რომ ნერვული სისტემის თანდაყოლილი თვისებები აღზრდასა და სწავლასთან ერთად აყალიბებს ადამიანის ქცევას“.²

პრაქტიკაში ხდება შემთხვევები, როდესაც ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით ადამიანი შეზღუდული შერაცხაობის მდგომარეობაშია და მისი მოქმედება დაბალ მართლსაწინააღმდეგო ნებაზე მიუთითებს, მაგრამ კონკრეტული დანაშაულის შემადგენლობა ისეა კონსტრუირებული, რომ დამნაშავეს მიერ განხორციელებული ქმედების მიმართ შეუძლებელია პრივილეგირებული შემადგენლობის გამოყენება. კერძოდ, სსკ-ის 111-ე მუხლით გამორიცხულია პასუხისმგებლობა, თუ მკვლელობის ჩამდენის აფექტური მდგომარეობა გამოიწვია კანონით ახლო ნათესავად მიუჩნეველი პირის მიმართ მსხვერპლის მართლსაწინააღმდეგო ძალადობამ ან სხვა ამორალურმა ქმედებამ და ა.შ. მაგალითად, ასეთი პირი შეიძლება იყოს: საცოლე, მეგობარი, ბიძაშვილი და სხვ. ბუნებრივია, რომ ამგვარ ურთიერთობაში მყოფი პირების მიმართ ადამიანი გულგრილი ვერ იქნება. უფრო მეტიც, შესაძლებელია სისხლის სამართლის კანონით ახლო ნათესავად მიჩნეულ პირებზე უფრო მეტად შესტკიოდეს ადამიანს გული, ვიდრე სხვა, კანონით ახლო ნათესავად მიუჩნეველ პირებზე. რა თქმა უნდა, არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ქართული ტრადიციებისა და ურთიერთობების კვალობაზე არაა გამართლებული „ახლო ნათესავის“ ნაცვლად კანონში ჩაწეროთ „ახლობელი“ და თუ ვინ მიჩნევა ასეთ პირად, ეს მოსამართლის შეხედულებაზე იყოს დამოკიდებული. საკითხისადმი ასეთი მიდგომით, ხშირ შემთხვევაში, დამნაშავეს უსამართლოდ შეუმსუბუქდებოდა სასჯელი. თუმცა, როგორც დავინახეთ, დასაშვებია შემთხვევები, როდესაც კანონის ფორმალური მოთხოვნის გამო აფექტში ჩადენილმა მკვლელობამ ვერ დააფუძნოს მკვლელობის პრივილეგირებული შემადგენლობა

¹ იხ. Васильев В.Л. დასახ. ნაშრ., გვ. 69-70.

² Мельшикова Ю.Б. Личность преступника и индивидуализация уголовного наказания. Журнал «Советское государство и право», 1979, №8, с.22.

იმის გამო, რომ მართლსაწინააღმდეგო ძალადობა და სსკ-ის 111-ე მუხლით გათვალისწინებული მსხვერპლის სხვა ქმედებები განხორციელდა კანონით ახლო ნათესავად მიუჩნეველი პირის მიმართ. ამასთან, მართლსაწინააღმდეგო ნება მსგავს შემთხვევებში, ზოგჯერ, საკმაოდ მცირეა. სამართლიანი სასჯელის დანიშვნისათვის ასეთ გამონაკლის შემთხვევებში მოსამართლეს შეეძლო გამოეყენებინა სსკ-ის 55-ე მუხლის პირველი ნაწილი, რომლის თანახმადაც: „თუ არსებობს განსაკუთრებული შემამსუბუქებელი გარემოება, სასამართლოს დამნაშავეს პიროვნების გათვალისწინებით შეუძლია დანიშნოს სისხლის სამართლის კოდექსის შესაბამისი მუხლით დაწესებული სასჯელის ზომის უმდაბლეს ზღვარზე ნაკლები სასჯელი ან სხვა, უფრო მსუბუქი სახის სასჯელი“. ასეთი განსაკუთრებული შემამსუბუქებელი გარემოების ერთ-ერთ ნიმუშად სწორედ ასეთი შემთხვევა უნდა მივიჩნიოთ. სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში ასეთ მითითებას ვერსად ვერ ვხვდებით. სამწუხაროა, რომ სისხლის სამართლის მოქმედ კოდექსში შესული ცვლილებების გამო 55-ე მუხლის შინაარსი რადიკალურად შეიცვალა და ამის შესაძლებლობა აღარ არსებობს.

როგორც უკვე აღინიშნა, მოტივსა და მიზანთან კავშირში განხილვას მოითხოვს ქმედების განხორციელების ხერხი იმდენად, რამდენადაც მოტივაციის პროცესი მიზნის მიღწევის ხერხისა და საშუალების გაცნობიერების გარეშე არ არსებობს. შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 409-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „გ“ ქვეპუნქტის მიხედვით საბრალდებო დასკვნაში სხვა გარემოებებს შორის კანონმდებლის მოთხოვნაა, აუცილებლად მითითებული იყოს დანაშაულის ჩადენის მოტივსა და ხერხზე.

მართებულია ბ. ვოლკოვის მოსაზრება, როდესაც მიუთითებს მოტივისა და მიზნის და ხერხის ურთიერთდამოკიდებულებაზე: „განსაკუთრებით მჭიდრო კავშირი არსებობს დანაშაულის ჩადენის ხერხსა და მიზანს შორის, ხოლო მისი მეშვეობით, აგრეთვე მოტივს შორის... მიზნისაგან განსხვავებით დანაშაულის ჩადენის მოტივსა და ხერხს შორის არ არის უშუალო დამოკიდებულება, მაგრამ ამ შემთხვევაშიც დანაშაულის ჩადენის ხერხი და სხვა გარემოება შეიძლება დაგვეხმაროს ნამდვილი განზრახვის დადგენაში, რითაც ხელმძღვანელობდა პირი ქცევის განხორციელებისას... მოტივი და მიზანი არა მარტო განისაზღვრება ობიექტური გარემოებებით, არამედ თვითონაც მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ამ ნიშნების დახასიათებისას. მაგალითად, განსაკუთრებული სისასტიკისას“.¹

გერმანულ სისხლისსამართლებრივ დოქტრინაში ქმედების განხორციელების ხერხი (Art der Ausföhrung) სასჯელის დანიშვნის ერთ-ერთ საფუძველს წარმოადგენს. უ. ვებერისა და ი. ბაუმანის აზრით, სასჯელის დანიშვნისას მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებას,

¹ Волков Б.С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982, с. 83-84.

თუ რა ხერხით ახორციელებს სამართლებრივი სიკეთის დაზიანებას (Rechtsgutverletzung). ავტორები ჩვეულებრივ მკვლელობას (Totschlag) და მკვლელობას დამამძიმებელ გარემოებებში (Mord) ერთმანეთისაგან განასხვავებენ ქმედების განხორციელების ხერხით. მაგალითად, სისასტიკე (grausam), ისეთი საშუალებით, რომელიც საფრთხეს უქმნის მრავალი ადამიანის (საზოგადოების) სიცოცხლეს (mit gemeingefährlichen Mitteln).¹

დანაშაულის მოტივისა და მიზნის დადგენა დანაშაულის ხერხის გამოვლენის საშუალებას იძლევა, რაც, ხშირად, სწორი კვალიფიკაციის აუცილებელი ნაწილია. „მკვლელობის მოტივთა სწორი დადგენა, – ნერს ბ. ვოლკოვი, – შესაძლებლობას იძლევა განესაზღვროთ ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში მოტივი გვევლინება დანაშაულის ჩადენის ხერხად თუ მისი დაფარვის საშუალებად“.² მაგალითად, მკვლელობა განსაკუთრებული სისასტიკითაა ჩადენილი თუ არა, მხოლოდ გვამის დასახიჩრებულობა ან დანაწევრებულობა ამის საშუალებას არ იძლევა. ამისათვის საჭიროა გავარკვიოთ მკვლელობის განხორციელების მოტივი.

რაც შეეხება დამნაშავის წარსულს და პირად და ეკონომიკურ პირობებს, ზემოთ აღინიშნა, რომ მოტივი და მიზანი გვეხმარება გარკვეულწილად გამოვავლინოთ დამნაშავის წარსული და პირადი და ეკონომიკური პირობები, ისევე როგორც, თავის მხრივ, ეს უკანასკნელნიც საშუალებას იძლევა, გარკვეულწილად, ვიმსჯელოთ, თუ რატომ წარმოიშვა ისეთი მოტივი და მიზანი, რამაც დანაშაულებრივი ქმედება გამოიწვია. მაგალითად, არცთუ ისე იშვიათად, დამნაშავის წარსული, მისი არასწორი აღზრდა, დაბალი ზნეობრივი ღირებულებების მატარებელ საზოგადოებაში პიროვნების განვითარება ადამიანის დამახინჯებული სუბკულტურის ჩამოყალიბების საფუძველია, რომელიც, თავის მხრივ, ხელს უწყობს ქვედა მოტივებით დანაშაულთა ჩადენას; ანდა, მძიმე ეკონომიკური პირობები ზოგჯერ პიროვნებას უბიძგებს მატერიალური დაინტერესება დანაშაულებრივი გზით დაიკმაყოფილოს. თუკი მშობელი მშვიერი ბავშვების გამო ან ქურდობას ჩაიდენს ან აკრძალულ ადგილზე ინადირებს ან ითევზავებს, მისი მოქმედების მოტივი, რა თქმა უნდა, მეტყველებს როგორც მის მძიმე პირად სულიერ მდგომარეობასა და ეკონომიკურ პირობებზე, ისე მის ნაკლებ მართლსაწინააღმდეგო ნებაზე.

ადამიანის ქცევათა მოტივების ანალიზი გვეხმარება ვიმსჯელოთ პიროვნების პასუხისმგებლობის გრძნობაზე, რომელიც სასჯელის მიზნებიდან გამომდინარე უაღრესად დიდ დაკვირვებას მოითხოვს.

პასუხისმგებლობა ობიექტური, ხოლო პასუხისმგებლობის გრძნობა სუბიექტური მოვლენაა. პასუხისმგებლობის გრძნობა

¹ ob. Baumann J. Weber U. Strafrecht. Allgemeiner Teil. Bielefeld. 1985. S. 633

² Волков Б.С. Мотив и квалификация преступления. Изд. Казанского университета, 1968, с. 105.

არის განცდა, რომელიც ყველას, პასუხისმგებლობისაგან განსხვავებით, განსხვავებული ხარისხით გააჩნია. „პასუხისმგებლობის გრძნობა, რომელიც განცდაა, შეიძლება ადამიანში ჩამოყალიბდეს ან არ ჩამოყალიბდეს. ეს დამოკიდებულია ადამიანის ხასიათზე, მის აღზრდაზე, გარემო პირობებზე, ტრადიციებზე და სხვა“. ¹ თუმცა, უფრო მართებული იქნება თუ ვიტყვით, რომ საზოგადოდ შეიძლება ვისაუბროთ ადამიანისათვის არა პასუხისმგებლობის საერთოდ არქონაზე, არამედ პასუხისმგებლობის სხვადასხვა ხარისხზე.

უნდა აღინიშნოს, რომ ადამიანისათვის პასუხისმგებლობის გრძნობის ქონა, ჯერ კიდევ არ ნიშნავს იმას, რომ იგი არ ჩაიდენს დანაშაულს, რადგან პასუხისმგებლობას შეიძლება გრძნობდე ისეთი მოვალეობების შესრულების გამო, რომელიც სამართლისათვის მიუღებელია. მაგალითად, მკვლელობა „სისხლის ალების“ გამო არის პასუხისმგებლური დამოკიდებულება დამკვიდრებული სახალხო ჩვეულების გამო, მაგრამ პოზიტიური სამართლის ფონზე მკვლელი უპასუხისმგებლობას იჩენს. ამის გამო, აუცილებელია პასუხისმგებლობის გრძნობა განვიხილოთ პიროვნების ღირებულებებთან მიმართებით. სწორედ ასეთი მიდგომით უნდა შეფასდეს ადამიანის შინაგანი სამყარო სამართლებრივი თვალსაზრისით, რადგან „სინდისი, როგორც თავისი თავის განსჯა, ყოველთვის მიმართავს ისეთ ინსტანციას, რომელიც ჩვენი ვიტალობის მიღმაა – ის მიმართავს ღირებულებების სამყაროს: ღირებულებათა გაცნობიერების გარეშე საკუთარი თავის განსჯა, შეფასება შეუძლებელია. სწორედ ღირებულებების შუქზე ვსჯით ჩვენ ჩვენ თავს, როცა ეთიკური პოზიცია გვიკავია“.²

მოტივისა და მიზნის შესწავლას არა მარტო სასჯელის სიმძიმისათვის, არამედ სასჯელის მიზნებისთვისაც აქვს მნიშვნელობა, რადგან ინდივიდუალურ დონეზე დანაშაულის თავიდან აცილებაზე საუბრისას ყურადღება უნდა მიექცეს დანაშაულის მოტივს, ინდივიდუალურ ფსიქოლოგიურ თავისებურებებს (ინტელექტის დონე, ნებელობითი თვისება, ინტერესები), დანაშაულებრივი გამოცდილების ნიშნებს, ფიზიოლოგიურ თვისებებსა და დაავადებებს და სხვ.³

დაბოლოს, უნდა აღინიშნოს, რომ მოტივისა და მიზნის გათვალისწინება არა მარტო განზრახ, არამედ გაუფრთხილებლობით ჩადენილი დანაშაულებისთვის სასჯელის დანიშვნისას უნდა იქნეს ყურადღებით შესწავლილი, რამეთუ მოტივმა და მიზანმა ბრალი შეიძლება დაამძიმოს ან შეამსუბუქოს. მაგალითად, თუ პირი უკანონოდ ნადირობისას კაცს გაუფრთხილებლობით სიცოცხლეს მო-

¹ ერქომაიშვილი ვ., ადამიანი, თავისუფლება, იდეოლოგია. თბ., 2002, გვ. 171.

² ადამიანი, ინდივიდი, პიროვნება (ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის საკითხები, ნაწ. VIII); ბუაჩიძე თ., ღირებულება და ადამიანის დანიშნულება. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1987, გვ. 36.

³ იხ. Криминалогия. Под общ. ред. А.И. Долговой, изд. «Норма». М., 2001, с. 455-456.

უსპობს, მაშინ ანგარებითი მოტივის გამო მას ბრალი უნდა დაუმიძიდეს, ხოლო, თუ დაჭრილი მეგობრის გადასარჩენად მძლოლი სისწრაფეს გადააჭარბებს და გაუფრთხილებლობით ფეხით მოსიარულეს დააზიანებს, რა თქმა უნდა, მისი მიზანი კაცის სიცოცხლის გადარჩენაა, ამიტომ, პირველი მაგალითისაგან განსხვავებით, დამნაშავე ნაკლებ გაკიცხვას იმსახურებს. მსგავს მოსაზრებას იურიდიულ ლიტერატურაშიც ვხვდებით.

¹ იხ. Саркисов Г.С. Мотив и цель преступления. Журнал «Советское государство и право», 1979, №3, с. 82.

დასკვნა

ადამიანის ნებელობითი ქცევის ფსიქოლოგიური მხარის შესწავლა, როგორც დავინახეთ, მოტივისა და მიზნისაგან მოწყვეტით სრულიად შეუძლებელია იმდენად, რამდენადაც მოტივაცია, მოტივი და მიზანი ის არსებითი ნიშნებია, რომლებიც ნებელობით ქცევას განასხვავებს ადამიანის მოქმედების სხვა სახეებისაგან. აღნიშნული საკითხების ირგვლივ, მიუხედავად ნაშრომთა სიმრავლისა, მაინც შეინიშნება აზრთა სხვადასხვაობა და მცდარი მოსაზრებები არა მარტო ფსიქოლოგიურ, არამედ იურიდიულ ლიტერატურაშიც.

ძველი ქართული სამართლის ძეგლების (მაგალითად, „მცირე სჯულის კანონი“, ვახტანგ VI სამართლის ნიგნი და ა.შ.) მიხედვით მოტივისა და მიზნის შესახებ მცირე ისტორიულმა ექსკურსმა დაგვანახა, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპს, რაც კიდევ ერთხელ ხაზი უსვამს მაღალგანვითარებულ ქართულ სამართლებრივ აზროვნებას.

დისერტაციაში წარმოდგენილი მოტივის ჩამოყალიბების ანუ მოტივაციის პროცესი ზოგადი სქემის თვალსაზრისით ასე შეიძლება წარმოვიდგინოთ: ნებელობითი ქცევის საწყისი წყარო ყოველთვის მოთხოვნილებაა, რომელიც მხოლოდ მაშინ იქცევა აზრის მქონედ, თუ პირს მის მიმართ ინტერესი უჩნდება. ამის შემდგომ პიროვნება იწყებს მიზნის დასახვასა და მისი მიღწევის საშუალებებისა და ხერხების შერჩევას. აქ იწყება ადამიანის ღირებულებითი აზროვნება, რის გამოც მიზანი ნმინდა ფსიქოლოგიური კატეგორია ვერ იქნება. პრაქტიკული მოქმედების განხორციელებას აუცილებლად წინ უძღვის ამ მოქმედების გამართლებულობის, ჭეშმარიტების შესახებ გამონეული რწმენა, რომელიც, თავის მხრივ, იწვევს მოქმედების განხორციელების მზაობას, განწყობას. მოტივაციის ეს ეტაპები იწვევს მოქმედების განხორციელების საბოლოო გადაწყვეტილებას, რომელიც მოტივის სახით ფორმდება.

მოტივაციის პროცესის არასწორმა გაგებამ ბევრ მეცნიერს აფიქრებინა, რომ პრაქტიკული მოქმედების განხორციელებამდე, როდესაც პირი რამოდენიმე მოქმედების არჩევანის წინაშე დგას, თითქოს ადგილი აქვს ე.წ. „მოტივთა კონკურენციას“ ანუ „მოტივთა ბრძოლას“. სინამდვილეში ჩვენ უნდა ვისაუბროთ მოტივაციის ფაქტორთა ბრძოლაზე და არა მოტივთა ბრძოლაზე, რადგან ქცევას მხოლოდ ერთი მოტივი ედება საფუძვლად და მოტივის ჩამოყალიბებამდე მხოლოდ მოტივაციის სუბიექტურ და ობიექტურ ფაქტორებზე შეიძლება ვისაუბროთ.

ნაშრომში ასევე არის მცდელობა მოტივებისა და მიზნების კლასიფიკაცია მოხდეს იმისდა მიხედვით, თუ რა გავლენას ახდენენ ისინი კონკრეტულ შემთხვევაში დანაშაულის ელემენტებზე.

ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპიდან გამომდინარე უაღრესად მნიშვნელოვანია მოტივაციის, მოტივისა და მიზნის სწორად გააზრება. ნაშრომში გატარებულია აზრი, რომ სისხლის-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება დაისვას, თუ უმართლობა ნებელობითი ქცევი-თაა განხორციელებული, რადგან ყოველი დანაშაული ნებელობით ქცევას გულისხმობს. ამ ლოგიკით კი, მოტივისა და მიზნის მნიშ-ვნელობა როგორც განზრახ, ისე გაუფრთხილებლობით ჩადენილ დანაშაულებშიც არ კარგავს თავის მნიშვნელობას.

შემაჯამებელი სახით უნდა აღინიშნოს, რომ მოტივმა და მიზანმა სისხლის სამართალში შეიძლება შეასრულოს შემდეგი ფუნქციები:

პირველი. მოტივი და მიზანი საშუალებას იძლევა დანაშაუ-ლებრივი ქმედება გავმიჯნოთ არადანაშაულებრივისაგან ანუ მათ შეუძლიათ დააფუძნონ უმართლობა. მაგალითად, თუ ნივთი მითვი-სების მიზნით არაა დაუფლებული, არ გვექნება ქურდობა (სსკ-ის 177-ე მუხლი); თუ ბავშვი ანგარებით ან სხვა ქვენა გრძნობით არაა შეცვლილი (სსკ-ის 174-ე მუხლი), პირის მოქმედება არ იქნება და-ნაშაულებრივი;

მეორე. მიზანს დიდი მნიშვნელობა აქვს მართლწინააღმდეგო-ბის გამომრიცხველი გარემოებების არსებობისათვის. მაგალითად, სამართლებრივი სიკეთის დაცვის მიზანი აუცილებელი მოგერიე-ბის ან უკიდურესი აუცილებლობისას;

მესამე. მოტივი და მიზანი ხშირად საშუალებას იძლევა ობიექ-ტურად მსგავსი დელიქტები ერთმანეთისაგან გავმიჯნოთ. მაგალი-თად, თუ საქართველოს დასუსტების მიზნითაა განადგურებული სანარმო, გვექნება საბოტაჟის შემადგენლობით გათვალისწინებუ-ლი ქმედება (სსკ-ის 318-ე მუხლის მე-2 ნაწილი), ხოლო ასეთი მიზ-ნის გარეშე ქმედება ნივთის განადგურებად (სსკ-ის 187-ე მუხლი) დაკვალიფიცირდება; ხულიგნური ქვენა გრძნობით ჯანმრთელო-ბის მსუბუქი დაზიანება დაკვალიფიცირდება სსკ-ის 239-ე მუხლით (ხულიგნობა) და არა სსკ-ის 120-ე მუხლით (ჯანმრთელობის გან-ზრახ მსუბუქი დაზიანება);

მეოთხე. მოტივი და მიზანი ზოგჯერ ქმნის დანაშაულის კვა-ლიფიციურ შემადგენლობას. ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ მიზ-ნისაგან განსხვავებით მოტივმა, თავისი პერსონალური ბუნებიდან გამომდინარე, მხოლოდ ბრალის ხარისხი შეიძლება დაამძიმოს;

მეხუთე. სისხლის სამართლის კანონმდებლობის ანალიზით გა-მოირკვა, რომ, მოტივისაგან განსხვავებით, მიზანს შეუძლია დაა-ფუძნოს დანაშაულის პრივილეგირებული შემადგენლობა. მაგალი-თად, სსკ-ის 110-ე მუხლით (მკვლელობა მსხვერპლის თხოვნით) ქმედების კვალიფიკაციისათვის, სხვა პირობებთან ერთად, აუცი-

ლებელია დამნაშავეს ჰქონდეს მომაკვდავის ძლიერი ფიზიკური ტკივილისაგან გათავისუფლების მიზანი;

მეექვსე. მოტივი და მიზანი გვეხმარება განვსაზღვროთ დანაშაული განზრახაა ჩადენილი თუ გაუფრთხილებლობით;

მეშვიდე. მოტივი და მიზანი საშუალებას იძლევა სწორად დავადგინოთ დანაშაულის ჩადენის სტადიები;

მერვე. მოტივისაგან განსხვავებით, დანაშაულში თანამონაწილეობისათვის აუცილებელია ამსრულებელსა და თანამონაწილეს ჰქონდეთ საერთო მიზანი. ასევე გაანალიზებულია დანაშაულის ობიექტური (არაპერსონალური) და სუბიექტური (პერსონალური) ნიშნები. დასაბუთებულია, თუ რატომაა მიზანი ობიექტური ხასიათის ნიშანი, ხოლო მოტივი – სუბიექტური;

მეცხრე. განგრძობადი და არაერთგზისი დანაშაულების, რომლებიც რამდენიმე ობიექტურად ასე თუ ისე მსგავსი მოქმედებებისაგან შედგებოდა, ერთმანეთისაგან გამიჯვნის უმნიშვნელოვანეს კრიტერიუმს სუბიექტური მომენტი წარმოადგენდა. კერძოდ, არაერთგზისი დანაშაულისაგან განსხვავებით, განგრძობადი დანაშაულის დროს ყოველი მოქმედება ერთიანი მიზნითა და საერთო განზრახვითაა განხორციელებული. დღეისათვის განგრძობადი და არაერთგზისი დანაშაულების მიზნით გამიჯვნამ დაკარგა აქტუალობა, რამდენადაც სისხლის სამართლის კოდექსში 2007 წლის 4 ივლისს მე-15 მუხლში განხორციელებული ცვლილებით არაერთგზისობის ერთ-ერთი წინაპირობაა მეორე დანაშაულის ჩადენა ნასამართლვეი პირის მიერ;

მეათე. მოტივი და მიზანი აუცილებელია გავითვალისწინოთ სასჯელის დანიშვნისას (სსკ-ის 53-ე მუხლის მე-3 ნაწილი), რა დროსაც მათი განხილვა უნდა მოხდეს მართლსაწინააღმდეგო ნებასთან, ქმედების განხორციელების ხერხთან, დამნაშავეს წარსულთან, პირად და ეკონომიურ პირობებთან კავშირში, რამდენადაც აღნიშნული ოთხი გარემოება გარკვეულწილად ყოველთვის მონაწილეობს მოტივის ფორმირებაში სხვადასხვა ფაქტორების სახით.

შემოკლებები

1. სსკ – სისხლის სამართლის კოდექსი;
2. სსსკ – სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი;
3. ე.წ. – ეგრეთ წოდებული;
4. ე.ი. – ესე იგი;
5. იხ. – იხილეთ;
6. შეად. – შეადარეთ;
7. დასახ. ნაშრ. – დასახელებული ნაშრომი;
8. გვ. – გვერდი;
9. სხვ. – სხვა;
10. ა.შ. – ასე შემდეგ;
11. გამომ. – გამომცემლობა;
12. თბ. – თბილისი;
13. თსუ – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;
14. Тб. – Тбилиси;
15. Изд. – Издательство;
16. ЛГУ – Ленинградский государственный университет;
17. Л. – Ленинград;
18. КГУ – Казанский государственный университет;
19. С-Пет. – Санкт-Петербург;
20. Гос. – Государство;
21. М. – Москва;
22. С. – Страница;
23. S. – Seite.

ბიბლიოგრაფია

1. ბეჭვაია დ., საზოგადოებრივი ცნობიერების აქტუალური საკითხები. *თსუ გამომცემლობა, თბ., 1990;*
2. ადამიანი, ინდივიდი, პიროვნება (ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის საკითხები, ნან. VIII). ბუაჩიძე თ., ღირებულება და ადამიანის დანიშნულება. *გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1987;*
3. გამყრელიძე ო., გერმანულ-რუსული იურიდიული ლექსიკონის გამოცემის გამო. *ჟურნალი „მაცნე“, სამართლის სერია, 1998, 1;*
4. გამყრელიძე ო., საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის განმარტება. ზოგადი ნაწილი, პირველი წიგნი, *საქ. იუსტიციის სამინისტროს „საქართველოს კანონთა წიგნისა და საქართველოს საკანონმდებლო მაცნეს“ რედაქცია, თბ., 2005;*
5. გამყრელიძე ო., სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი. *გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1989;*
6. გამყრელიძე ო., დანაშაულის შუალობითი ამსრულებლობა და თანამსრულებლობა. *გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1974;*
7. გოგიჩაიშვილი თ., ფსიქოლოგია. *თბ., 1996;*
8. გოთუა ზ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილი, სასჯელი. ლექციების კურსი, *საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი, თბ., 2001;*
9. დვალაძე ი., დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღება. *ჟურნალი „ალმანახი“, 2004, 19;*
10. ერქომაიშვილი ვ., ადამიანი, თავისუფლება, იდეოლოგია. *თბ., 2002;*
11. ერქომაიშვილი ვ., ფილოსოფია. *გადამუშავებული და შეესებული გამოცემა, გამომცემლობა „კვარი“, თბ., 2002;*
12. ვაჩიშვილი ალ., სასჯელი და სოციალური დაცვის ღონისძიებანი. *თსუ გამომცემლობა, თბ., 1960;*
13. ვაჩიშვილი ალ., დანაშაულის სუბიექტური მხარე საბჭოთა სისხლის სამართალში. *თბ., 1957;*
14. ვაჩიშვილი ალ., ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან. *ტომი I, თბ., 1946;*
15. კიკნაძე დ., დანაშაულებრივი ქცევის მოტივაციის სისტემური გაგებისათვის. *ჟურნალი „ალმანახი“, სპეც. გამოშვება: სისხლის სამართლისა და კრიმინოლოგიის პრობლემები, 2000, 13;*
16. კიკნაძე დ., ადამიანის ქცევის სამართალმნიშვნელობის აქტუალური პრობლემები. *ჟურნალი „სამართალი“, 1992, 4;*

17. კიკნაძე დ., სამართლის ცოდნა და მართლშეგნება. *ჟურნალი „მაცნე“*, სამართლის სერია, 1993, 2;

18. კიკნაძე დ., მოტივაციისა და დემოკრატიული ტრანსფორმაციის აქტუალური პრობლემები. *ჟურნალი „ცხოვრება და სამართალი“*, 1998, 1;

19. კიკნაძე დ., სამართლის ცოდნა და მართლშეგნება. *ჟურნალი „მაცნე“*, სამართლის სერია, 1998, 1;

20. კორძაია-სამადაშვილი ნ., დანაშაულის მოტივი ვახტანგ VI სამართლის მიხედვით. *თსუ შრომები*, ტ. 89, 1960;

21. კუტალია ლ.-გ., ბრალის შესახებ ფსიქოლოგიური მოძღვრების ფრანკისეული კრიტიკისათვის. *ჟურნალი „სამართალი“*, 1998, 7-8;

22. მამულაშვილი გ., ერთიანი დანაშაულის ცნება და ფორმები. ავტორეფერატი იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, *თბ.*, 1994;

23. მაყაშვილი ვ., ტყეშელიაძე გ., პასუხისმგებლობა მექრთამეობისათვის. *გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“*, თბ., 1964;

24. მეტრეველი ვ., საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია. *გამომცემლობა „მერიდიანი“*, თბ., 2002;

25. მცირე სჯულის კანონი. გამოსაცემად მოამზადა ელგუჯა გიუნაშვილმა, *გამომცემლობა „მეცნიერება“*, თბ., 1972;

26. ნათაძე რ., ზოგადი ფსიქოლოგია. *თსუ გამომცემლობა*, 1977;

27. ნარკვევები ფილოსოფიის ისტორიაში. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თსუ ფილოსოფიის ისტორიის კათედრა, რ. გორდეზიანი, გ. თევზაძე, მ. ნემსაძე, მ. ჭელიძე, თბ., 1993;

28. ნაჭყებია გ., ნებისყოფის თავისუფლების პრობლემა სისხლის სამართალში. *სადისერტაციო ნაშრომი იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად*, თბ., 1975;

29. ნაჭყებია გ., სისხლის სამართლის მეცნიერების საგანი. *გამომცემლობა „მერიდიანი“*, თბ., 1998;

30. ნაჭყებია გ., სისხლისსამართლებრივი ურთიერთობა და დანაშაულის ცნება (ლექციების კურსი), თბ., 2002;

31. პრადელი ჟან. შედარებითი სისხლის სამართალი. *გამოცემის მეცნიერული რედაქტორი თედო ნინიძე, თარგმნა ეკატერინე სუმბათაშვილმა, საგამომცემლო-პოლიგრაფიული კომპანია „სანი“*, 1999;

32. სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი. ნიგნი I, ავტორთა კოლექტივი, რედ. პროფ. გ. ტყეშელიაძე, *გამომცემლობა „მერიდიანი“*, თბ., 2006;

33. სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი. ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორები: გ. ტყეშელიაძე, გ. ნაჭყებია, *თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა*, 2004;

34. ტყეშელიაძე გ., ბრალი შეფასებითი ცნებაა. *სახელმწიფოსა და სამართლის აქტუალური პრობლემები (საიუბილეო კრებუ-*

ლი, მიძღვნილი თსუ იურიდიული ფაკულტეტის 80 წლისთავისადმი), თსუ გამომცემლობა, თბ., 2003;

35. სისხლის სამართლის სასამართლო პრაქტიკის კომენტარი (დანაშაული ადამიანის წინააღმდეგ). ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორი **ო. გამყრელიძე**, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი, გამომცემულია სამართლებრივი განათლების ასოციაცია ALPE-ს მიერ, თბ., 2002;

36. სისხლის სამართლის სასამართლო პრაქტიკის კომენტარი (ეკონომიკური დანაშაული). ავტორთა კოლექტივი, რედაქტორი **ო. გამყრელიძე**, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2004;

37. სოციოლოგიური ნარკვევები. ვ. ქვაჩახია, შ. ნადირაშვილი, დ. ბეჭვია, ვ. ჭელიძე, ღირებულება და განწყობა, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1969;

38. ტყეშელიაძე გ., ლენინური მოძღვრება აუცილებლობისა და თავისუფლების შესახებ და სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დასაბუთება. „მარქსისტულ-ლენინური ეკონომიკური და სამართლის თეორიის საკითხები“, თბ., 1970;

39. ტყეშელიაძე გ., პასუხისმგებლობა დანაშაულთა ერთობლიობისათვის. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1965;

40. ტურავა მ., სისხლის სამართალი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, მეექვსე შეესებული და გადამუშავებული გამოცემა, თბ., 2006;

41. უგრეხელიძე მ., დაუდევრობის დროს მორალური ბრალის დასაბუთებისათვის. ყურნალი „საბჭოთა სამართალი“, 1975, 1;

42. უზნაძე დ., ზოგადი ფსიქოლოგია. გამომცემლობა „აღმაშენებელი“, ტომი III-IX, თბ., 1998;

43. ფუტყარაძე ე., უკიდურესი აუცილებლობა ქართულ და გერმანულ სისხლის სამართალში. სადისერტაციო ნაშრომი იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 2003;

44. შავგულიძე თ., სურგულაძე ლ., საზოგადოებრივი სამიშროობის გამომრიცხველი გარემოებანი სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში. თბ., 1988;

45. წერეთელი თ., დანაშაულის მომზადება და მცდელობა. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1961;

46. წერეთელი თ., დანაშაულებრივი ქმედობა და მისი შედეგი. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1966;

47. წერეთელი თ., თანამონაწილეობა დანაშაულში. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1965;

48. წერეთელი თ., ტყეშელიაძე გ., მოძღვრება დანაშაულზე. თბ., 1969;

49. ნულაია ზ., სისხლის სამართალი. კერძო ნაწილი, მეორე ტომი, გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბ., 2001;
50. ნულაია ზ., კრიმინოლოგია (ზოგადი ნაწილი). გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბ., 2003;
51. ხარაზიშვილი ბ., სიცრუის ფსიქოლოგია (ეთიკურ-სამართლებრივი ასპექტები). გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1975;
52. ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VII, თბ., 1984;
53. Белогриц-котлиаревский Л. С. Учебник русского уголовного права. Киев, 1903;
54. Блэкборн Р. Психология криминального поведения. Серия «Мастера психологии», изд. «Питер». С-Пет.. 2004;
55. Бурчак Ф. Г. Учение о соучастии в преступлении по советскому уголовному праву. Киев. 1969;
56. Васильев В. Л. Юридическая психология. 3-е издание дополненное, изд. «Питер». Санкт-Петербург, 2000;
57. Волков Б. С. Проблема воли и уголовная ответственность. Изд. Казанского университета, 1965;
58. Волков Б. С. Мотивы преступлений (Уголовно-правовое, социально-психологическое исследование). Изд. Казанского университета, 1982;
59. Волков Б. С. Мотив и квалификация преступления Изд. Казанского университета. 1968;
60. Актуальные вопросы современного уголовного права, криминологии и уголовного процесса (второй советско-западногерманский коллоквиум). Гамкрелидзе О. К. К вопросу субъективных признаков неправды. Изд. «Мецниереба». Тბ., 1986;
61. Герцензон А. А. Уголовное право. Часть общая. М., 1948;
62. Гришаев П. И., Кригер Г. А. Соучастие по уголовному праву. М., 1959;
63. Дагель П. С. Котов В. Д. Субъективная сторона преступления. Изд. Воронежского университета, 1974;
64. Дагель П. С. Проблема вины советском уголовном праве. Уч. зап. ДВУ. Владивасток, 1968;
65. Дубинов Е. С. Провокация взятки либо коммерческого подкупа. Серия «высшая школа», М., 2002;
66. Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву, М., 1955;
67. Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. Изд. «Проспект», М., 2004;
68. Земцов И. Г. Социальные механизмы мотивации поведения личности. М., 1971;
69. Зелынский А. Ф. Соучастие в преступлении. Волгоград, 1971;

70. Иванов В. Д. Понятие провокации преступления. Концепция развития органов внутренних дел и внутренних войск МВД: теория практика. Тезисы и доклады межвузовской научно-практической конференции. *Белгород, 1996;*

71. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Серия «Мастера психологии», изд. «Питер», М., 2003;

72. Кикпадзе Д. А. Система факторов действия и развития личности, изд. «сабчота сакартвелო», Тб., 1982;

73. Кикпадзе Д. А. Потребности, поведение, воспитание. М., 1968;

74. Ковалев М. И. Соучастие в преступлении. Ч. 2, *Свердловск, 1961;*

75. Козлов А. П. Учение о стадиях преступления. Серия «теория и практика уголовного права и уголовного процесса», изд. «Юридический центр», Санкт-Петербург, 2000;

76. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Под общей редакцией Ю. И. Скуратова, В.М. Лебедева, изд. группа «ИНФРА. М-НОРМА», М., 1996;

77. Красиков Ю. А. Соучастие в преступлении. Курс лекций, лекция 10, изд. группа «ИНФРА. М-НОРМА», М., 1996;

78. Криминология. Под общ. ред. А.И. Долговой, изд. «Норма», М., 2001;

79. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификаций преступлений. Изд. «Юристъ», М., 2001;

80. Курс советского уголовного права, (часть общая), т. 1, Л., изд. ЛГУ, 1968;

81. Курс советского уголовного права, часть общая, преступление, изд. «Наука», Т. 2, М., 1970;

82. Курс уголовного права. Учебник для вузов. В пяти томах. Под редакцией проф. П. Ф. Кузнецовой, доц. П.М. Тяжковой. Том 1, общая часть, учение о преступлении, изд. «Зерцало-М», М., 2002;

83. Лекшас Ноп. Вина как субъективная сторона преступного деяния. (Перевод с немецкого, М., 1958;

84. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. М., 1959;

85. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. М., 1975;

86. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения. Изд. «Педагогика», в двух томах, т. 1, М., 1983;

87. Лукашева Е. А. Мотивы поведение человека в правовой сфере. Журнал «Советское государство и право», 1972;

88. Лунесв В. В. Мотивация преступного поведения. М., 1991, с. 107;

89. Макашвили В. Г. Уголовная ответственность за неосторожность. М., 1957;

90. Мельникова Ю. Б. Личность преступника и индивидуализация уголовного наказания. *Журнал «Советское государство и право»*, 1979, №8;
91. Наумов А. В. Уголовное право. Общая часть, изд. «Бек», М., 1996;
92. Немяровский Э. Я. Учебник уголовного права, общая часть, Одеса. 1919;
93. Никифоров Б. С. Объект преступления. *Гос. изд. юридической литературы*, М., 1960;
94. Петелин Б. Я. Мотивация преступного поведения. *Журнал «Советское государство и право»*, 1980, №4;
95. Петровский А. В. Основы теоретической психологии. Учебное пособие. Изд. «ИФРА-М», М., 1998;
96. Рарог А. П. Умысел в формальных преступлениях, при приговоре, покушении и соучастии. *Журнал «Советское государство и право»*, 1977, №1;
97. Рарог А. И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. М., 2001;
98. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Серия «Мастера психологии», изд. «Литер», Санкт-Петербург. 2002;
99. Саркисов Г. С. Мотив и цель преступления. *Журнал «советское государство и право»*, 1979, №3;
100. Селезнев М. Эксперимент или провокация? (К вопросу о борьбе с коррупцией) *Российская юстиция*, 1996, №5;
101. Советское уголовное право. Часть общая, Л., 1960;
102. Советское уголовное право. Часть общая, М., 1962;
103. Советское уголовное право. Часть общая. М., 1964;
104. Таганцев Н. С., Русское уголовное право, часть общая, том I, (полное переиздание). изд. «Автограф», Тула. 2001;
105. Тарарухия С. А. Установление мотива и квалификация преступления. Киев. 1997;
106. Теплов Б. М. Психология. М., 1949;
107. Трайнин А. Н. Учение о соучастии. М., 1941;
108. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления. М., 1957;
109. Уголовное право Общая часть, издание третье, измененное и дополненное. изд. «Норма», М., 2001;
110. Угрехелидзе М. Г. К вопросу о психологической природе неосторожности. *ქურონალი „მაცნე“, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია*, 1972;
111. Утевский Б. С. Вина в советском уголовном праве. *Госюриздат*, М., 1950;
112. Фельдштейн Г. С. Уголовное право и психология. Роль мотива в уголовном праве. *Право и жизнь*, кн. 6, 1925;

113. **Филановский И. Г.** Социально-психологические отношения субъекта к преступлению. ЛГУ, 1970;
114. **Хайнц Хекхаузен.** Мотивация и деятельность. Серия «Мастера психологии», 2-е издание, изд. «Питер», М., С-Петербург и т.д., 2003;
115. **Харазипвили Б. В.** Вопросы мотива поведения преступника в советском праве. Гос. изд. «Цодна». Тб., 1963;
116. **Хьел Л., Зиглер Д.,** Теории личности. Серия «Мастера психологии», изд. «Питер», М., С-Петербург и т.д., 2001;
117. **Церетели Т. В.** Причинная связь в уголовном праве. Гос. изд. «Юридической литературы», изд. второе, исправленное и дополненное, М., 1963;
118. **Церетели Т. В.** Основание уголовной ответственности и понятие преступления, «Правоведение», 1980, №8;
119. **Чавчавадзе Н.** Культура и ценности. Тб., 1984;
120. **Шавгулидзе Т. Г.** Необходимая оборона Тб., 1966;
121. **Шаргородский М. Д.** Некоторые вопросы общего учения о соучастии. «Правоведение», 1960, №1;
122. **Шнейдер М. А.** Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву, М., 1958;
123. **Vaumann J. Weber U.** Strafrecht. Allgemeiner Teil. Bielefeld, 1985;
124. **Jescheck H.-H., Weigend T.,** Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Berlin, 1996;
125. **Heinrich Bernd,** Strafrecht - Allgemeiner Teil II, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart. 2005;
126. **Wessels/Beulke,** strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau. C. F. Müller Verlag Heidelberg, 2002

ნორმატიული მასალა

127. 2000 წლის 1 ივნისის საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი;
128. 1998 წლის 18 მარტის საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი;
129. 1999 წლის 15 მაისის საქართველოს კანონი ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ.

გამომცემლობის რედაქტორი მარინე ვარამაშვილი
გარეკანის დიზაინი თინათინ ჩირინაშვილი
კომპიუტერული უზრუნველყოფა ნინო ვაჩეიშვილი

0128, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 14

0128, Tbilisi, 14, I. Chavchavadze Av.

www.press.tsu.ge (25-14-32)